

ISSN 2587-2591

— TOBİDER —

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

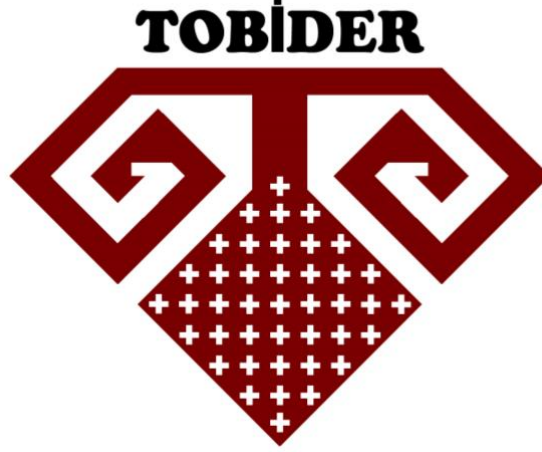
6. CİLT / 1. SAYI

BAHAR 2022

ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ACADEMIC JOURNAL

Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi (TOBİDER), yılda iki defa yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

TOBİDER Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları yayıncıya aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. TOBİDER; MLA, Index Copernicus, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, CrossRef, WorldCat, Türk Eğitim İndeksi, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor ve Asosindeks tarafından taranmaktadır.

ISSN/e-ISSN: 2587-2591

Volume 6/1 2022 Spring

Editörler / Editor

Prof. Dr. Emine İNANIR - Istanbul University
Asst. Prof. Dr. Abidin KARASU - Istanbul Medeniyet University
Dr. Sadık HACI - Ankara University
Selçuk ÖZÇELİK - Biruni University

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Maja JAKİMOVSKA TOSİC - Institute of Macedonian Literature
Prof. Dr. Mariola MİKOLAJCZAK - Adam Mickiewicz University, Poznan
Prof. Dr. Binyamin BİRKAN - Biruni University
Assoc. Prof. Dr. Nurie MURATOVA - South-West University "Neofit Rilski"
Assoc. Prof. Dr. Marinela MLADENOVA - South-West University "Neofit Rilski"
Assoc. Prof. Dr. Malika AİMAGAMBETOVA - Kazakh National University "After Al-Farabi"
Assoc. Prof. Dr. Çiçek ƏFƏNDİYEVA – Azerbaijan National Academy of Sciences
Asst. Prof. Dr. Bora GÖKTAŞ - Bayburt University
Asst. Prof. Dr. Mert KOZAN - Ankara University
Asst. Prof. Dr. Melike ÜZÜM - Başkent University
Asst. Prof. Dr. Mehmet Zeki ILGAR - Biruni University
Asst. Prof. Dr. Ayşe Tuba CEYHUN DUMAN- Biruni University
Asst. Prof. Dr. Süreyya ECE - Şırnak University
Asst. Prof. Dr. Zafer CEYLAN - Karamanoğlu Mehmetbey University
Asst. Prof. Dr. Sonnur AKTAY - Anadolu University
Asst. Prof. Dr. Bilge GÖKTER GENÇER - Başkent University
Dr. Işıl Aydın ÖZKAN - Sinop University
Dr. Şekip AKTAY - Giresun University

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Fall

Hakemler / Referees

- Dr. Haldun EROĞLU – Ankara University
Dr. Esra Büyükbahçeci – Ankara University
Nihat YILMAZ – Gümüşhane University
Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ – Ankara University
Metin AKSOY – Gümüşhane University
Dr. Erdem Sevimli – Ministry of National Education
Şule Bayrak – Anadolu University
Şeyda Nur YILDIZ ÇOLAKER – Pamukkale University
Dr. Dursun Zengin – Ankara University
Dr. İlhan ERDEM – Ankara University
Saniye Susam – InHolland Hogeschool
Dr. Abdullah GÜNDOĞDU – Ankara University
Dr. Murat ZENGİN – İnönü University
Seyhan UÇAR – Ankara University
Dr. Olena KOZAN – Ankara Hacı Bayram Veli University
Dr. Sinan GİRGIN – Ministry of National Education
Dr. Beyhan BAYRAK – Uludağ University
Dr. Danyal TEKDAL – İnönü University
Dr. Şekip AKTAY – Giresun University
Dr. Kamile Sinem KÜÇÜK – Nevşehir University
Dr. Kenan ÖZKAN – Altınbaş University
Türkan Banu GÜLER – Ankara University
Dr. Zeynep ZAFER – Ankara University
Dr. Bilge GÖKTER GENÇER – Başkent University
Turan ŞİMŞEK – Ministry of National Education
Dr. Jale KARTAL – Ağrı İbrahim Çeçen University
Dr. Melike ÜZÜM – Başkent University
Dr. Murat KEÇİŞ – Muğla Sıtkı Kocaman University
Muhammet ŞAHAL – Yıldız Teknik University
Dr. Cüneyt GÜNEŞ – Muğla Sıtkı Kocaman University

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Fall

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

PROF. DR. OSMAN TURAN'IN TÜRKİYE SELÇUKLULARI SAHASINA
YÖNELMESİ

PROFESSOR DR. OSMAN TURAN'S INTEREST ON THE STUDY OF THE
SELDJUKIDS OF TURKEY

Cağfer GÜLER

p. 1-27

WEB 1.0 DAN METAVERSE İNTERNETİN DEVRİMİ

VON WEB 1.0 BIS ZUM METAVERSUM - Die Revolution des Internets

FROM WEB 1.0 TO THE METAVERSE - The Revolution of the Internet

Halim Kadri ÖZTÜRK & Selçuk GEMİ

p. 28-61

ELAZIĞ-HARPUR MÜZİĞİNDE DİVAN VE GAZEL FORMUNUN EDEBİ
UNSURLARLA İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP OF THE DİVAN AND GAZEL FORM WITH LITERATURE
ELEMENTS IN ELAZIĞ-HARPUR MUSIC

Erkam CÖMERT

p. 62-85

ALTHUSSER VE GRAMSCİ AÇISINDAN İDEOLOJİ VE İDEOLOJİNİN BİR
TAŞIYICISI OLARAK YENİ MEDYA

IDEOLOGY FOR ALTHUSSER AND GRAMSCIAN AND NEW MEDIA AS A CARRIER OF
IDEOLOGY

Feyza ÜNLÜ DALYALI

p. 86-98

BEWEGING, ZELFBEELD EN DE ANDER IN EEN INTERCULTURELE LITERAIRE
TEKST: YEMMA VAN MOHAMMED BENZAKOUR

SOCIAL MOVEMENT, SELFIMAGE AND THE OTHER IN AN INTERCULTURAL
LITERARY TEXT: YEMMA OF MOHAMMED BENZAKOUR

Mustafa GÜLEÇ

p. 99-122

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Spring

ÇİN KAYNAKLARINDA TONGRA BOYU

TONGRA TRIBE IN CHINESE SOURCES

Melike KİRİLEN & Gürhan KİRİLEN

p. 123-145

BÜYÜK ALFRED DÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE GREAT ALFRED ERA

Mert KOZAN

p. 146-161

YABANCI DİL OLARAK RUS DİLİ DERSLERİNDE TÜRK ÖĞRENCİLERE CİNSİYET
KATEGORİSİNİN ÖĞRETİLMESİ

(BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE
OTELCİLİK YÜKSEKOKULU GASTRONOMİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİYLE
UYGULAMALI ÇALIŞMA)

TEACHING THE GENDER CATEGORY TO TURKISH STUDENTS IN RUSSIAN
LANGUAGE COURSES AS A FOREIGN LANGUAGE

(THE PRACTICAL WORK WITH STUDENTS OF GASTRONOMY AND CULINARY
ARTS' DEPARTMENT OF SCHOOL OF TOURISM AND HOTEL MANAGEMENT OF
BURDUR MEHMET AKIF ERSOY UNIVERSITY)

Tülay AKBABA

p. 162-179

MARKA ODAKLILIK-KALİTE BİLİNCİ İLE ÇEVRE DUYARLILIĞI İLİŞKİSİNİ X VE
Z KUŞAĞI ÜZERİNDEN NİTEL BİR DEĞERLENDİRME

QUALITATIVE EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BRAND
ORIENTATION-QUALITY CONSCIOUSNESS AND ENVIRONMENTAL AWARENESS
THROUGH GENERATIONS X AND Z

Sezen GARİP

p. 180-202

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Spring

19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA SELANİK HAPİSHANESİ
THE PRISON OF THESSALONIKI IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY

Ayfer ÖZÇELİK & Veysel ÇOLAKER

p. 203-238

DİLBİLİM TARİHİ BAĞLAMINDA RUS DİLBİLİMİN GELİŞİM SÜRECİ
DEVELOPMENT OF RUSSIAN LINGUISTIC IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC
HISTORY

Gamze ÜÇER

p. 239-254

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ SOVYET PROPAGANDASINDA “TASS’IN
PENCERELERİ” (OKNA TASS) OLGUSU

THE PHENOMENON OF “TASS WINDOWS” (OKNA TASS) IN THE SOVIET
PROPAGANDA OF THE SECOND WORLD WAR

Abdullah Çağan ER

p. 255-269

İSİMDEN İSİM YAPAN –CI EKİNİN MORFO-SEMANTİK İŞLEVLERİ
MORPHO-SEMANTIC FUNCTIONS OF THE SUFFIX –CI MAKING NOUNS FROM
NOUNS

Çiçek VAROL

p. 270-290

2053 YILI HEDEFLERİ BAĞLAMINDA GELECEĞİN TEKNOLOJİSİNE
YÖNELİK ALGILARIN METAFORLAR ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ:
ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

INVESTIGATION OF PERCEPTIONS TOWARDS FUTURE TECHNOLOGY
THROUGH METAPHORS IN THE CONTEXT OF THE YEAR 2053 GOALS: A
STUDY ON GIFTED CHILDREN

Mustafa KESKİN & Mustafa ÖZKAN

p. 291-315

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Spring

X. ASRIN BAŞLARINDA BİZANS VE GENESİOS'UN ESERİNDE TÜRKLER
BYZANTIUM AND TURKS IN THE BOOK OF GENESIOS AT THE BEGINNING OF Xth
CENTURY

Törebey GÜNAYDIN

p. 316-337

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Spring

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.1>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 1-27

PROF. DR. OSMAN TURAN'IN TÜRKİYE SELÇUKLULARI SAHASINA
YÖNELMESİ

PROFESSOR DR. OSMAN TURAN'S INTEREST ON THE STUDY OF THE
SELDJUKIDS OF TURKEY

Cağfer GÜLER¹

ÖZ

Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye’de Selçuklu Tarihçiliğinin, özellikle Türkiye Selçukluları sahasının önde gelen ismidir. Buna karşın, Osman Turan’ın akademik kariyerinin Doktora tez konusu, Orta Asya Türk Kültür tarihinin bir konusu “Oniki Hayvanlı Türk Takvimi” idi. Doçentlik tez konusu ise, Türk hukuk tarihi incelemesi sayılan “Orta Zaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar”dı. Prof. Dr. Osman Turan’ın Türkiye Selçukluları Tarihine yönelmesi, Doçentlik tezini teslim etmesiyle başlar. Bu sahaya yönelişte, Türk Tarihçiliğinin anıt ismi ve Osman Turan’ın DTCF’de lisans seviyesinde ve Doktora danışmanlığında hocalığını yapan Fuad Köprülü’nün etkisi söz konusudur. Özellikle bu sahaya ilişkin Köprülü’nün yol gösterici çalışmalarının varlığından bahsetmek gerekiyor. Osman Turan’ın bu sahaya yönelmesinde, II. Dünya Savaşı yıllarının fikir akımlarının rolünü -ilave bir faktör olarak- göz önünde bulundurmak gerekir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Tarihçiliği, Fuad Köprülü, Osman Turan, Anadoluçu Akım.*

ABSTRACT

Professor Dr. Osman Turan is the leading figure in Turkey of historiography on the Seljuks, especially in the field of the Turkish Seldjukids. On the other hand, the PhD dissertation subject of Osman Turan's

¹ Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: caferguler@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8955-6424, Ankara, Türkiye.

academic career is a topic in the history of Central Asian Turkish Culture (“*The Turkish Calendar in Twelve Animal Cycle*”). The subject of his associate professorship thesis is “*Titles in the Middle Age Turkish States*”, which is considered to be a topic of the Turkish history of law. Professor Osman Turan's interest in the history of the Turkish Seldjukids begins with the submission of his associate professorship thesis. As a notable name in Turkish Historiography Fuad Köprülü, who had guiding works regarding this field, taught Osman Turan at DTCF at the undergraduate level and under the supervision of a PhD and had a significant influence on him on this direction. In Osman Turan's interest in this field, the role of thought movements during World War II should be taken into account as an additional factor.

Keywords: *Turkish Historiography, Fuad Köprülü, Osman Turan, Anatolianist Movement (Anatolianism).*

Giriş

Prof. Dr. Osman Turan,² Selçuklular, özellikle Türkiye Selçukluları sahasının en salahiyyetli ismiydi.³ Osman Turan’ın akademik kariyerinin ilk yıllarında gerek doktora tez konusu, gerekse doçentlik tezi daha ziyade Orta Asya Türk Tarihi ve eski Türklerde unvanlara ilişkin konulardı.⁴ Osman Turan’ın Türkiye Selçukluları sahasına yönelmesi hakkında değişik görüşler bulunmaktaydı. Osman Turan’ın fakülteden arkadaşı Şerif Baştav’a göre bu yönelişte Köprülü’nün Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları makalesi etkili olmuştu.⁵ Osman Turan’ın yazılarını derleyen Yunus Emre Kaleli, Şerif Baştav’ın

² Osman Turan hakkında Bkz. Ali Birinci, *Osman Turan*, Alternatif Yay, Ankara 2003, Nevzat Topal, *Prof. Dr. Osman Turan Hayatı ve Eserleri*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2004, Nurdan Demirci, *Prof. Dr. Osman Turan’ın Hayatı ve Eserleri*, Boğaziçi Yayınları İstanbul 1993, Nasrullah Uzman, *İktidardaki Muhaliif Prof. Dr. Osman Turan*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018; *Prof. Osman Turan’ın Eserinde Tarih ve Tarihçi İlişkileri*, (Yayına Hazırlayan Bahaeddin Yediyıldız-Fahri Unan-Yücel Hacıoğlu), Türk Ocakları Genel Merkezi Yayını, Ankara 1998.

³ Halil İnalçık, Ali Birinci ile yaptığı söyleşide Selçuklu tarihinin herhangi bir dönemine veya şubesine atıf yapmadan bütün Selçuklular tarihi için Türkiye’de ve dünyada Osman Turan’ın yerinin bir numara olduğunu söylemiştir. Bkz. Birinci, *age*, s. 16, İbrahim Kafesoğlu ve Mehmet Altay Köymen ise Osman Turan’ın Türkiye Selçukluları sahasının en büyük otoritesi olduğunu vurgulamışlardır. Bkz. Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, c. I-II, 3. Baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1979, s. 17-18, İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2019, s. 277.

⁴ Osman Turan’ın doktora tezi, *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, 1941, Doçentlik tezi ise *Orta Zaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar, 1943*, Osman Turan’ın doktora çalışması kitaplaştığı halde doçentlik tezi basılmamışsa da tezdaki konuların büyük bir kısmı makaleler şeklinde yayımlanmıştır.

⁵ Şerif Baştav, sınıf ve dönem arkadaşı Osman Turan’ın Türkiye Selçukluları sahasına yönelmesinde Köprülü’nün bu makalesinin belirleyici olduğunu söylemiştir. Bkz. Prof. Dr. *Osman Turan, Makaleler I*, (Hazırlayan Yunus Emre Kaleli), İstanbul 20017, s. 33.

yorumuna katıldıktan sonra ayrıca 1940'lı yılların başlarında Türkiye Selçukluları hakkında bir monografinin eksikliğinin Osman Turan'ı etkilediğini belirtmişti.⁶ Ali Birinci'ye göre, Osman Turan'ın bu sahaya yönelmesinin önemli bir nedeni onun çalışkanlığını ve eser verme isteğini tatmin edecek bir potansiyele sahip olmasıydı.⁷ Bu yorumlar, doğru olmakla birlikte özellikle Köprülü etkisini daha geniş bir perspektiften ele alma ihtiyacını ortadan kaldırmamıştır. Ayrıca Osman Turan'ın Türkiye Selçukluları sahasına yöneldiği yıllardaki siyasi fikir akımlarının bu yönelişteki rolünü de göz ardı etmemek gerekiyor.

Osman Turan, Fuad Köprülü'nün Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde ilk doktora payesi verdiği öğrencisi idi.⁸ Ayrıca Osman Turan'ın bu doktora payesi, Cumhuriyet döneminin tarih alanındaki ilk doktora tezine dayanmaktaydı.⁹ Osman Turan, daha öğrenciliğinde Fuad Köprülü'nün çalışkanlığıyla temayüz etmiş öğrencisiydi. Hocasının yönetiminde bulunduğu Halkevleri'nin genel merkez yayın organı olan "Ülkü" mecmuasında çevirileri ve yazıları çıkmıştı.¹⁰

Osman Turan, 1943 yılından yani doçentlik tezini teslim ettiği andan itibaren Türkiye Selçukluları sahasına yönelmişti. Önce kaynak neşirleri yaptı. Sonra Türkiye Selçuklularının toprak hukukunu inceledi 1950'li yıllarda ise İslam Ansiklopedisinde Türkiye Selçuklularının sultanlarının biyografilerini kaleme aldı. 1958 yılında yeniden Türkiye Selçuklularıyla ilgili belgeler neşretti. 1965'de ise Selçuklular tarihine dair ilk monografisini yayınladı: *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. 1969'da iki ciltlik *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresini* yayınladı. 1970'de ise Cambridge'nin prestijli İslam Tarihi'nin Türkiye Selçukluları kısmını yazmıştı. Nihayet 1971'de *Selçuklular Zamanında Türkiye* başlıklı eseriyle bu sahanın en yetkin ismi olduğunu göstermiş oluyordu.

⁶ Prof. Dr. Osman Turan, *Makaleler I*, s. 33.

⁷ "Bu tercihte sahanın daha bol kaynaklara sahip olması ve bu vesileyle çalışma ve eser verme hususunda büyük imkânları bulunmasının kendisini cezbediği düşünülebilir. Kendisinin sonsuz okuma ve çalışma şevki ve zevkini ancak Türkiye Selçukluları tarihinin mebzul kaynakları tatmin edebilirdi" Birinci, *age*, s.48-49.

⁸ Birinci, *age*, s. 34.

⁹ Birinci, *age*, s. 34.

¹⁰ Osman Turan'ın Ülkü dergisindeki yazı ve çevirilerinin listesi için bkz. Topal, *age*, s. 127.

Prof. Dr. Osman Turan'ın Türkiye Selçukluları Sahasına Yönelme Nedenleri

1-Fuad Köprülü'nün Etkisi: “Köprülü Mektebi” ve Osman Turan

Fuad Köprülü, 1913 yılında İstanbul Darülfünunu'nda Türk Edebiyatı Tarihi müderrisliğine atanmasından itibaren kaleme aldığı eserleriyle Türk tarihçiliğinde çığır açmış müstesna bir isimdi.¹¹ Köprülü, 1935 yılında Kars'tan milletvekili seçilip Ankara'ya geldikten sonra yeni kurulan yeni kurulan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde “Orta Zamanlar Tarihi” kürsüsünde ders vermeye başlamıştı. Ancak 1941 yılında milletvekillerinin aynı zamanda üniversitede ders vermeleri imkanının ortadan kaldırılması yönünde bir karar alınmıştı. Bu kararla Köprülü'nün Üniversite hocalık hayatı sona ermiş oldu. Ancak, Köprülü'nün bilimsel faaliyetleri sona ermemiş, özellikle yayım hayatına yeni başlayan *İslam Ansiklopedisi*'ne yetmişe yakın madde yazmıştır.¹²

1.1 “Köprülü Mektebi”nin Oluşumu

Fuad Köprülü “ilmî teşkilatçılığı”, hocalığı ve modern anlamda tarihçilik anlayışını Türkiye'ye getiren kişi olması ve tarihçiliğimizde çığır açan eserleriyle zaman içinde tarihçiliğimize damgasını vuracak olan “Köprülü Mektebinin” ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

Fuad Köprülü'nün hocalığı öğrencisi Osman Turan'a göre Köprülü Mektebinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştı. Şöyle ki:

“Köprülü, sadece ilmî tetkikat ve neşriyatıyla iktifa eden bir âlim değildir. Memleketin ilmî tekâmülünde onun ilmî faaliyetleri arasında hocalık ve ilmî teşkilatçılık vasıfları daha az bir ehemmiyet arz etmez. Filhakika, hocalık sıfatı olmaksızın bahsettiğimiz Köprülü mektebinin kurulması kolay olmazdı. O, derslerinde eski ezberci ve kafayı malumatla dolduran öğretici tedris tarzına hiç itibar etmemiş, daima ilmî zihniyet ve metotlara ehemmiyet vermiş; kafanın ilmî bir formasyon almasına çalışmış ve bu sayede araştırmacı ve yaratıcı bir dimağ

¹¹ Fuad Köprülü'nün derli toplu bir biyografisi için bkz. Ömer Faruk Akün, “Mehmed Fuad Köprülü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, s. 471-486. Fuad Köprülü'nün tarihçiliği hakkında yayımlanmasının üzerinden yetmiş yıl geçmiş olsa da en iyi değerlendirme Osman Turan'a aittir. Bkz. Osman Turan, “Mukaddime”, 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, (Hazırlayanlar Osman Turan vd.) TTK Yay. Ankara 2010, s. V-XXIII. Ayrıca bkz. Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983, Köprülü'nün diğer bir öğrencisi Mehmet Altay Köymen'in değişik tarihlerde hocasını anlattığı yazılar için bkz. *Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Toplu Makaleler*, (Yayına Hazırlayanlar Sinan Tarıfçı-Kerim Köksal Kaya) TTK Yay. c. I, Ankara 2018, s. 413-420 ve 447-476.

¹² Köprülü'nün 1941'den 1950'ye kadar yazılarının listesi için bkz. *Fuad Köprülü Armağanı*, s. XLVII-L.

mekanizmasını hazırlamaya dikkat etmiştir. Ders ve seminerlerinde tetkiki icap eden mevzu ve meseleleri ileri sürer; bunlara dair kaynak ve tetkiklerin tenkidini yaparak veya yaptırarak talebede araştırma kabiliyetini uyandırır, tenkit fikrini yaratır ve problemleri görebilmesi için zemini hazırlar. Modern ilmin daha başlangıcında bulunan bir memleketin bahis mevzuu olduğunu unutmayanlar garpte artık bir mütearife haline gelmiş bulunan bir tedris tarzına işaret edişimizin zait olmayacağını takdir edeceklerdir. Bu sayededir ki, üniversitenin şartlarına rağmen, talebesinin hazırlayıp bilahare neşrettiği bir kısım lisans tezleri ilme ilave (contribution) mahiyetini almıştır ki maalesef bugün yapılan doktora tezlerinin bir kısmı bu seviyenin çok altındadır.”¹³

Köprülü mektebinin oluşumunda Osman Turan hocasının “ilmî teşkilatçılığına” da vurgu yapmaktaydı. Turan’a göre Köprülü’nün ilmî teşkilatçılığının başlangıcı 1915 yılında yayın hayatına atılan *Milli Tetebbular Mecmuasıdır*.¹⁴ Köprülü’ bu dergiye verdiği yazılarıyla ciddi katkıda bulunmuştur.¹⁵ Osman Turan, hocası Fuad Köprülü’nün 1924’de kurduğu Türkiyat Enstitüsü’ne ilmî teşkilatçılığı bakımından ayrı bir yer verilmesi gereğini söylemiştir. Bu enstitünün çıkardığı eserler ve dergileriyle tarihçiliğimizde çığır açtığını savunmuştu.¹⁶ Öyle ki Köprülü’nün SSCB Bilimler Akademisi’ne muhabir üye olarak

¹³ *Fuad Köprülü Armağanı*, s. XX-XXI. Osman Turan Köprülü’nün hocalığının Türk tarihçiliğindeki önemini yine aynı incelemesinde şöyle vurgulamaktan kendini alamamıştı. “*Filhakika kudretli zekâsı ve yorulmaz çalışmalarıyla Köprülü bir taraftan temsil ettiği Avrupa ilmî zihniyet ve metotlarını Türk tarihinin mühim meselelerini vaz veya hal için kullanarak ciddi tetkikat ve neşriyatta bulunurken, diğer taraftan bir hoca olarak da üniversitede ilmî zihniyet ve metotlarla mücehhez talebeler yetiştiriyordu. Hatta doğrudan doğruya kendisinden ders göremeyen Türk gençleri bile ya talebeleri veya eserleri vasıtasıyla onun temsil ettiği ilim ve metotlara nüfuz etmektedir. Şart ve imkânlar daha müsait olsaydı onun talebeleri arasında yetişecek ilim adamlarının sayı itibarıyla bir hayli kabarık olacağı ve bu sayede memleketimizin manevi gücü de daha kuvvetli bir hale geleceği muhakkaktı. Buna rağmen tedris ve tesirinde bulunarak türlü sahalarda ilmî faaliyetlerine devam eden ilim adamlarını göz önüne getirdiğimiz takdirde şükre şayan bu vaziyet karşısında Türkiye için artık bir ‘Köprülü mektebinden bahsetmek mümkündür’ ” *Fuad Köprülü Armağanı*, s. X-XI.*

¹⁴ *Fuad Köprülü Armağanı*, s. XXI. Bu mecmua hakkında derli toplu bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, “Milli Tetebbular Mecmuası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, s. 83-84.

¹⁵ Bu derginin bir sayısında Köprülü, “Selçukiler Devrinde Anadolu’da Türk Medeniyeti” başlığı ile yaklaşık kırk sayfalık uzun bir makale kaleme almıştır. Bu yazının künyesi için bkz. *Köprülü Armağanı*, s. XXIX.

¹⁶ “*Onun ilmi teşkilat bakımından en mühim eseri, şüphesiz 1924’de kurduğu Türkiyat Enstitüsü’dür. Bu enstitünün Türkiyat sahasında neşrettiği birçok mühim eserler arasında başta, ilk cildi 1925’de çıkan Türkiyat ve 1931’de basılan Türk Hukuk ve İktisat Tarihi mecmuaları ile maalesef yalnız bir cüzü neşredilen Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisini saymak icap eder. Filhakika bu mecmualar modern teknik ve ilmî seviye bakımından garpteki en ciddi emsalleriyle mukayese edilebilecek bir hürriyette oldukları gibi Türkiyat sahasında da her halde rakipsizdirler. İlmî seviyeleri ne derecede olursa olsun münferit eserlere nazaran garp ilminin Türkiye’de kuruluşu bakımından bu dergilerin daha büyük bir mana ifade ettiklerini gösterir.” *Fuad Köprülü Armağanı*, s. XXI-XXII. Türkiyat Enstitüsü hakkında derli toplu bilgi için bkz. İsmail Güleç, “Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, s. 560-561. Türkiyat Mecmuası için ise bkz. İsmail Güleç, “Türkiyat Mecmuası” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, s. 561-562. Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası için ise bkz. Fethi Gedikli, “Fuad Köprülü ve Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası ve Türk Hukuk Tarihi Dergisi” *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, c. I, S. 1, Türk İktisat Tarihi Özel Sayısı, İstanbul 2003, s. 433-441.*

alınması söz konusu olduğunda hazırlanan raporda Köprülü'nün kurduğu Türkiyat Enstitüsü'nün önemi şöyle vurgulanmıştır:

*“Bu âlimin Tetebbuları sayesinde İstanbul’da, bugün ki filolojik ilimlerin istediği derecede yüksek ilmi bir mektebin tesisine esas vaz edilmiş oldu. Köprülüzade’nin tetebbuları sayesinde Türkiyat ilim sahası, gerek tarih, gerek lisanîyat itibarıyla evvelki vaziyeti ile mukayese edilmeyecek derecede yükselmiştir.”*¹⁷

Fuad Köprülü, Ankara yerleştikten sonra ilmî teşkilatçılığının yeni bir numunesi olarak Türk Hukuk Kurumu bünyesinde “Türk Hukuk Tarihi” dergisini çıkarmıştır.¹⁸ Köprülü ayrıca CHP’ye bağlı Halkevleri’nin genel merkez yayın organı *Ülkü* dergisinin 1937-1941 yılları arasında yöneticiliğini üstlenmişti.¹⁹

II. Meşrutiyet döneminde modern anlamda tarihçiliğin ülkemize gelmesi ve yerleşmesinde Köprülü'nün önemli rolü ve etkisi vardı. Şöyle ki “*Yeni ve kültür ve medeniyetimizin kazanacağı hüviyet hakkında Türk mütefekkirleri arasındaki fikir farkları ne olursa olsun bu hususta Avrupa medeniyetinin esasını teşkil eden ilmi zihniyet ve metotların Türkiye’ye nakil ve tesisinde hiçbir ihtilaf bahis mevzu olamaz. İşte Avrupa medeniyetinin bu temellerine nüfuz ve bunları Türkiye’ye nakil ve tesiste en büyük şerefi, ilim tarihimiz Köprülü’ye verecektir... Köprülü’nün Türkiyat ilminde yaptıkları ve ondan da mühim olarak, geniş ve modern manasıyla Avrupa tarih ilminin Türkiye’ye nakil ve tesisindeki hizmetleri hiçbir itiraza sebep olamayacaktır.*”²⁰

Köprülü Mektebi’nin ortaya çıkmasında bir başka faktör de Fuad Köprülü’nün Türk tarihinin değişik yönlerini ele alan önemli makale ve monografileriydi. 1918’de çıkan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 1923’de hacmi küçük ama değerli ve Atatürk’e takdim

¹⁷ Fuad Köprülü *Armağanı*, s. XI.

¹⁸ Köprülü, Türk Hukuk Kurumu bünyesinde bir Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü kurulurken yardımcı olmuştur. Türk Hukuk Tarihi Dergisi için bkz. Gedikli *agm.*, s. 438-440. Sadece bir sayı çıkan bu dergide Köprülü’nün öğrencisi Osman Turan’ın şu incelemesi de yayımlanmıştır. “Terken Unvanı”, s. 63-73. Osman Turan bu derginin kısa ömürlü olmasını şu şekilde açıklamıştı. “...*Maalesef Türkiye’de henüz bir hukuk tarihinin teessüs edememiş olması ve hukukçularımızın bu bakımdan kıfayetsizliği bu derginin de şahsıyla kaim olmasını intaç etmiş ve ikinci sayısı neşredilememiştir.*” Bkz. Fuad Köprülü *Armağanı*, s. 22.

¹⁹ Köprülü’nün de, 1937-1941 yılları arasında Halkevleri genel merkezinin yayın organı olan *Ülkü*, dergisinin direktörü olarak görev alması nedense ihmal edilen bir husus idi. Bir istisna olarak Köprülü’nün oğlu Orhan Köprülü, babasının çıkardığı dergiler arasında *Ülkü*’ye de yer ayırmıştı. Bkz. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, haz. Orhan Köprülü-Nermin Pekin, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980, s. XIX. Bu dergi hakkında bkz. Zerrin Bayraktar, “Ülkü Dergisi: Halkevleri Merkez Yayın Organına Bir Bakış”, *AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Dergisi, İletişim*, 1981/3, s. 118. Bu yazının sonunda *Ülkü* Dergisi’nde 1933-41 yılları arasında çıkmış yazıların fihristi bulunmaktadır.

²⁰ Turan, “Mukaddime”, s. X.

edilen *Türkiye Tarihi* isimli eseri, 1925'de *Oğuz Etnolojisine Dair Notlar* başlıklı makalesi 1926'da çıkan *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1931'deki *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar* başlıklı kitap hacmindeki makalesi 1934'deki önce Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde verilen üç konferansın kitaplaşmış hali olan ve Fransızca yayımlanan *Osmanlı Devletinin Kuruluşu* başlıklı önemli monografisi bunlara örnek teşkil eder. Bu eserler, genç kuşak tarihçileri oldukça etkilemiş, temas edilen fikirler, tezler ve verilen ipuçları sonraki kuşak tarihçiler tarafından geliştirilmiş ve derinleştirilmiştir.²¹

1.2. Köprülü'nün Eserlerindeki Tezlerin Osman Turan ve Sonraki Kuşaklar Tarafından Teyit ve İkmali

Fuad Köprülü, Türk edebiyatına dair araştırmalarının toplandığı “Edebiyat Araştırmaları” başlıklı yapıtının ön sözünde kaleme aldığı makaleler ve kitapları ile hocalığı arasında şöyle bir ilişki kurmuştu: “İlmi çalışmalarında bu hocalık meslekinin de mühim bir tesiri olduğunu inkar edemem; esasen makalelerimin bir çoğunu, talebelerime o sahalarda sağlam fikir vermek, tetkike muhtaç mevzu ve mes’elelere onların dikkatlerini çekmek için hazırlamıştım.”²²

Nitekim Osman Turan, hocası Köprülü'nün, bütün hayatı boyunca ortaya koyduğu eserlerini değerlendirirken öğrencilerinin bu eserlere olan borcunu şu şekilde öne çıkarmıştır:

“...Köprülü'ye ait mesainin, ilmî yaptığı yeni ilave (contribution)ler zaviyesinden daha ziyade, eski yanlış tezleri yıkmak, yenilerini vaz veya halletmek ve bunlardan mühim olarak da, bugün ile yarının ilim adamlarına açtığı çalışma yolu ve gösterdiği problemler bakımından bir hükme tabi tutulması gerektiğini meydana koymaktadır. Bundan dolayı onun mektebine mensup olan genç ilim adamları, muvaffakiyetlerini, her halde yalnız ondan öğrendikleri ilmî zihniyet ve metotlara değil aynı zamanda yol gösterici görüşlerine çok şey borçludurlar. Filhakika bu zihniyet ve görüşleri haiz olarak yapılan yeni araştırmaların, umumi esaslarıyla, Köprülü'ye ait tezleri teyit ve tenvirden başka bir netice vermediğini görenler ve bizzat bunu tetkikleri ile tecrübe edenler bu ifadeyi daha kolay anlayacaklardı.”²³

²¹ Osman Turan, bu eserlerin tarihçiliğimizde kilometre taşı olma niteliğine vurgu yapmıştı. Bkz. Osman Turan “Mukaddime”, *Fuad Köprülü Armağanı*, s. XIV-XVII.

²² Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. XII.

²³ *Fuad Köprülü Armağanı*, s. XVII. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu* başlıklı eserinin Türkçe ilk baskısındaki ön sözünde (TTK 1959) Kayılara dair görüşünün Faruk Sümer tarafından daha güçlü kanıtlarla

1.2.1. “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku”²⁴

Fuad Köprülü, ünlü *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* başlıklı uzun makalesinde Osmanlılardaki tımar sisteminin Bizans’tan alınmayıp bu müessesenin kökenini Türkiye Selçuklularında dahası Büyük Selçuklularda aranması gerektiğini söylemiştir.²⁵ Osman Turan, hocasının iktâ ve tımar ilişkisini iki ayrıntılı yazısında işlemiştir. İşte bu yazılardan birincisi “*Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku*” başlıklı makalesiydi. Turan bu makalesinde Köprülü’nün *Müesseseler* isimli uzun makalesindeki tımarın kökenine dair tezini kuvvetlendirmiş ve derinleştirmiştir. Makalenin sonuç kısmında şu yargıya varmıştı.

“Hulasa olarak Osmanlılarda mevcut olan miri toprak rejiminin onlara Selçuklulardan geldiğine, bunun eski Türk devletçiliği, toprakmülkiyeti ananesi ve Anadolu’Nun fethi esnasında karşılaşılan tarihi, içtimai ve iktisadi şartlara uygun tatbik sahasına geçtiğini, bu tatbikatın dikkate şayan bir şekilde cemiyetin iktisadi, hukuki ve askeri bakımdan ihtiyaçlarına uydurulup Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin asırlarca dayandığı içtimai nizamın esası olduğunu söyleyebiliriz.”²⁶

teyit edildiğini söylemekten kendini alamamıştı. “*Oğuz kabileleri hakkındaki değerli tetkikleriyle dikkati çeken Faruk Sümer de Osmanlı Devrinde Kayılar* hakkında neşrettiği bir makalede (*Bulleten* S. 47, s. 575-615, 1945) arşiv vesikalarından da geniş nisbette faydalanarak nokta-ı nazarını bir kat daha takviye etmiş, benim bir takım tahminlerimin ne kadar doğru olduğunu ispat eden yeni ve kuvvetli deliller ortaya koymuştur. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (Yayına Hazırlayan Orhan Köprülü), Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s. 14.”

²⁴ Osman Turan’ın bu çalışması önce 1948’de Paris’te toplanan XXI. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresine, *Le Droit Terrien sous les Seljoukkides de Turquiu* adıyla sunulmuş, Türkçesi ise *Bulleten* XII/47 Ankara 1948’de yayımlanmıştı. Osman Turan’ın bu makalesi kendi sağlığında (1971) Selçuklular ve İslamiyet başlıklı makalelerinin toplandığı kitaba alınmıştı. Osman Turan *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, s. 83-104.

²⁵ Köprülü’nün bu uzun makalesi 1931 yılında Türk Hukuk ve İktisat tarihi Mecmuasının birinci sayısında çıkmıştı. Daha sonra oğlu Orhan Köprülü tarafından kitaplaştırılmıştı. Bkz. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (Hazırlayan Orhan Köprülü), Ötüken Yayınları, İstanbul 1981. Bu çalışmasında Osmanlı İmparatorluğu’nda uygulanan tımar sisteminin kökeninin Bizans’ta aranması yerine Türkiye Selçukluları ve oradan da Büyük Selçuklular döneminde aranması gerektiğini söylüyordu. “*Esasen gayemiz sadece Osmanlılardaki tımar teşkilatının Bizans’tan mı yoksa Anadolu Selçuklularından mı geldiği meselesinin tahkikine hasredilmiş olduğu cihetle ...*” Köprülü, *Bizans Müesseseleri...* s. 101 Köprülü yine aynı kitabında yine bu meselede iki batılı araştırmacının düşünceleri hatayı şu noktada bulduğunu yazmıştı. “*Bizim fikrimize göre Deny ve Scala’nın bu meselede başlıca hataları, Osmanlı tımar sisteminin menşeyini Selçuklularda ve bilhassa Anadolu Selçuklularında aramamış olmalarındadır.*” s. 95.

²⁶ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 104.

1.2.2. *İslam Ansiklopedisi'nde Osman Turan Tarafından Yazılan "İkta" Maddesi*²⁷

Osman Turan, Türkiye Selçuklularındaki toprak hukuk adlı makalesinden sonra konuyu bu sefer İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı ikta maddesiyle daha geniş çerçevede ele almıştı. Turan, bu makalesinde tıpkı Türkiye Selçuklularında toprak hukuku makalesinde olduğu gibi Köprülü'nün tımar sisteminin kökenine dair görüşüne yeni kanıtlar getirmiş ve Büyük Selçuklulara kadar inmişti:

*"...askeri ikta rejimi imparatorluğun her tarafından yerleştikten sonra onun diğer müesseseleri gibi, ondan doğan veya onun medeni tesirlerine maruz kalan devletlerde, yani türlü atabeyliklerde, Harizmşahlarda ve biraz daha tadil ve tekâmüle maruz kalarak Türkiye Selçuklularında yerleşmiş ve bu vasıta ile ve tımar adı altında Osmanlılara intikal etmiş..."*²⁸

Turan ikta maddesinin sonunda ise şu yargıya varmıştı.

*"Selçuklu iktaı, Anadolu'daki muaddel şekliyle, yani onun feodal mahiyetini ve mahsurlarını izale etmek suretiyle iktibas edilen Osmanlılarda çok daha tekamül etmiş ve Tanzimat'a kadar devam etmiştir."*²⁹

1.2.3. *"Eski Türklerde Ok'un Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması"*³⁰

Osman Turan'ın, Türk kamu hukuku tarihini ilgilendiren *Eski Türklerde Ok'un Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması* başlıklı makalesi hocasının değişik tarihlerdeki üç yazısında bahsettiği ve derinleşmek istediğini belirttiği konunun Osman Turan tarafından ele alınmış halidir.³¹

²⁷ Osman Turan, "İkta" *İslam Ansiklopedisi* MEB yayınları, C.5, K. I s. 949-959, Osman Turan'ın bu makalesi Altan Çetin ve Bilal Koç tarafından *Prof. Dr. Osman Turan Makaleler*, Kurtuba Yayınları, Ankara 2010'da yayımlanan derleme kitabında s. 373-393'de yer verilmiştir.

²⁸ *Prof. Dr. Osman Turan Makaleler*, s. 381-382.

²⁹ *Prof. Dr. Osman Turan Makaleler*, s. 393.

³⁰ Osman Turan, "Eski Türklerde Ok'un Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması", *Bellekten*, C. IX, S. 35, 1945, s. 305-318'de çıkan bu yazı Altan Çetin ve Bilal Koç tarafından *Prof. Dr. Osman Turan Makaleler*, Kurtuba Yayınları, Ankara 2010'da yayımlanan derleme kitabında s. 117-130'da yer almıştır.

³¹ Fuad Köprülü, önce "Orta Zaman Türk Hukuki Müesseseleri İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?" *Bellekten* 1938, No 5-6, s. 41-76, Bu makale, Orhan Köprülü'nün derlediği *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi adlı çalışmada* da yer almıştı. Makalesinde Ok'un Türklerde bir hâkimiyet telakkisinin bir unsur olduğuna değinmişti.(s. 25, dn.50) Köprülü daha sonra ikinci bir makalesinde "Orta zaman Türk Devletlerinde Hukuki Sembollerdeki Motifler" *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c. II, İstanbul 1938, s. 33-52, aynı zamanda, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi* adlı çalışmada ise s. 51-70. Köprülü bu makalesinde ileride şu bahisleri yazacağını söylemişti. "*Bu makale silsilesinde hukuki sembol olarak Türkler arasında çok ehemmiyeti olan ok-yay, hilal, güneş, kurt,*

1.2.4. “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”³²

Köprülü'nün *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* kitabında Selçuklu dönemi Türkiye'sinde şehir hayatı anlatılırken bir örnek şehir olarak Sivas'ın üzerinde kısaca durmuş ve özellikle bu şehrin gelişiminde iktisadi faktörlere yer vermişti.³³ Osman Turan ise 1945'te hazırladığı ancak 1951'de yayımlama imkanı bulduğu *Selçuklular Zamanında Sivas Şehri* adlı makalesinde Köprülü'nün bıraktığı yerden bilhassa şehrin gelişimindeki ekonomik faktörleri ayrıntılı şekilde işlemiştir.³⁴

1.3. Fuad Köprülü'nün Yeni Kuşaklar İçin “Gösterilmiş Çalışma Mevzuları”

Fuad Köprülü, “Türk tarihinin inşası” ve Türk toplumunun gerçek kimliğini ortaya çıkarmak için kaynakların yetersizliğinden ötürü değişik alanlarda çalışmaya ve yeni kaynaklar bulmaya yönelmişti. Etnoloji ve folklor çalışmaları da bundan dolaydır. Böylelikle Köprülü'nün çalışma konuları edebiyat, dil, din, hukuk, halk edebiyatı, sanat ve kurumlar tarihi gibi değişik alanlara yayılmıştı. Ancak bu geniş yayılmanın bir sonucu bu konulara dair ilk incelemelerinde vadettiği ya da ayrıntılarını daha sonraya bırakacağını bahsettiği monografilerin çıkmamış olmasıydı.³⁵ Aslında bu durum Osman Turan'ın da haklı olarak işaret ettiği gibi geleceğin tarihçileri için bir çalışma programının konularını oluşturacaktı.³⁶

Osman Turan'ın doçentlik tezinden itibaren ve sonrasında Türkiye Selçukluları sahasına yönelik ilk çalışmaları Köprülü'nün tasavvurlarını gerçekleştirmeye yönelik eserleriydi.

arşın, arşın ve güneş, tuğrul, kartal, çifte kartal gibi motiflerden birer birer bahsedilecektir” bkz. İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, s. 59. Ancak Köprülü'nün bu makaleler silsilesi devam etmemiştir. Köprülü 1943'te, Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşeleri adlı makalesinde “ok'un ehemmiyeti hakkında oldukça geniş ve mukayeseli bir tetkik hazırlamış olduğumuz için burada yalnız bunun amme hukukundaki rolünde yalnız hâkimiyet senbolü olarak kullanıldığından kısaca bahsederek” diyerek tekrar bu konuya dönmüş (Köprülü, Kuruluş, s. 232-233) ancak yine de bahsettiği eseri çıkmamıştı.

³² Osman Turan, “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *DTCF Dergisi*, C. IX, Sayı: 4, 1951, s. 447-457.

³³ Köprülü, *Kuruluş*, s. 113.

³⁴ Osman Turan, agm, s. 450-452.

³⁵ Osman Turan, “Mukaddime” *Fuad Köprülü Armağanı*, s. XVIII.

³⁶ “Köprülü'nün yaptığı neşriyat yanında eserlerinde yapacağını vaat veya tasavvur ettikleri çok büyük bir yekun tutmaktadır. Muhakkak olan şudur ki bunların mühim bir kısmı henüz sadece bir tasavvurdan ibarettir ve esasen bir insanın ömür bunları neşre kafî gelmeyecektir. Fakat bunlar hiç olmazsa yeni nesiller için gösterilmiş çalışma mevzuları olacaktır.” Osman Turan “Mukaddime” *Fuad Köprülü Armağanı*, aynı yer.

1.3.1 Osman Turan'ın Doçentlik Tezi: “Orta Zaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar”

Fuad Köprülü, Osman Turan'ın öğrenciliği sırasında *Eski Türk Unvanlarına Dair Notlar* başlıklı çalışmasında³⁷ bu konunun özellikle Türk amme hukuku tarihi bakımından önemine işaret etmişti ve konu hakkında daha da derinleşmek istediğini belirtmişti.³⁸ Ancak Köprülü, bu konuya geri dönme imkânını bulamamıştı. 1943 yılında öğrencisi Osman Turan tarafından konu bir doçentlik tezi olarak Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine sunulmuş ve kabul edilmişti.³⁹

1.3.2 Osman Turan'ın Selçuklu Vakfiyeleri Üzerine Yaptığı Araştırmalar

Osman Turan, hocası Köprülü'nün 1938'de çıkan “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti” başlıklı çığır açan makalesi ile bu makalenin devamı olan seriden etkilenmiş olmalıydı⁴⁰. Köprülü vakıflarla ilgi bu makaleler serisinin ilkinde, vakfiyelerin araştırılmasının somut bir fayda olarak “Türk-İslâm Diplomatiği”nin ortaya çıkmasını gösteriyordu⁴¹. Köprülü devamla, bu belgelerin incelenmesinden ikinci yarar olarak;

“yalnız vakıf müessesesine hukuki ve tarihi bakımlardan aydınlatmakla kalmayacaktır. O gibi sağlam neşriyat sayesinde, tarihimizin her şubesini

³⁷ Fuad Köprülü, “Eski Türk Unvanlarına Dair Notlar” *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, S. 2, s. 17-31. Köprülü'nün bu makalesi oğlu Orhan Köprülü tarafından Köprülü külliyesi arasında şu başlık altında derlemeye alınmıştır. *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 1983, s. 87-101.

³⁸ Köprülü'ye göre Türk unvanları konusuna dair araştırmalar henüz başlangıç aşamasındadır. “*Eski Türk titülatüre'ü probleminin henüz çok ibtidai bir safhada olduğunu ısrar ile... Şimdiye kadar hiç kimsenin bu eski Türk titülatüre meselesiyle doğrudan doğruya ve müstakil bir mevzu olarak iştilgal etmemesi...Her unvan hakkında gerek dil, gerek tarih bakımlarından ayrı ayrı tetkiklerde bulunmak ve onların menşesini, yayılma sahalarını, her sahada ne gibi semantik tahavvüllere maruz kaldıklarını inceden inceye araştırmak lazımdır.*” Bkz. Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, s. 92.

³⁹ *Orta Zaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar*, 1943, Osman Turan'ın doçentlik tezi basılmamıştır. Ancak değişik zamanlarda parça parça farklı dergilerde yayımlanmıştı. Örneğin bkz. “Terken Unvanı”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, C. I, Ankara 1944, s. 67-73, bu makale Prof. Dr. Osman Turan Makaleler adlı derlemeye de alınmıştı. s. 91-97.

⁴⁰ Köprülü'nün vakıf müessesesi hakkındaki makaleler serisi için “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti” *Vakıflar Dergisi*, S. 1, 1938, s. 1-6; “Vakfa Ait Tarihi İstilahlar Meselesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 1, 1938, s. 131-138; “Vakfa Ait Tarihi İstilahlar: Ribat”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, 1942, s.267-278; “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, 1942, s. 1-35. Köprülü'nün vakfa dair bu makaleleri oğlu Orhan Köprülü tarafından şu derlemeye alınmıştı; *Ord. Prof. M. Fuad Köprülü İslam ve Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, (Yayına Hazırlayan Orhan Köprülü) Ötügen Yayınları, İstanbul 1983, s. 309-408.

⁴¹ *Fuad Köprülü Armağanı*, s. 318.

aydınlatabilecek yeni vesikalar elde etmiş olacağız: iktisadi tarih, içtimai tarih, şehir tarihi, iskân tarihi, tarihi topoğrafya, idari ve mali tarih dini tarih, hülâsa eski Türk cemiyetinin dâhili bünyesini, muhtelif içtimai tabakaların hayat şartlarını, hukuki-içtimai münasebetlerini bize gösterecek bütün tarih şubeleri bundan en büyük istifadeyi temin edecektir”⁴².

Köprülü bu ilk yazısının sonunda adeta geleceğin araştırmacılarına vakfiyeler konusuyla ilgilenme çağrısı yapmaktadır⁴³. 1943 yılında Köprülü tarih kurumunun yayın organı Belleten de, “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, başlıklı ünlü makalesinde⁴⁴ tekrar vakfiyelerin Türkiye Selçukluları Tarihi’nin aydınlatılmasında önemli bir yeri olduğunu hatırlatmıştı. 1938’den 1943’e kadar geçen beş yıllık süre içerisinde yayınlanan vakfiyelerin bilimsel yöntemlere göre hazırlanmadığını, sayıları az da olsa bilimsel yöntemlere sadık kalınarak yapılan yayınlarda ise ekonomik ve sosyal tarih konularının işlenmesinin ihmal edildiğini söylemişti⁴⁵. Oysa Köprülüye göre Türkiye Selçukluları Tarihi’nin yazılması için eldeki yeterli olmayan kaynaklar karşısında vakfiyelerin önemi bir kat daha artmıştı⁴⁶.

Osman Turan’ın, Türkiye Selçukluları sahasına yönelme vesilesi olarak, 1944 yılında Aksarayî’nin Müsameretü’l-Ahbar adlı eserini notlandırarak yayına hazırlaması gösterilmiştir.⁴⁷ Ancak daha 1943 yılında doçentlik sınavına girerken, Üçüncü Tarih Kongresine sunduğu, ama tebliğ metnini vermediği *Selçuklu Vakfiyeleri* adlı bildirisıyla Türkiye Selçukluları sahasına giriş yapmış olduğu kabul edilmelidir.⁴⁸

⁴² Fuad Köprülü *Armağanı*, s. 319.

⁴³ “... milli tarihimizin birçok meçhul cephelerini bize gösterecek olan bu vakıf vesikaları üzerinde sağlam bir planla çalışmaya başlayalım; ver bu birinci dereceden mühim tarih kaynaklarını metodik bir şekilde neşrederek tarihin muhtelif şubeleri ile meşgul olan mütehasısları ayrı ayrı bakımlardan şiddetle alakalandıracak bu zengin malzemeyi kabil olduğu kadar süratle meydana koyalım. Bu suretle yalnız milli tarihe değil bütün dünya tarihine büyük bir hizmette bulunmuş olacağız”. Bkz. Köprülü, *İslam ve Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, s. 319.

⁴⁴ *Belleten*, Temmuz 1943, C.7, S. 27, s. 379-521; Köprülü’nün bu önemli makalesiyle tarihe ilişkin yazıları, *Tarih Araştırmaları I* (Hazırlayan Yahya Kemal Taştan), I, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 74-183’de toplanmıştır.

⁴⁵ Köprülü, *Tarih Araştırmaları I*, s. 100.

⁴⁶ “XIII-XIV. asırlar Anadolu tarihine ait yerli kaynakların azlığı ve resmi vesikaların ise yok denecek kadar mahdut olduğu göz önüne alınınca, elde mevcut vakfiyelerin, bu devirleri aydınlatmak bakımından, birinci derecede ehemmiyet kazanacağı kendiliğinden anlaşılır”. Bkz. Köprülü, *Tarih Araştırmaları I*, s. 99-100.

⁴⁷ Kaleli, *age.*, s. 33.

⁴⁸ Kongre bildirilerini ihtiva eden kitapta Osman Turan, 19 Kasım 1943 günkü oturumda “*Selçuklu Vakfiyelerinin Tarihi Ehemmiyeti*” başlıklı bir bildiri sunduğunu ancak bu bildirisinin metnini Tarih Kurumu’na vermediği notu öğreniyoruz. Bkz. III: *Türk Tarih Kongresi (15-20 Kasım 1943 Kongreye Sunulan Tebliğler)*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 647.

Ancak sunulan bildiri metni verilmediği için Tarih Kongresi Zabıtları arasında çıkmamıştı. Bu tarihten dört yıl sonra Osman Turan, hocası Köprülü'nün gösterdiği yolda ilerleyerek, bilimsel yöntemler kullanarak, sosyal ve ekonomik tarihe dair çıkan bilgileri yorumlayan vakfiye konusuna dair bir dizi makale yazmıştır⁴⁹.

1.3.3. Osman Turan'ın Türkiye Selçukluları Dönemine Ait Bir Kroniği Neşri: Müsameretü'l-Ahbar (Farsça) Moğollar Zamanında Türkiye Selçuklular Tarihi

Fuad Köprülü yukarıda bahsedilen Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları başlıklı makalesinde, “Vekayinameler” başlığı altında kaynak grubunu incelerken Aksarayî'nin, Müsameretü'l-Ahbar isimli eserinin önemine de değinmişti. Köprülü bu makalesinde devamla bu kaynakların neşrinde şimdiye kadar gösterilen milli tarihimiz bakımından çok mühim bir devri hakkında ihmal gösterdiğimizi vurgulamıştı⁵⁰. Köprülü'nün bu makalesi bahsettiğine göre bir serinin ilkiydi.⁵¹ Ancak Köprülü'nün vadettiği üzere serinin diğer yazıları çıkmayacaktı. Köprülü ilgili makalesine son verirken bir vakayinamenin nasıl inceleneceği ve kullanılacağına dair bir örnek olmak üzere “Anis Al-Kulûb” başlıklı vakayinameyi ele almıştı.⁵²

Osman Turan, hocası Köprülü'nün vekayiname neşrinde uyulması ve gözetilmesi gereken kural ve yöntemleri dikkate alarak İbni Bibi tarihinden sonra Türkiye Selçukluları için önemli ikinci vekayiname olan Aksarayı'nin eserini yayına hazırlamıştı. Yayına hazırlarken nüshaların tavsifi, eserin kaynakları, hangi nüshanın esas alındığı, müellif hakkında not, eser hakkında daha önce yapılan çalışmalar ve kıymeti hakkında bilgiler

⁴⁹ Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, Nisan 1947, C. 11, S. 42, s. 197-235; Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri II. Mübârizeddin Er-Tokuş Ve Vakfiyesi” *Belleten*, Temmuz 1947, C. 11, S. 43, s. 415-429; Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları Ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, Ocak 1948, C. 12, S. 45, s. 17-170. Osman Turan'ın bu makaleleri Altan Çetin ve Bilal Koç tarafından *Prof. Dr. Osman Turan Makaleleri*, Kurtuba Yayınları, Ankara 2010'da yayımlanan derleme kitabında s. 131-350'de yer verilmiştir.

⁵⁰ “... Anadolu'da Moğol hâkimiyeti devresi için en mühim kaynak olan ve İbn Bibi Selçuknamesi'ne adeta tamamlayan bu eser, o devirde acem nesrinin hususi bir modasına göre, oldukça süslü ve edebi bir üslupla yazılmış olmasına rağmen, Anadolu'nun yalnız siyasi değil içtimai tarih bakımından da çok mühim ve zengin malumatı ihtiva etmektedir. İşte, bilhassa bu cihetler şimdiye kadar tarihçiler arasında kimsenin dikkatini çekmemiştir.” Bkz. Köprülü, *Tarih Araştırmaları I*, s. 83.

⁵¹ “Biz bu makaleler silsilesinde, henüz basılmamış olan vakayinamelerden başlamak üzere kelimenin en geniş manasıyla başlıca yerli kaynakları ve onların ihtiva ettikleri bir yığın yeni malzemeyi, kabil olduğu kadar tenkitli bir tarzda birer birer izaha çalışacağız. ...” Bkz. Köprülü, *Tarih Araştırmaları I*, s. 137.

⁵² Köprülü, *Tarih Araştırmaları I*, s. 139-183.

verilerek Köprülü'nün önemsedığı yönteme göre bu kaynak neşredilmiştir.⁵³ Turan, vekayinamenin hazırlanmasına 1943 yılında başlamıştı. Bakanlık emrine alındığı 1944 yılının sonbaharında ise TTK tarafından yayınlandı.

1.3.4. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar- Metin, Tercüme ve Araştırmalar Başlıklı Eseri

Fuad Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları” isimli makalesinin değişik sayfalarında bu çalışmasının bir makaleler silsilesinin ilki olduğunu belirtmişti.⁵⁴ Ancak Köprülü, bahsettiği silsilenin diğer ürünlerini kaleme almamıştı. Osman Turan, daha 1944 yılında Müsameretü'l-Ahbar'ı yayına hazırlarken Türk tarihçilerinin zaman zaman bu tür kaynak neşirlerini de üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştı.⁵⁵ Daha sonra yukarıda bahsettiğimiz vakfiyeler, Osman Turan tarafından yayımlanmış, Turan bununla da yetinmeyerek kaynak neşirlerine devam etmişti. Örneğin 1952 yılında hocası Köprülü için çıkan armağan kitabında “Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak”⁵⁶ neşretmişti. Bu neşrin önemi ise Köprülü'nün *Yerli Kaynaklar* incelemesindeki bir hatasını düzeltmişti.

Osman Turan 1958 yılında kitap hacminde *Türkiye Selçukluları hakkında Resmi Vesikalar-Metin, Tercüme ve Araştırmalar* başlığı altında bir külliyatı TTK yayınları arasından çıkartarak bilim dünyasının hizmetine sunmuştu. Turan, bu külliyatın girişinde fırsat buldukça bu tip yayınlarda bulunacağını da vurgulamıştı.

1.3.5 Türk Dini Tarihi Mevzuunda Fuad Köprülü'nün Takipçisi Olarak Osman Turan

Osman Turan'a göre Köprülü, çok yönlü bilimsel kişiliğinin bir neticesi olarak “*Türk tarih-i dinîsi*”nin, kurucusuydu.⁵⁷ Osman Turan, hocasını bu bahiste de takip etmiş,

⁵³ Kerimü'd-din Mahmud b. Mehmed, *Müsameretü'l- Ahbar*, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi, (Hazırlayan Osman Turan) TTK Yayınları, Ankara 1944, s. 30-57.

⁵⁴ *Tarih Araştırmaları I*, s. 137. Köprülü, ilgili makalesinin bir dipnotunda İbni Bibi'nin vekayinamesi hakkında şu dipnotu koymuştu. “...bu mühim eser hakkında bu makaleler silsilesinde hususi bir tetkik neşredebiz için, şimdilik daha fazla izahat vermeyi lüzumsuz gördük.” *Tarih Araştırmaları I*, s. 82.

⁵⁵ *Müsameretü'l- Ahbar*, Önsöz.

⁵⁶ *Fuad Köprülü Armağanı*, s. 531-564.

⁵⁷ “*Türklerin de İslam dini ve medeniyetine intisap ettikten sonra eski düşünüş ve inanışlardan, kültür ve ananelerden birçok unsurları birlikte getirip muhafaza ettikleri ve bunun neticesi olarak da İslamiyet anlayışlarında ve yeni bir islami cemiyet vücuda getirmelerinde bir hususiyet arz ettikleri görüş ve kanaatine varmış, bu sayede Türk din tarihi gibi pek çetin mevzulara teksif ettiği araştırmaları çok verimli olmuştur. Türk*

Türklerin dini tarihleri hakkında incelemeler kaleme almıştır.⁵⁸ Örneğin Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı kitabında Baba İshak Ayaklanmasını Köprülü çizgisinde yorumlamıştı.⁵⁹

Ahmet Yaşar Ocak, Osman Turan'ın Türklerin dini tarihi hakkında yaptığı incelemelerle hocası Köprülü'den sonra bu sahanın ikinci önemli ismi haline yükseldiği görüşüne varmıştı.⁶⁰ Ahmet Yaşar Ocak'a göre Osman Turan, hocası Köprülü'yle birlikte tarihçilerimizin fazla iltifat etmediği bu konuda hala iki önemli isimdi.⁶¹

2-İkinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Fikir Akımlarından Anadoluculuk Fikriyatının Etkisi

II. Meşrutiyetten sonra fikir akımları arasında Türkçülük önemli bir hamle yapmıştı. Fuad Köprülü bu dönemde Türkçülük akımından etkilenmiş ve bu doğrultuda edebi ürünler bile vermişti. Bu akım Köprülü'nün gelecekte çalışma sahasının genişliği ve çeşitliliğini yön verme konusunda önemli bir etken olacaktı.⁶² Ancak Köprülü'nün milliyetçiliği bilimsel çalışmalarında konuların işlenişinde değil seçilmesinde etkili olmuştu. Şöyle ki “ Köprülü'nün mesleğine başladığı devirdeki havaya uygun olarak tetkiklerinde

*Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı mühim eserini yazarken karşılaştığı ve temas ettiği dini meselelerin bir kısmını 'Anadolu'da İslamiyet' 'Bektaşiliğin Menşeleri' ve ' Türk Moğol Şamaniliğinin İslam Tasavvuf Tarikatları Üzerine Tesiri' yeni tez ve görüşleri ile Köprülüzade, Müslüman olan Türklerin milli ruhlarından, eski şamani düşüncü ve inanışlarından İslamiyete ne gibi unsurlar getirdiklerini ve bunların türlü inkişaflarını araştırmış ve meydana koymuştur. Bu suretle Köprülü, Köprülü, Türk din tarihinin de bir kurucusu olarak mevki almıştı.” Osman Turan, Mukaddime, *Fuad Köprülü Armağanı*, s. XVI.*

⁵⁸ Osman Turan'ın Türk din tarihine dair ilk yazısı 1945'de “Türkler ve İslamiyet” başlığı altında çıkmıştı. Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi C.4, S. 4, 1946, s. 457-485. Bu yazı Osman Turan'ın sağlığında yayınlanan, *Selçuklular ve İslamiyet* başlıklı makaleler derlemesine alınmıştı. Bkz. *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötügen Yayınları, 6. Baskı Anlara 2005, s. 15-45. Selçuklu vakfiyelerine dair makaleler serisinde Selçuklu Türkiye'sinin dini meselelerine temas etmişti. 1950'de “Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak”, *Fuad Köprülü Armağanı*, s. 531-565 yayınlanmıştı. Osman Turan 1965'de çıkan *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 1969'da çıkan *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi* ve son olarak 1971'deki *Selçuklular Zamanında Türkiye* başlıklı eserinde Türklerin dini tarihlerini ilgilendiren bahisler yer almıştı.

⁵⁹ Köprülü'nün Baba İshak ayaklanması için bkz. Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, (Yayına Hazırlayan Metin Ergun,) 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 36-42, Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 96-98, Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 420-427.

⁶⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolusunda İslam'ın Ayak İzleri, Selçuklu Dönemi Makaleler Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 238-246.

⁶¹ “Türkler ve İslamiyet meselesi Türk tarihinin en büyük dönüm noktalarından biri olduğu halde bugüne kadar gelip geçmiş Türk tarihçileri içinde Fuad Köprülü ve Osman Turan'dan sonra pek rağbet görmemiş bir konudur.” Bkz. “Türkiye Tarihçiliğinde Türkler ve İslamiyet: Osman Turan'ın Çalışmaları Üzerine Kısa Bir Bakış” *Ortaçağlar Anadolusunda İslamın Ayak İzleri, Selçuklu Dönemi Makaleler Araştırmalar*, s. 238.

⁶² Turan, “Mukaddime”, s. XII.

daima milliyetçi görüş hâkim olmuştur. Lakin bu hareket mebdei hiçbir zaman ilmin zaruri bir şartı olan objektiflikten ve tarafsızlıktan uzaklaştırmış, hadise ve vesikaları zorlamaya sevk etmiş değildir. Bilakis mutlak surette hakikatin sadık bir araştırmacısı olmak vasfı onun eserlerinde her an müşahade edilir. Nitekim talebesi olanlar derslerinde, bazen nazik vaziyetlere rağmen hakikatin hiçbir zaman fert ve milletlerin aleyhinde olamayacağı fikrini sık sık hatırlarlar. Burada bahismevzu milliyetçi görüş, mevzuları tetkikte değil onların seçilişinde ve maziden kuvvet almakta amil olmuştur.”⁶³

II. Dünya savaşı yıllarındaki siyasi fikir hareketleri, asistanlığından itibaren fikri mücadeleye atılmaktan çekinmeyen Osman Turan’ı da etkilemişti.⁶⁴ Bu yıllardaki siyasi fikir hareketlerinden öne çıkanlardan biri de *Anadoluculuk* akımı idi. *Anadoluculuk* hareketinin kökenleri özellikle mütareke dönemine kadar uzanıyordu.⁶⁵ Türkiye Selçukluları sahasının Osman Turan’dan önceki tarihçi nesline mensup en önemli ismi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç idi.⁶⁶ Mükrimin Halil Yinanç’ı bu sahaya yönelten nedenlerden birisi de Mütareke İstanbul’unda ortaya çıkan *Anadoluculuk* fikir akımı idi.⁶⁷ Daha sonra 1924-25 yıllarında *Anadolu Mecmuası* bu akımın Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yayın organıydı.⁶⁸ Bu mecmuanın ilk sayısında Mükrimin Halil’in *Milli Tarihimizin İsmi* başlıklı makalesi ve sonrasında aynı yazarın bir seri makaleleri bu akımın tarihimize bakışını anlatan önemli yazılardır.⁶⁹ Mükrimin Halil, *Milli Tarihimizin İsmi* başlıklı yazısında Anadolu’nun Türkleşmesinden itibaren yirminci yüzyıla

⁶³ Turan, “Mukaddime”, s. XIX.

⁶⁴ Osman Turan’ın bu yönüne Mehmet Altay Köymen, bir yazısında işaret etmişti. Köymen, Turan’ın ölümünden sonra yeniden basılan *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* adlı kitabına yazdığı sunuşta, onun bu yönünden bahsetmişti. Bkz. Mehmet Altay Köymen, “Prof. Dr. Osman Turan: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri”, Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Nakışlar Yayınları, İstanbul 1979, s. 20-21.

⁶⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Anadoluculuk* akımını anlatırken *memleketçilik* ismini tercih etmiştir. Bkz. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, 3. Baskı, s. 712-728.

⁶⁶ Mükrimin Halil Yinanç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Hakan Özalp, *Tarihe Adanmış Bir Ömür, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç*, Elmuhal Vakfı Yayınları, İstanbul 2012. Mükrimin Halil Yinanç’ın makale ve bildirileri ne toplu olarak bakmak için bkz. Fahameddin Başar, İlyas Gökhan, Ömer Hakan Özalp, *Ord. Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç, Makaleler*, TTK, Ankara 2017.

⁶⁷ Ülken, Mükrimin Halil Yinanç’a bu düşünce sisteminin gelişiminde özel bir yer ayırmıştır. Bkz. Ülken, *age.*, s. 713, 715-716. H. Z. Ülken’e göre Yinanç önceleri İslam tarihi sahasına ilgi duyarken *Anadoluculuğun* etkisiyle çalışma sahasını Türkiye Selçuklularına çevirmişti. Ülken, *age.*, s. 713.

⁶⁸ *Anadolu Mecmuasının* bütün sayıları Latin harflerine aktarılmış ve bir cilt haline basılmıştır. Bkz. *Anadolu Mecmuası* (Yayına hazırlayan Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgören) TTK Yay. Ankara 2011.

⁶⁹ “Milli Tarihimizin Mevzuu I-II”, *Anadolu Tarihi: Anadolu’nun Fethi I.II.II.IV.V*, yazıları için bkz. F Başar vd. *age.*, s. 683-737.

kadar geçen süre içinde yaşanan gelişmelerin şu şekilde adlandırılması gerektiğini açıklamıştı:

“Anadolu’ya muhaceret ve tavattun eden Türkler, uzun müddet bu yeni vatanlarında toplanmak için Salibîlerle ve Bizanstinlerle uğraşmışlar, nihayet suret-i katiyye ve ebediyede kita-i mezkurede yerleşmişler, ayrı bir devlet ve medeniyet vücuda getirmişlerdi. Bilahare Selçukî hanedanının sukutundan sonra Anadolu’da uzun müddet derebeylerin mücadelesi baş göstermiş ve iki asırdan fazla devam eden bu fetret devri Osmanlı ailesinin husule getirdiği ittihadı milli sayesinde hitam-pezir olmuştu. İttihadı tekevvününden sonra Anadolu Türkü’nün cihangirliği başlamış ve pek az bir müddet içinde üç mamur kıtanın ekserisi istila eylemişti. Görülüyor ki Osmanlı hanedanının zaman-ı hâkimiyetinde aktar-ı cihanı fethedenler Rumeli’ye geçip iskân edenler, Suriye’yi Mısır’ı ve Berberistan’ı istila edenler Anadolu Türkü’dür. O halde tarihimizin ismini de şu suretle söyleriz: Anadolu Türkleri tarihi veya sadece Anadolu tarihi. Anadolu Türkleri tarihi denilince milletimizin Anadolu’ya muhaceret ve istilasından itibaren zamanımıza kadar cereyan eden vakayi hatıra gelir ve bunda gerek Selçukî hanedanı gerek derbeyler ve gerekse Osmanlı ailesi zamanında vukua gelen bilimum vakıat-ı siyasiyye ve medeniyye dâhil olur. Anadolu tarihi, Osmanlı hanedanı zamanındaki tevessüü ve fütuhatin kâffesini ihtiva eder. Rumeli’de, Mağrib’de, Mısır’da, Yemen’de hülasa Anadolu Türkü’nün hâkim bulunduğu bütün memleketlerdeki vekayii kendi içine alır. Mesela bugün Fransa, Cezayir, Tunus, Madagaskar kıtalarını işgal eylemiştir. Bu memleketlerde cereyan eden vekayii Fransa tarihine dâhildir.”⁷⁰

Anadolucu hareket, 1930’lu yıllarda Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde görev yapan şevket Raşid Hatipoğlu ve arkadaşları tarafından çıkarılan *Dönüm* dergisinde devam ettirilmişti.⁷¹ İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Anadoluculuk fikir akımı yeniden canlanmış, Remzi Oğuz Arık’ın şahsında⁷² temsilcisini bulmuş, Arık’ın yayımladığı *Millet Mecmuası*⁷³ bu akımın adeta yayın organı haline gelmişti. Remzi Oğuz Arık’ta tıpkı Mükrimin Halil gibi Türkiye tarihine bakışımı anlatmış lüzumunu hissetmiş ve bu doğrultuda yazılar kaleme almıştı. Örneğin *Tarihimizn Öğrettikleri* başlıklı yazısında Osmanlı İmparatorluğu’nun

⁷⁰ F. Başar vd. *age*, s. 687-688.

⁷¹ Bu dergi için bkz. Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti, CHP’de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, Ankara 2013, s. 121-153.

⁷² Remzi Oğuz Arık için bkz. Rıdvan Çongur, *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, AÜ DTCF Yayınları, Ankara 1987; Ziya Bakırcıoğlu, *Remzi Oğuz Arık’ın Fikir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, Remzi Oğuz Arık’ın bütün fikir yazılarını toplayan derleme şu başlık altında çıkmıştır. *Remzi Oğuz Arık, Coğrafyadan Vatana Fikir Yazıları*, (Hazırlayanlar Ezel Erverdi- M. İhsan Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

⁷³ Bu mecmua hakkında bir inceleme için bkz. Mithat K. Vural, *II. Dünya Savaşı Türkiyesi’nde Millet Dergisi ve Anadolucu Milliyetçilik*, Libra Yayınları, İstanbul 2020.

gerileyiş ve çöküşünde Anadolu'nun imparatorluğu yönetenler tarafından ihmal edilmesine şöyle dikkat çekmişti:

“... Osmanlı İmparatorluğu'nu ilk kuranların uyanık karakterleri ile yekpareliğini kazanan ve metropol payesini yitirmeyen Anadolu'nun sonraki nesiller elinde müstemlekenin uğrayacağı ihmale, kayıtsızlığa, hatta daha beter zulme uğraması, harcanması; böylece imparatorluğun istinatgâhını kaybetmesidir.”⁷⁴

Arık, *Osmanlı İmparatorluğu ve Müstemlekecilik* başlıklı bir makalesinde yine aynı konuya dönerek Anadolu'nun ihmali üstünde durmuştu. Türkiye tarihine bakışını daha da somutlaştırma, açıklığa kavuşturmak amacıyla şu satırları kaleme almıştır:

“Osmanlıların hiç olmazsa, ilk nesillerden, büyük ve kurucu nesillerden sonra Anadolu'yu yalnız Balkanlardan değil hatta bütün müstemlekelerinden ayırt edemeyecek hale sokmuş bulunmasını bu imparatorluğun en feci karakteristiği; onu en sonunda mahveden en korkunç ve menfi vasıf olarak tanıyoruz.”⁷⁵

Remzi Oğuz Arık, Türkiye Selçuklularına ilişkin yayınların çıkmasını büyük bir ilgiyle karşılıyordu.⁷⁶ Osman Turan, DTCF'de önce öğrenci, sonra asistanken Arık da Arkeoloji kürsüsünde profesör olarak görev yapmaktaydı. Arık, fakülte bünyesinde milliyetçi grubun lideri olarak görülmekteydi.⁷⁷ Osman Turan'ın Arık'ın *Millet Mecmuası*'nda yazıları çıkmıştı.⁷⁸

Anadolucu fikir akımı 1942 yılında CHP genel sekreterliğine Memduh Şevket Esendal'ın⁷⁹ getirilmesiyle beraber siyasi mahfillerde güç kazanmaya başlamıştır.

⁷⁴ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana Fikir Yazıları*, s. 247.

⁷⁵ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana Fikir Yazıları*, s. 217.

⁷⁶ Örneğin, İbn Bibi'nin eserinin Türkçe tercümesi 1942'de çıktığı zaman Remzi Oğuz Arık *Anadolu Selçuki Tarihi* başlıklı makalesinde bu tip çalışmaların çoğalması çağrısında bulunmuştu. Bkz. *Remzi Oğuz Arık, Coğrafyadan Vatana Fikir Yazıları*, s. 196-201.

⁷⁷ O günlerde Dil ve Tarih coğrafya Fakültesinde doktora çalışmasına devam eden Mehmet Altay Köymen, Remzi Oğuz Arık'ın fakültedeki bu yönünü şöyle anımsamaktaydı. “*Fuad Köprülü ve Şemsettin Günaltay gibi büyük ilim ve fikir adamlarının siyasi hayata atılmaları, fakültede bir ilim ve bilhassa fikir boşluğu doğurmakla kalmadı, meydanı Avrupa'da tahsil etmiş, fakat turdu iyi yetişmeden dönmüş zayıf gençlere bıraktı... Üstelik aynı fakülte daha sonra bütün Türkiye'yi etkileyecek olan yabancı bir ideolojinin bayraktarlığını yapan üç doçentin faaliyet merkezi haline geldi. Bu arada Remzi Oğuz Arık'ın kendisine ümitlenmiş memlekete gençlerini orta yerde bırakıp fakülteyi gayesinden saptıranların başında olan bir dekana kızarak öğretim üyeliğinden istifa etmesi meydanı büsbütün boş bıraktı. Bu şartlar altında Prof. Dr. Osman Turan bir dereceye kadar denge unsuruydu.*” Köymen “prof. Dr. Osman Turan”, s. 22.

⁷⁸ Bu yazıların künyesi için bkz. Topal, *age*, s. 127-128.

⁷⁹ Esendal'ın CHP Genel Sekreterliği esnasında Anadolucu ve milliyetçi akımlara sempatisi hakkında bkz. M. Çınar, *age*, s.223-246. Osman Turan, Esendal ile zaman zaman görüştüğünü ve Türkiye'nin meseleleri hakkında fikir alış verişinde bulunduğunu hatırlamaktaydı. Bkz. Osman Turan, *Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1979, s. 67. Osman Turan'ın sınır arkadaşı Mehmet Altay Köymen de, Turan ile beraber zaman zaman Esendal'ı ziyaret ettiğini yazmıştı. Bkz. *Prof. Dr. Mehmet Altay*

Esendal'ın bu göreve getirilmesi o dönemi yaşayanlar tarafından Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde ve bazı fakültelerde (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi dâhil) güç kazandığı söylenen solcu harekete karşı bir tepki olarak yorumlandı.⁸⁰

1944'ün Nisanında Nihal Atsız, Sebahattin Ali davasıyla başlayan gelişmeler sonrasında yakın tarihimize *1944 Milliyetçilik Olayları* diye geçen olaylar sonrasında Nihal Atsız ve arkadaşları tutuklanmış ve yargılanmışlardı.⁸¹ Bu gelişmeler yaşanırken Osman Turan, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bakanlık emrine alınmak suretiyle üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmıştır.⁸² Hatta Osman Turan ve aralarında Anadolucu fikir akımının önde gelenlerinden bazıları kısa bir süreliğine gözaltına alınmış ama Nihal Atsız ve arkadaşlarının davalarına dâhil edilmemiştir.⁸³ Daha sonra Memduh Şevket Esendal ve Dil ve Tarih Coğrafya kökenli yeni milletvekili olan Doç. Dr. Tahsin Banguoğlu'nun Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel nezdinde yaptığı girişim sonucunda tekrar fakültesindeki görevine dönmüştü.⁸⁴

Köymen, *Toplu Makaleler*, c. I, s. 498. Memduh Şevket Esendal hakkında ayrıntılı bir biyografik çalışma için bkz. İsmail Çetişli, *Memduh Şevket Esendal-İnsan ve Eser*, Kardelen Yayınevi, Isparta 1999.

⁸⁰ Millet Mecmuasında yazıları çıkan Samet Ağaoğlu, bu görüşte idi. "*Memduh Şevket Bey'in devrin tek partisi ve hâkimi olan bir teşekküle Genel Sekreter olması o yıllarda çeşitli yollarla yeniden hızla yayılmaya başlayan üniversite profesör ve doçentleri arasında kollar bulan, devlet dairelerinde hele Milli Eğitim Bakanlığı'nın önemli yerlerine taraftarlarını yerleştirebilen koyu solculuğa karşı bir tepki diye karşılandı.*", Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, (Yayına Hazırlayan Cemil Koçak) İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 25. Osman Turan da, Memduh Şevket Esendal'dan bahsettiği bir yazısında benzer bir yorumda bulunmuştur. "*Memduh Şevket Esendal, Türk siyasi simaları arasında mühim bir şahsiyet idi. Halk Partisi'ni münevverlerle gençleştirmek, onun kurumakta olan kanına yeni bir aşu verirken bu partiyi fikirle de canlandırmaya çalışıyordu. Mesela o ticari ahlakın bozulduğu harp yıllarında ahi ve lonca teşkilatından faydalanmak çarelerini arıyordu. Zira bu tarihi müesseseye asırlar boyunca, yüksek bir ticari, içtimai ve ahlaki nizam sağlamıştı. Çevresine aldığı aydınlarla hepsi milliyetçi olmamakla beraber Hasan Ali ve solculara karşı partinin sağ kanadının başı sayılıyordu.*"Bkz. *Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları*, s. 66-67.

⁸¹ Bu olaylar için Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, (1938-1945) İletişim Yayınları c. II, 6. Baskı, İstanbul 2012, s. 220-228.

⁸² Topal, *age*, s. 33, Birinci, *age*, s. 37.

⁸³ Osman Turan'ın da aralarında bulunduğu gözaltına alınanların listesinde Remzi Oğuz Arık, Mükrimin Halil Yinanç, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mehmet Halit Bayrı gibi Anadolucu akımın önde gelen isimleri bulunmaktaydı. Bu liste için bkz. Günay Göksu Özdoğan, "*Turan'dan 'Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük, 1931-1946*", İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 303. O günlerde CHP Genel Sekreteri olan Esendal'ın Nihal Atsız ve arkadaşlarının tutuklanmasıyla başlayan dalganın genişletilmesi ihtimali karşısında İnönü nezdinde girişimde bulunduğu söylenmektedir. Bkz. Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s. 105. Memduh Şevket Esendal'ın en azından Osman Turan başta olmak üzere, Remzi Oğuz Arık vd. Anadolucu isimlerin serbest bırakılmasını sağlamış olması ve Nihal Atsız ve arkadaşlarının davalarına dâhil edilmemelerini sağladığı ihtimal dâhilindedir.

⁸⁴ Topal, *age*, s. 34, Birinci, *age*, s. 37.

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye Selçukluları tarihine yönelik artan bir ilgi ortaya çıkmıştı: İbni Bibi’nin eserinin muhtasar nüshasının Türkçe çevirisi yapılmış;⁸⁵ bu çeviriyi Aksarayi’nin eserinin Türkçe’ye tercümesi izlemiştir.⁸⁶ 1941 yılında dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Mükrimin Halil Yinanç’la yaptığı bir görüşmede, onun uzun süreden beri üzerinde çalıştığı Anadolu Selçukluları Tarihini bitirmesi için teşvik etmişti.⁸⁷ Yinanç’ın kitabı ancak 1944 yılında çıkabilmişti.⁸⁸ İstanbul Üniversitesi’ne misafir öğretim üyesi olan ünlü Haçlı Seferleri ve Bizans tarihi uzmanı Steven Runciman, Türk Tarih Kurumu’nda *Anadolu’nun Orta Çağlardaki Rolü* başlıklı verdiği konferansta Anadolucu akımın Türkiye tarihine dair yaklaşımına benzer yorumlar yapmış, Bizans’ın ve Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünde Anadolu’nun ihmalinin önemli yer tuttuğuna işaret etmişti.⁸⁹ Bu çalışmalara Köprülü’nün yukarıda bahsedilen *Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları* da ilave edilmelidir.

Osman Turan hocası Fuad Köprülü’nün II. Meşrutiyet’in fikir akımlarından Türkçülük hareketinden etkilendiğini ancak onun milliyetçiliğinin ele aldığı konuların seçilmesiyle sınırlı olduğunu, asla konuların işlenmesinde objektiflikten ayrıldığını söylemişti.⁹⁰ Osman Turan’ın da II. Dünya Savaşı yılları Türkiye’inde fikir hareketlerine ilgisiz kalmadığını yukarıda belirtmiştik. Dolayısıyla dönemin milliyetçi ve Anadolucu fikir akımından bir ölçüde etkilenmiş olarak Türkiye Selçukluları sahasına yöneldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Osman Turan da tıpkı hocası Fuad Köprülü gibi ele aldığı konuyu işlerken objektiflikten ayrıldığını vurgulamak gerekiyor.⁹¹ 1944’de yayına hazırladığı Türkiye Selçukluları tarihinin önemli bir kaynağı *Müsameratü’l-Ahbar*’ın

⁸⁵ *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, İbni Bibi’nin Farsça Muhtasar Selçuknamesinden*, (Çeviren M. Nuri Gençosman, Notlandıran F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941.

⁸⁶ *Selçuki Devletleri Tarihi-Aksaraylı Kerimeddin Mahmut’un Müsamerat-al- Ahyar Farsça Tarihinin Tercümesi*, (Çeviren M. Nuri Gençosman, Notlandıran F. N. Uzluk), Ankara 1943.

⁸⁷ İsmet İnönü *Defterler 1919-1976*, c. I, (Hazırlayan Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 305. Hilmi Ziya Ülken de İnönü’nün, Mükrimin Halil’i teşvik konusundan bahsetmişti. Bkz. Ülken, *age*, s. 712.

⁸⁸ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu’nu Fethi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, c. I, İstanbul 1944.

⁸⁹ Steven Runciman, “*Anadolu’nun Orta Çağlardaki Rolü*”, *Belleten*, c. 7, S. 27, Temmuz 1943, s. 549-556.

⁹⁰ Osman Turan, “Mukaddime”, *Köprülü Armağanı*, s. XIX.

⁹¹ Osman Turan’ın DTCF’den öğrencisi olan ve Turan’la siyasi görüş farklılığı bulunan Prof. Dr. Şerafettin Turan anılarında onun ideolojisini eserlerine yansıtmadığını, objektiflikten uzaklaşmadığını şöyle anlatıyordu... “İdeolojisini araştırmalarına yansıtılmaya özen gösteriyordu. Nitekim kendisinin Türkiye Selçukluları diye andığı Anadolu tarihine ilişkin araştırma ve yayınları günümüzde bile başvuru kaynakları olarak kullanılmaktadır.” Şerafettin Turan, *Anılarla Türkiye Gerçeği*, Bilgi Yay., Ankara 2016, s. 167.

önsözünde duyduğu siyasi kaygıların da bu sahaya yönelmesinde rolü olduğunu şöyle ifade ediyordu.

“İki seneye kadar menşelerimizi ve orijinal Türklüğü tanımak maksadıyla Orta Asya tarihi beni daha fazla ilgilendirirken bu vatanın kuruluşunu temin eden tarih devresinin aydınlatılmasını acil bir milli müdafaa meselesi telakki ederek, küçük de olsa ilk gayretlerimi bu noktaya hasretmeyi daha faydalı buldum.”⁹²

Osman Turan aynı önsözde Anadolu akımının Türkiye tarihine yaklaşımını anımsatan şu cümleleri de yazmaktan kendini alamamıştı.

“Selçuk istilasıyla başlayan Türkiye tarihi dış görünüşü bakımından “vatan kurma”, “kurulan”, “vatandan taşma”, anavatana dönme şeklinde üç büyük safha arz eder. Fetihler ve bunu müteakip Türk devletlerinin kurulması, Selçuk sultanlığı tarafından milli birliğin vücuda getirilmesi ve nihayet bu devletin yıkılışından sonra beyliklerin teşekkülü bu vatan kurma devrinin safhalarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasıyla üç kıtada teessüs eden hâkimiyet bu taşma devrini teşkil eder. Fakat sağlam vatan kurmanın tabii bir inkişafı neticesi olan cihanşümül imparatorluğun haşmetli devirleri maalesef anavatanın kuvvetlenmesinde bir amel olmadı. İmparatorluk devrinde anayurt fikrini duymamış olmamızın acı neticelerini, bir gün tarihi zaruretlerin baskısıyla, yıkılmış ve nüfusu azalmış olan bu topraklara dönmek zorunda kaldığımız zaman duymaya başladık. Bu cihet, meydana çıkan büyük dış şartlar karşısında yeniden büyük bir millet kurmak ve çağdaş medeniyete yetişmek için karşılaştığımız zorluklardan en mühimini teşkil eder.”⁹³

Osman Turan, Anadolu akımının özellikle Osmanlılarda anayurt fikrinin olmaması ve Anadolu'nun ihmal edildiği görüşünü paylaşmakla birlikte⁹⁴ Anadoluocuların bütün fikirlerini benimsemiş değildi. Örneğin “Anadolu Selçukluları” tabiri yerine “Türkiye Selçukluları” tanımını yeğlemiştir.⁹⁵ Osman Turan, Osmanlı tarihi konusunda meslek

⁹² Müsameretü'l- Ahbar, s. 27.

⁹³ Müsameretü'l- Ahbar, s. 25.

⁹⁴ “Anadolu'da rastladığımız tarihi abidelerin hemen hepsi Selçuk devrine aittir. Osmanlı devrinde Anadolu her bakımdan bir gerileme manzarası arzeder. Bunda imparatorluğun Anavatan fikrini kavramamış olmasının bir tesiri olmakla beraber...” Müsameretü'l- Ahbar, s. 22.

⁹⁵ Anadolu akımına mensup Mehmet Halit Bayri, gerek 1924-1925'te çıkan Anadolu Mecmuası'nda gerekse 1942-1944 arasında Millet Mecmuası'nda yer almıştı. Bayri, Anadolu Mecmuası'nda daha çok Türkiye yerine Anadolu kavramının kullanılması gerektiğine dair yazılar yazmıştır. Bkz. Çınar, age, s. 87-90. Osman Turan ise bu konudaki görüşlerini şu sözleriyle ifade etmiştir: “Eski kaynakların Rum Selçukluları yerine son zamanlarda memleketimizde Anadolu Selçukluları tabiri umumileşmiş bulunmaktadır. Ben on üçüncü asırdan beri sarih olarak kullanıldığı bilinen ve bugün de hakiki adıyla zikredilen Türkiye üzerinde hüküm süren Selçuklular için Türkiye Selçukluları tabirini kullanmanın ilmi ve milli bakımdan daha yerinde olacağını düşünüyorum. Zaten Türkiye tarih derken de Selçuk istilasına kadar çıkan Türk tarihini kast ediyoruz.” Bkz. Müsameretü'l- Ahbar, s. 28.

hayatının ilk yıllarında koyduğu çekinceleri geri almış, Osmanlı dönemini Türk tarihinin en muhteşem devri olarak kabul etmiştir.⁹⁶.

Sonuç

Fuad Köprülü, 1913'ten 1939'a kadar İstanbul Üniversitesinde, 1396 ve 1941 yılları arasında da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde görev yapmıştır. Köprülü'nün bu yıllar arasındaki verdiği eserler hocalığı ve ilmi teşkilatçılığı bir araya gelince "Köprülü Mektebi" oluşmuştu.

Fuad Köprülü'nün İstanbul'daki devresinde doğrudan yetiştirdiği ve doktora yaptırdığı tarihçi yoktu. Ankara'ya taşınmasıyla birlikte beş yıl gibi kısa bir süre içerisinde hocalığı, vermeye devam ettiği eserleri ve ilmi teşkilatçılığının son bir numunesi olan Türk Hukuk Tarihi Dergisi ve kurmakta başarısız da olsa Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü teşebbüsü ile "Köprülü Mektebi" Ankara'ya taşınmış oldu.

Köprülü, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin açılmasından sonra bu fakültede Orta zamanlar kürsüsünün yöneticisi olmuştu. Osman Turan, Köprülü'nün kürsüsünde lisans eğitimine başlamış, çalışkan bir talebesi olarak temayüz etmiş ve hocasının o günlerde yönetmekte olduğu *Ülkü Dergisi*'nde daha öğrenciyken çeviri ve yazıları çıkmıştı.

Osman Turan, 1940 yılındaki mezuniyetinden sonra Köprülü'nün kürsüsüne intisap etmiş ve kısa süre içinde Orta Asya Türk Kültür tarihinin bir parçası olarak doktora On İki Hayvanlı Türk Takvimini adlı tezini hazırlamıştı. Bu tezin muhtevası ve işleniş tarzı hocası Köprülü'nün Türk kültür tarihine bakışıyla uyumluydu.

Osman Turan'ın doçentlik tezi, Türk hukuk tarihinin bir kolu olarak Türklerdeki amme hukukunun bir cüzünü oluşturan *Orta Zaman Türk Devletlerinde Unvanlar* başlıklı araştırmasıydı. Bu tez Fuad Köprülü'nün Osman Turan üzerindeki bilimsel yönlendiriciliği ve etkisinin bariz şekilde açığa çıktığı çalışmaydı. Köprülü, Osman Turan öğrenciyken bu

⁹⁶ Osman Turan'ın Osmanlıya müspet yaklaşımının görüldüğü hacimli çalışması *Türk Cihan Hâkimiyeti* başlık eseridir. Ayrıca Osman Turan 1975 yılında Tercüman Gazetesinde Ergun Göze ile yaptığı bir söyleşisinde Türk tarihinin en haşmetli çağının Osmanlı asırları olduğunu belirtmişti. Ergun Göze, *Soruşturma* Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları İstanbul 1987, s. 211.

konulara değinen makaleler kaleme almıştı. Ancak bunların devamını getirememişti. Konuyu monografi şeklinde işlemek hocasından etkilenen Osman Turan'a kalmıştı.

Osman Turan'ın Türkiye Selçukluları sahasına yönelmesi 1943'de Osman Turan doçentlik tezinin kabulünden önce başlamıştı. O tarihte hocası Köprülü'nün vakıf müessesesi ve vakıf belgelerinin tarihi önemi hakkında 1938'de çıkan makaleler serisinden etkilenmiş olmalı ki, Üçüncü Türk Tarih Kongresine, *Selçuklu Vakıflarının Ehemmiyet* başlıklı bir bildiri sunmuştu. Şekli olarak Osman Turan'ın Türkiye Selçukluları sahasına yönelmesi, bu bildirisiyle başlamıştır; böylelikle genel kabulün aksine, Selçuklu vekayinamesi *Müsameretü'l-Ahbar*'ın yayınlanmasından bir yıl önceye denk gelmiştir.

Osman Turan'ın, Fuad Köprülü'den etkilenme meselesini sadece 1943'de Türkiye Selçukluları sahasına yönelmesiyle kronolojik olarak başlatmak mümkün olsa da konuya daha geniş çerçevede bakıldığında, Osman Turan'ın mesleki kariyerinde ortaya koyduğu eserler, bu eserlerin istikameti ve muhtevası dikkate alınarak bir yorum getirilmelidir. O da, özellikle doçentlik tezinden başlayarak sonra Türkiye Selçukluları sahasında yazdıklarının irdelenmesi top yekûn bir Köprülü etkisini göstermektedir.

II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türkiye'de fikir akımlarından özellikle Anadoluculuğun Osman Turan'ın Türkiye Selçukluları sahasına yönelmesinde bir ölçüde etkili olduğunu söylemek yanlış bir yorum olmayacaktır.

Osman Turan, 1943'den itibaren bu sahaya yönelmesiyle birlikte önce kaynak neşirlerine başlamış, yaklaşık on yıl sonra İslam Ansiklopedisi'ne Selçuklu sultanlarının biyografisini yazacak ehliyete sahip olduğunu herkese kabul ettirmiş, 1970'de Cambridge yayınları arasından çıkan İslam tarihinin Türkiye Selçukluları bahsi Osman Turan'a emanet edilerek onun bu konuyu dünyada en iyi yazabilecek uzman olduğu da yabancı bilim çevrelerince kabul görmüş oluyordu. Nihayetinde 1971'de çıkan *Selçuklular Zamanında Türkiye* kitabı ile bu sahanın gerek içeride gerek dışarıda en salahiyyetli uzmanı olduğu üzerinde herkes fikir birliğine varmış oluyordu.

Osman Turan'ın, Türkiye Selçukluları sahasında ulaştığı bu merteye, 1936'dan 1971'e kadar uzanan zaman diliminde hocası Fuad Köprülü'nün etkisinde ve izinde yaptığı

çalışmaların bir muhassalası idi. Aynı zamanda bu sonuç, Köprülü'nün Ankara'ya taşıdığı "Köprülü Mektebi"nin ilmi bir başarısıydı.

KAYNAKÇA

60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, (Hazırlayanlar Osman Turan vd.) TTK Yay. Ankara 2010.

Ağaoğlu Samet; *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, (Yayına Hazırlayan Cemil Koçak) İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

Ağaoğlu, Samet; *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul 1972.

Anadolu Mecmuası (Yayına hazırlayan Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgören) TTK Yay. Ankara 2011.

Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesinden, (Çeviren M. Nuri Gençosman, Notlandıran F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941.

Arık, Remzi Oğuz; Coğrafyadan Vatana Fikir Yazıları, (Hazırlayanlar Ezel Erverdi- M. İhsan Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Bakırcıoğlu, Ziya; *Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.

Başar, Fahameddin; İlyas Gökhan, Ömer Hakan Özalp, *Ord. Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç, Makaleler*, TTK, Ankara 2017

Bayraktar, Zerrin; "Ülkü Dergisi: Halkevleri Merkez Yayın Organına Bir Bakış", *AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Dergisi, İletişim*, 1981/3.

Berktaş, Halil; *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983.

Birinci, Ali; *Osman Turan*, Alternatif Yay, Ankara 2003

Çetişli, İsmail; *Memduh Şevket Esendal-İnsan ve Eser*, Kardelen Yayınevi, Isparta 1999.

Çınar, Metin; *Anadoluculuk ve Tek Parti, CHP'de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, Ankara 2013.

Çongur, Rıdvan; *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, AÜ DTCF Yayınları, Ankara 1987.

Demirci, Nurdan; *Prof. Dr. Osman Turan'ın Hayatı ve Eserleri*, Boğaziçi Yayınları İstanbul 1993.

Gedikli, Fethi; “Fuad Köprülü ve Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası ve Türk Hukuk Tarihi Dergisi” *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, c. I, S. 1, Türk İktisat Tarihi Özel Sayısı, İstanbul 2003.

Göze, Ergun; *Soruşturma Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları* İstanbul 1987.

Güleç, İsmail; “Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, s. 560-561.

Güleç, İsmail; “Türkiyat Mecmuası” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, s. 561-562.

İnönü, İsmet; *Defterler 1919-1976*, c. I, (Hazırlayan Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Kafesoğlu, İbrahim; *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2019.

Kerimü'd-din Mahmud b. Mehmed, *Müsameretü'l- Ahbar*, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi, (Hazırlayan Osman Turan) TTK Yayınları, Ankara 1944.

Koçak, Cemil; *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, (1938-1945) İletişim Yayınları c. II, 6. Baskı, İstanbul 2012.

Köprülü, Fuad; *Anadolu'da İslamiyet*, (Yayına Hazırlayan Metin Ergun) 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

Köprülü, Fuad; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (Hazırlayan Orhan Köprülü), Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.

Köprülü, Fuad; *Edebiyat Araştırmaları*, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1999.

Köprülü, Fuad; *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi* (Hazırlayan Orhan Köprülü) Ötüken Yayınları, İstanbul 1983.

Köprülü, Fuad; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (Yayına Hazırlayan Orhan Köprülü), Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.

Köprülü, Fuad; *Tarih Araştırmaları I* (Hazırlayan Yahya Kemal Taştan), I, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

Ocak, Ahmet Yaşar; *Ortaçağlar Anadolusunda İslam'ın Ayak İzleri, Selçuklu Dönemi Makaleler Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

Özalp, Ömer Hakan; *Tarihe Adanmış Bir Ömür*, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, Elmuhal Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Özdoğan Göksu, Günay; “*Turan*”dan “*Bozkurt*”a Tek Parti Döneminde Türkçülük, 1931-1946, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2006.

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Toplu Makaleler, (Yayına Hazırlayanlar Sinan Tarifçi-Kerim Köksal Kaya) TTK Yay. c. I, Ankara 2018.

Prof. Dr. Osman Turan Makaleler, (Yayına Hazırlayanlar Altan Çetin ve Bilal Koç) Kurtuba Yayınları, Ankara 2010 Osman Turan “Mukaddime”, *Fuad Köprülü Armağanı* TTK Yayınları, Ankara 2010.

Prof. Osman Turan’ın Eserinde Tarih ve Tarihi İlişkileri, (Yayına Hazırlayan Bahaeddin Yediyıldız-Fahri Unan-Yücel Hacaloğlu), Türk Ocakları Genel Merkezi Yayını, Ankara 1998.

Runciman, Steven; “*Anadolu’nun Orta Çağlardaki Rolü*”, *Belleten*, c. 7, S. 27, Temmuz 1943.

Selçuki Devletleri Tarihi-Aksaraylı Kerimeddin Mahmut’un Müsamerat-al- Ahyar Farsça Tarihinin Tercümesi, (Çeviren M. Nuri Gençosman, Notlandıran F. N. Uzluğ), Ankara 1943.

Topal, Nevzat; *Prof. Dr. Osman Turan Hayatı ve Eserleri*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2004.

Turan, Osman; *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, 1941.

Turan, Osman; “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *DTCF Dergisi*, C. IX, Sayı: 4, 1951, s. 447-457.

Turan, Osman; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 420-427

Turan, Osman; *Makaleler I*, (Hazırlayan Yunus Emre Kaleli), İstanbul

Turan, Osman; *Orta Zaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar*, Ankara 1943, (Basılmamış Doçentlik Tezi)

Turan, Osman; *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1965

Turan, Osman; *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005.

Turan, Osman; *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, c. I-II, 3. Baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1979.

Turan, Osman; *Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1979.

Turan, Şerafettin; *Anılarla Türkiye Gerçeği*, Bilgi Yay., Ankara 2016.

Uzman, Nasrullah; *İktidardaki Muhalif Prof. Dr. Osman Turan*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018.

Ülken, Hilmi Ziya; *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2017.

Vural, Mithat K.; *II. Dünya Savaşı Türkiyesi'nde Millet Dergisi ve Anadolu Milliyetçilik*, Libra Yayınları, İstanbul 2020.

Yazıcı, Nesimi; "Milli Tetebbular Mecmuası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, s. 83-84.

Yinanç, Mükrimin Halil; *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nu Fethi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, c. I, İstanbul 1944.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.2>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 28-61

WEB 1.0 DAN METAVERSE İNTERNETİN DEVRİMİ

VON WEB 1.0 BIS ZUM METAVERSUM - Die Revolution des Internets

FROM WEB 1.0 TO THE METAVERSE - The Revolution of the Internet

Halim Kadri ÖZTÜRK* & Selçuk GEMİ**

ÖZ

Bu çalışmada genel itibari ile “Metaverse” ye gelinceye kadar İnternet dünyasında ki gelişmeler ve yenilikler ele alınmıştır. Bilindiği üzere İnternet artık sadece metin ve resimlerden ibaret olmaktan çoktan çıkmıştır. Başlangıçta ki Web, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve karma gerçeklik gibi yeni teknolojilerin gelişmesiyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu yeni teknolojiler ve son zamanlarda herkesin sıkça duymaya başladığı Metaverse bizlere web sitelerinde sadece görsellerden daha fazlasını bulabileceğimiz bir dünyanın bizi beklediğini göstermektedir. İnsanların 3D görüntülerle etkileşime girebileceği, ticaret yapabileceği kısaca gerçek dünyada yapılabilen birçok eylemin sanal dünyada “Avatar” vasıtasıyla yapılabileceği bir dünya. Bizleri bekleyen ve heyecan verici olan bu gelişmelere nasıl gelindiği, Web 1,0’den başlayarak Metaverse fikrinin uygulanmasına kadar olan aşamalar, karşılaşılan sorunlar ayrıca benzerlikler ve farklılıklar bu çalışmada ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu yeni gelişmelerin, bireylerden başlayarak toplumun geneline, ekonomik sistemlerden devletlerin tepkisine kadar, nasıl yansiyabileceğine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Web, Metaverse, İnternet, Geliştirme, Dijitalleştirme, Devrim, Blok Zinciri, Bitcoin, Ethereum, Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik, Karma Gerçeklik, Web, Metaverse, İnternet,*

* Karabük Üniversitesi SBE İşletme Fakültesi, E-mail: halimozturk61@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-2345-6789, Karabük, Türkiye.

** Coburg University of applied sciences and arts coburg E-mail: seloselcuk4@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0995-8701, Coburg, Germany.

Geliştirme, Dijitalleştirme, Devrim, Blok Zinciri, Bitcoin, Ethereum, Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik, Karma Gerçeklik

ABSTRACT

This study discusses developments and innovations from the origins of the Web to the very latest type and future vision of the metaverse. As is well known, the Internet has long been more to consist only of texts and images. The web we know today has taken on new dimensions with the development of new technologies such as Rirtual reality, Augmented Reality, and Mixed Reality. These new technologies and the metaverse, which is currently in the hype, show that we can expect a world in which we can find more than just images on websites. A world where people can interact with 3D images using avatars and perform actions that can be done in the real world. A world full of digital payment methods, smart digital contract options, and digital property rights. It also showed how the development of the Internet can be reflected on important aspects of life as well as society in general. Starting from individuals, from economic systems to the response of states. Significant developmental steps from Web 1.0 to the implementation of the idea of the metaverse are explained, fundamental questions are clarified and essential similarities and differences are discussed.

Keywords: *Web, Metaverse, Internet, Development, Digitization, Revolution, Blockchain, Bitcoin, Ethereum, Virtual Reality, Augmented Reality, Mixed Reality*

ZUSAMMENFASSUNG

In dieser Studie werden Entwicklungen und Neuerungen von den Ursprüngen des Webs bis hin zur modernsten Art und Zukunftsvision das Metaverse / des Metaversums diskutiert. Das Internet besteht bekanntlich schon lange nicht mehr nur aus Texten und Bildern. Das heute bekannte Web hat mit der Entwicklung neuer Technologien wie Virtual Reality, Augmented Reality und Mixed Reality neue Dimensionen gewonnen. Diese neuen Technologien und das Metaverse, welches sich gerade im Hype befindet, zeigen, dass uns eine Welt erwartet, in der wir mehr als nur Bilder auf Websites finden können. Eine Welt, in der Menschen mit 3D-Bildern mittels Avatare interagieren und Aktionen durchführen können, die in der realen Welt durchgeführt werden können. Eine Welt voller digitaler Zahlungsmittel, intelligenter digitaler Vertragsmöglichkeiten und digitaler

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Spring p. 28-61

Eigentumsrechte. Darüber hinaus wurde aufgezeigt, wie sich die Entwicklung des Internets auf wichtige Aspekte des Lebens wie der Gesellschaft im Allgemeinen widerspiegeln kann. Ausgehend von Individuen, von Wirtschaftssystemen bis hin zur Reaktion von Staaten. Dabei werden bedeutende Entwicklungsschritte vom Web 1.0 bis hin zur Umsetzung der Idee der Metaverse / von Metaversen erläutert, Grundsatzfragen geklärt und wesentliche Gemeinsamkeiten und Unterschiede diskutiert.

Schlüsselwörter: *Web, Metaverse, Internet, Entwicklung, Digitalisierung, Revolution, Blockchain, Bitcoin, Ethereum, Virtual Reality, Augmented Reality, Mixed Reality.*

Einführung

In letzter Zeit werden die Begriffe "Metaverse" und "Web" als Synonyme verwendet. Während beide auf eine Vision eines besseren, zukünftigen Internets hinweisen, ist es wichtig, dass die beiden Konzepte nicht miteinander vermischt werden. Nach der Umbenennung von Facebook in Meta gab es einen neuen Hype um das Wort "Metaverse", aber wenige wissen wirklich, was es bedeutet. Seit der Vernetzung von Computern gibt es Spekulationen darüber, wie sich das Internet und die Technologien entwickeln. Microsoft, Nvidia und Facebook haben wichtige Anwendungen angekündigt die Unternehmen den Zugang zum Metaverse ermöglichen. Des Weiteren arbeiten viele Start-ups an der Entwicklung der Technologie.

Im folgenden Kapitel wird die Entwicklung des Webs aufgezeigt. Das zweite Kapitel wird aus verschiedenen Perspektiven die Idee des Metaverse / Metaversums erläutern, hinterfragen und erste Erkenntnisstände wiedergeben. Das dritte Kapitel zeigt Gemeinsamkeiten und Unterschiede sowie aktuelle Trends auf.

Die Entwicklung vom Web 1.0 bis Web 5.0

Das Internet transformiert sich fortwährend, wodurch das aktuelle Web 4.0 oder Web 5.0 nur noch wenig mit dem Web 1.0 gemein hat. Die Übergänge sind fließend und können nicht eindeutig anhand einer Technologie und eines Datums festgemacht werden. Jedoch ist jede Web-Entwicklungsstufe durch besondere Merkmale klar unterscheidbar.

Die folgenden Ausführungen orientieren sich am „big Picture“ und nicht an technischen Details wie Programmiersprachen und technische Umsetzungen.

Web 1.0 – Das flache Web

Das flache Web wird auch gerne als Web of Content bezeichnet. Über den Computer wie wir ihn heute kennen verbreitete sich das Internet rasant. Die ersten Computer wurden 1975 erstmals produziert und verkauft (Chakraborty,2022). Jedoch liegen die Wurzeln des Internets zum einen in den Telefonanlagen in den 1950ern, welche Verbindung von Personen ermöglichte und anderen Quellen zufolge entstand das Internet als Vorstufe ARPA (Advanced Research Projects Agency) genannt (Kreowski, 2008). Militärischen Zwecke waren Grund für die Entwicklung, die Technologie wurde später auch Universitäten angeboten. Der Grund hierfür waren Kostenersparnisse (Landesmedienzentrum Baden-Württemberg, 2022). Unterschiedliche Quellen beziehen sich auf verschiedene Startpunkte bzw. Vorfahren des Internets wie wir es heute kennen.

Erst mit dem World Wide Web in den Jahren 1989 gelang der Sprung in die Webseitenwelt und somit in das Web 1.0. Eine charakteristische Anwendung war z. B. die Nutzung von E-Mail-Diensten. Die Ansammlung von Websites mit einfachen Verknüpfungen wie Hyperlinks und Adressen war die Geburt des Internets. Ein eher statisches Informationsaustauschmedium, welche von diversen Einheiten wie Staat, Unternehmen, Forschungseinrichtungen usw. genutzt wurde und in den 1990ern bis zur Jahrtausendwende rasant gewachsen ist. In dieser Zeit wurde das Internet als Webtechnologie verwendet, bei der der Nutzer auf eine Weise mit dem anderen Computer kommunizierte. Das Web 1.0 oder auch flache Web diente hauptsächlich der Informationsverbreitung. Es war nicht möglich, mit anderen Benutzern auf einer Webseite zu kommunizieren oder über das Web einzukaufen.

Web 2.0 – Das Web der Services

Die Erweiterung des Web 1.0 wird als Web 2.0 – das Web der Services oder das Web der Kommunikation bezeichnet. Tim O'Reilly ist der erste, der das Wort Web 2.0 und Internetdienste der zweiten Generation verwendet. Im Gegensatz zu reinen Informationsverbreitung bzw. der einseitigen Kommunikation wird der User mittels

Widgets integriert, indem er Inhalte, Tags oder Kommentare auf einer Website hinzufügen kann. Eine Interaktion zwischen Informationsvermittler und der Community ist der Kern des Web 2.0 und führte zu einer immensen und abrupten Änderung des Marktverhaltens und einem Austausch von Anbieter und Nachfrager (Gabler, 2021). Wesentlich ist die Interaktion der Nutzer untereinander. Der gegenseitige Informationsaustausch, das Aufzeichnen von Daten im Web sowie die Erhöhung der Verbindungsgeschwindigkeit beim Zugriff auf Informationen im Web ermöglicht eine völlig neue Art der Kommunikation. Durch die Beteiligung des Nutzers am Web (sozio-technische-Entwicklung) steht die Generierung von Zusatznutzen im Vordergrund.

Das Web 2.0 ist eine geschäftliche Revolution und kann als Flugzeuge der Computerindustrie bezeichnet werden. Die wichtigste Regel lautet hierbei Programme aufzustellen, um möglichst viele Menschen in einem Netzwerk zusammenzubringen. Mit dem Aufkommen dieser Technologie begann eine neue Ära.

Typische Merkmale von Web 2.0 sind z. B. Web Analytics wie das Tracken von Besucherverhalten auf Websites, Bibliotheken wie Wikipedia in Verbindung mit Google als Inbegriff einer Suchplattform, Videokanäle wie YouTube, soziale Netzwerke wie Facebook, Twitter und Co., sowie eCommerce Dienste am Beispiel Amazon.

Web 3.0 – Das Semantische Web

Das Web 3.0 kann auch als personalisierbares/personalisiertes Web bzw. Web des Kontexts bezeichnet werden und ist eine Weiterentwicklung des Web 2.0. Neu im Semantic-Web ist die Ermöglichung des Auslesens durch intelligente Software sog. Agents, welche Webinhalte lesen, analysieren, zusammenstellen und teilen können. Programme sind in der Lage Informationen eigenständig in Relation zu setzen. Das Konzept wurde erstmal von Tim Berners-Lee beschrieben (Lackes und Siepermann, 2020). Wenn z. B. ein Nutzer dieselben Wörter in zwei verschiedenen Browsern scannen würde, würden sich die Ergebnisse unterscheiden. Denn im Web 3.0 analysiert der Browser die Suchhistorie nach den Suchkriterien des Nutzers und zeigt die semantisch besten Ergebnisse an. Beispielsweise würde der User 1 bei dem Suchbegriff Bank auf Geldinstitute verweist werden, während User 2 bei demselben Suchbegriff auf eine Sitzgelegenheit verwiesen wird, je nach Browserverlauf.

Einkäufe können vom Smartphone getätigt werden, oder ein Kühlschrank ist mit dem Internet verbunden und kauft selbst ein, wenn der Platz eines Produktes nicht besetzt ist. Nicht nur der Mensch führt Aktionen aus, sondern auch Geräte. Zudem erlaubt die Technologie die Personalisierung von Software. Beispielsweise die Ausstattung von gewünschten Apps, Farb- und Inhaltsanpassungen als auch Kommunikationswünsche oder der Umgang mit den eigenen Daten. Werbungen können präziser geschaltet werden, indem das Verhalten des Users studiert wird.

Nicht zu vergessen, ein sehr umstrittenes und weiterhin aktuelles Thema sind Kryptowährungen samt der Blockchain-Technologie. Im Gegensatz der bisher erwähnten Verfahrensweisen von zentralisierten Netzwerken oder Funktionsweisen werden mittels dezentraler Protokolle in einem „unendlichen“ langen Hauptbuch Informationen abgelegt – sogenannte Blocks. Der Bitcoin ist wahrscheinlich das bekannteste System, welches auf der Blockchain-Technologie basiert. Bei der Blockchain-Technologie wird mittels bestimmter mathematischer Verfahren bewiesen, dass eine Transaktion valide ist oder Eigentumsnachweise legal bindend sind. Eine gute Zusammenfassung dazu bietet auch das Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik (Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik, 2021).

Ein weiteres Beispiel ist Ethereum. Mit der Zahlungseinheit Ether handelt es sich um eine Blockchain-Technologie wie bei Bitcoin, aber Ethereum ist auch programmierbar durch intelligente Verträge, die im Wesentlichen Blockchain-basierte Software-Routinen sind. Diese laufen automatisch ab, wenn eine bestimmte Bedingung erfüllt ist. Beispielsweise könnte ein intelligenter Vertrag, der auf der Blockchain gespeichert wurde, verwendet werden, um Eigentumsrechte an digitalen Objekten wie Kunstwerken oder Musikstücke festzuhalten. Das digitale Objekt kann niemand sonst auf der Blockchain beanspruchen, selbst wenn eine Kopie auf einem lokalen Rechner gespeichert wurde. Besitzbare digitale Objekte - Währungen, Wertpapiere, Kunstwerke, etc. – werden auch als Krypto-Assets bezeichnet.

Web 4.0 – Das smarte Web

Neben dem Begriff „smart werden“ trifft für Web 4.0 auch „web of operating Systems“ zu. In der Ausbaustufe zum semantischen Web werden Wörtern im Internet

eindeutige Bedeutungen zugeordnet, sodass diese für Maschinen interpretierbar werden. Die Suchmaschine wird zu einer Antwortmaschine und kann Suchbegriffe interpretieren, wie die Google Suchfunktion beweist. Zudem wird vollständig auf Virtualisierung bzw. Visualisierung gesetzt und auf lokale Festplatten kann verzichtet werden. Noch bevor das Web 3.0 vollständig implementiert und genutzt wurde und die Nutzer, das Web 3.0-Konzept übernehmen konnten, wurden verschiedene Studien zum Web 4.0 gestartet: Künstliche Intelligenz und „Augmented Reality“-Technologie rücken bei dem Web 4.0-Technologie in den Vordergrund. (Mehr unter dem Kapitel: Entry Points)

Bei dem Web 4.0 verschwimmen die Grenzen, sodass sämtliche Gegenstände engmaschiger mit dem Internet verbunden sein werden. Aus der Informations-Ökonomie wird die Dienstleistungsökonomie. Internetfähige Geräte, die mit Computern interagieren, auch als Internet of Things (IoT) bezeichnet, tauschen untereinander Daten aus und treffen selbstständig Entscheidungen. Einige ordnen diesen Technologiestatus dem Web 3.0 zu, da die Grenzen zwischen den Technologiestufen unklar sind.

Siri von Apple oder Alexa von Amazon verstehen beispielsweise mitten im gesprochenen Satz, dass etwas gefragt wird. Daraufhin antworten oder reagieren die Programme wie z. B. mit dem Auslösen eines Einkaufs auf einer Website. Sodass der Besuch eines Webshops nicht notwendig ist.

Im Rahmen der Industrie 4.0 werden beispielsweise RIFDs (Radiofrequenzidentifikation) genutzt, um Lieferkettensysteme zu tracken. Der Lieferant gewährt dem Kunden über die Integration eines RFID-Chips von Produktionsbeginn bis zur Auslieferung Einsicht über den Zustand der Ware von Produktion bis zur Auslieferung.

Darüber hinaus soll die Nutzung von Cloud-Anwendungen bei der Speicherung personenbezogener Daten gesteigert und die Nutzungsprobleme physischer Festplatten beseitigt werden. Beispielsweise werden heute Online-Betriebssysteme wie EyeOS, das auf „Virtualisierung“ basiert, eingesetzt. Um diese Technologien effizient nutzen zu können, ist eine schnelle Internetverbindung erforderlich.

Multi-Processing kann in Online-Betriebssystemen wie WebOS durchgeführt werden. Daher können Benutzer die Programme des im Web installierten Betriebssystems verwenden, ohne dass Programme auf lokalen Computern installiert werden müssen.

Web 5.0 – Das symbiotische Web

Deutliche Unterschiede zum Web 3.0 und Web 4.0 zeigt das Web 5.0 auf. Das symbiotische Web, Web der Gedanken, intelligente oder emotionale Web, stellt eine fast utopische Art des Webs dar. Die traditionellen Suchmaschinen werden zwar nicht verschwinden, aber mit virtuellen Assistenten verknüpft sein, welche komplexe Nutzer-Verhalten interpretieren und deren Bedürfnisse vorhersagen. Ein Web, welches in wahrer Symbiose mit dem täglichen Leben agiert, ohne körperlich mit dem Menschen verbunden zu sein, jedoch mit Wearables. Die andere Auffassung oder Art der Verbundenheit könnte mithilfe von Implantaten entstehen, sodass das virtuelle Webbestandteil der realen Welt werden kann.

Das WWW wird in der Lage sein wie ein Mensch zu kommunizieren, selbstständig zu denken und zu argumentieren. Während mit dem Web gesprochen wird, kann diese Feinheit wahrnehmen und Emotionen hineininterpretieren, welche noch nicht aufgedeckten Möglichkeiten öffnen. Teilweise klingt das wie Utopie und Marketingversprechen, die schwer einzuhalten sind. Die Technologie kann menschliche Gefühle zwar nicht verstehen, jedoch arbeiten erste Unternehmen wie z. B. wefeelfine und EMOTIV an Lösungen, welche versuchen, menschliche Emotionen mittels Gehirnforschung in digitale Signale zu verwandeln. Auf diese Weise werden sie den Weg für mehr personalisierte Erfahrungen ebnen, die immer mehr Menschen anziehen werden. Da Gestik und Mimik eine große Rolle spielen, befindet sich die Menschheit aktuell noch in den Anfangsphasen.

Die Verbindung über Implantate oder Wearables mit dem menschlichen Körper erlauben unglaubliche Fortschritte. Das Gehirn kann ein Smartphone steuern oder Querschnittsgelähmte erheben sich vom Rollstuhl. Elon Musk prophezeit, dass auch gesunde Menschen sich in Zukunft ein Implantat einsetzen lassen werden (McCauley, 2021). Ein Unternehmen, welches große Fortschritte im Gebiet Gehirnschnittstellen ohne Implantate aufzeigen konnte ist z. B. Kernel vom Gründer Bran Johnson. Sie haben ein

Headset entwickelt, das nahezu in jeder Umgebung Aufzeichnungen in Echtzeit der kortikalen Hämodynamik aufzeichnet und präzise Muster der Gehirnaktivitäten ermittelt (Kernel, 2022). Diese Technologien stehen in enger Verbindung mit der Vorstellung eines möglichen Metaversums, welche die nächste Stufe des Webs darstellen soll (Lint und Tillmann, 2021). Zukunftsvision ist somit das bessere Verständnis von Maschinen des Menschen und die Verschmelzung von Maschine und Mensch durch Wearables und Implantate. Offen steht, ob das Metaverse / Metaversum, wenn es entwickelt und etabliert wurde in beispielsweise Web 6.0 umbenannt werden könnte oder strikt vom heute bekannten Internet separiert werden wird.

Die Entwicklung der Metaverse sowie Grundsatzfragen

In der ersten Hälfte des Jahres 2021 waren viele Branchen verblüfft und begeistert von diesem scheinbar neuen Konzept des "Metaverse". Die Umbenennung von Facebook in "Meta" war der Vorspann, gefolgt von einer Reihe von Firmen und kleinen Unternehmen, die ihr neues Projekt in der Welt der virtuellen Realitäten ankündigten.

Obwohl das Metaverse das größte Schlagwort des Jahres 2022 zu sein scheint, ist es keineswegs ein neues Konzept, im Gegensatz zu einigen der größten Tech-Giganten haben viele Innovatoren in diesem Bereich 3D-Plattformen geschaffen, die bereits seit einigen Jahren verbreitet sind.

Grundsatzfragen

Was ist das Metaverse / Metaversum?

Das Wort „Meta“ steht für „Jenseits“ und das „verse“ steht für „Universum“ (Höfler und Krolle, 2022). Metaversen sollen Plattformen darstellen, auf der sich Anwender in einem virtuellen Universum mit digitaler und erweiterter Realität bewegen können, während viele Elemente der Technologie die Grenzen überschreiten. Ein vielfältiges Ökosystem, quasi eine lebendige virtuelle Welt. Metaverse-Anbieter stellen sich vor, dass ihre Nutzer virtuelle Weltreisen vornehmen, sich online auf Konzerten treffen, Konferenzen abhalten, Geschäftstreffen vereinbaren oder sich privat mit Freunden virtuell treffen. Einen besonders großen Teil nimmt die Gaming-Industrie ein, die nicht zu

vernachlässigen ist. Spielend in Verbindung bleiben ist dabei die Devise. „Wir sind jetzt beim nächsten Internet-Gipfel“, schrieb Matthew Ball, geschäftsführender Gesellschafter der Risikokapitalgesellschaft Epyllion Industries, im Februar 2021 auf der Unternehmenswebsite.

Plattformen, die niemals beendet oder pausiert werden, in Livetime aggieiren, parallel zur realen Welt mit echten Akteuren handeln. Zum einen digital dennoch Schnittstellen zur realen Welt mittels VR-Brillen (Virtuelle Realität) bzw. mixed Reality. Digitale Räume können mittels Avatare besucht werden, aber auch in realen Räumen abgebildet werden. Ohne ein Limit an Teilnehmeranzahl mit einer eigenen Infrastruktur und eigener Wirtschaft, welche mit echten Zahlungsmitteln funktionieren soll. Öffentlich zugänglich und gleichzeitig mit Möglichkeiten zur Erstellung von privaten Gruppen sowie unternehmensinternen Inhalten (Rixecker, 2022).

Aktuell fehlt es in der Literatur und in den Marketingkampagnen der Unternehmen, die daran arbeiten, an klaren Ausrichtungen und messerscharfen Definitionen. Es scheint so, als wäre von allem etwas dabei. Ein guter Mix, der die Türen für Entwicklungen offenhält, ganz Marktabhängig. Auch wenn es erste Umsetzungen und erfolgreiche Projekte gibt, handelt es sich bei dem Wort Metaverse deutlich um einen Hype. In den folgenden Kapiteln wird der Stand der Technik näher erläutert.

Wer wird das Metaverse besitzen?

Aktuell gehört das Metaverse niemandem, da es kein Metaverse gibt. Dennoch werden die Schwerter gezogen, um die Kontrolle über die digitale Welt der Zukunft zu übernehmen. Um Möglichkeiten zu erkennen, die die digitale Welt der Zukunft bietet, tätigen Technologieunternehmen große Investitionen und streben die Dominanz des Metaverse- /Metaversum-Marktes an. Wer wird also das Metaverse kontrollieren? Wird das Metaverse korporativ sein oder allen offenstehen? Wird es nicht wie das Internet eine dezentrale Struktur haben?

Alison von Forbes, laut McCauley wurden bereits Gräben für einen Kampf um die Vorherrschaft über das Metaversum ausgefochten (Forbes, 2021). Tech-Giganten wie Microsoft, Roblox und Facebook investieren viel Geld, um das Metaverse zu dominieren

(Sutcliffe, 2021). Demgegenüber stehen Startups und Einzelinitiativen, die sich für einen interoperablen Metavers mit anderen dezentralen Plattformen einsetzen. Wenn die Kontrolle dezentralisiert ist, können Einzelpersonen auch digitale Assets besitzen. Wird es beispielsweise NFTs geben, wenn ja wie sehr könnte der Besitzer der Metaverse bestimmen? Gegenstände wie Kunstwerke und Musik auf einer Blockchain sind wörtlich übersetzt nicht vertretbare (nicht austauschbare) Token (NFTs). Oder auch „Nicht-fungibel“, was bedeutet, dass sie einzigartig und nicht austauschbar sind, also das Gegenteil von fungiblen Gegenständen wie Währungen. Jeder Dollar ist gleich viel wert und kann mit jedem anderen Dollar getauscht werden (Conti und Schmidt). Die Höhe der Investitionen, die die Idee zur Erstellung eines Metaversums anziehen wird, hängt von den ersten Ergebnissen ab und wird den weiteren Verlauf bestimmen. Von den Tech Giganten wäre ein Konzept vorzulegen, welche Assets wer besitzt und wie der Besitz letztendlich definiert werden soll. Aktuell sollen Blockchain Technologien (in Kapitel Gegenüberstellung näher erläutert), sowie NFTs Teil der Metaverse sein, aber wie genau das aussehen soll, müsste detaillierter als Konzept vorgelegt werden.

Die derzeit konkretesten Beispiele sind die virtuellen Musikfestivals von Roblox und Decentraland. Infolgedessen muss abgewartet werden, wie sich das Metaverse-Universum entwickelt, um eine Aussage zu treffen wem es letztendlich gehören wird. Da es sich um sehr komplexe zusammenhängende Themen handelt, ist jedoch eine selbstständige Entwicklung eines online-Kosmos in der Größe schwer vorstellbar.

Ist das Metaverse ist eine Modeerscheinung?

Neal Stephenson beschrieb in seinem Roman aus dem Jahr 1992 mit dem Titel „Snow Crash“ ein Metaversum, eine Art globale virtuelle Realität in dem die Menschen als Avatare agieren. Das erinnert an eine Art Online-Mehrspieler-Welt wie GTA mit erweiterten Optionen. Auch der weltweit berühmte Science-Fiction-Film Matrix aus dem Jahr 1999 zeigt ein Metaversum auf, welches durch Computer und Roboter erschaffen wurde, bei dem der Verlauf für die Menschheit in eine düstere Richtung einnimmt. Eine andere Form der möglichen Zukunft stellt Steven Spielberg mit dem Film „Ready Player one“ vor. Doch außerhalb von Filmen, Romanen und Spielen entwickeln die größten

Unternehmen der Welt aktiv Technologien und forschen bereits an Ideen wie ein echtes Metaversum aussehen könnte.

Microsoft, das mit seinen Investitionen auf sich aufmerksam macht und daran arbeitet ein Metaversum zu schaffen, trifft die Aussage, dass die Zukunft Metaverse ist. Die Gründung der Metaverse - Geschäftsplattform Mesh durch Microsoft und die Umbenennung von Meta durch Facebook verliehen der Veranstaltung eine gewisse Ernsthaftigkeit. Allerdings ist zu beachten, dass Facebook kein Metaverse ist. Der Social-Media-Riese Meta verfügt über die qualifizierten Arbeitskräfte und Ressourcen, um das Metaverse zu erstellen und plant außerdem ca. 10.000 Mitarbeiter aus der Europäischen Union für diesen Job einzustellen (BBC NEWS, 2021).

Microsoft möchte, dass Mesh die Plattform ist, die virtuelle Welten oder Umgebungen verbindet. Mit der neuen Zusammenarbeit kombiniert es die Virtual-Reality-Funktionen von Mesh mit den Funktionen von Teams, eine Plattform die Chat-, Besprechungs-, Notizfunktionen sowie Dokumentenanhänge für die Geschäftswelt kombiniert bzw. bereitstellt. Die Idee dahinter, dank der neuen Zusammenarbeit von Mesh sollen Menschen an verschiedenen Orten mit ihren eigenen Bildern oder Avataren an virtuellen Meetings teilnehmen können.

Der Hype erinnert ein wenig an die Dotcomblase im Jahr 2000. Es werden sehr hohe Erwartungen geweckt, jedoch ist schwer zu greifen welche davon Realität werden. Nimmt man sich das Beispiel mit den virtuellen Räumen, stellt sich die Frage, warum einen Avatar nutzen, der in einen virtuellen Raum laufen muss, wenn doch in zwei Sekunden über Teams der Gegenüber zu sehen ist? Der Mehrwert für Unternehmen, welche diese Technologie im Büroalltag verwenden sollen, müsste deutlicher hervorgehoben werden. Ein weiteres Beispiel ist im vorherigen Kapitel genannt worden, ein online Musikfestival. Offen steht, ob sich die Menschen genau so nahe kommen wie in einem realen Festival. Welche Emotionen werden im Menschen im Vergleich zu einem echten Festival geweckt. Die Musik mag gleich sein, jedoch stellt sich die Frage des Mehrwerts auf Dauer in machen Beispielen. Nichtsdestotrotz investieren große Unternehmen wie Roblox, Decentraland, Tinder und andere viel Geld, um ein dauerhaftes Konzept zum Leben zu erwecken. Da die Vision bereits länger vorhanden ist, bleibt

abzuwarten, ob der Markt für eine derartige Änderung mit all ihren Vor- und Nachteilen bereit ist.

Wirkt sich die Pandemie negativ auf Metaverse aus?

Metaverse hat so viel Aufsehen erregt, vor allem weil Facebook seinen Namen in Meta geändert hat. Nicht ohne Grund haben sie sich vor so eine Entscheidung durchringen können. Die Pandemie hat dazu geführt, dass Arbeitsplätze, Bildungseinrichtungen und andere Dienstleistungen in die digitale Welt getragen wurden. Die Anwesenheit der Teilnehmer in Unternehmen war teilweise nicht notwendig, um die Prozesse am Laufen zu halten. Vor allem Büroarbeiten wurden in die digitale Welt ausgelagert.

Geschäftsmeetings fanden bzw. finden über Teams oder Zoom statt, sodass die Geschäftswelt in manchen Bereichen von zu Hause aus weitergeführt werden konnte. Für das produzierende Gewerbe trifft dies z. B. nicht zu. Das Leben ging oder geht schlichtweg in der Onlinewelt weiter. Das Metaverse soll die Flexibilität bieten, die in einer weiteren Pandemie oder einfach auch Umstellung der Gesellschaft erforderlich sein könnte. Flexibilität bei der Anpassung an Zeit und Ort sind treibende Kräfte. Wenn man bei dem Beispiel Geschäftsmeeting bleibt, soll das Metaversum eine deutlich fortgeschrittenere Methode von Zoom oder Teams darstellen.

Während das Anzeigen der Bilder aller Teilnehmer des Meetings auf einem Bildschirm zweidimensional ist, verspricht das Metaverse eine virtuelle mehrdimensionale Klassenzimmerumgebung, die die gleiche Umgebung bietet wie das Klassenzimmer einer Schule oder eines Schulungszentrums. Dies kann komplett online stattfinden oder vermischt mit der Realität, indem Teilnehmer in den Raum eingeblendet werden. Dabei kann jeder einen eigenen Avatar besitzen, welcher frei gestaltbar sein soll. Für ein Geschäftsmeeting könnte der Avatar mit Smoking bekleidet werden und abends privat mit den Freunden etwas legerer sein. Große Unternehmen versuchen, das physische Selbst der digitalen Realität näher zu bringen, indem sie reale Funktionen erweitern. Das Metaverse soll Barrieren abbauen und neue Möglichkeiten in der digitalen Welt schaffen. Als Antwort auf die Frage kann gesagt werden, dass das Metaverse durchaus interessante Reize bietet und sich die Pandemie vorteilhaft auf die Entwicklung von Metaverse

ausgewirkt hat. Die Ausgestaltungen und Beispiele in der Praxis sind noch nicht angekommen, sodass diese Vision aktuell ein Zukunftsbild darstellt.

Wird das Metaverse unsere Realität zerstören?

Der Medientheoretiker und Autor Douglas Rushkoff schrieb in einem kürzlich erschienenen Artikel, dass er der Ansicht sei, dass das Metaversum negative Auswirkungen auf die Menschen haben würde. Er kritisiert, dass soziale Medien die menschliche Interaktion beeinflussen und nennt als Beispiel den Grund, dass Mitarbeiter eines Unternehmens nicht mehr physisch zusammen in einem Raum sitzen werden (Rushkoff, 2021). Physische Interaktionen werden auf Interaktion im virtuellen Raum reduziert. Es gibt Menschen, die ihr Leben vor der Kamera verbringen. All dies geschieht, um globale Verbindungen aufrechtzuerhalten, ohne lokale Bindungen aufzubauen. Andererseits wird z.B. viel CO₂-Ausstoß verhindert, da die Fahrt zu einem Kunden oder der Flug erspart bleibt.

Dennoch stieg während der Pandemie die Zahl der Fälle von Depressionen, Angstzuständen und Selbstmorden enorm an (Starzmann, 2021). Die Zahl der Menschen mit psychischen Gesundheitsproblemen ist weltweit so hoch wie nie zuvor. Der Mangel an menschlicher Interaktion, das Eingesperrt sein in einem Raum und das Gefühl der Isolation führen zu psychischen Problemen. Die Erschaffung des Metaversums könnte solche Probleme auf ein anderes Niveau heben oder dem sogar entgegenwirken, weil es so scheint, als wäre man in einem Raum zusammen.

Wenn es keine Menschen gäbe, die zur Arbeit, zum Essen, zum Lernen, zum Studieren gehen und diese Aktionen von daheim aus tätigen, würde sich dies u.a. auf die Reise-, Automobil- und Lebensmittelindustrie auswirken. Warum Tausende von Dollar für einen Urlaub ausgeben, wenn Sie einen virtuellen Urlaub bequem in Ihrem Schlafzimmer genießen können? Dann stellt sich die Frage: Wird die Technologie „erweitert“, um sie an unsere Realität anzupassen, oder wird „aufgerüstet“, um die Menschen an die Technologie anzupassen? Douglas Rushkoff argumentiert, dass die Schaffung des Metaversums eher „erweitert“ ist, um Menschen und die Realität der Natur in die Technologie zu integrieren. Worauf reduziert das Metaversum eine soziale Person, wenn eine Technologie erfunden

wird, um unser tägliches Leben zu unterstützen und sie die Essenz der menschlichen Natur wegnimmt?

Selbstverständlich ist dies eine schwarzweiß-malerei, um darzustellen das das Metaversum nicht nur Vorteile, sondern auch Nachteile mit sich bringen kann. Die Auswirkungen auf die menschliche Interaktion, die Psyche und grundsätzlich das Verhalten sind sehr wichtige Aspekte und müssen gründlich untersucht werden.

Kann die Entwicklung der Metaverse gestoppt werden?

Wahrscheinlich wird es nicht möglich sein, die Entstehung und Entwicklung eines Metaversums zu stoppen. Im Gegenteil, sie wird in naher Zukunft Wirklichkeit werden. Wie und in welchem Umfang ist noch abzuwarten. Vermögenswerte werden höchstwahrscheinlich mehr virtuelles Eigentum hervorbringen und Kryptowährungen könnten in Zukunft Teil des täglichen Lebens werden. Eine „Post-Universum“-Plattform, auf der alle Akteure virtuell zusammenkommen, scheint eine weit hergeholte Idee zu sein, aber nicht unerreichbar. Neben einer Vielzahl an Wearables und Schnittstellengeräten, die den Markt stürmen werden, wird es noch viele Diskussionen über Machtverhältnisse, Bestimmungsrechte und über finanzielle Aspekte geben.

Metaverse wäre die Demokratisierung der Sandbox oder der virtuellen Umgebung. Dies bedeutet, dass das Metaverse / die Metaversen für Einzelpersonen und Parteien zugänglich sein werden. Sie wird sich auf die Wirtschaft der Entwicklungsländer auswirken und die Gelegenheit bieten, zu den entwickelten Ländern aufzuschließen. Wie bereits genannt, gibt es eine Vielzahl an großen Unternehmen, welche große Summen investieren. Andererseits existierten Petitionen, um die Entwicklung von beispielsweise Metaverse von Facebook bzw. META zu stoppen. Die Befürchtung liegt u.a. in der Angst um totale Kontrolle über soziale Interaktionen inkl. Zahlungsaustausch eines Users durch Facebook bzw. META (Amadon, 2022).

Wird das Metaverse das herkömmliche Internet ersetzen?

Hierzu gibt es unterschiedliche Meinungen. Das Metaversum wird eine interessante Alternative zum Internet darstellen. Web 3.0 ist eigentlich der "Motor", der die

Innovationen der Blockchain nutzt. In diesem Zusammenhang ist das Metaverse nur eine neue Dimension, die Spiele, Kino, Konzerte, Unterhaltung, soziale Plattformen, Bildung, simulationsgestütztes Training umfasst und die Innovationen des Web 3.0 nutzt, um ihren Zweck zu erfüllen. Viele Dinge, die im Web sind, aber nicht Teil des Metaverse, werden immer noch im Kontext des Web 3 sein. Niemand kann mit Sicherheit sagen, welche Branchen Teil der Metaverse-Idee sein werden, aber es ist sicher, dass ein großer Teil des Internets sein wird.

Die Entwicklung der Metaversen

Meta

Der Technologieriese Meta, ehemals Facebook, hat nach dem Kauf von Oculus im Jahr 2014 erhebliche Investitionen in Virtual Reality getätigt. Meta stellt sich eine virtuelle Welt vor, in der sich digitale Avatare durch Arbeit, Reisen oder Unterhaltung mit VR-Headsets verbinden. Zuckerberg unternimmt sehr entschlossene Schritte bei Metaverse, von dem er glaubt, dass es das heutige Internet ersetzen kann. Als Meta-CEO Mark Zuckerberg letzten Monat das neue Branding des Unternehmens ankündigte: „Die nächste Plattform und das nächste Medium wird ein immersiveres und verkörpertes Internet sein, in dem Sie nicht nur sehen, sondern auch erleben, und wir nennen es Metaverse.“ sagte.

Facebook wird den Store vor Metaverse eröffnen. Übernahme des Virtual Reality (VR)-Brillenherstellers Oculus durch Facebook ein wichtiger Pionierschritt für die Zukunft des Internets. Meta hat ungefähr 50 Millionen US-Dollar in globale Forschungs- und Programmpartner investiert, um die Metaverse-Technologien zu entwickeln. Oculus plant stark in die Entwicklung von Geräten wie VR-Sets, Augmented Reality (AR)-Brillen und Armbändern zu investieren, welche als Schnittstelle zur Metaverse fungieren. Laut Mike Issac von der New York Times bereitet sich Meta darauf vor, als erstes physische Metaverse-Läden zu eröffnen. Geschäfte, die Metaverse-Geräte verkaufen, werden den Menschen das Metaverse vorstellen.

Microsoft

Der Softwareriese Microsoft, der Hologramme bereits aktiv einsetzt, entwickelt Mixed- und Augmented Reality (XR)-Anwendungen, die Plattform Microsoft Mesh, die Augmented Reality mit Virtual Reality kombiniert. Microsoft hat Pläne angekündigt, 2022 Mixed Reality, einschließlich Hologrammen und virtueller Avatare, in Microsoft Teams einzubringen. Außerdem arbeitet er mit Microsoft zusammen, um virtuelle 3D-Verbindungsbereiche zur Entdeckung von Arbeitsplätzen für 2022 zu schaffen sowie Augmented-Reality-Kriegssimulationen auf dem HoloLens 2-Headset für die Ausbildung von US-Armeesoldaten zu entwerfen. Darüber hinaus verbindet Microsofts Xbox-Produkt bereits Millionen von Spielern auf der ganzen Welt live.

Epic Games

Tim Sweeney, CEO des Fortnite-Entwicklerriesen-Spieleunternehmens Epic Games, sagte: "Es ist kein Geheimnis, dass Epic in das Metaverse-Gebäude investiert." sagte. Es gibt Konzerte, Album-Promos oder Filmtrailer von Superstars wie Ariana Grande und Travis Scott oder sogar ein erweitertes Remake von Martin Luther King Jr.s berühmter Rede von 1963 "I Have a Dream". Meta Human Creator entwickelt fotorealistische digitale Menschen, was bedeutet, dass Sie Ihrem digitalen Zwilling in zukünftigen Open-World-Spielen jede gewünschte Anpassung geben können.

Roblox

Roblox wurde 2004 gegründet und beherbergt eine Vielzahl von Spielen wie Bloxburg und Brookhaven, in denen Benutzer Häuser bauen, arbeiten und Szenarien erstellen und spielen können. Mit mehr als 45 Milliarden US-Dollar in bar nach dem Börsengang in diesem Jahr sagte der Gründungs-CEO des Unternehmens, David Baszucki, am Tag des Börsengangs: „Danke an alle, die uns geholfen haben, unserer Metaverse-Vision einen Schritt näher zu kommen.“ Seitdem Roblox, Skate-Sneaker-Firma Vans In Zusammenarbeit mit 'Vans World' entsteht ein virtueller Skatepark, in dem die Spieler neue Vans-Outfits tragen können. Sie können es sich wie einen virtuellen Einkaufsgarten vorstellen, in dem Sie Kleidung und Accessoires selbst anprobieren und kaufen können.

Minecraft

Ein weiteres virtuelles Universum, das von Kindern geliebt wird, ist Minecraft, eine Kreation von Microsoft. Das Spiel, das einer digitalen Lego-Welt entspricht, in der Spieler ihre eigenen digitalen Charaktere erstellen und alles bauen können, was sie wollen, hat im August mehr als 140 Millionen aktive Nutzer. Während der Pandemie ist seine Popularität bei Kindern explodiert, die sich mehr virtuellen Verbindungen zuwenden mussten. Sogar einige weniger bekannte Unternehmen haben begonnen, ihre eigenen Online-Welten zu erschaffen. Das 2003 gegründete Online-Fantasy-Spiel Second Life vollendet sein zweites Jahrzehnt im Bereich der alternativen Realität.

Gegenüberstellung

Unterscheidung von Metaverse und dem heutigen Internet

Das Metaversum soll wie das heute bekannte Internet, nur wesentlich revolutionärer ganzheitlicher, allumfassender sein. Jeder soll Inhalte erstellen, veröffentlichen und teilen können. Selbstverständlich ist das Knowhow notwendig wie auch bei dem heute bekannten Internet.

Eines der Hauptunterschiede liegt unter anderem in der Art und Weise der Interaktion, vor allem in der Art in digitale Räume beizutreten. Der Mensch wird in den Mittelpunkt des Geschehens gesetzt. Dabei werden unterschiedliche Methoden genannt. Die Rede ist zum einen von einem komplett digitalen Raum, bei der vertretungsweise Avatare, die grafische Verkörperung des Menschen im Cyberspace, den Raum betreten. Zum anderen die Erweiterung der physischen Welt.

Das Metaverse kombiniert Aspekte der physischen Realität, der virtuellen Realität, der erweiterten Realität, der künstlichen Intelligenz, der sozialen Medien, der Online-Spiele und der Kryptowährungen und ermöglicht den Nutzern eine virtuelle Interaktion. All diese "Realitäten" machen das Metaverse zu einem völlig anderen Konzept als das Internet. Das Metaverse öffnet die Tür zu einer stärkeren, realistischeren Erfahrung, die das Surfen im Internet oder das Ansehen eines Videos den Internetnutzern derzeit nicht bietet, außer in Spielen wie zum Beispiel Fortnite.

Einer der Hauptunterschiede zwischen dem Metaverse und dem Internet liegt in ihrem Zweck. Im Internet kann man online sein, ohne unbedingt mit anderen Menschen zu interagieren, aber die Grundlage des Metaversums ist die digitale menschliche Interaktion. Es geht um Menschen, die miteinander ein virtuelles Universum teilen. Sei es für die Arbeit, die Schule, zum Sport oder einfach nur zum Spaß (Verd, 2021).

Man könnte meinen, das Metaversum sei eine Ansammlung miteinander verbundener virtueller Räume, über das man durch das World Wide Web zugreift. Das ist weitgehend richtig, jedoch gibt es noch einen weiteren grundlegenden Unterschied, und zwar die Blockchain.

Das Metaverse wird aus Blockchain-fähigen dezentralen Anwendungen bestehen, die eine Wirtschaft mit Krypto-Vermögenswerten und Daten im Besitz der Nutzer unterstützen. Blockchain ist eine Technologie zur permanenten Aufzeichnung von Transaktionen (Informationen), in der Regel in einer dezentralen und öffentlichen Datenbank, einem sogenannten Ledger. Bitcoin ist die bekannteste Blockchain-basierte Kryptowährung. Jedes Mal, wenn beispielsweise Bitcoin gekauft wird, wird diese Transaktion in der Bitcoin-Blockchain aufgezeichnet. Die Aufzeichnung wird von tausenden einzelnen Computern in der ganzen Welt gespeichert. Die Blockchain ist sehr schwer zu täuschen oder zu kontrollieren (BaFin, 2017).

Die Bedeutung der Blockchain-Technologie ist eine der Hauptunterschiede zum bisherigen Internet-Verständnis. Zunächst einmal ermöglicht es die Blockchain, digitale Güter in einer virtuellen Welt zu besitzen. Sie besitzen diese NFT nicht nur in der realen Welt, sondern auch in der virtuellen Welt. Außerdem wird das Metaverse nicht von einer einzigen Gruppe oder einem einzigen Unternehmen aufgebaut. Verschiedene Gruppen werden verschiedene virtuelle Welten aufbauen, und in der Zukunft werden diese Welten interoperabel sein und das Metaverse bilden. Wenn Menschen zwischen virtuellen Welten wechseln - beispielsweise von den virtuellen Umgebungen von Decentraland zu denen von Microsoft - werden sie ihre Sachen mitnehmen wollen. Wenn zwei virtuelle Welten interoperabel sind, wird die Blockchain den Eigentumsnachweis für Ihre digitalen Güter in beiden virtuellen Welten authentifizieren. Solange Sie in einer virtuellen Welt auf Ihre

Krypto-Brieftasche zugreifen können, können Sie auch auf Ihre Kryptowährungen zugreifen (TNW, 2022).

Wer sind die Product Owner

Weder das Metaverse noch das Web können eindeutigen Ownern zugeordnet werden, geschweige denn, dass es ein Metaversum gibt. Einzelne Webseiten, Dienstleistungen, Produkte usw. hingegen können eindeutig zugeordnet werden. Auch wenn diese Teil einer Gemeinschaft sind (z. B. Aktionäre).

Bei den Metaversen rangen aktuell mehrere Unternehmen, um den Markt schnellstmöglich einzutreten. Das Unternehmen, welches den besten Einstieg hinlegt, wird die Pole-Position haben. Je nachdem, ob sich das Unternehmen etablieren und große Marktanteile sichern kann, wird es einer der Haupt Stakeholder in der Branche. Vergleichbar wie ein Handy ohne Tastatur am Beispiel Apple ist es enorm wichtig, vor den Wettbewerbern zu agieren. Höchstwahrscheinlich werden mehrere Metavers-Plattformen existieren. Ähnlich wie bei der Dotcom-Blase mit den Dotcom-Unternehmen, können sich bei dem Versuch das Riesenkonstrukt eines Metaverses aufbauen zu wollen, Unternehmen am Markt platzieren, welche die Leistung nicht erbringen können. Deshalb ist die Entwicklung von Metaverse-Projekten kritisch zu beobachten und vorschnelle Entscheidungen über mögliche Produktowner sind zu vermeiden. Ein noch ungeklärtes Thema ist zudem die Eigentumsfrage von Informationen im Web-Umfeld. Es kann sein, dass NFTs eingesetzt werden und somit z. B. die Metaverse-Plattform zwar beispielsweise Facebook gehören könnte, sämtliche Inhalte jedoch mit all ihren rechten demjenigen der sie erwirbt. In so einem Fall muss zwischen Produktownern differenziert werden.

Da das Metaverse auf einer Blockchain-Technologie basieren soll, könnte folgendes Szenario denkbar sein. Es könnten Eigentumsübertragungen mittels smart contracts (intelligente Verträge) abgewickelt werden. Ein intelligenter Vertrag, der besagt, dass Sie bereit sind, Ihr digitales Kunstwerk für einen Geldbetrag in Ether, der Währung der Ethereum-Blockchain, zu verkaufen. Wenn ich auf "Einverstanden" geklickt werde, werden das Kunstwerk und die Ether automatisch zwischen Käufer und Verkäufer auf der Blockchain übertragen. Eine Bank oder ein Treuhänder ist nicht erforderlich. Sollte eine Partei diese Transaktion anfechten – z. B. über eine Behauptung, dass ein Geldbetrag „x“

US-Dollar anstatt der vereinbarten Summe gezahlt wurde, kann dies einfach über den öffentlichen Eintrag im verteilten Ledger nachgewiesen werden. (Weitere Details über Kryptowährungen siehe Kapitel Kryptowährungen)

Ziele

Die Entwicklung des Web 1.0 bis hin zum Web 5.0 hat mehrere Jahre in Anspruch genommen und ist lange nicht am Ende. Entwicklungen sind teilweise unabhängig voneinander entstanden und dabei wurden verschiedenste Ziele verfolgt. Einige Ziele sind z. B. folgende:

- Effizienzsteigerung der Leistung von Großrechnern
- Wissensteilung
- Reichweite
- Steigern von Interaktionen bzw. Kommunikation
- Vernetzung intelligenter Technologien
- Verkaufsförderung (Point of Sale)
- Branding
- Überwindung von Sprachbarrieren
- Reduzierung der Abhängigkeit von Ort und Zeit
- Digitale Dienste bzw. Verkettung von Diensten
- Digitale Abwicklung von End-to-End Prozessen
- Digitalisierung
- Automatisierung

Nun gibt es eine Vielzahl von Zielen, welche bereits Realität und somit in unserem Alltag verankert sind. Auch wenn es sich um eine Zukunftsvorstellung handelt, stellt sich die Frage, wozu ein Metaversum erschaffen werden soll und vor allem mit welchen Zielen? Es scheint so, als würde die Umsetzungsidee eines Metaverses alle Ziele, die bereits existieren in einem integrieren zu wollen. Eine digitale Alternative zur physischen Welt. Quasi eine Verbindung aller bestehenden Einzelteile des heutigen Internets. Aus den bisherigen Medienberichten sind daher folgende Ziele absehbar:

- Der Akteure im Fokus
- Eigentumsrechte durch Blockchain-Technologie
- Erweiterung des Spielerlebnisses
- Verknüpfung einzelner Internetdienste zu einer großen Plattform
- Erweiterung der Realität
- Schaffung eines parallelen digital Universums
- Eigene Wirtschaftssysteme mit realen Zahlungsmitteln

- Allumfassende Übertragbarkeit digitaler Informationen
- Neue Art der Vernetzung
- Spürbares Internet, mit Hilfe der Nutzung von Wearables (siehe Kapitel Einstieg in Web und Metaverse)

Die beispielhaft gezeigten Ziele zeigen deutlich auf, dass Überschneidungen vorhanden sind, der Fokus und die Intension beider Entwicklungsstände jedoch unterschiedlich sind. Letztendlich werden die Metaversen, wenn Sie denn entwickelt werden, neue Arten der Verbindung und Kommunikation mit einem ganz anderen Erlebnis sein.

Markteintritt

Die ersten Grundzüge des Webs entstanden wie bereits unter Kapitel „Web 1.0 – das Flache Web“ erwähnt, in den 1960ern. Seit dem, kann von einer immerwährenden Entwicklung gesprochen werden. Wenn man davon ausgeht das das Metaversum eine Weiterentwicklung des Webs ist, kann kein Vergleich zwischen Web und Metaverse herangezogen werden, da es sich um die Entwicklung des bestehenden handelt.

Die Videospieleplattform Roblox hat sich mit Meta-Events wie der Ausrichtung des 100-jährigen Jubiläums von Gucci oder der Eröffnung des ersten Meta-Stores der NFL versucht. In der Zwischenzeit steht der Konkurrent Fortnite nicht viel hinterher, nachdem er megaerfolgreiche virtuelle Konzerte von Ariana Grande, Travis Scott, Marshmello und anderen veranstaltet hat. Doch die Entwicklung des Metaversums hat viele Gesichter, und einige der Trends, die bereits im Gange sind. Das Metaverse wird beispielsweise in den Bereichen Gaming, Unterhaltung (Immobilien), Arbeiten eingesetzt und wird höchstwahrscheinlich in den nächsten fünf bis zehn Jahren rasch expandieren.

Gaming: Gaming verzeichnete einen Rekordumsatz von 180 Milliarden USD im Jahr 2021, gestärkt durch die Effekte der Pandemie (DERSTANDARD, 2022). Spiele wie Axie Infinity, Sandbox, Illuvium und Decentraland stehen an der Spitze des Metaversums. Mit einem starken sozialen Netzwerk und einer dezentralen Wirtschaft als Kernstück sind dies die Arten von Plattformen, die wahrscheinlich die meisten Nutzer für das Metaverse anziehen werden.

Arbeiten: Da ein großer Teil der Weltbevölkerung während der COVID-19-Pandemie auf Fernarbeit (remote) umgestiegen ist, ist das Online-Arbeiten für viele bereits Realität. Das Metaversum wäre nur eine Fortsetzung davon, wie uns Meta (ehemals Facebook) mit Horizon Workrooms bereits vorgemacht hat. Andere Unternehmen wie Microsoft folgen diesem Beispiel, und es kann erwartet werden, dass noch mehr Unternehmen versuchen werden, Mitarbeiter in das Metaverse zu schicken.

Immobilien: Auch wenn es sich surreal anhört, können Grundstücke und Immobilien in Decentraland gekauft werden. Während Immobilien in der realen Welt zunehmend teurer werden, könnte der Kauf eines virtuellen Grundstücks auch lukrativ sein. In Decentraland wurde ein "virtuelles Grundstück" für 2,4 Millionen Dollar verkauft. In virtuellen Welten gibt es noch viel mehr zu kaufen. Beispielsweise über Sandbox, dort gibt es nicht nur Grundstücke, sondern auch Häuser und Yachten. Diese sind mit Hubschrauberlandeplätzen, Whirlpools und DJ-Kabinen ausgestattet.

Einer der größten Dienstleister von Metaverse, The Sandbox, Decentraland, CryptoVoxels und Somnium Space haben in nur einer Woche Land im Wert von fast 100 Millionen Dollar verkauft.

Grundstücke in Metaverse zu kaufen und zu verkaufen, hat im Jahr 2021 stark zugenommen. Vor allem, nachdem Facebook seinen Firmennamen in Meta geändert hat, explodierten die austauschbaren Token förmlich. Die Terrains der Metaverse, in denen Künstler auftreten, Marken werben und Unternehmen Meetings veranstalten, verzeichnen in letzter Zeit Rekordtransaktionsvolumen. Auf der spielbasierten Metaverse-Plattform namens Ovr wurden 20.000 Grundstücke in der Türkei, davon ca. 11.000 Grundstück in Istanbul, verkauft. In diesem virtuellen Universum, in dem die Welt in 1,6 Billionen Grundstücke aufgeteilt ist, wurden die wertvollsten Ländereien der Türkei bereits gekauft. Die Grundstückspreise von Metaverse in Istanbul können zwischen 200 Lira und 20.000 Lira liegen (Yağcı, 2022).

Zusammenfassend kann gesagt werden, dass der Markteintritt des Webs als auch der Metaverse-Dienste in verschiedensten Branchen zustande gekommen ist.

Entry Points

Wie der Name schon sagt, ist der Entry Point der Punkt, an dem Internetnutzer auf Ihrer Website oder mobilen Website ankommen - es ist die erste Seite, die jemand auf Ihrer Website sieht. Der Einstieg in das heute bekannte Internet funktioniert mittels Smartphone, Tablet, Laptop, Computer, die gängigen Wege die allgemein bekannt sind. Doch wie kommt man in das Metaverse und was ist in naher Zukunft geplant?

Insgesamt gibt es drei verschiedene Methoden, an denen gearbeitet bzw. geforscht wird. Virtual Reality (VR), Augmented Reality (AR) und Mixed Reality (MR).

Das Metaverse soll neben den gängigen Einstiegsmethoden, welche auch das Web bieten, über Virtual Reality mittels Headsets. Eine Art Brille bzw. Helm mit Monitoren. Zum Einsatz kommen diese heute schon in Simulationsspielen, um ein möglichst realistisches Spielerlebnis zu gewährleisten. Auf der folgenden Abbildung ist ein Beispiel der Firma Oculus zu sehen, welche von Facebook für 2 Milliarden Dollar gekauft wurde (Solomon, 2014).

Abbildung 1 Vgl. Oculus: „QUEST 2“ (09.02.2022)

Da Wearables die komplette Erfahrung im Metaversum bieten, hat Meta an verschiedenen neuen Wearable-Technologien gearbeitet, um das Erlebnis der User im Metaversum zu verbessern. Tragbare Technologie, die eine Brücke zwischen der materiellen und der virtuellen Welt schaffen, stellen u.a. Kernunterschiede zu dem bisher bekannten Web dar und spielen eine Schlüsselfunktion in Punkto Erlebnis. In der Tat werden in der verarbeitenden Industrie bereits mehrere mit Sensoren ausgestattete Wearables eingesetzt, die nicht nur Daten sammeln, sondern auch Daten an die Nutzer zurückmelden. Der haptische Handschuh ist ein solches für das Metaversum bestimmtes Wearable (siehe Abbildung). Der von Meta Reality Labs entwickelte Handschuh ermöglicht es den Benutzern, virtuelle Objekte im Metaversum zu berühren und zu fühlen.

Wenn ein Nutzer beispielsweise mit einem virtuellen Tier im Metaversum spielt, kann er die Textur des virtuellen Tieres spüren, wenn er mit der Hand darüber streichelt. User werden in der Lage sein bzw. sind in der Lage virtuelle Objekte genau wie reale Objekte berühren, fühlen und anfassen.

Neben dem haptischen Handschuh arbeiten die Forscher auch an einem tragbaren sensorischen Anzug, quasi eine physische Haut für die Interaktion mit Metaverse. Ähnlich wie im Film „Ready Player One“ ist der Anzug eher eine Haut, bekannt als ReSkin, die magnetische Partikel enthält, die ein Magnetfeld erzeugen. Die Haut wird gemeinsam von Wissenschaftlern der Carnegie Mellon University und KI-Forschern von Meta entwickelt. Die verformbare Kunststoffhaut soll zwei bis drei mm dick sein. Wenn die Haut mit einer anderen Oberfläche in Berührung kommt, verändert sich das Magnetfeld der eingebetteten Partikel. Der Sensor zeichnet die Änderung des magnetischen Flusses auf, bevor er die Daten an eine KI-Software weiterleitet, die versucht, die ausgeübte Kraft oder Berührung zu verstehen. Diese Art der Wahrnehmung eröffnet völlig neue Türen (Peters, 2021). ReSkin kann auch hochfrequente dreiachsige taktile Signale für schnelle Manipulationsaufgaben wie Rutschen, Werfen, Fangen und Klatschen liefern (Meta AI, 2021).

In diesem Zusammenhang fallen u.a. wie bereits zu Beginn des Kapitels erwähnt die Wörter Augmented und Wort Mixed Reality. Mixed Reality ist eine weiterentwickelte Form von Augmented Reality, bei der Informationen oder Objekte in den physischen Raum hineinprojiziert werden. Mixed Reality geht nämlich einen Schritt weiter und verwischt im Wesentlichen die Grenzen zwischen dem was real ist und digitale Informationen. Intel beschreibt Mixed Reality wie folgt:

„Bei der Mixed Reality nehmen Sie die Welt um sich herum mit allen Sinnen wahr, auch wenn Sie mit Ihren Händen mit einer virtuellen Umgebung interagieren; und dazu müssen Sie Ihr Headset nie abnehmen. MR bietet Ihnen die Möglichkeit, mit einem Fuß in der realen Welt und mit dem anderen an einem imaginären Ort zu stehen, wobei grundlegende Begrifflichkeiten von Realität und Imagination aufgelöst werden und Sie eine Erfahrung machen, durch die sich die Art und Weise, wie Sie heute arbeiten oder spielen, komplett verändern kann“ (Intel, 2022).

Durch die high-tech-Wearables entstehen völlig neue Schnittstellen als bis zu dem bisherigen Web. Der Körper soll komplett eingebunden werden, sodass Realität und Digitales ineinander verschwimmen. Die Touchpoints sind demnach mehr nur ein Monitor, ein Smartphone oder auch über VR-Brille, sondern über einen Ganzkörperanzug, zudem in einer Welt, in der beide Welten gemischt werden.

Die Rolle von Kryptowährungen

Ein unaufhaltsamer Megatrend ist neben der Digitalisierung und der Idee eines Metaversums auch Kryptowährungen. Mittlerweile sind Digitalwährungen keine Modeerscheinung mehr und zeigte im November 2021 eine Markkapitalisierung in Höhe von ca. 2,8 Billionen Dollar auf (CoinMarketCap, 2022). Anderen Websites zufolge sogar ca. 3,1 Billionen Dollar im gleichen Zeitraum (Statista, 2022). Das Konzept der Digitalwährungen stammt aus dem Jahr 1998, tatsächlich durch den Anonymen Satoshi Nakamoto im Jahr 2008 veröffentlicht bzw. umgesetzt wurde z. B. der Bitcoin, welches ein dezentralisiertes peer-to-peer Electronic Cash System darstellt (Finanzen.net, 2022). Bitcoin ist die weltweit erste am Markt stärkste Kryptowährung und verzeichnete im Jahr 2021 einen Höchstkurs pro Bitcoin von 68.798,63\$ bei ca. 18 Millionen Bitcoins im Jahr 2021 (CoinMarketCap²⁰²²). Statista berichtet von weltweit ca. 9.657 Kryptowährungen, all diese Kryptowährungen sind mit der Web-Technologie entstanden.

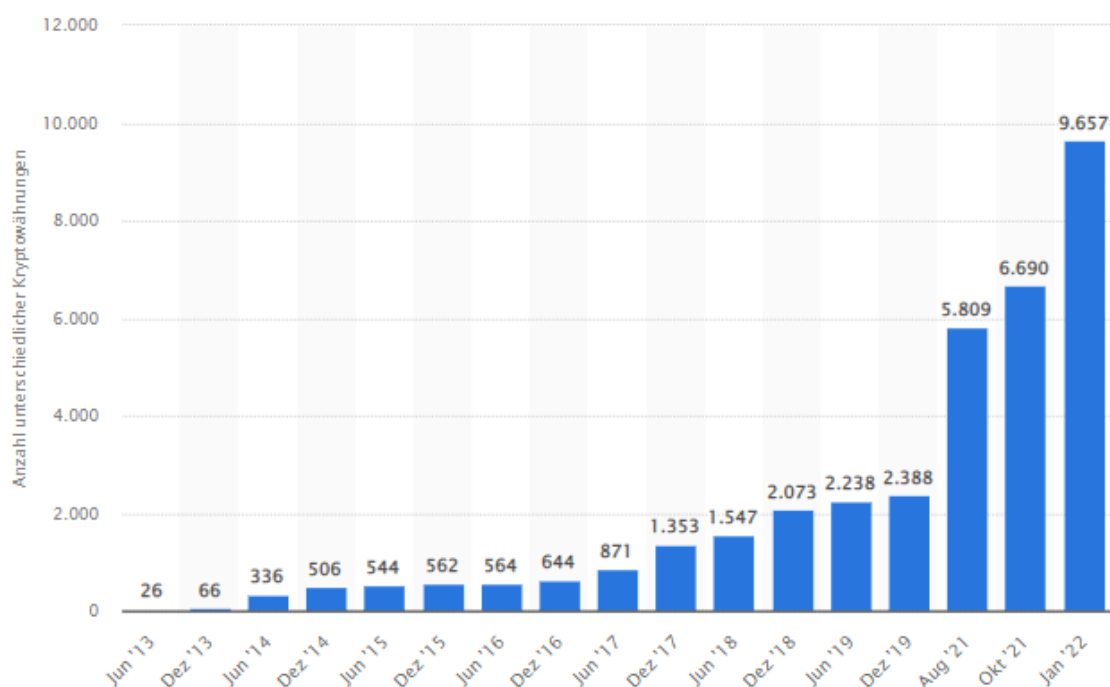

Abbildung 2 Vgl. Statista Anzahl verfügbarer Kryptowährungen weltweit in ausgewählten Monaten von Juni 2013 bis Januar 2022 (04.01.2022)

Hinter den meisten Krypto-Währungen stehen Absichten bestimmte Probleme zu lösen. Im Finanzsektor möchte Ripple Labs mit XRP beispielsweise die Transaktionsgebühren reduzieren und den Geldtransfer beschleunigen bzw. vereinfachen. Das Beispiel ist deshalb so interessant, weil es tatsächlich auf das Bankensystem abzielt und die Erfinder im Gegensatz zu Bitcoin bekannt sind.

Nun scheint es so, dass Kryptowährungen zunehmend Zuspruch im Mainstream gewinnen. Sicherlich werden einige davon mittelfristig und langfristig nicht mehr existieren, da die ersten Marktregulierungsversuche im Gange sind und einige Firmen die Mindestanforderungen nicht einhalten können, wenn es denn mal zu einer Regulierung käme. Ein sehr wichtiges Verfahren findet im Jahr 2021/2022 gegen Ripple Labs statt. Die Securities and Exchange Commission (SEC) wirft der Firma mehrere Punkte vor, zum Beispiel den Verkauf von Wertpapieren ohne Lizenz. Insgesamt sollen 14,6 Milliarden XRP-Coins mit einer Gesamteinnahmesumme von 1,3 Milliarden USD Dollar veräußert worden sein, ohne diese der Börsenaufsicht gemeldet zu haben. Es gilt zu klären, ob es sich bei Coins um Wertpapiere handelt oder um Digitale Assets, welche nicht Anzeigepflichtig sind. Viele Augen sind auf das Verfahren gerichtet, da diese große Auswirkung auf den

gesamten Krypto-Markt haben könnte (Bitcoin2Go, 2022). Die Währung die Ripple auf den Markt gebracht hat ist XRP. XRP ist ein digitaler Vermögenswert, der für Zahlungen entwickelt wurde. Es ist der native digitale Vermögenswert auf dem XRP-Ledger, einer quelloffenen, erlaubnisfreien und dezentralen Blockchain-Technologie, die Transaktionen in 3-5 Sekunden abwickeln kann. XRP kann direkt verschickt werden, ohne dass ein zentraler Vermittler benötigt wird, was es zu einem praktischen Instrument macht, um zwei verschiedene Währungen schnell und einfach miteinander zu verbinden (Ripple, 2022). Ein weiterer Finanzcoin ist Stellar. Welches Problem möchten FinTec Unternehmen in der Krypto-Branche lösen? Millionen von Unternehmen auf der ganzen Welt tragen zu den fast 2 Billionen Dollar an grenzüberschreitenden Zahlungen pro Jahr bei. Die gängigste Methode für US-Unternehmen, um Gelder grenzüberschreitend zu bewegen, ist SWIFT, was einen erheblichen Zeit- und Kostenaufwand bedeutet. Stellar wurde 2015 eingeführt und ist ein offenes Netzwerk für den internationalen Zahlungsverkehr mit Standardanweisungen, eine modernere und transparentere Methode für B2B-Zahlungen. Wie SWIFT, nur digital, modern, schnell - und offen für alle (Stellar, 2022). SWIFT ist eine globale Genossenschaft und der weltweit führende Anbieter von sicheren Finanznachrichtendiensten (Swift , 2022). Die SWIFT besitzt die ISO 20022 Zertifizierung. Ripple Labs könnte bei dem Erwerb mit wesentlich geringeren Transaktionskosten ein sehr erster Marktwettbewerber für Swift darstellen. Die ISO 20022 Zertifizierung erlaubt Abwicklungsanweisungen, Devisenbestätigungen, Auszüge und Berichte über Messaging-Dienste (XML-basiert) auszuführen. Swift wird von wichtigen Marktinfrastrukturen auf der ganzen Welt genutzt. Laut Wikipedia von 11.000 Banken(Wikipedia, 2022). Mittlerweile verbieten viele Länder nicht mehr den Handel mit Kryptowährungen. Ein Land, El Salvador, hat den Bitcoin sogar als offizielles Zahlungsmittel zugelassen (CoinMarketCap, 2022).

Einige Staaten arbeiten an eigenen Kryptowährungen und andere, wie die Türkei z. B. gibt folgendes Statement ab. Die Erklärung von Präsident Erdogan zu Metaverse: „Es ist ein heikles Thema. Gute und sorgfältige Arbeit leisten. Organisieren Sie einen Workshop mit der Teilnahme von Experten auf diesem Gebiet“, sagte er. Ömer İleri, stellvertretender Vorsitzender für Informations- und Kommunikationstechnologien der Regierungspartei der 27. Amtszeit, hielt ebenfalls eine Präsentation zu Metaverse ab. In

der Präsentation hieß es, dass viele soziale Medien wie Twitter, Instagram und Facebook bald in diese Welt transportiert werden könnten und auch Krypto Geld mit dem Metaverse verknüpft seien werden. Der Parteistab sagte: „Wir müssen die Entwicklungen verfolgen. Wir müssen vorsichtig sein. Auch in diesem Bereich müssen wir Vorreiter sein. Alles, was wir hier tun, könnte jedoch darauf abzielen, den kommerzialisierten Teil dieser Welt zu legitimieren. Wir müssen auch auf ihn achten“ (Mynet, 2022).

Da die Kryptowährungen aus dem aktuell bekannten Web entstanden sind, werden diese mit großer Wahrscheinlichkeit, auch nach Ankündigung von Giganten wie Facebook, ein Bestandteil des Metaversums sein. Kryptowährungen sind das Geld des Metaverses, und jeder Metavers hat seinen eigenen Satz an Münzen. Sie werden für die Bezahlung von allem verwendet, einschließlich NFTs, virtueller Immobilien, Avatar-Schuhe und mehr. Zum Beispiel ist MANA, der native Token von Decentraland, und alles auf Decentraland kann in MANA gekauft oder verkauft werden (The Economic Times, 2022).

Fazit

Der Aufbau von Web 1.0 bis Web 5.0 zeigt auf, dass kein einzelnes Unternehmen hinter den Entwicklungen steht, sondern die Entwicklung als Summe einzelnen Akteuren zu verdanken ist. Wie wir sehen, hört die Entwicklung bei Web 5.0 nicht auf, sondern schlägt eine völlig neue Richtung ein.

Technologien wie Bitcoin, NFT und Metaverse als Spielplattformen existieren bereits und wurden den Menschen in den vergangenen Jahren in verschiedenen Ausprägungen zur Verfügung gestellt. Die Bezahlmittel, die digitalen Örtlichkeiten sowie Geschäftsmodelle und vieles mehr wurde definiert. Worüber aktuell noch zu wenig berichtet wird, sind unter anderem Themen wie die Rolle von Staaten oder Nationen, der Umgang mit Datenschutz, Vermeidung möglicher Monopolisierung, soziopsychologische Aspekte, sowie möglich Einbringungen theologischer Aspekte. Denn genau diese Themen beschäftigen Menschen in Gänze und dürfen nicht vernachlässigt werden. Da die Entwicklungen wie z. B. Bitcoin seit 2009 bereits in jeden Bereich des privaten als auch öffentlichen Lebens Anklang gefunden haben und voranschreiten. Wir sahen durch die rasante Verbreitung von Bitcoin, NFTs etc. in den letzten Jahren, dass sich die

Weiterentwicklung und Nutzung von neuen Technologien kaum aufhalten lässt. Daher wäre ein Umdenken in der Politik, die sich aktuell mehr durch Verbote hervorut, hin zu einem steuernden Partner, der durch Gestaltung eines rechtskräftigen Aktionsraumes, die Entwicklung fördert.

Wie beschrieben werden Entwicklungen des Webs gesellschaftliche und individuelle Reflektionen aufzeigen. Der Direktor des Bildungsforschungszentrums für soziale Medien und digitale Sicherheit Prof. Dr. Eraslan zeigte Gegenüberstellungen wie folgt auf (Eraslan, 2021):

Positive Aspekte

- Die Entwicklung des Metaverse bringt einen großen Vorteil im Bereich der Bildung hervor, welches u.a. der Medizin, des Ingenieurwesens oder Berufsausbildung zugutekommt. Beispielsweise können Simulationen und Inhalte erlebbarer gestaltet werden, um den Unterricht deutlich effizienter zu gestalten.
- Bei dem Erlernen von Sprachen könnte der User im Metaverse durch die VR-Brille in das Land online reisen und die Sprache in den Straßen und an den Orten des jeweiligen Landes erlernen.
- Metaverse wird Nutzern ermöglichen ihre eigenen Inhalte zu erstellen und diese frei in einer digitalen Welt zu verteilen.
- Im Gegensatz zum modernen Internet erleben Metaverse-User alle Änderungen in Echtzeit. Wenn ein User Änderungen am Metaverse vornimmt, ist diese Änderung dauerhaft und für alle sofort sichtbar.
- Kunden können nicht nur wie in sozialen Medien mit Firmen sprechen, sondern auch in 3D-Form mit ihnen interagieren. Während dieser Interaktion können Kultur- und Kunstreisen unternommen werden.
- Außer physischer bzw. körperlicher Arbeitstätigkeiten könnten alle Aktivitäten in das Metaverse verlagert werden.

Negative Aspekte

- Ständig Zeit in digitalen Umgebungen zu verbringen, kann zu einer Art Sucht und Abhängigkeit führen. Dies wiederum kann die kognitive und körperliche Trägheit erhöhen.
 - Gesundheitliche Probleme wie z. B. Aufmerksamkeitsdefizit und impulsives Verhalten könnten das Resultat sein.
 - Einzelpersonen können ihren Realitätssinn verlieren, indem sie sich mit den Charakteren und Avataren identifizieren, die sie im Metaversum erschaffen haben. Diese Auswirkungen könnten wiederum zu psychologischen und sozialen Problemen führen.
 - Die Übertragung aller Lebens-, Sozial-, Wirtschafts- und Gesellschaftsereignisse könnte ethische Probleme wie Rassismus, Anti-Immigration, als auch dort Islamophobie mit sich bringen.
-

- Kognitive Fähigkeiten des Einzelnen wie Problemlösung, Kreativität, Herstellung von Ursache-Wirkungs-Beziehungen und Strategiebildung-Entwicklung werden voraussichtlich schwächer.

Den Ansichten von Prof. Dr. Eraslan schließen wir uns in unserer Analyse an. Zusammenfassend wird außerdem ersichtlich, dass die Entwicklung vom Web zum Metaverse noch vielen offenen Fragen in sich birgt. Themen wie Sexualität, Kriminalität, Gesetzesregelungen, Monopolstellungen wurden teilweise zu wenig oder nicht diskutiert. Da es sich um global übergreifende Systeme mit unterschiedlichen Unternehmen und Motiven handelt, wird eine Regulierung sicherlich nicht nur von einem Staat und vor allem nicht einheitlich erfolgen. Sicher ist, dass der Trend vom Metaverse ein unaufhaltsames Zukunftsbild mit teilweise bereits umgesetzten Bausteinen darstellt.

QUELLEN

BaFin: „Blockchain-Technologie“ (2017)
https://www.bafin.de/DE/Aufsicht/FinTech/Blockchain/blockchain_artikel.html (Aufruf :04.02.2022)

BBC NEWS: „Facebook to hire 10,000 in EU to work on metaverse“. (2021).
<https://www.bbc.com/news/world-europe-58949867>. (Aufruf: 10.02.2022)

Bitcoin2Go: „Ripple vs. SEC: Anlage, Gerichtsverfahren, Termine und Updates.“ (2022)
<https://bitcoin-2go.de/ripple-vs-sec/> (Aufruf: 07.02.2022.)

Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik: „Blockchain macht Daten praktisch unveränderbar“ (2021) https://www.bsi.bund.de/DE/Themen/Verbraucherinnen-und-Verbraucher/Informationen-und-Empfehlungen/Technologien_sicher_gestalten/Blockchain-Kryptowaehrung/blockchain-kryptowaehrung_node.html (Aufruf: 01.02.2022)

Change, Celeste Amadon (2022): „Stop Facebooks Metaverse - we do not want it“
<https://www.change.org/p/u-s-house-of-representatives-stop-facebooks-metaverse-we-do-not-want-it> (Aufruf:20.02.2022)

Codex, Nicky Verd: „The Difference Between the Metaverse and the Internet.“
<https://medium.com/codex/the-difference-between-the-metaverse-and-the-internet-d8c02966ad2b> (Aufruf :07.12.2021)

CoinMarketCap: „Bitcoin“ <https://coinmarketcap.com/de/currencies/bitcoin/onchain-analysis/> (Aufruf: 01.02.2022)

CoinMarketCap: „Marktkapitalisierung“. <https://coinmarketcap.com/de/charts/> (Aufruf: 01.02.2022).

CoinMarketCap: „Länder, die Kryptowährungen als gesetzliches Zahlungsmittel zulassen.“ <https://coinmarketcap.com/de/legal-tender-countries/> (Aufruf:13.01.2022)

DERSTANDARD: „Blockchain und Metaverse: Diese Trends bestimmen die Gaming-Welt 2022“ (2022) <https://www.derstandard.de/story/2000132787763/blockchain-und-metaverse-diese-trends-bestimmen-die-gaming-welt-2022> (Aufruf: 05.02.2022)

Douglas Rushkoff. (2021): CNN: „What Zuckerberg's metaverse means to our humanity“ <https://edition.cnn.com/2021/10/28/opinions/zuckerberg-facebook-meta-rushkoff/index.html> (Aufruf: 01.02.2022)

Dünya, Selenay YAĞCI: „Metaverse'de İstanbul'un arsalarına hücum“ (2022) <https://www.dunya.com/hafta/metaversede-istanbulun-arsalarina-hucum-haberi-645980> (Aufruf:09.02.2022)

Enzyklopädie der Wirtschaftsinformatik online Lexikon, Prof. Richard Lackes und Dr. Markus Siepermann“ (2020): „Web 2.0“ <https://www.encyklopaedie-der-wirtschaftsinformatik.de/lexikon/technologien-methoden/Rechnernetz/Internet/Web-2-0> (Aufruf: 15.12.2021)

Finanzen.net: „Über Kryptowährungen“ <https://www.finanzen.net/devisen/kryptowaehrungen> (Aufruf:01.02.2022)

Forbes, Brian Solomon: „Facebook buys Oculus, virtual reality gaming startup, for \$2 Billion“. (2014) <https://www.forbes.com/sites/briansolomon/2014/03/25/facebook-buys-oculus-virtual-reality-gaming-startup-for-2-billion/?sh=727529072498> (Aufruf: 08.02.2022)

Forbes, Alison McCauley: „Who Will Rule The Metaverse? The Strange Battle For Our Future Digital World“. (2021) <https://www.forbes.com/sites/alisonmccauley/2021/10/27/who-will-rule-the-metaverse-the-strange-battle-for-our-future-digital-world/?sh=4b1b42414112> (Aufruf :06.02.2022)

Forbes, Robyn Conti and John Schmidt: (2021) „Non-fungible-Tokens (NFTs): Digitale Kunstwerke mit Kryptowährung kaufen“ <https://www.forbes.com/advisor/de/geldanlage/non-fungible-tokens/> (Aufruf :17.01.2022)

Gabler Wirtschaftslexikon: „Web 2.0“ <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/web-20-51842#:~:text=Es%20stellt%20eine%20Evolutionssstufe%20hinsichtlich,weiteren%20Zusatznutzens%20im%20Vordergrund%20stehen.> (Aufruf: 12.12.2021)

Handelsblatt, N. Höfler und H. Krolle (2022): „Das steckt hinter dem Metaverse-Hype“. <https://www.handelsblatt.com/technik/forschung-innovation/metaverse-das-steckt-hinter-dem-metaverse-hype-/28073180.html?ticket=ST-20879855-gHSQAigYrv2J5bDZZJwn-ap5> (Aufruf:20.02.2022)

Hans-Jörg Kreowski. (2008) Informatik und Gesellschaft: Verflechtungen und Perspektiven.

Intel 09.02.2022: „VR, AR und MR: Was Sie darüber wissen sollten.“
<https://www.intel.de/content/www/de/de/tech-tips-and-tricks/virtual-reality-vs-augmented-reality.html> (Aufruf: 09.02.2022)

Landesmedienzentrum Baden-Württemberg: „VOM ARPANET ZUM INTERNET“
<https://www.lmz-bw.de/medien-und-bildung/medienwissen/informatik-robotik/historisches/geschichte-des-internets/> (Aufruf: 18.02.2022)

Meta AI, Abhinav Gupta. (2021): „ReSkin: a versatile, replaceable, low-cost skin for AI research on tactile perception“ <https://ai.facebook.com/blog/reskin-a-versatile-replaceable-low-cost-skin-for-ai-research-on-tactile-perception/> (Aufruf: 05.02.2022)

Pocket-Lint, Maggie Tillmann: „Was ist Facebook-Metaverse? Die nächste Generation des Internets erklärt.“ (2021) <https://www.pocket-lint.com/de-de/software/news/facebook/157854-was-ist-facebook-metaverse-die-potenzielle-zukunft-des-internets-erklart> (Aufruf: 22.01.2022)

Mynet: „Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan 'Metaverse' talimatı“ (2022)
<https://www.mynet.com/cumhurbaskani-erdogan-dan-metaverse-talimati-110106906955> (Aufruf: 29.01.2022)

Oculus „QUEST 2“: <https://www.oculus.com/quest-2/> (Aufruf: 09.02.2022)

Ripple: „What Is XRP?“ <https://ripple.com/xrp/> (Aufruf: 10.02.2022)

Statista, Rene Boksich: „Drei Billionen Dollar in Kryptowährungen“
<https://de.statista.com/infografik/26157/marktdominanz-verschiedener-kryptowaehrungen/> (Aufruf: 02.02.2022).

Statista, L. Rabe (2022): „Anzahl verfügbarer Kryptowährungen weltweit in ausgewählten Monaten von Juni 2013 bis Januar 2022“
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1018542/umfrage/anzahl-unterschiedlicher-kryptowaehrungen/#:~:text=Diese%20Statistik%20zeigt%20die%20Anzahl,investing.com%209.657%20unterschiedliche%20Kryptow%C3%A4hrungen> (Aufruf: 15.01.2022)

Stellar: „Stellar for Cross-border Payments“ (2022) https://www.stellar.org/learn/stellar-for-cross-border-payments?utm_term=cross%20border%20payments%20blockchain&utm_campaign=Search:+Payments&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=8782384464&hsa_cam=12953076366&hsa_grp=121974779939&hsa_ad=518899471831&hsa_src=g&hsa_tgt=kwd-313895838923&hsa_kw=cross%20border%20payments%20blockchain&hsa_mt=b&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gclid=Cj0KCQiAgP6PBhDmARIsAPWMq6lHpnwRebcckaigf

NviXcr5bwEGOHZINEMxlyDRrkvpkcohUMzkbtsaAv4IEALw_wcB (Aufruf :11.02.2022)

Swift: „Global Financial Messaging.“ (2022): <https://www.swift.com/de/node/9916> (Aufruf:02.02.2022)

Tagesspiegel, Paul Starzmann (2021): „Pandemie treibt US-Teenagerinnen in den Suizid“. <https://www.tagesspiegel.de/gesellschaft/medien/anstieg-von-bis-zu-51-prozent-pandemie-treibt-us-teenagerinnen-in-den-suizid/27280538.html> (Aufruf :20.02.2022)

Techopedia, Kuntal Chakraborty: „Web 1.0“. <https://www.techopedia.com/definition/27960/web-10> (Aufruf: 15.01.2022)

The Economic Times: „Metaverse, NFTs, and Crypto tokens: Here's why investors should know about their relation“ (2022) <https://economictimes.indiatimes.com/markets/cryptocurrency/metaverse-nfts-and-crypto-tokens-heres-why-investors-sould-know-about-their-relation/articleshow/89320390.cms> (Aufruf: 03.02.2022)

The Drum, Chris Sutcliffe: „Music and the metaverse: the vast sums behind Roblox's virtual festivals“ (2021) <https://www.thedrum.com/news/2021/10/20/music-and-the-metaverse-the-vast-sums-behind-roblox-s-virtual-festivals> (Aufruf: 06.02.2022)

t3n digital pioneers, Kim Rixecker: Analyse: „Was ist das Metaverse eigentlich?“ <https://t3n.de/news/metaverse-erklaert-hype-zukunft-1419141/> (Aufruf: 17.01.2022)

TNW: „Why the metaverse will have you hooked onto a blockchain“ <https://thenextweb.com/news/metaverse-will-have-you-hooked-onto-a-blockchain-syndication> (Aufruf :15.01.2022)

Yeni Safak: Abdullah Sarica (2021): „Metaverse dost mu? Düşman mi?“ <https://www.yenisafak.com/teknoloji/metaverse-dost-mu-dusman-mi-3709648> (Aufruf: 17.02.2022)

Wikipedia: „SWIFT“ (2022) <https://de.wikipedia.org/wiki/SWIFT>

Website Forbes <https://www.forbes.at/artikel/mit-dem-chip-im-gehirn.html> (Aufruf: 20.01.2022)

Website Kernel <https://www.kernel.com/> (Aufruf: 26.01.2022)

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.3>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 62-85

ELAZIĞ-HARPUT MÜZİĞİNDE DİVAN VE GAZEL FORMUNUN EDEBİ UNSURLARLA İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP OF THE DİVAN AND GAZEL FORM WITH LITERATURE ELEMENTS IN ELAZIĞ-HARPUT MUSIC

Erkam CÖMERT*

ÖZ

Harput, kadim bir kent olarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yörede farklı etnik ve inanç gruplarının yaşaması kültürel olarak çeşitliliğe ve zenginliğe sebep olmuştur. Bu durum yöre müziğine de yansımıştır. Bu çalışma ile Halk Edebiyatındaki Divan ve Gazel türlerinin Elazığ-Harput müziğine nasıl girdiği, yöre müziğindeki icrası ve bu müzikal formların Divan edebiyatıyla ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışma, Elazığ-Harput yöresi ve müziğindeki Divan ve Gazel formunun Divan Edebiyatıyla ilişkisinin ele alınması ile sınırlandırılmıştır. Elazığ-Harput müziği içerisinde yer alan, hem uzun hava türlerinden hem de makamlardan olan Divan'ın ve Gazel'in yöre müziğinde nasıl kullanıldığını tespit etme bağlamında nitel bir çalışmadır. Harput'un önemli bir kültür merkezi olması sebebiyle yörede birçok şair yetişmiştir. Harput'ta yetişen bu şairler, Divan şairlerinden ve şiirlerinden etkilenmişlerdir. Divan, Elazığ-Harput müziğine özgü bir makam olarak da kullanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında; YÖK tez veri tabanındaki lisansüstü tezler, kütüphane katalogları, internet birincil ve ikincil kaynaklar, basılı hakemli dergi-makale indeksleri, basılı bibliyografya kitaplarından yararlanarak literatür ve kaynak taraması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Harput, Elazığ, Uzun Hava, Divan, Gazel.*

* İstanbul Üniversitesi Müzikoloji ve Folklor Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, E-mail: comerterkam@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-7076-1281, Elazığ, Türkiye.

ABSTRACT

As an ancient city, Harput has hosted many civilizations. The existence of different ethnic and belief groups in the region has led to cultural diversity and richness. This situation is also reflected in the local music. With this study, it has been tried to reveal how the Divan and Gazel genres in Folk Literature entered the music of Elazığ-Harput, their performance in the local music and the relationship of these musical forms with Divan literature. The study is limited to dealing with the relation of Divan and Gazel form in Elazığ-Harput region and its music with Divan Literature. It is a qualitative study in the context of determining how Divan and Gazel, which are both long air types and maqams, are used in local music in Elazığ-Harput music. Since Harput is an important cultural center, many poets grew up in the region. These poets who grew up in Harput were influenced by Divan poets and their poems. Divan is also used as a maqam specific to Elazığ-Harput music. This scope of work; Literature and references were searched by making use of graduate theses, library catalogues, internet primary and secondary sources, printed refereed journal-article indexes, and printed bibliography books in the YÖK thesis database.

Key Words: *Harput, Elazığ, Long Air, Divan, Gazel.*

1. GİRİŞ

Harput, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve günümüze kadar farklı isimlerle anılmıştır. Yöre için İşuva, Supani, Sophene, Asmosata, Aşmuşat, Şimşat isimleri kullanılmıştır. Fakat Harput'un adı, Bizanslılar döneminde bugünkü ismine yakın Harpote olarak kullanılmıştır. Araplar, Harput için Hısn-ı Ziyad ve Hartabird isimlerini kullanmışlardır. Harput, Osmanlı döneminde de Hasan Ziyad ismiyle anılmıştır (Gaspak, 2015: 107). Harput'ta kronolojik olarak sırasıyla; Hurriler, Hititler, Asurlar, Urartular, Medler, Persler, Sasaniler, Selefüksler, Romalılar, Müslüman Araplar ve Bizanslılar hüküm sürmüşlerdir. Harput, 1085 yılında Türklerin egemenliğine Çubukoğulları ile girmiştir. Daha sonra Artuklular (1114), Selçuklular (1234), İlhanlılar (1243), Dulkadiroğulları (1363), Akkoyunlular (1465), Safeviler (1507) ve Osmanlı'nın (1516) hâkimiyeti altına girmiştir (Elazığ Valiliği, 1999: 12). Harput, Artukoğulları döneminde önemli bir bilim, kültür, sanat ve ticaret merkezi olmuştur. Bu dönemde Harput'ta Ulu Cami ve Alacalı Mescit inşa edilmiş, hastane, saray, türbe ve çeşmeler yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde ticaret ve el sanatları, matematik, müzik ve edebiyat alanında da gelişmeler yaşanmıştır (Ekici, 2009: 19).

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Spring p. 62-85

Harput'ta yaşayan halk, ulaşım güçlükleri ve coğrafi nedenlerden dolayı mezra konumunda bulunan Elazığ'a 1834-1920 yıllarında taşınmıştır. 1867 yılında Mamurat'ül Aziz adıyla anılan şehir daha sonra Elaziz adıyla anılmıştır (Turhan ve Taşbilek, 2009: 19). Cumhuriyet'ten sonra Atatürk'ün 1937 yılında şehre teşrif ettiği esnada "azık" ili anlamına gelen "Elazık" ismi verilmiş fakat 1937 yılında, Bakanlar Kurulu Kararı ile "Elazığ" olarak değiştirilmiştir (Ekici, 2009: 21).

Memişoğlu (1995: 45), Harput ve çevresinin inişli-çıkışlı coğrafi özelliklere sahip olmasının müzik üzerindeki etkisini şöyle açıklamıştır:

Arazide nasıl sert çıkış ve inişler varsa, melodilerde de öylece tiz iniş ve çıkışlar vardır. Bilhassa uzun havalarda... Ne kadar yüksek söylenirse o kadar kolay duyulur ve bu ses uzaklara gittiği için tizliğini de kaybederek yumuşar. Kayalardan dökülen çağlayanlar gibi serpilip dağılır.

Elazığ-Harput yöresi, zengin bir sözlü folklorla sahiptir. Yörede aruz, hece ve serbest biçimde şiirler yazan birçok şair yetişmiştir (Güler, 1999: 443). Harput'ta yetişen şairler, Harput'un önemli bir kültür merkezi olması sebebiyle Divan şairlerinden ve şiirlerinden etkilenmişlerdir. Tanzimat'tan sonra 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Harput'taki kültürel ve edebi faaliyetler artmıştır. Divan şairlerinden özellikle Fuzuli'nin gazelleri, Nevres'in ve Harput'taki şairlerin bazı şiirlerinin yöreye özgü makamlarda icra edilmesiyle birlikte bu durum Elazığ-Harput'un müziğine yansımıştır (Güler, 1999: 441).

Elazığ-Harput Müziğinde Divan ve Gazel Formunun Edebi Unsurlarla İlişkisi

Divan'a geçmeden önce Türk Halk Müziği formlarını açıklamak gerekmektedir. Türk Halk Müziği, form yapısı olarak ikiye ayrılır:

1. Kırık Havalar: Usullü ve ölçüleri belirgin olan ezgilerdir. Geleneksel söyleyiş kalıplarına bağlı olarak ritim özelliği göstererek icra edilen bir formdur. Oyun havaları da Kırık Havalara içerisinde yer almaktadır.

2. Uzun Havalar: Usulsüz, serbest tartımlı ezgilerdir. Geleneksel söyleyiş kalıplarına göre ritim özelliği göstermeden icra edilen bir formdur. Uzun hava terimi tüm yörelerde icra edilen uzun hava türlerinin genel adıdır. Uzun havalara; Hoyrat, Maya, Divan, Bozlak, Barak, Gurbet Havaları örnek verilebilir (Url 1, 2021).

Elazığ-Harput müziğindeki uzun havalar, diğer şehirlerin uzun havalardan farklı olduğu için Yüksek Hava olarak da adlandırılmaktadır (Memişoğlu, 1966: 4). Turhan (1990: IX-X), Elazığ-Harput müziğindeki uzun havaları şöyle tasniflemiştir:

a. Ezgi bölümü usullü, söz bölümü serbest ritmik ayaklı olanlar; Müstezat, Bağrıyanık, Harput mayası, Divan, Şirvan, Kesük (Kesik), Beşiri, Varsak (Varsağı), Tecnis, İbrahimiye gibi özel ad ve ezgisi olan havalar.

b. Ezgi ve söz bölümü serbest ayaklı olanlar; Elezber, Cıgalı Maya, Muhalif, Kürdi ve Ölüm Hoyratı gibi özel adları olan ve diğer uzun havalar.

1. Divan

Divan, kelime anlamı olarak; “1. Yüksek düzeydeki devlet adamlarının kurduğu büyük meclis.

2. Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser.

3. Sedir.

4. Meclis” (Url 2, 2021).

Özbek (1998: 62-63) ise divanı şöyle tarif etmiştir:

“1. Divan, Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları kitap, antoloji.

2. Bir halk müziği makamı; Kulakta hüseyini makamı tadı bırakan kendine özgü ezgisiyle, divan biçimindeki şiirlerle, uzun hava tarzında okunan eser.

3. Halk müziğinde 18 perdelik ses alanı, oktav.

4. Bağlama ailesi çalgılarından divan sazının kısa adı: Halk müziğinde 18 perdelik ses alanına divan denmektedir. Bir oktavında 18 perde olduğu ve Türk müziği ses sistemini mükemmel bir şekilde gösterdiği için, bağlama ailesi çalgılarından iri boy olanına bu ad verilmiştir.”

1.1. Halk Edebiyatı Formu Olarak Divan

Divan, Halk Edebiyatında bir şiir biçimi olarak 15’li hece ölçüsüyle veya aruz ölçüsünün fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla söylenmiş 2, 4, 5 ve 6 mısralı bağlamlardan meydana getirilen şiirlerdir (Özbek, 1998: 62). Divan’da aruz ya da hece ölçülü ezgilerdeki ölçü farklılıklarının nedeni sadece şiirlerin şekil ve biçim yapılarından kaynaklanmamakta, aynı zamanda şiir ve müzik ile de bağlantısı bu duruma etki eder niteliktedir. Ayrıca bu tür eserlerin halk arasında da yaygın bir şekilde icra edilir ve yörelere göre değişen özel üslupları bulunmaktadır. Bu üsluplar gerek çalgı bakımından gerekse sözel özellikler taşıyan kalıp ezgi şeklinde olup, bu kalıp ezgilerle okuyuş üslubu halk arasında divan ağzı veya divan tarzı olarak adlandırılmaktadır (Şenel, 2007: 149).

1.2. Müzik Formu Olarak Divan

Divanlar, her bölgede yaygın olarak kullanılan kalıp ezgilerle okunup, Divan güfteleri ise bu özel kalıp ezgilerle kullanılmaktadır. Saz girişleri, genel olarak ritimli bir ezgi cümlesinden meydana gelmiştir. Bu ezgiler, Divan Ayağı olarak adlandırılır ve

genellikle kısa melodilerden ve birkaç ölçüden meydana gelmişlerdir. Güfte ise serbest ritimli olarak genellikle uzun hava şeklindedir. Bazen ritimli güfteye veya enstrümantal bir ezgiye (ayağa) yer verilir (Şenel, 2007: 150). Divanların usulsüz (ritimsiz) ezgilendirilmesi, karakteristik özellikleridir ve bu, türü belirleyen ilk unsurdur. Başta, aralarda ve sonda ayak olarak adlandırılan usüllü çalgılı bölümlerin yer alması, bu tür için bir diğer unsurdur (Emnalar, 1998: 342-343). Ayrıca Divanlar, farklı makamlarda icra edilmektedir (Özbek, 1998: 63). Divan; Urfa, Erzurum, Elazığ ve Kerkük'te hareketli, ritmik enstrümantal ve ritimsiz sözel bölümleri ile seslendirilmektedir (Emnalar, 1998: 345). Divanların yaygın olarak bulunduğu yöreler; Diyarbakır, Erzurum, Elazığ, Şanlıurfa, Konya, Kastamonu ve Kerkük'tür (Emnalar, 1998: 342). Bu yörelerdeki Divanlar, isimlerini buldukları şehirlerin isimlerinden almaktadırlar. Harput Divanı, Kerkük Divanı ve Konya Divanı gibi (Özgül, Turhan ve Dökmetaş, 1996: 40).

Türkiye genelinde ve Kuzey Irak Türkmenlerinden yapılan halk musikisi derleme çalışmalarında; Elazığ, Kerkük, Şanlıurfa, Konya, Gaziantep, Kastamonu, Ankara, Mardin, Kayseri, Adıyaman, Çankırı, Giresun, İstanbul, Muş, Sivas, Amasya, Kars, Malatya, Rize, Çorum, Tokat, Trabzon, Artvin ve Yozgat'ta yaklaşık 60 adet Divan (Divani) örneği bulunmuştur. Bu ezgilerin güfteleri genellikle fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezninde veya 15'li hece kalıbındadır. Aruzun ölçüsünün mefa'ilün mefa'ilün fe'ulün kalıbındaveya özellikle 11'li hece ölçüsüyle okunan Divan ezgi örnekleri de bu derlemelerde bulunmuştur. Bulunan bu ezgilerin büyük çoğunluğu gazel ve murabba tarzındadır (Şenel, 2007: 148).

Elazığ-Harput Müziği'nde Divan, sözleri genellikle gazeller içerisinden seçilen, Hüseyini ve Bayati makamında olan ritmik bir hoyrat olarak ifade edilmektedir (Elazığ Valiliği, 1999: 22). Harput Divanları icra edilirken ah ağam, ah balam, ey balam, aman aman, vah gibi katma sözler kullanılır (Emnalar, 1998: 345). Elazığ-Harput yöresinde fasıl şeklinde icra edilen elezber, tecnis ve maya gibi uzun hava türleriyle birlikte Divanlar da arka arkaya ve ritimli bir şekilde icra edilmektedir (İslam Ansiklopedisi, 1994: 377).

1.3. Makam Olarak Divan

İshak Sunguroğlu (2013: 69-70) ve Fikret Memişoğlu (1966: 102), Divan'ı Elazığ-Harput müziğindeki makamlar içerisinde göstermişlerdir. Ekici (2009: 35), Divan'ın makam olarak kullanılmasını yöreye has bir icra biçimi ve özelliklerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Sunguroğlu (2013: 69), Türk Musikisi klâsikleri arasında Divan makamının bulunduğunu, ancak Elazığ-Harput müziğindeki Divan'a benzemediğini, Elazığ-Harput müziğindeki Divan'ın başka bir tempo ile icra edildiğini ve fasıllara çoğu kez Divan ile başladığını ifade etmiştir. Memişoğlu (1966: 102), Harput Divanlarının icra şekillerini şöyle aktarmıştır: Harput divanlarında birinci beyit, bağlamasıdır, pesten başlar. İkinci beyit aşmasıdır, ikinci perdeden söylenir. Üçüncü beyit çıkmasıdır, tiz perdeden söylenir. Bu arada Elezber de söylendiği olur. Elezber kendi ayağı ile söylenir. Dördüncü beyitte

bitirilir. Dördüncü beyit, söylendikten sonra tekrar Divan'a dönülür ve bağlaması yapılarak Divan da bitmiş olur. Söyleyiş güftesi şu şekildedir:

Aruz Ölçüsü: Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

“Sazla ayak

Aah-bezme gel sâ-ki kurulsun- dost için di- vanımız
Aaah-şem'alar yansın-, donansın-supha dek ayvânımız
Şem'alar, yansın, donansın- supha dek ayvanımız aman

2. aranağme

Aaah- Harput âhen-giyle ağlar- vecde gelmiş-ruhlar
Aaah-Evliyâ bur-cunda titrer- ses duyup vic-danımız aman
Evliyâ bur-cunda titrer- ses duyup vic-danımız aman aman

3. aranağme

Aaah- nağmemiz bir- gün bizim de- yükselir tâ- arşa dek
Aaah- yerde kalmaz- âhımız fer-yâdımız-efgânımız aman
Yerde kalmaz-âhımız feryâ-dımız ef-gânımız aman aman

4. Elezber*

Ah balam-mâveradan-ses verir dem-sâz olup er-bâb-ı aşk
Aaah-sâzılar â- vâzılardan-meşk alır ir-fânımız ah
Sâzılar'a- vâzılardan-meşk alır ir-fânımız...

5. aranağme

Ah- müjdeler ol-sun harâbât-ehlinin er-vâhına
Aaah meşreb-i pey-mânenin ah-dindedir peymânımız
Meşreb-i peymânenin ah-dindedir pey-mânımız vay” (Memişoğlu, 1966: 103)

Not: (-) işareti ile ayrılan yerler, durulup geniş nefes alınan yerlerdir. Divanın 5 aranağmesi de birbirinden ayrıdır. Her satır, hatta her satırın ikinci tekrarı, birbirinden farklı söylenir (Memişoğlu, 1966: 103).

Onur, Harput'taki Divan şiirinin başlangıcını Hasan Burhaneddin-i Cihangiri'den (1563) itibaren ele almıştır (2013: 17). Harput'ta yetişen bir diğer şair Rahmi (ö. 1884)'dir. Rahmi, Rahmi Hoca veya Rahmi-i Harputi olarak da bilinmektedir. Rahmi'nin Divanını

* Elazığ-Harput müziğinde yer alan makamlardan biri olan Elezber, ana dizisi Türk Sanat Müziği'ndeki Hüseyini makamına, güçlününün Neva perdesi olması sebebiyle Neva makamına ve inici seyir özelliği sebebiyle Muhayyer makamına benzemektedir.

ölümünden sonra Hacı Hayrı Bey 1886 yılında bir araya getirerek bastırmıştır (Onur, 2013: 26). Rahmi-i Harputi, Fuzuli, Naili, Yahya, Nabi ve Nedim gibi Divan şairlerinden en çok etkilenen şairdir (Onur, 2013: 15). 1870-1956 yıllarında yaşayan bir diğer şair de Mustafa Sabri Efendi'dir. Mustafa Sabri Efendi, Divan şiiri ve halk şiiri arasında bir köprü vazifesi görerek her iki türde de örnekler vermiştir:

Aruz Ölçüsü: Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

“Halimi arzet sabâ dildâre Allah aşkına
Suziş-i dilden haber ver yâre Allah aşkına
Âlem içre yok mu erbâb-ı himmet Sabrîyâ
Kıla çare nâle-i men zâre Allah aşkına

Hayâli içli küfte dün dil-i bimâre düşdü
Serime sanki gökden yüz bin ateş pare düşdü
Ne müdhiş derd imiş ah gözlemek yâr-i visali
Ciğer sızlar yanar cismim dîdeler zâre düşdü” (Onur, 2013: 234)

19. yüzyılda Harput'taki Divan tarzındaki şiirler yazan birçok şair vardır. Bunlar: Nami Mahmud Mithat Efendi, Yusuf Şükri-i Harputî, Mektupçu Palulu İzzet, Harputlu Necip Paşa'dır (Onur, 2013: 14). Hacı Raşid, Çeribaşızade Ali ve Asım Beyler, Hacı Necip Paşa, Müftü Faik Efendi, Muallim Sadi, Yusuf Şükrü, Sabri Çavuş, Hafız Osman Öge, Fikret Memişoğlu, Ahmet Kabaklı, Orhan Gökçe, Orhan Koloğlu, Abdullah Nazırlı ile 21. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu geleneğin sürdürülmesi, Harput'un önemli bir kültür merkezi olmasından kaynaklanmaktadır (Onur, 2013: 15). Harput Divanı'nı Hafız Osman Öge ve Mehmet Akar, 1937 yılında Atatürk Elazığ'a geldiğinde icra etmişler ve Atatürk tarafından takdir edilmişlerdir (Elazığ Valiliği, 1999: 22). Ayrıca Atatürk'ün Hafız Osman Öge ve Mehmet Akar'ı yanına çağırmadan kendisi onların masasına giderek hem Harput Divanı'nı ikinci kez icra etmelerini istemiş, hem de Divan ve Nevruz hakkında bilgi istemiştir. Ve bu eserlerin bestekârlarını sormuş, ancak bu bestelerin ata yadigârı olduğu ifade edilmiştir. Bu eserlerin Artukoğulları ve Uzun Hasan zamanında Harput'taki saraylarda Mehter Takımları tarafından çalındığı ve Horasan Erlerinden miras kaldığı ifade edilmiştir (Memişoğlu, 1966: 11).

NOTA NO: 5

TÜRKÜNÜN YÖRESİ: ELAZIĞ

KAYNAK KİŞİ: Enver DEMİRBAĞ

DERLEYEN: Muzaffer ERTÜRK

HAGEM ARŞİV NO: B.91.0215

NOTAYA ALAN :Savaş EKİCİ

HARPUT DİVANI -1

♩. 59

The musical score is written in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). It consists of six staves. The first five staves are piano accompaniment, and the sixth staff is a vocal line with lyrics. The lyrics are: 'ah ben şe hi di be de ye m'. The music is in a traditional style, likely a folk song or a piece from a divan.

Şekil 1: Rıfat Dede tarafından yazılan Harput Divanı'nın notası (Ekici, 2000: 95).

Harput Divanı -1

-2-

dos lar de mi

ya d e y le yin a man

ah tür

be mi me y

ha ne e n kaz i le bün ya d

Şekil 2: Rıfat Dede tarafından yazılan Harput Divanı'nın notası (Ekici, 2000: 96).

Harput Divanı -1

-3-

ey le yin a h

ah gas lo lun ma z ma i le

ger çi şe hi

da nı ve ga

Şekil 3: Rıfat Dede tarafından yazılan Harput Divanı'nın notası (Ekici, 2000: 97).

Harput Divanı -1

-4-

ah yı ka yı n me y le be ni

bi r mez hep i ca

d ey le yin vah

Şekil 4: Rıfat Dede tarafından yazılan Harput Divanı'nın notası (Ekici, 2000: 98).

Harput Divanı -1

-5-

The musical score is written in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of a harp accompaniment and a vocal line. The lyrics are in Turkish and are as follows:

ah balam kab ri me ka n dil i çi n
 bi r köh ne sa ğe r vak fe din a man a
 ma n

The harp accompaniment is written in treble clef and consists of a series of chords and melodic lines. The vocal line is written in treble clef and includes various musical notations such as slurs, ties, and fermatas. The lyrics are placed below the vocal line.

Şekil 5: Rıfat Dede tarafından yazılan Harput Divanı'nın notası (Ekici, 2000: 99).

Harput Divanı -1

-6-

ah şu le yi na r ak la r
 ru hu mu şad ey le yin a ma n a ma n a ma n
 a man
 a man a man şule yi
 na rı arak la r ru
 hu mu şa d ey le yin vah

Şekil 6: Rifat Dede tarafından yazılan Harput Divanı'nın notası (Ekici, 2000: 100).

Harput Divanı -1

-7-

The image shows a musical score for a harp piece. It consists of nine staves of music. The first three staves are the harp accompaniment, and the remaining six staves are the vocal line. The lyrics are in Turkish and are written below the vocal line. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The lyrics are: ah ba lam ya di ga r o l sun bu naz mı m e v li ya yı sa ğa re a ma n a ma n a ma n a ma n a h pe r a çu p u ç tu rif a t ar dın ca fer ya d

Şekil 7: Rifat Dede tarafından yazılan Harput Divanı'nın notası (Ekici, 2000: 101).

Harpur Divanı -1

-8-

ey le yin a man a ma n per a
 çu p u ç tu
 rif a t a r dın ca
 fer ya d ey le yin vah

Ah Ben şehid-i badeyem dostlar demim yad eyleyin Aman
 Ah Türbemi meyhane enkaziyle bünyad eyleyin Ah
 Ah Gaskolunmaz ma ile gerçi şehidan-ı vega Ah
 Ah Yıkayın meyle beni bir mezhep icad eyleyin Vah

Ah Balam Kabrime kandil için bir köhne sağır vakfedin Aman Aman
 Ah Şö'le-i nar-ı arakle ruhumu şad eyleyin Aman Aman Aman Aman
 Şö'le-i nar-ı arakle ruhumu şad eyleyin vah

Ah Balam Yadigar olsun bu nazım evliyayı sağere Aman Aman Aman Aman
 Ah Per açup uçtu Rifat ardınca feryad eyleyin Aman Aman
 Per açup uçtu Rifat ardınca feryad eyleyin Vah

Şekil 8: Rifat Dede tarafından yazılan Harpur Divanı'nın notası (Ekici, 2000: 102).

2. Gazel

Gazel kelime anlamı olarak; “1. Divan Edebiyatı’nda 5-10 beyit arasında değişen, ilk beytinin dizeleri birbiriyle, sonraki beyitlerinin ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklı, genellikle lirik konularda yazılan nazım biçimi.

2. Klasik Türk Müziği’nde belli bir kurala bağlı olmadan bir kişi tarafından sazlardan birinin eşliğinde söylenen, söyleyenin ses gücünü göstermesine de olanak veren müzik eseri” anlamlarına gelmektedir (Url 3, 2022).

Gazel; felsefi bir temele dayandırılarak meydana getirilmiştir. Böylece şiir sanatı veya şiirle ilgili farklı düşüncelerin tarz olarak sunulması ile temellendirilmiştir. Gazel nazım türü, Cahiliye Dönemi ile felsefi bir deneyim neticesinde ve aşk-sevgili konularında bir alan meydana getirmiştir. Bu kültürün ana kaynağı Arap Edebiyatı’dır. Gazel, Emeviler Dönemi’nde kasidenin tamamına yayılarak bir tür haline gelmiştir (Sevimli, 2021: 494-495).

2.1. Gazel’in Edebi Yapısı

Gazel’de ilk beytin mısraları birbiriyle, diğer beyitlerin ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli ve aynı ölçüyle söylenerek genellikle 5-9 beyit arasında şiirlerin yazıldığı bir nazım biçimidir. Beyit sayısı 15’e kadar olan gazeller de vardır. Ancak 4 beyitli gazellere de nadir olarak rastlanmaktadır. Gazellerin genellikle konusu aşktır. Ancak farklı konularda yazılmış gazeller de bulunmaktadır. Divan şiirinde şairlerin gazellerde mahlas (takma ad) kullanmaları kuraldır ancak hiç mahlas kullanmayan şairler de vardır. Şairler gazellerde takma adlarını (mahlas) genellikle son beyitte kullanırlar. Ancak gazellerde takma adın son beyitten önce kullanıldığı da görülmektedir (Saraç, 2007: 47-48).

2.2. Gazel’in Müzikal Yapısı

Gazel; Divan edebiyatındaki gazel türünün irticalen ezgilendirilmesiyle oluşur ve usulsüz bir türdür. Sözler irticalen icra edilirken dizelere aman, gönül ey, ah, yar, dost gibi katma sözcükler eklenir ve bu esnada hangi makamda doğaçlama yapılırsa, çalgılar tarafından aynı makamda da ritimli olarak dem tutulmaktadır (Akdoğan, 1996: 281). Elazığ-Harput müziğinde 3’ü tasavvufi olmak üzere 17 adet Gazel icra edilmektedir. Bu gazellerin güfteleri, çoğunlukla Fuzuli olmak üzere, Yunus Remzi Efendi, Mustafa Sabri Efendi, Çırpanizade Haydar Bey, Hacı Necip Paşa, Rıfat Dede, Rahmi Harputi gibi Harputlu yerel divan şairlerine aittir. Diğer gazeller ise Esat Muhlis Paşa, Rasih, Nebi, Nabi ve Niyazi Mısri’ye aittir (Taşbilek, 2012: 15-16). 19. yüzyılda 1860-1910 yılları arasında yaşamış ve Harput’ta yetişen bir diğer şair de Hacı Hayri Bey’dır. Kadı Burhaneddin, Rahmi Harputi, Osman Nevres, Nabi ve Hacı Hayri Bey de dâhil olmak üzere 30’dan fazla şair “olaydı” redifini kullanarak şiirler yazmışlardır. Bu şiir, Hayri Bey tarafından bugün Elazığ-Harput müziği repertuarı içerisinde yer alan önemli bir eserde yer almaktadır (Onur, 2013: 195).

Aruz Ölçüsü: Mef'ûlü / Fâilatün / Mef'ûlü / Fâilatün

“Sînemde bir tutuşmuş yanmış ocağ olaydı
Zülfün karanlığında bezme çerâğ olaydı

Meyhâneler kapusu bahtım gibi kapansın
Rindâne bâde içmek sensiz yasağ olaydı

Deşt-i cünûn içinde gezmezdi böyle gönlüm
Giysûların kemendi boynumda bağ olaydı

Terk-i cünûn ederdi Leylâ gamıyla Mecnûn
Bir gün yüzün göreydi âlemde sağ olaydı

Gülşen-sarây-ı hüsnün bir âh ile yakardım
Kânûn-ı aşk içinde cüz'-i mesâğ olaydı

Efsâneler yazardım sevdâ-yı aşka dâ'ir
Gamdan dilimde Hayrî hâl-i ferâğ olaydı” (Güler, 1999: 3)

Elazığ-Harput müziğinde Gazel okuyucuların çoğunluğunu hafızlar oluşturmaktadır (Abacı, 2013: 67). Hafız Osman Öge, yörede icra edilen hoyrat, türkü ve gazellere hâkim en ünlü üstat olarak kabul edilmektedir (Turhan ve Taşbilek, 2009: 26). Elazığ-Harput müziğindeki Gazeller, hoyrat gibi icra edilmesi, ağız ve üslup olarak hoyrata benzemesi bakımından diğer yörelerdeki gazellere benzememektedir (Elazığ Valiliği, 1999: 26).

NOTA NO: 18

TÜRKÜNÜN YÖRESİ: ELAZIĞ

KAYNAK KİŞİ: Enver DEMİRBAĞ

DERLEYEN: Muzaffer ERTÜRK

HAGEM ARŞİV NO: B.91.0219

NOTAYA ALAN: Hakan TATYÜZ - Savaş EKİCİ

HİCAZ GAZEL

O F A H

A H A H A H

A MA N A MAN ŞİM Dİ LİK SERDE HU MA

Rİ NEŞ E Yİ MUZ MAR DA VAR

A MA N A H

BEN DE HİC Rİ KA KŪ LŪN DE N BAŞ KA DER Dİ

Şekil 9: Harputlu Yunus Remzi Efendi tarafından yazılan Hicaz Gazel'in notası (Ekici, 2000: 196).

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Spring p. 62-85

Hicaz Gazel
-2-

SER DE VA R A MA N ME DE T
E Y EY A
AH A MAN A MA N A MAN NEC Mİ HA NIN
SEY Rİ NE Dİ VA NE O LUF TUR MÇŞTE Rİ
ME DE T A MA NA MA N
A H EY KA MER RU H
BU SA DE T HA N Gİ SA DA H
TERDE VA R A MA N ME DE T
E Y EY A MAN A MAN A MA N A MA N

Şekil 10: Harputlu Yunus Remzi Efendi tarafından yazılan Hicaz Gazel'in notası (Ekici, 2000: 197).

Hicaz Gazel

-3-

A HI DÜŞDÜ MİRA TI SÜ VEY DA YI DİLE
 SEV DA YI YA R A MA N A MAN
 A MA N A Hİ REMZİ YA
 NİM BU DU R MEY LİN SE
 Nİ N ES MER DE VA R ME DET EY REM Zİ
 YA ZAN NİM BU DU R
 MEYLİN SE Nİ N ES MER DE VAR ME DET E Y
 E Y A MAN A MA N

Şekil 11: Harputlu Yunus Remzi Efendi tarafından yazılan Hicaz Gazel'in notası (Ekici, 2000: 198).

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
 Volume 6/1 2022 Spring p. 62-85

Sonuç

Bu çalışmada Türk Edebiyatı'nda yer alan Divan ve Gazel türlerinin Elazığ-Harput müziğine nasıl girdiği, bu müzikal formların yöre müziğindeki icrası ve Divan edebiyatıyla ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Elazığ-Harput yöresi, zengin bir sözlü folklorla sahip olarak yörede aruz, hece ve serbest biçimde şiirler yazan birçok şair yetişmiş ve bu şairler, Harput'un önemli bir kültür merkezi olması sebebiyle Divan şairlerinden ve şiirlerinden etkilenmişlerdir. 19. yüzyılda Harput'ta Yusuf Şükri-i Harputî, Nami Mahmud Mithat Efendi, Harputlu Necip Paşa ve Mektupçu Palulu İzzet, Divan tarzında şiirler yazmışlar ve bu tarzdaki şiirlerin 21. yüzyıla kadar devam ettiği görülmüştür. Tanzimat'tan sonra 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Harput'taki kültürel ve edebi faaliyetlerin arttığı, Divan şairlerinden özellikle Fuzuli'nin gazelleri, Nevres'in ve Harput'taki şairlerin bazı şiirlerinin yöreye özgü makamlarda icra edildiği görülmüş ve bu durumun yöre müziğine yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Elazığ-Harput müziğinde 3'ü tasavvufi olmak üzere 17 adet Gazel icra edilmekte ve bu gazellerin güfteleri ise çoğunlukla Fuzuli olmak üzere, Rıfat Dede, Yunus Remzi Efendi, Mustafa Sabri Efendi, Çırpanizade Haydar Bey, Rahmi Harputi, Hacı Necip Paşa gibi Harputlu yerel divan şairlerine ait olduğu görülmüştür. Edebiyatımızda yer alan Divan ve Gazel formunun Elazığ-Harput yöresinde sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Diyarbakır, Erzurum, Elazığ, Şanlıurfa, Konya, Kastamonu ve Kerkük'ün Divanların çoğunlukla bulunduğu yöreler olduğu ve Divanların her bölgede yaygın olarak kullanılan kalıp ezgilerle okunup, Divan güftelerinin ise bu özel kalıp ezgilerle kullanıldığı saz girişlerinin ise genel olarak ritimli bir ezgi cümlesinden meydana geldiği görülmüştür. Güfte ise serbest ritimli olarak genellikle uzun hava şeklinde, bazen ritimli güfteye veya enstrümantal bir ezgiye (ayağa) yer verildiği tespit edilmiştir. Divanların usulsüz (ritimsiz) ezgilendirilmesi, karakteristik özelliklerinden olup ve bu türü belirleyen ilk unsur olduğu görülmüştür. Bir başka unsurun ise; başta, aralarda ve sonda ayak olarak adlandırılan usullü çalgılı bölümlerin yer almasıdır. Ancak Yüksek Hava olarak da adlandırılan Elazığ-Harput müziğindeki uzun havaların, diğer yörelerdeki uzun havalardan icrasının farklı olduğu ve bu bağlamda Divan ve Gazel formunun ezgi bölümlerinin usullü, söz bölümlerinin serbest ritmik ayaklı olarak icra edildiği görülmüştür. Elazığ-Harput Müziği'nde Divan'ın, sözleri genellikle gazeller içerisinden seçilen, Hüseyini ve Bayati makamında hareketli olarak hoyrat gibi icra edildiği, Harput Divanlarının icra edilirken ah ağam, ah balam, ey balam, aman aman, vah gibi katma sözcükler kullanıldığı tespit edilmiştir. Elazığ-Harput yöresinde Divanların arka arkaya ve ritimli olarak fasıl şeklinde icra edilen maya, tecnis ve elezber gibi türlerin yanında icra edildiği, Divan'ın Elazığ-Harput müziğindeki uzun hava türlerinden biri olmasıyla birlikte, aynı zamanda bir makam adı olduğu görülmüştür. Harput divanlarında birinci beyitin bağlaması (pesten başlar), ikinci beyitin aşması (ikinci perdeden söylenir), üçüncü beyitin çıkması (tiz perdeden söylenir) şeklinde icra edildiği görülmüştür. Divan edebiyatındaki gazel türünün

doğaçlamalı bir şekilde ezgilendirilmesiyle oluşan Gazel'in, usulsüz bir türdür. Sözler irticalen icra edilirken dizelere aman, gönül ey, ah, yar, dost gibi katma sözcükler eklendiği ve bu esnada hangi makamda doğaçlama yapılırsa, çalgılar tarafından aynı makamda da ritimli olarak dem tutulduğu görülmüştür. Elazığ-Harpur müziğinde Gazel okuyucuların çoğunluğunu hafızların oluşturduğu ve Hafız Osman Öge, yörede icra edilen hoyrat, türkü ve gazellere hâkim en ünlü üstat olarak kabul edildiği tespit edilmiştir. Elazığ-Harpur müziğindeki Gazellerin, hoyrat gibi icra edilmesi, ağız ve üslup olarak hoyrata benzemesi bakımından diğer yörelerdeki gazellere benzemediği görülmüştür.

Harput Divan'ı örneği olan "Aah-bezme gel sâ-ki kurulsun- dost için di-vanımız/ Aaah-şem'alar yansın-, donansın-supha dek ayvânımız/ Şem'alar, yansın, donansın- supha dek ayvanımız aman" şiiri Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün ölçüsüyle yazılmıştır. Bu kalıp, Divan şiirinde en fazla kullanılan kalıplardan biri olmakla beraber, Elazığ-Harpur müziği Divan formunda da kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Divan şiirinde tam ve zengin kafiye sıklıkla kullanılırken örnekte de "-an" sesleri ile tam kafiye kullanıldığı tespit edilmiştir.

30'un üzerinde şairin "olaydı" redifiyle yazdığı şiirlerden biri olan "Sînemde bir tutuşmuş yanmış ocağ olaydı/ Zülfün karanlığında bezme çerâğ olaydı" redifli gazel, Mef'ûlü / Fâilatün / Mef'ûlü / Fâilatün ölçüsüyle yazılmıştır. Harput'ta yetişen şairlerden Hayri Bey'e ait olan bu şiirde Divan şiir özelliklerine uygun olarak "olaydı" redif; "-ağ" sesleri ise tam kafiye olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Divan şiiri ve halk şiiri arasında bir köprü vazifesi gören Mustafa Sabri Efendi, her iki türde de örnekler vermiş olup "Halimi arz et sabâ dildâre Allah aşkına/ Suziş-i dilden haber ver yâre Allah aşkına/ Âlem içre yok mu erbâb-ı himmet Sabrîyâ/ Kıla çare nâle-i men zâre Allah aşkına" şiirinde Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün ölçüsünü kullanmıştır. Bu şiir, nazım biriminin dörtlük olması sebebiyle Halk şiirine yakınen ölçüsü ve kafiyelerinden dolayı Divan şiirine benzemektedir. Şiirde "Allah aşkına" redif, "-âre" sesleri ise zengin kafiyedir. İncelenen şiirlerde Divan şiirinde sıklıkla kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin kullanıldığı ve dilin sade olmadığı görülmüştür.

Elazığ-Harpur müziğinde icra edilen ve uzun hava türlerinden olan Divan ve Gazel, kültürel devamlılığın sağlanması açısından önemlidir. Şöyle ki; dernekler, vakıflar ve resmi kurumların düzenlediği etkinliklerde, televizyon programlarında, konserlerde ve Kürsübaşı toplantılarında Elazığ-Harpur müziği icra edilerek yöredeki kültürel aktarım nesilden nesile devam etmektedir. Elazığ-Harpur müziği içerisindeki uzun hava türlerinden olan Divan ve Gazel'in icrasını da bu aktarım içerisinde görmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Abacı, T. (2013). Harput/Elazığ Türküleri. İstanbul: İkaros Yayınları.
- Akdoğu, O. (1996). Türler ve Biçimler. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Ekici, S. (2000). Elazığ-Harput Müzik Folkloru. Sakarya: Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekici, S. (2009). Elazığ-Harput Müziği. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elazığ Valiliği. (1999). Notalarla Harput Musikisi. Elazığ: Çağ Ofset.
- Emnalar, A. (1998). Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Gaspak, A. (2015). Türkler'den Önce Harput'un Tarihi ve Dini Durumu Hakkında Bir Araştırma. *Asia Minor Studies*, 3 (6), 106-122.
- Güler, Z. (1999). Dünü ve Bugünüyle Harput (Tarih-Edebiyat-Şiir-Folklor). Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları.
- İslam Ansiklopedisi. (1994). İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Memişoğlu, F. (1966). Harput Ahengi. İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi.
- Memişoğlu, F. (1995). Harput Halk Bilgileri. Ankara: Elâzığ Kültür Derneği.
- Onur, M. N. (2013). Harput'ta Divan Şiiri Geleneği. *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*. (s. 201-208).
- Özbek, M. (1998). Türk Halk Müziği El Kitabı I (Terimler Sözlüğü). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özgül M., Turhan S., Dökmetaş, K. (1996). Notalarıyla Uzun Havalarımız. Ankara: Cem Web Ofset.
- Saraç, M. A. Y. (2007). Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Sevimli, E. (2021). Beşeri Aşk Bağlamında Gazel Felsefesini Yeniden Düşünmek. İstanbul: Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.
- Sunguroğlu, İ. (2013). Harput Yollarında (Cilt: 3-4). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Şenel, S. (2007). Kastamonu'da Âşık Fasılları I (Türler-Çeşitler-Çeşitlemeler). İstanbul: Kastamonu Valiliği Yayınları.

Turhan, S. (1990). Harput-Elazığ Musiki Folkloru. Ankara: Uluyüce Baskı Hizmetleri.

Turhan, S., Taşbilek, Ş. (2009). Elazığ-Harput Havaları. Ankara: Elazığ Belediyesi Kültür Yayınları.

Taşbilek, Ş. (2012). Bize Harputlu Derler: Elazığ Müzik Kültürü-I. Bursa: Başarı Dergisi Yayınları.

İnternet Kaynakları

Url 1, <http://www.turkishmusicportal.org/tr/turk-muzigi-turleri/turk-halk-muzigi-formlar-ve-turler>, Erişim Tarihi: 24.12.2021.

Url 2, <http://www.sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 24.12.2021.

Url 3, www.sozluk.gov.tr, Erişim Tarihi: 02.02.2022.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.4>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 86-98

ALTHUSSER VE GRAMSCI AÇISINDAN İDEOLOJİ VE İDEOLOJİNİN BİR
TAŞIYICISI OLARAK YENİ MEDYA

IDEOLOGY FOR ALTHUSSER AND GRAMSCI AND NEW MEDIA AS A
CARRIER OF IDEOLOGY

Feyza ÜNLÜ DALYALI*

ÖZ

Althusser “Devletin İdeolojik Aygıtları” ve Gramsci “Hegemonya” kavramlarını kullanarak kendi dönemlerinde ideolojiyi farklı boyutlarıyla ele almışlardır. Buna karşılık 21. yüzyıldan sonra dünyada teknolojinin hızlı gelişimiyle internet ve etkileşimli sosyal medya araçlarının ortaya çıkışı ideolojinin yeniden tartışılmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada yeni medya “Devletin İdeolojik Aygıtları” ve bir “Hegemonya” aracı olarak tartışılmıştır. Yeni medya oldukça hızlı bir şekilde dünyada yayılarak çok sayıda kişi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Yeni medyanın gücünü fark eden iktidar sahipleri de oradaki iletişim ve paylaşımı gözetlemekte ve gerektiğinde müdahale etmektedir. Ayrıca yeni medya etkileşimli bir ortam olduğundan yalnızca dışarıda değil gözetim ve hegemonya içeride kullanıcılar arasında da sürmektedir. Bu da hegemonik ortamı sürekli kılmaktadır. Bugün artık ideolojiler yeni medya sayesinde taşınır hale gelmiştir. Dolayısıyla geleneksel kitle iletişim araçlarının ideoloji taşıma durumunun yeni medya için düşünülüp araştırılması kaçınılmazdır. Özellikle Gramsci ve Althusser’in ideoloji ile kitle iletişim araçlarını ele alırken kullandığı kavramların bugün yeni medyaya adapte edilmesi ve yeniden değerlendirilmesi oldukça uygundur. Araştırmanın genel yöntemi literatür çalışmasıdır. Çalışma ilk olarak Gramsci ve Althusser’in ideolojik bakış açılarını ele aldıktan sonra, yeni medya kapsamında hem hegemonya kavramını hem de devletin ideolojik aygıtlarını örneklerle ele almıştır.

* Dr., E-mail: feyzaunlu@windowlive.com, ORCID: 0000-0003-2193-8236, Eskişehir, Türkiye.

Sonuçta, yeni medyanın ideolojik açıdan geleneksel kitle iletişim araçlarından bir farkı olmadığı hatta çok daha ileri olduğu fikrine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Althusser, Gramsci, İdeoloji, Hegemonya, Devletin İdeolojik Aygıtları.*

ABSTRACT

By using the concepts of Althusser "Ideological Devices of the State" and Gramsci "Hegemony", they discussed ideology with different dimensions in their own time. On the other hand, after the 21st century, the rapid development of technology in the world and the emergence of the internet and interactive social media tools necessitated a re-discussion of ideology. In this context, in this study, new media are discussed as "Ideological Devices of the State" and a tool of "Hegemony". The new media has spread around the world very quickly and has begun to be used by many people. Realizing the power of the new media, the power holders also monitor the communication and sharing there and intervene when necessary. In addition, since the new media is an interactive environment, surveillance and hegemony continue not only outside, but also among users inside. This makes the hegemonic environment permanent. Today, ideologies have become movable thanks to the new media. Therefore, it is inevitable to consider and research the ideology of traditional mass media for new media. It is quite appropriate to adapt and re-evaluate the concepts used by Gramsci and Althusser in dealing with ideology and mass media today. The general method of the research is the literature study. After first discussing the ideological perspectives of Gramsci and Althusser, the study deals with both the concept of hegemony and the ideological apparatus of the state within the scope of new media with examples. As a result, it has been concluded that the new media is ideologically no different from traditional mass media, and even more advanced.

Keywords: *Althusser, Gramsci, Ideology, Hegemony, Ideological Devices of the State.*

Giriş

İdeoloji kavram olarak, hakkında pek çok söz söylenebilecek ve bağlantı kurulabilecek olan bir kavramdır. Althusser'in ideoloji kavramı, günümüz toplumları için hali hazırda yer bulabildiği için oldukça önemlidir. Althusser'e göre ideoloji, öznel

TOBİDER

üretildiği ve çeşitli yollarla toplumsal yapılar içinden hareket edebilmelerini sağlayan pratiktir. İdeoloji çarpıtıcı bir mercektir çok, gerçekliğin kurucu ögesi belirli bir gerçekliktir (Althusser 2003: 76). Bireyler ideolojinin kendilerine vermiş olduğu bakış açısıyla dünyayı yorumlamakta ve gerçeklik algısı da ideolojik düzene uygun olarak biçimlenmektedir. İdeoloji silsileleri içinde bireyler aslında ideolojilerin her yeri kapladığı bir hapishanenin içerisine mahkûm olmuş gibidir. Bu hapishane metaforu içinde bireyler özgür hareket etme ve özgür düşünme olanaklarından oldukça uzak olduklarından tarafsız düşünme yeteneklerini de hızla kaybetmektedir.

Diğer yandan Gramsci ideolojiyi toplumsal, maddi bir gerçeklik sayan; yani gündelik yaşamın bilincinin oluşturucusu olarak gören bir düşünürdür. Gramsci'nin ideoloji kuramının temelini oluşturan kavram, bilindiği üzere, hegemonyadır. Gramsci, iktidar ilişkilerinin durumlarını açıklamaya çalışırken, egemen sınıfın iktidarını yürütüşünde ve toplumsal denetimi devam ettirmesinde, biri güç (force), diğer ise rıza elde etmek (consent) olmak üzere iki farklı yol izlediğinden bahseder. İdeoloji, toplumsal düzenin içinde, egemen sınıfın açık bir şekilde baskı ve güç kullanmaksızın rızayı elde etmesine yardımcı olan araçtır. Bu yüzden, "toplumsal sınıfı kendi iç tutarlılık ve birliğine kavuşturmada; gündelik hayatta yaşayan bir olgu olmaktadır." Diğer bir deyişle, Gramsci'ye göre ideoloji, canlı bir toplumsal güç, önemli bir toplumsal denetim biçimi olmaktadır (Oskay, 1980: 222).

Günümüze bakacak olursak, yeni medya, ideolojinin önemli taşıyıcılarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Althusser ve Gramsci yeni medya ve ideoloji üzerine ortak araştırma yapma şansına hiçbir zaman sahip olamasa da, her ikisinin de ideoloji üzerine teorilerini günümüz yeni medyası ile ilişkilendirmek oldukça mümkündür. Althusser'e göre ideolojinin taşıyıcıları olan dini törenler ayinler, toplantılar, kitle iletişim araçları, gazeteler, kitaplar, filmler, radyolar, televizyon programları vb. süreklilik gösterir. İdeoloji bu taşıyıcılarla birlikte varlık gösterir ve ideoloji onların pratiği içerisinde yer alır. Din, gelenekler, görenekler ve diğer toplumsal alışkanlıklar, kitle iletişim araçları yaşadığı süreçte ideolojiler de yaşamaya devam etmektedir (Althusser 2003:58). Genel olarak kitle iletişim araçları bireylerle iletişimi ve bilginin dağıtımını mümkün hale getirerek ideolojiyi yaymaktadır. Günümüz toplumlarında iletişim ve bilginin en hızlı ve etkili şekilde yayıldığı mecralardan biri olan yeni medya bu bağlamda ideolojik düzenin oldukça önemli bir taşıyıcısı haline gelmiştir. Görünen şekliyle, yeni medya haber ve iletişim paylaşımında

sınırsız özgürlüğü mümkün hale getiriyor gibi görünse de aslında ideolojilerle kaplı bir düşünce sisteminin duvarlarını oldukça hızlı bir şekilde yükselterek özgürlüğü daha da fazla kısıtlamaktadır.

İdeoloji Kavramının Genel Hatlarıyla Yorumlanması – Althusser ve Gramsci'nin İdeolojiye Bakış Açısı:

İdeoloji kavramı Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından 1796'da ortaya atılmıştır. İdeoloji kavramını, Tracy fikir ve bilinçli düşüncenin kaynaklarını ortaya çıkarmak amacıyla fikirler bilimi kelimesini (idea-loji) en doğru şekilde ifade edebilmek için kullanmıştır. 19. Yy. ın ortalarına doğru üretim sistemleri ve toplumsal yapıların belirli bir tarihsel süreç içerisinde devam ettiğini ve var olan modern kapitalist toplumun gelecekte sosyalist bir topluma dönüşeceğini ortaya atan Fredrich Engels ve Karl Marx “sınıflar teorisini” ortaya atmışlardır. Marx ve Engels'e göre, modern kapitalist toplum, sınıflı bir toplumdur ve burjuvazi toplumu içindeki diğer sınıflarla bir uzlaşma problemi içindedir. Marx'a göre ideolojide en büyük etki sınıfsal düzenden gelir ve bu sınıfsal düzen içinde yönetici sınıfın fikirleri her zaman egemen konumdadır. Marx ve Engels'e göre ideoloji aldattıcı fikirler sistemi ya da sınıf çıkarlarına hizmet eden bir araçtır (Türk 2010:111). Marx, ideolojiyi ekonomik yönden ele alır. Bu yüzden Marx'a göre maddi güce hâkim olan sınıf, diğer yandan zihinsel üretim araçlarının kontrolünü de elinde tutmuş olur (Heywood 2006:58). İdeolojinin hâkim olduğu düzende iktidarın hakimiyeti de devam etmektedir. İdeolojik olarak sahip olunan güç, bütün sosyal sınıflar için aynı etkiye sahip değildir. İşte bu yüzden alt sosyal sınıflar ideolojik düzene daha fazla karşı çıkmaktadır. İdeoloji birbirinden farklı toplumsal değer ve anlamların çatıştığı toplumsal bir düşünce sistemidir. Ayrıca ideoloji, toplumdaki iktidar ilişkilerini oluşturan anlam ve düşüncelerdir ve bu sayede toplumsal iktidar ilişkileri oluşur.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, Gramsci'ye göre ise ideoloji hegemonya kavramı çevresinde oluşmaktadır. Hegemonya iktidarın, kendisine tabi olanlar üzerindeki zora dayalı egemenliğinin yanı sıra, rızaya dayalı egemenliği de elde etmesidir. Gramsci'ye göre, ideoloji aldattıcıdır. Çünkü ideoloji hegemonyanın etkisi altındadır (Türk, 2010:112). Diğer yandan ideolojiyi esas olarak insanları örgütleyen ve insanların üzerinde harekete

geçecekleri, durumlarının bilincine varacakları, bir tür mücadele alanı olarak değerlendiren yine Gramsci'dir (Gramsci, 1997:79). O, ideolojinin aslında hegemonya oluşturmak için bir "araç" olduğunu ve ancak bu aracın yalnızca burjuvazinin değil işçi sınıfının da kullanabileceği bir araç olduğunu ifade etmiş ve sınıfsal yapılanmanın ve sınıf bilincinin karşı hegemonya oluşturabileceğini ortaya koymuştur.

Gramsci'ye göre üst yapılar önemli olmakla beraber hegemonya kavramıyla sivil toplum konularında Lenin ve Marx'ın görüşlerine dikkate değer katkılar sağlamıştır (Gramsci, 1997: 92). Ayrıca teorisyen politik toplum, sivil toplum ve devlet arasındaki çatışmaları da öne sürerek aslında hegemonyanın sivil toplum alanında ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu bağlamda asıl tartışmanın üst yapıya bağlı olduğunu da iddia edip Engels ve Marx'ın görüşlerini önemli ölçüde genişletmiştir. Fakat Gramsci sadece üst yapı düşüncesiyle sınırlı kalmayıp alt yapının da önemi ve belirleyiciliğinden bahsetmiştir. Düşünür, sivil toplum seviyesinin özel olarak addedilen kurumların bütünlüğünü oluşturmakla kalmayıp hâkim toplum anlayışına uygulanan hegemonyanın işlevini de yerine getirdiğini savunmaktadır. Gramsci'ye göre politik toplumla sivil toplum karşı karşıya durmaktadır. Bu durum düşünürü göre politikanın özgül olmasıyla ilgilidir.

Gramsci hegemonya ve sivil toplum ilişkisi temelinde Doğu ve Batı toplumlarını ayırtırmayı denemiştir. Bu görüşün temelinde sivil toplumun Doğu toplumlarına kıyasla Batı toplumlarında daha gelişmiş ve politik toplum ile oluşturduğu organik ve sıkı ilişkiler bulunmaktadır. Örneğin bir Doğu toplumu olarak kabul edilen Rusya'daki ekonomik kriz döneminde sivil toplum başarılı bir etki gösteremediği için devrim gerçekleşmiştir. Buna karşılık Batı toplumlarında sivil toplumun gücü yaşanan pek çok kriz süreçlerinde devrimin oluşumunu engellemiştir. Dolayısıyla Gramsci'ye göre toplumlarda sivil toplumun gelişimiyle hegemonya arasında doğru orantı vardır (Gramsci, 1997: 94-102). Bir diğer ifadeyle hegemonyanın olduğu yerde devletin baskı aygıtlarının gizlenebilen bir konuma sahip olduğunu ya da gereksiz hale geldiğini söylemek mümkündür.

Gramsci görüşlerini geliştirirken Karl Marx'ın çatışma yaklaşımından etkilenmiştir. Gramsci'ye göre çatışmaların temelini oluşturan uzlaşma sorunlarıyla beraber hakimiyet konusu da yine bu kapsamda değerlendirilmelidir. Teorisyen kapitalizm sonrasında ortaya çıkan toplum düzeni sonrasında ortaya çıkan rekabetin politika açısından

değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Gramsci kapitalist toplumlardaki orantısız güç sorununun da yine rekabet politikalarıyla ilgili olduğundan bahsetmiştir. Güç kapsamında ortaya çıkan şiddetin politik iktidar arasındaki rekabet yüzünden ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu durum ona göre iktidarların krizler ile karşı karşıya kalmasına neden olacağı için proletarya da bu durumu bir fırsat olarak değerlendirebilirse yeniden yükselişe geçebilecektir (Forgacs, 2012: 52). Her ne kadar Gramsci görüşlerini Marksist perspektifle geliştirmiş olsa da Marx ile devrim konusunda aynı fikirlere sahip değildir. Marx'a göre devrime ancak kanlı yollardan yani mücadeleyle ulaşmak mümkünken Gramsci toplumun politize olmasıyla devrimin sağlanabileceğinin altını çizmiştir. Dolayısıyla Gramsci'nin kapitalizm sorununa daha akılcı ve sivil toplumu öne çıkaran bir bakış açısıyla baktığı söylenebilir.

Sivil toplum Gramsci'ye göre ideoloji temelinde önemli bir ayrıntıdır. Çünkü o hegemonyanın ancak sivil toplum sayesinde sona erebileceğine inanmaktadır. Bu durumda devletin baskı aygıtları kapsamında da değerlendirilebilecek olan hegemonyayla sivil toplum sayesinde mücadele edebilmek mümkündür (Dural, 2012: 313). Gramsci tarafından ortaya atılan hegemonya en yalın haliyle yönetilenle yönetimin arasında oluşan çelişkinin ortaya çıkmasını sağlayan pek çok yöntemi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Hegemonya tarafından belirtilen pek çok pratik aslında Marx ve ardından gelenlerin de ele aldıkları proletaryanın diktatörlüğü nasıl ele geçireceğiyle ilgilidir. Hegemonyanın ve Gramsci'nin görüşlerinin temelini proletaryanın devrim düşüncesi oluşturduğundan teorisyen üstyapı kuramcısı şeklinde de değerlendirilmektedir (Dural, 2012: 311-312).

Althusser ise ideoloji ile ilgili görüşlerini kısmen de olsa Gramsci tarafından geliştirilen düşüncelerden hareketler yapmıştır. Teorisyen devletin egemen sınıflar tarafından kullanılan işçi sınıfının artı değerine sahip olup onu boyunduruğu altına alma görevini yerine getiren bir "baskı makinesi" olduğundan bahsetmiştir. Bu görüş Althusser'in klasik Marksistlerden esinlendiğini göstermektedir. Ayrıca, yine hem Althusser hem de klasik Marksistler tarafından kullanılan "devlet aygıtı" ifadesi devletin hükümet, idare, silahlı kuvvetler, hapisane, mahkeme ve devlet başkanı gibi görevleri yerine getirdiğini vurgulamaktadır. Althusser'e göre devletin sahip olduğu işlevin temelinde işçi sınıfına karşı egemen sınıfın hizmetinde olan bir aygıt görevini yerine getirmesi vardır (Althusser, 1995: 101-102).

Diğer yandan ideoloji kavramı Althusser'in felsefesinin temelini oluşturmaktadır (Balibar, 2005: 9). Ancak Althusser ideolojisini geliştirirken hem Marks ve Engels'in görüşlerinden etkilenmiş hem de kendisi bu fikirleri geliştirmiştir. Teorisyen ideolojinin toplumun hayatını çeşitli açılardan ve sürekli olarak etkileyen bir oluşum olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla Althusser'e göre ideolojiyle toplumsal pratiklerin birleşik olduğunun söylenmesi mümkündür. Temelde düşünür ideolojinin tarihi olmadığını öne sürerken aynı zamanda kişilerin hakiki varoluş koşulları ile aralarında olan hayali ilişkiyi temsil ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca ona göre ideoloji kişileri öznelere dönüştürmektedir (Althusser, 1970: 48).

Althusser' in ideolojiye bakış açısı ise ideolojiyi, ekonomik yapı ve ilişkilerin dışına taşımıştır. "İdeoloji, insanlar ile onların dünyası arasında yaşanan ilişkidir. Ya da bu bilinçsiz ilişkinin yansıtılmış bir biçimidir. Sözelimi, bir felsefedir. Kaynaşmış ve mantıksız olabileceği için yanlışlığı ile değil, üzerinde toplumsalın baskın olması ile bilimden ayrılır" (Althusser 1995: 280). Ona göre, ideolojinin bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla arasındaki ilişkilerin hayali bir tasarımıdır. İdeoloji; bireylerin, üretim ilişkileri ve onlardan türeyen ilişkilerle olan hayali ilişkisini ortaya koymaktadır. İdeolojik sistemi gerçek ilişkiler değil, bireylerin içinde yaşadıkları gerçek ilişkilerin hayali ilişkisi tayin etmektedir (Güngör 2001:226).

Althusser'e göre, ideoloji devletin baskıcı aygıtlarının yaptırım mekanizmasını işleten bir aygıttır. Bu yüzden ideoloji içinde şiddet olgusunu da barındırmaktadır. Devletin baskı aygıtları her alanda şiddete başvurabilmektedir (Vergin 2010:93). Althusser Marks'ın devlet anlayışına katılmaktadır ve devleti, iktidarı elinde tutan sınıfın, bu iktidarın devamını getirebilmek için, diğer sınıflar üzerine uyguladıkları bir baskı aracı olarak görmektedir. Baskı aygıtı kamuda, devletin ideolojik aygıtları ise çoğunlukla özel alanda yer almaktadır (Özbek 2003:144). Devleti yöneten sınıfın, devlet iktidarını elinde tuttuğunu ve devletin baskı aygıtına sahip olduğunu söylemek, aynı zamanda yönetici sınıfın devletin ideolojik aygıtlarında da etkin olduğunu kabul etmeyi gerektirmektedir (Güngör, 2001:229). Althusser'e göre klasik Marksist teori devlet aygıtını aynı şekilde Gramsci gibi bir baskı aygıtına dönüştürmektedir. Bahsedilen ideolojik uygulamalar; medyayı, aileyi ve dinsel organizasyonları ve propagandasını yaptıkları düşünceler açısından eğitim sistemini içeren Devletin ideolojik Aygıtları olarak adlandırılan kurumlar bütününe kapsamaktadır. Devletin

baskı aygıtlarının yanı sıra egemen sınıfa fiilen güç sağlayacak ve onun ekonomik kılacak çok sayıda ideolojik aygıtı mevcuttur. Kitle iletişim araçları, edebiyat eğitim, hukuk kuralları, ahlak bu grup içinde sayılabilir. Devletin ideolojik aygıtlarının fonksiyonu ideoloji üretmektir. Bu yeniden üretim kapitalist toplumda var olan sınıf ilişkilerinin yeniden üretimidir. Bir başka deyişle, üretim araçlarının yeniden üretiminin sağlanmasıdır (Stevenson 2008:26). Devletin ideolojik Aygıtlarına sahip olan burjuva sınıfı sadece egemen sınıf olarak kalmayıp aynı zamanda tescilli bir hegemonyaya da sahip olmaktadır. Althusser ideolojinin her zaman bilimsel bilgi içinde sunulması gerektiğini öne sürmüştür, çünkü aksi olduğunda ideoloji insanı dışlar. Diğer yandan kapitalizm öncesi toplumda kilise tarafından sağlanan ideoloji, yerini modern kapitalist toplumda “okul” a bırakmıştır. Weber, eğitim ve disiplini askeri yapılanmanın modernleştirilmiş bir uzantısı olarak ele alırken eğitimin ve eğitim ile sağlanan disiplinin amacını; siyasal iktidarın eylemlerine rasyonellik kazandırmak, çok sayıda insanın aynı şartlar ve ilkeler altında itaatini sağlamak, yönetenlerin yönetilenlere karşı üstünlüklerini korumak ve devam ettirmek, kurallara ve statükoya boyun eğmek, kahramana tapınmak, yöneticilere körü körüne itaat etmek, tekdüzeleştirilmiş alışkanlıklar yaratmak, kitleleri birlik ve bütünlük içinde psikolojik olarak koşullandırmak, ortak bir amaç, ortak bir dava ve planlanmış bir hayata bağlamak, toplumsal bir ahlak, görev ve sorumluluk geliştirmek, mekanikleştirilmiş bir örgütlenme içerisinde sürüklenip gitmeye mahkûm etmek, toplum içerisinde uyumlulaştırılan insanların bütünleşmesini sağlamak şeklinde sıralamaktadır (Weber 1993: 221-223).

İdeoloji, Devletin İdeolojik Aygıtları, Hegemonya ve Yeni Medya

İdeoloji, bütün insanlık için vazgeçilmez bir yere sahip olup, oldukça da etkili bir sistemdir. Günümüz toplumlarında da ideoloji, etkin bir sistem olarak yoluna sağlam adımlarla devam etmektedir. İdeolojiler dün ve bu gün olduğu gibi her daim varlıklarını sürdürmeye devam edeceklerdir. İdeolojinin süreklilik kazanmasında ideolojik düzey ve devletin ideolojik aygıtlarının önemli bir rolü vardır. Bu aygıtlar aslında bir anlamda taşıyıcı rolü üstlenmektedir. Kitle iletişim araçları ve medya ideolojinin sürdürülmesinde oldukça önemli taşıyıcılardır. Yeni medyanın yaygınlaşmasının ardından, yeni medya ideolojik açıdan önemli bir taşıyıcı konumuna gelmiştir. Yeni medya kavramı bize internet medyasını anlatmaktadır.

21. yüzyıl bireylerinin ilk kez karşılaştığı kitle iletişim teknolojisi ve ardından gelen internet ağı ile ilgili olarak Althusser'in ortaya koymuş olduğu devletin ideolojik aygıtları ve Gramsci'nin Hegemonya kavramlarının bir kez daha değerlendirilmesi gerekmektedir. Soğuk savaş ve onun öncesinde dünyanın süper güçlerinin daha çok askeri alandaki baskı aygıtlarıyla koruduğu uluslararası hegemonya günümüzde BM, IMF, AIHM vb. kurum ve kuruluşlarla sağlanmaktadır. Bu kurum ve kuruluşların yanı sıra YouTube, Facebook, Twitter, Instagram vb. yeni medya araçlarından daha farklı bir hegemonik baskıdan söz edilmektedir. Bireyler bu yeni medya araçlarının öncesinde televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçları karşısında pasif bir konuma sahipken, yeni medya ile aktif bir konuma sahip olmuşlardır. İnternet üzerinden işlevsel etkileşim, kullanıcıların iletişim sürecindeki egemenliğine vurgu yapmaktadır (Timisi, 2003:132).

Marks ve Althusser'e göre ideolojinin işlevselliği, toplumun varlığını sürdürmeye devam etmesinde, adaletsiz ve eşit olmayan rejimlerin kabullenilmesine sebep olmaktadır. Kapitalist toplumlarda öznelere sunulan bilgilerle kitle bilincini koşullandırma beyinleri yıkayarak ve yanlış bilincin geliştirilmesine neden olmaktadır. Bu durum tek boyutlu düşünce ve davranış kalıplarının benimsenmesine neden olmaktadır (Marcuse 1997: 19). Bilinç gibi tıpkı gerçeklikte ters dönmüştür. Bir tür yanlış tanıma olarak ideoloji, hem maddi yaşamın bir yansıması hem de onun ters dönmüş bir biçimidir (Özbek 2003: 151). Yeni medya ortamında haberin üretimi yalnızca profesyonel medya sahipleri tarafından değil halktan bireyler tarafından da üretilebilmektedir. Farklı bireyler ve gruplar tarafından üretilen haberler çeşitli web sitelerinde ya da sosyal paylaşım ağlarında paylaşılabilir. Bu şekilde haberin dağıtımını da oldukça kolaylaştırmıştır. Buna karşılık haberin doğruluğu ve kalitesi olumsuz yönde etkilenmektedir. Yeni medya aracılığıyla paylaşılan haberlerin doğruluğu ve kalitesi her zaman aynı şekilde olmamaktadır. Bu gibi durumlara maruz kalan bireyler gerçekliği sorgulamaktadır. Gerçeklik olgusu bireylere iktidar ve onun ideolojik aygıtlarından biri olan medya araçları tarafından, onlara fark ettirmeden verilmektedir. Gerçeklik bir ideolojinin hegemonyasıdır ve ideoloji kendini yeniden üretmek için haberi kullanmaktadır.

Althusser, siyasal iktidarın kendi varlığını devam ettirebilmesi için baskı aygıtlarına ve ideolojik aygıtlara sahip olduğunu ve bunları yoğun bir şekilde kullandığını ifade etmektedir. Bilgi bir hiyerarşidir. Bilgi hiyerarşisinin en yüksekinde iktidar konumunda

devlet bulunmaktadır. Bilgi aktarılması ve uygulanması gibi süreçler iktidar hiyerarşisiyle belirlenmektedir. Bilginin egemenliği aynı zamanda iktidarın da egemenliğidir (Foucault 1980:131). Gerçeği belirleyen iktidarlar olduğu için onların belirledikleri toplum tarafından doğru kabul edilir ve sorgulanmaz. Bireyler bu şekilde kendilerine sunulanları gerçek olarak kabul ederler. Günümüzde ise modern burjuvazi ve soylu sınıf medya iktidarlarıdır. Haberler medyanın egemen ve güçlü ideoloji tanımlarına yönelik bir yeniden üretim ortaya koymaktadır. Yönetim örgütleri ve hükümet için medya, onların kamusal etkinliklerinin eşit, adil, meşru ve kamu yararına olduğunu kamusal alanda iddia ettikleri bir aygıttır. İktidar seçkinleri ve iktidarı temsil eden kurumların kişisel görüşleri var olan toplumsal gerçekliğin bir parçasını oluşturur. Çoğunlukla egemen gücü ve iktidarı elinde bulunduranların lehine olan bir gerçeklik temsil edilmektedir (Dursun 2001: 123-125). Günümüzde ise yeni medyada iktidar düzeni yalnızca tepeden aşağıya doğru hareket etmektedir. Yeni medyada bireyler de birbirlerini gözetleyebildiklerinden dolayı iktidar yönetimi çift taraflı olmuş olur.

Yeni medyada üretilen haberleri halktan biri de oluşturup yayınlatabilmektedir fakat burada amaç geleneksel medya araçlarının ki gibi her zaman maddi olmayabilir. Sunulan haberin gündem oluşturma amacıyla yayınlanması da amaca ulaşılmasını sağlayabilir. Gündem oluşturma; bireylerin birtakım konuların görece önemini, medyanın bilgilendirme ve haberdar etme boyutlarını göz önüne alarak, daha çok öğrenme konusuyla ilgilenmekte, olayların gerçek yaşamdaki durumları ile medya içeriklerindeki görünüşleri arasındaki ilişkinin sorgulanmasını gündeme getirmekte, kitle iletişim araçlarının, bireylerin toplumsal gerçek hakkındaki tasavvurlarını nasıl inşa ettiklerini de analiz etmektedir (McQuail ve Windahl 1993: 91; Erdoğan ve Alemdar 2002: 212). Gündemi belirlemeye yardımcı olan bu tarz haberler youtube, facebook, twitter gibi sosyal paylaşım ağlarında da yorum yapılarak bilginin içeriği yeniden üretilmektedir. Günümüzde sosyal ağ siteleri son derece popülerdir ve popülaritesi artan bir şekilde devam etmektedir (Buffardi ve Campbell 2008: 1305). Althusser'e göre, siyasal iktidarın düşüncelerinin halka aktarılmasında ve benimsetilmesinde medyanın yadsınamayacak derecede rolü bulunmaktadır (Althusser 2003). Sık sık tekrarlanan düşünceler kabul görmekte, karşı görüşler dolaylı yoldan baskılanarak unutulup gitmektedir. Sonuçta, yeni medya bir gündem yaratma, dikkati önemli olandan saptırma, galeyana getirme aracı olarak da kullanılmaktadır. Yeni medya bireyleri ikna etmek yerine, izleyicilerin ne düşüneceğine karar vermektedir.

Günümüzde artık seçim dönemlerinde bile siyasi partilerin medyada yer alıp almadığı, nasıl yer aldığı, ne kadar yer aldığı ve nasıl temsil edildiği, seçmen davranışını etkileyen oldukça önemli bir faktördür. Özellikle YouTube ve Twitter seçim dönemlerinde yoğun bir şekilde siyasi amaçla kullanılmaktadır. Yakın zamanda yapılacak olan Başkanlık Sistemi Referandum seçimi için, Evet ve Hayır kampları kendilerini ilk olarak yeni medya da göstermiştir. Hatta taraflar kendi savundukları kamplara özel klipler hazırlayarak seçmenleri etkilemek için YouTube’u aktif olarak kullanmaktadır.

Sonuç

İdeoloji kavramını Althusser “Devletin İdeolojik Aygıtları” ve Gramsci’de “Hegemonya” kavramlarını ortaya atarak kendi dönemlerinde oldukça önemli örnek ve analizlerle açıklamışlardır. Ancak 21. Yüzyıl ve sonrasında teknolojinin dünya da hızlı gelişimi ve Web 1’ den Web 2’ye geçiş ile internet ve etkileşimli yeni medyanın ortaya çıkışı insanlık tarihi için oldukça önemli bir milat oluşturmuştur. Yeni medya ile iletişim artık tek taraflı olmaktan çıkarak, etkileşimli bir hale gelmiştir. Böylece Althusser ve Gramsci’nin kavramları günümüzdeki durmaksızın gelişmeye devam eden yeni medya için tekrar tartışılır hale gelmiştir. Althusser ve Gramsci döneminde yeni medya türevi bir güç olmadığı halde, yeni medya devletin ideolojik bir aygıtı ve bir hegemonya unsuru olarak işlev görmektedir.

Yeni medya üzerinde kurulan iletişim ve paylaşımların hepsi iktidar tarafın gözetlenmekte ve gerektiğinde paylaşımlara da iktidar tarafından müdahale edilmektedir. Diğer yandan yeni medyanın etkileşimli olması sebebiyle bireyler de birbirlerini gözetleyebildiği için gözetim artık tek yönlü değil çift yönlü olarak gerçekleşebilmektedir. Bu şekilde ideolojinin sürekliliği devam etmektedir. Yeni medya da ideolojinin önemli taşıyıcılarından biri haline gelmiştir. Yeni medya haberleri zaman ve mekân farklı gözetmeksizin sınırsız bir şekilde her yere ulaştırırken, ideolojinin yayılma hızını da arttırmaktadır. İdeolojinin bir tarihi olmadığı gibi yeni medyada da ideolojinin tarihi hiçbir zaman sona ermeyecektir, çünkü ideoloji her dönem için olmazsa olmazdır.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (1970). *Ideologie et Appareils Ideologiques d'Etat*. Paris: La Pensee.
- Althusser, L. (1995). *L'État et ses Appareils, Sur la Reproduction*. Paris: PUF.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Balibar, É. (2005). *Avant-Propos Pour La Réédition De 1996*. Paris: La Découverte.
- Buffardi, L. E. ve Campell, W. K. (2008). "Narcissism and Social Networking Web Sites". *Personality and Social Psychology Bulletin*. 34 (10): 1303-1314.
- Dural, B. (2012). "Antonio Gramsci ve Hegemonya". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 39 (11): 309-321.
- Dursun, Ç. (2001). *TV Haberlerinde İdeoloji*. Ankara: İmge Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2002). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.
- Forgacs, D. (2012). *Gramsci Kitabı - Seçme Yazılar 1916-1935*. (Çev. İ.Yıldız) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Foucault, M. (1980). *The Will to Truth*. (Çev. A. Sheridan). New York-London: Tavistock Press.
- Güngör, S. (2001). *Althusser' de İdeoloji Kavramı*, <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/iibfd/article/viewFile/2467/2212>, adresinden alındı.
- Gramsci, A. (1997). *Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları, Seçmeler*. (Çev. A. Cemgil). İstanbul: Belge Yayınları.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*. (Çev. B. B. Özpek). Ankara: Liberte Yayınları.
- Marcuse, H. (1997). *Tek Boyutlu İnsan*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Marx, K. (2004). *Alman İdeolojisi*. (Çev. S. Belli). İstanbul: Sol Yayınları.
- Oskay, Ü. (1980). "Popüler Kültür Açısından "İdeoloji" Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 35 (1): 197-253.
- Özbek, S. (2003). *İdeoloji Kuramları*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Stevenson, N. (2008). *Medya Kültürleri*. (Çev. G. Orhon ve B. E. Aksoy). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Yayınevi.

Türk, B. H. (2010). *İdeoloji Siyaset*. İstanbul: Opus Yayınları.

Vergin, N. (2010). *Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Doğan Kitap.

Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.5>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 99-122

**BEWEGING, ZELFBEELD EN DE ANDER IN EEN INTERCULTURELE
LITERAIRE TEKST:**

YEMMA VAN MOHAMMED BENZAKOUR¹

**SOCIAL MOVEMENT, SELFIMAGE AND THE OTHER IN AN
INTERCULTURAL LITERARY TEXT:**

YEMMA OF MOHAMMED BENZAKOUR

Mustafa GÜLEÇ*

ABSTRACT

Debates over the multicultural society have been going on in the Netherlands for over 40 years now. Public discourse centers generally around multiculturalism and its impact on the Dutch society. The core of these issues is being formed by a general concern and fear in the immigrant hosting autochthonous majority with regard to movement and change in their culture, selfimage, the other and national identity.

In the framework of an intercultural literary text, Yemma of Mohammed Benzakour, the son of a Moroccan immigrant parents in the Netherlands, this study will focus on intercultural and intracultural movement, which leads occasionally to intercultural harmony and disagreement; intracultural homogeneous and heterogeneous structure formation. Also the theoretical perspective, which is gained from the field literature (Scheffer; Knecht enz.) will be tested against the personal data, presented by Mohammed Benzakour as a result of his personal experience at a Dutch hospital. It will be demonstrated that the main change focuses on the

¹ Sommige delen van deze studie zijn reeds gepresenteerd tijdens het 20ste Colloquium Neerlandicum in Leuven, België op 27-31 augustus 2018. Dit is de uitgebreide versie van het desbetreffende onderzoek.

* Universitaire Docent Dr., Universiteit van Ankara, Faculteit der Talen en Geschiedenis-Geografie (DTCF), Departement van Westerse Talen en Literatuur, ORCID: 0000-0002-8238-0304, E-bericht: mustafagulec@hotmail.com, Ankara, Turkije.

intercultural conflict (72 %) and on the intracultural heterogeneous structure formation (65 %). These results show clearly that a cross-cultural encounter is a serious challenge for both cultures and a changing movement within a particular culture. In the framework of this book, conflicts pave the way to assimilation of minorities.

Keywords: *Social Movement, Self Image, the Other, Culture, Cultural Diversity, Inter- And Intracultural Psychology, Literary Texts, Individual-Society, Functional Approach.*

1.Theoretische inleiding: Cultuur, maatschappelijke beweging, zelfbeeld en de ander

De discussie over zelfimago, de ander, identiteit en groepstegenstellingen wordt in de Nederlandse interculturele context druk gevoerd door politici, schrijvers, columnisten en bestuurders. Men zegt over het algemeen dat er sprake is van een beweging in de Nederlandse maatschappij en cultuur. In zijn zoektocht naar identiteit en (zelf)beeld constateert Verkuyten dat de bijdrage van gedragswetenschappers aan deze discussie opvallend genoeg relatief klein is (Verkuyten 13). Lange tijd was het problematisch om een discussie te voeren over de Nederlandse cultuur en identiteit. Maar over het beeld van Nederland was er een lange traditie, die zich uitdrukt in sleutelwoorden zoals vrijheid (van meningsuiting), verdraagzaamheid, ruimdenkendheid en kritisch denken. Tegenwoordig is de definitie van de Nederlandse cultuur en identiteit van een aardig tijdverdrijf een serieuzere aangelegenheid geworden voornamelijk als gevolg van de multiculturele eigenschap van de bewegende Nederlandse samenleving.

Deze studie betreft een weergave van het zelfbeeld en de ander in een interculturele literaire tekst van Mohammed Benzakour. Het beschouwt het boek van Benzakour als microcosmos en analyseert aan de hand daarvan de culturele beweging (toenadering, conflict, verdraagzaamheid en assimilatie), het zelfbeeld (perceptie van de auteur met betrekking tot zijn plaats en positie in de Nederlandse samenleving) en de ander (perceptie van de meerderheid met betrekking tot de allochtone aanwezigheid) in Nederland.

Iedere mens beschikt over bepaalde patronen van denken, handelen en voelen, die mentale programma's oftewel cultuur heten. Cultuur is een sociaal proces, wordt aangeleerd en is niet erfelijk (Hofstede 3). Menselijke natuur is aangeboren en universeel. Persoonlijkheid is zowel aangeboren als aangeleerd. Het is iets wat specifiek is aan een individu. In alle samenlevingen zijn er regels die inter- en intragroep harmonie, zorg voor kinderen en socialisatie bepalen. Er zijn dus verschillen, maar ook overeenkomsten tussen culturen. Die gemeenschappelijke aspecten kunnen meer door gelijksoortige functionele relaties van gedrag in verschillende culturen komen dan door een gedeelde biologische structuur (Kağıtçıbaşı 44).

In migratie-context komen interculturele en intraculturele bewegingen, zelfbeeld en het beeld van de ander sterk naar voren i.p.v. inter- en intragroep harmonie binnen, in cultureel opzicht, een relatief homogene samenleving. Men begint culturele overeenkomsten en verschillen meer te ondervragen als een andere cultuur dichterbij komt dan dat die cultuur betrekkelijk ver van eigen cultuur blijft. Zoiets nemen we in de volgende aanmerking van Scheffer ook waar:

“Door de eigen samenleving achter zich te laten maakt men kenbaar voorkeur te geven aan een leven elders. Toch staat veel migranten vooral de welvaart voor ogen en voelen ze zich onbehaaglijk bij de vele vrijheden van de westerse landen. Ze willen zich economisch verbeteren, maar ervaren de normen van de liberale samenleving als een ontluistering van alles wat hen dierbaar is. De vrijheden van het nieuwe land worden niet gulzig omarmd, ze worden als een bedreiging ervaren.” (Scheffer 23).

Een citaat van Scheffer van Farah Karimi zegt zelfs dat er beslist sprake is van een multicultureel drama, dat zich vooral in de huiskamers van minderhedengezinnen afspeelt. Knecht ziet parallel aan de constatering van Scheffer een soort overmatige verdraagzaamheid in Nederland als een ontkenning van de eigen autochtone identiteit:

“De zelfkwellen en zelfnegatie bereikte waarschijnlijk zijn hoogtepunt in het doen en laten rond immigranten en vluchtelingen. Waar onderwijs in de eigen, Nederlandse geschiedenis tientallen jaren werd verwaarloosd, moesten immigranten perse hier onderwezen worden in eigen (Turkse, Marokkaanse, Berberse?) geschiedenis en cultuur. Dit terwijl men zichzelf niet of nauwelijks toestaat rekenschap te geven van de betekenis van zijn eigen taal en cultuur – hoe snel staat men niet te boek als nationalist of racist. De vreemdelingen moeten vooral kunnen ‘meedoen en toch zichzelf blijven’ (kop boven een rede van Jacques Wallage in Trouw d.d. 23.11.'94)” (Knecht 148).

Er wordt hier indirect gezegd dat er zich te veel ingreep in de Nederlandse samenleving voordoet. Dit gegeven kan duidelijk laten zien dat er sprake is van een permanente inter- en intraculturele interactie in de migratiecontext van Nederland. De aanwezigheid van een interactie impliceert het bestaan van een significante beweging. Die beweging kan zowel een positief als een negatief resultaat opleveren. Als het resultaat positief is, dan betekent dit dat er een toenadering is gevormd tussen de autochtone en allochtone cultuur. Als het effect negatief is, dan kunnen we zeggen dat er een conflict of onenigheid is ontstaan tussen beide culturen. Deze begrippen worden dus kleinschalig getoetst in het universum van dit literaire werk van Benzakour.

Aan de andere kant kan men ook een beweging constateren binnen de autochtone en allochtone cultuur als gevolg van die permanente interactie binnen de migratiecontext. Omdat de autochtone cultuur de meerderheid vormt, kan de beweging in de vorm van een verandering in de structuur wel op de lange termijn waargenomen worden in vergelijking met de allochtone cultuur, die de minderheid is en meer geneigd is tot een snelle verandering in zijn betrekkelijk homogeen structuur. Vroeg of laat komen verschillende aspecten van de cultuur van de meerderheid en minderheid naar voren. Die contrasten worden dan meestal de drijvende kracht achter de betreffende beweging. Er wordt derhalve in dit artikel bekeken welke kant de culturele beweging in Nederland op gaat aan de hand van het zelfbeeld, de ander, toenadering, conflict tussen de culturen (autochtoon en allochtoon) en binnen de allochtone cultuur.

2.Nadruk op gemeenschap en individu binnen een cultuur?

Culturen kunnen contrasten en gelijkenissen bevatten in vergelijking met elkaar. Contrasten geven misschien veel onrust en ongemak, maar daar is altijd veel kans om een waardevolle sociale synthese te creëren uit veel onduidelijkheden. Bijvoorbeeld de onafhankelijkheidsoorlog der Nederlanden is eigenlijk het resultaat van onder andere een religieuze contrast tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, maar uiteindelijk leverde die culturele contrast een mooie synthese, dus twee moderne staten op, namelijk Nederland en België. Dit is misschien wel een voorbeeld van gelijksoortige culturen. Het lijkt alsof er meer problemen zich voordoen wanneer culturen, die gebaseerd zijn op verschillende religies, bijvoorbeeld Islam en Christendom in aanraking komen. Dan hoort

men meer over gevallen waarin conflict het voornaamste gespreksonderwerp is, zoals te merken is in de opmerking van Scheffer:

“Het is niet gemakkelijk om een compromis te vinden tussen cultuur die in het teken staat van lotsbestemming en een cultuur die probeert individuele vrijheid voorrang te geven... De gedachte dat men het lot in eigen handen moet nemen is strijdig met een traditionele cultuur, die alle nadruk op gemeenschap legt en aan het individu weinig tot geen ruimte laat” (Scheffer 23).

Hieruit maken we op dat de nadruk op gemeenschap in de allochtone cultuur wordt gelegd en op individu in de autochtone cultuur. Maar interessant genoeg zien we dat wijgevoel meer in de aanmerkingen van Knecht hierboven (let ook op het woord van Scheffer hieronder “gemeenschappelijke oriëntaties”). Hier lijkt Scheffer zichzelf te weerspreken.

In de invalshoek van Scheffer is er een bijbetekenis waar te nemen, waarin de allochtone cultuur oftewel de minderheidscultuur in socio-economisch opzicht minderwaardig te boek staat. In deze context botsen de tradities met elkaar. De allochtone tradities worden dan zo gauw gecategoriseerd als een obstakel, dat mogelijk tot geweldadige conflicten kan leiden:

“De migratie brengt uiteenlopende tradities in elkaars onmiddellijke nabijheid. Juist zo’n samenleving heeft een aantal gemeenschappelijke oriëntaties nodig, willen de verschillende achtergronden van mensen niet tot geweldadige conflicten leiden. Hoe vaak ook ‘de interne waardigheid van gebruiken en gewoonten’ wordt benadrukt, de traditie van dwanghuwelijken moet worden weersproken. De migratie dwingt tot keuzen en is het beste te omschrijven als een ‘brutal bargain’ ” (Scheffer 283).

Alles wat wij hierboven in de relevante literatuur in een notedop doorgescand hebben, kan zich op de een of andere manier aansluiten bij de dagelijkse ervaring en belevenis van een doorsnee Nederlandse burger. Daarom zullen we naar de tekst van *Yemma* gaan kijken wat er zich in een zeer klein deel van de multiculturele samenleving afspeelt vanuit een allochtoon perspectief.

Aan de hand van de bovengenoemde theoretische gegevens zal ik behandelen hoe inter- en intra culturele beweging, het zelfbeeld en de ander zich vertonen in een cultuur waar de nadruk op het individu gelegd is, in het kader van een actuele literaire tekst, namelijk *Yemma* van M. Benzakour en waar conflict, toenadering, homogene en heterogene eigenschappen in beweging te zien zijn.

3. *Yemma* van Mohammed Benzakour

Yemma, stilleven van een Marokkaanse moeder is een roman van Mohammed Benzakour. Met 'Yemma' (Marokkaans voor 'moeder') geeft de schrijver, Mohammed Benzakour, zijn stemloze moeder een stem, een stem tegen de vergetelheid. *Yemma* is de echtgenote van een Marokkaanse eerste generatie gastarbeider. Zij is analfabeet en heeft nooit Nederlands geleerd. Na een herseninfarct wordt zij volledig zorgafhankelijk en opgenomen in een verpleeghuis. Deze zorginstelling is niet berekend op patiënten met een islamitische achtergrond. De beschikbare therapieën zijn ontoereikend en bepaald niet aangepast. Benzakour ziet dit alles met lede ogen aan. Hij probeert voor zijn moeder te regelen en te redden wat er nog te redden valt. Gedetailleerd beschrijft hij de bezoeken aan zijn moeder en zijn worsteling met de instelling. Bovenal geeft hij een liefdevolle beschrijving van zijn moeder en van de dierbare herinneringen aan haar.

In het begin van zijn boek citeert Benzakour uit de Koran, Leonard Cohen en Averroës. In de betreffende soera wordt er gesproken over de lamp, die in een glas brandt, maar de lamp verlicht zonder dat die in aanraking komt met het vuur. Volgens sommige theologen wordt hier elektriciteit van vandaag bedoeld, omdat het licht uitstraalt zonder enig vuur, puur met elektrische kracht. Ten tweede zegt Cohen dat alles een opening (scheur of spleet) heeft waardoor het licht inkomt. Met andere woorden kan een nadeel soms fungeren als een voordeel. En ten slotte maakt Averroës deze twee uitspraken compleet door te zeggen dat twee waarheden elkaar niet kunnen tegenspreken. Die waarheden vormen onze denkstructuur. Ze zijn dus niet tegen elkaar, maar met elkaar. Waarschijnlijk is dit het punt, dat Benzakour op een indirecte manier aan ons wil voorleggen. Het lijkt dus alsof de allochtone en autochtone cultuur tegen elkaar staan, maar in feite staan ze in onze denkstructuur met elkaar. Dat wil zeggen, naarmate je ver van iets, wat contrast vormt als een andere pool van een dichotomie, wilt blijven, des te meer kom je met dat ding bij elkaar. Dit waarnemingspatroon is door Benzakour in dit gedeelte van het boek mijns inziens als een soort waarschuwing perfect weergegeven. In de volgende sectie zal ik de voornaamste bewegingssoorten (inter- en intraculturele beweging) beschrijven op basis van de gegevens uit het boek *Yemma*.

4. Beweging

Op zichzelf is het begrip ‘beweging’ overal in de natuur te zien. Het gehele systeem van de wereld is gebaseerd op de permanente beweging en verandering van voorwerpen en verschijnselen. Maar vanuit de optiek van de menselijke waarneming is een beweging duidelijk te percipiëren, wanneer conceptuele contrasten zich op een heldere wijze kenbaar maken. Daarom heb ik afsplitsingen als toenadering, conflict, homogene en heterogene formatie van een bepaalde cultuur genoemd. De reden waarom deze begrippen zijn gekozen is hun hoedanigheid om de gebeurtenissen, die een aanleiding geven tot het tot stand komen van dit boek en die in het bijzonder in dit soort situaties van een sociale confrontatie gezien worden, nog beter uit te kunnen leggen. Migratiecontext zorgt per definitie voor een contrastsituatie, waarin allochtone en autochtone cultuur tegen elkaar komt. Als ze niet tegen elkaar maar bij elkaar komen, dan hebben we een geïntegreerde en harmonieuze samenleving, die meer toenadering, wederzijds begrip en samenwerking produceert. Maar als dat niet het geval is, dan ontstaat er meer conflict, onbegrip en onenigheid.

Dit zijn een soort interacties in een interculturele context, waarin we aannemen dat beide culturen –op het moment dat ze elkaar ontmoeten- betrekkelijk homogeen zijn en wanneer ze met elkaar in aanraking komen, beginnen ze op een of andere manier elkaar te beïnvloeden.

Op dit punt is mijn aanname zoals volgt: de meerderheid (de autochtone cultuur) heeft een dominant effect op de minderheidscultuur (de allochtone cultuur). Die dominante cultuur kan ervoor zorgen dat de homogene structuur van de minderheidscultuur sneller verandert en heterogeen wordt. Dat zou niet zo gauw het geval zijn in de autochtone cultuur, alhoewel we van sub- en suprastratum effect spreken in de sociologie, want de cultuur van de meerderheid is in vergelijking met die van allochtonen betrekkelijk robuust, statiek en stabiel. Bovendien is er per definitie veel meer te analyseren in kwantitatief en kwalitatief opzicht, omdat de autochtonen simpelweg in de meerderheid zijn.

Dit soort theoretische aannames heb ik in Tabel 1 samengevat. Het kan duidelijk gezien worden dat ik op de maatschappelijke beweging binnen de cultuur van de auteur geconcentreerd ben in termen van homogene en heterogene structuur. Daarom heb ik alleen die passages in het boek van Benzakour, waarin een soort verandering of beweging in de

allochtone cultuur waar te nemen is, per geval geteld en weergegeven in Tabel 1. Met de verandering of beweging bedoel ik meer of minder een soort afwijking van de culturele en sociale normen, gedragspatronen in de allochtone cultuur.

In tabel 1 is de homogene en heterogene structuur van de interculturele beweging uiteraard niet gerekend, omdat betrekkingen tussen die twee culturen ten eerste geen lange onstaangeschiedenis hebben en ten tweede de onderlinge sociale banden gebaseerd op het eerste argument per definitie een heterogene verschijningsvorm vertonen.

Op hetzelfde traject moet ik verduidelijken dat ik gevallen met betrekking tot een soort toenadering- en conflictsituaties in de allochtone cultuur buiten beschouwing gelaten en niet geteld. Ten eerste zijn die termen (toenadering en conflict) in dit geval niet geschikt voor een monocultuur. Juist de beweging, die als gevolg van een interactie tussen autochtone en allochtone cultuur ontstaat, is hier relevant. Daarom heb ik die toenadering- en onenigheidsgevallen in intercultureel opzicht geteld. Gevallen die lijken op een toenadering en conflict zijn gerekend onder de sociale beweging binnen de allochtone cultuur als gevolg van haar interactie met de Nederlandse cultuur in termen van weinig tot geen verandering (dat wil zeggen homogene structuur) en wel een duidelijke verandering (heterogene structuur). Hieronder geef ik voorbeeld en commentaar over categorieën waarvan ik hierboven een uitleg heb gegeven.

4.1. Interculturele Beweging: Toenadering

Toenadering is wanneer allochtone (Marokkaanse in dit geval) en autochtone cultuur dichtbij tot elkaar toe komen in termen van verzoening, op het moment dat ze gewonten, tradities, gebruiken etc. van een andere cultuur vereenzelvigen met die van hun eigen cultuuruitingen. Benzakour geeft er in *Yemma* interessante voorbeelden van:

“...Vorige week ontdekte ze (*Yemma*) nog het hoofd van Beatrix. Meteen begon ze te wijzen en te parlevinken. Ze was zo blij Beatrix te zien. Op Juliana was ze ook altijd verzot, thuis had ze oranje koffiemokken met Juliana's hoofd erop. Altijd luisterde ze naar Juliana's kerstboodschap en Juliana's troonrede, al begreep ze geen snars van wat Juliana zei. Het enkele feit dat er om deze oude koningin een lievesuikermoderaura heen straalde, en bij regenachtig weer iets droeg wat een hoofddoek leek, schiep een band. Maar ook Maxima's stralende glimlach kon haar gemoed opmonteren. En Willem-Alexander leek haar zo'n aardige jongen...” (Benzakour 152).

Dit is een interessant voorbeeld, waarin de integratie van de alloctone cultuur met de symbolen van de autochtone cultuur soepel lijkt te gaan. Daarom heb ik dit soort gevallen onder categorie toenadering gerekend. Ook al begrijpt de moeder van de auteur de taal van het land niet, dan nog doet ze moeite om de nationale symbolen van Nederland beter te leren kennen. Dit kan derhalve een goed voorbeeld zijn van het bevorderend effect van de integratie. Een ander argument kan ook naar voren gebracht worden, waarvan men suggereert dat de integratie nog wel kan zonder de nationale symbolen. Dit is uiteraard een ander soort terechte benadering, maar toch blijft dit mijns inziens een ideaal voorbeeld voor de toenadering.

Daarna gaat Benzakour door met een aanvullend voorbeeld ten opzichte van het voorafgaande, dat een staatkundige omhelzing inhoudt. Dit voorbeeld bevat een maatschappelijke/religieuze toenadering:

“...Ondanks haar ongeletterdheid (of moet ik zeggen: dankzij?) was moeder in staat om met het grootste gemak alle feiten uit onze familiechronieken tot in de meest absurde details op te vissen...hoe ze in haar bruidsjurk in een boerenkar werd opgehaald, mijn allereerste schooljaren op de kleuterschool, over Sinterklaas op wiens schoot ik mocht zitten omdat ik de beste rapportcijfers had, de jaarlijkse schoen bij de kachel en de wortel en het schoteltje melk voor het paard waarin ik tot mijn twaalfde bleef geloven, omdat ik niet kon geloven dat die dure Côte d’Or chocoladetabletten door haar in m’n schoen werden gestopt...” (Benzakour 86-87).

In dit voorbeeld ziet de moeder van de auteur op een soort brugfunctie tussen haar gezin en de autochtone Christelijke cultuur. Alhoewel Sinterklaas vieren geen deel uitmaakt van de Islamitische Marokkaanse traditie, doet zij haar best om zich aan de gewoontes van de Nederland aan te passen. Dit kunnen we daarom als een voorbeeld voor de toenadering rekenen. De andere gevallen in deze categorie lijken op dit soort situaties, waarbij een positieve stap naar elkaar toe in intercultureel opzicht genomen wordt. Het tegenovergestelde van deze situatie is conflict, waarin een interculturele onenigheid is ontstaan als gevolg van duidelijke culturele en maatschappelijke contrasten.

4.2. Interculturele Beweging: conflict

Als er geen duidelijke toenadering is, dan is er of een neutrale culturele houding of een conflict, dat sommige elementen van beide culturen als teken van wrijving naar voren brengt. Een conflict duidt in dit verband een onenigheid aan tussen de cultuur van de

schrijver en de autochtone cultuur (de cultuur van de meerderheid). In het volgende voorbeeld zien we de onwil van boven naar beneden (van de autochtone oftewel gezaghebbende cultuur naar de immigrante belevingswereld):

“...Sorry, maar ik ga me niet verdiepen in de Islam. Aldus de gebeitelde woorden van een expert van het Rijndamse Afasieteam, die, zo vernam ik later, academisch zou gaan promoveren in Engeland.. Zou het niet zinniger zijn om aan te sluiten bij de belevingswereld van moeder? En wat is volgens u die belevingswereld? Mijn moeder heeft haar hele leven gebeden, elke dag vijfmaal. Is het dan niet zinniger om in plaats van doolhofjes, puzzels, schetsjes, en andere abstracties, die moeder niet eens kon oplossen voor het infarct, een auditief materiaal te verzamelen dat op een of andere manier gerelateerd is aan koranische teksten en formules? Sorry meneer, maar ik ga mij niet verdiepen in de Islam! Ik stond met mijn mond vol tanden. Hij zag mijn verbijstering en merkte op: U bent helaas gestuit op ‘de grenzen van de logopedie’. Naar mijn overtuiging was ik hier niet gestuit op de grens van de logopedie, maar stuitte ik op een grens *tussen de oren*. Een tekort aan durf, intelligentie en bereidheid over het eigen (culturele) muurtje heen te springen..” (Benzakour 36-37).

Scheffers constatering onder sectie 2 zijn hier wel degelijk te relativiseren, want Scheffer is geneigd om bijna alle last van de intergratie op schouder van de allochtoon te leggen. Maar de integratie is een dynamische beweging, die van beide partijen concessies vraagt. De bewering van Scheffer dat vooral de welvaart veel immigranten voor ogen staat, dat ze zich economisch willen verbeteren, maar ze ervaren de normen van de liberale samenleving als een ontluistering van alles wat hen dierbaar is en dat ze zich onbehaaglijk voelen bij de vele vrijheden van de westerse landen is niet geldig voor de moeder van Benzakour. Zij is immers de echtgenote van een eerste generatie gastarbeider uit Marokko. Aanvankelijk was zij dus niet een immigrant, maar een tijdelijke arbeider. Hun doel was primaire niet het zoeken van welvaart, maar een middel om rond te komen en hun gezin te ondersteunen. Blijkbaar heeft zij ook geen moeite met de normen en vrijheden van een westerse samenleving; maar misschien wel met de vrijheid van gelijke behandeling door een arts of misschien met de verplichting van een standaardbehandelingsprotocol door een arts, zoals dat geval is in dit voorbeeld.

Een ander interessant voorbeeld van conflict bevat eigenlijk een tekort aan empathie van het personeel in de gezondheidszorg ten aanzien van ‘klanten’ van die sector, waarbij mensen alleen maar gereduceerd worden tot een patiëntnummer of protocolnummer: een protocol, een verdrag, een afspraak tussen geveer en nemer, tussen ‘verkoper’ en ‘koper’.

Alles moet in dit systeem volgens een concreet plan lopen, waarin het liefst geen enkele emotie naar voren gebracht wordt:

“..Vandaag bespreken we met het teamhoofd en de arts het Evaluatie- & Zorgplan... ‘Uw moeder is naar onze maatstaven redelijk goed gehospitaliserd, maar verbetering in gestel en spraak zit er naar alle waarschijnlijkheid niet meer in..’ Een ogenblik ben ik sprakeloos...De arts en het teamhoofd hebben gewacht tot de eerste slok koffie in de maag is gedaald, om dan geheel volgens protocol op te treden. Ineens schijnt alles aan hen mij geweldig protocollair. Hun beleefdheden zijn protocol, hun zithouding is protocol, hun smoelewerken zijn protocol. De rest van wat er gezegd wordt, dringt niet door. Verder nog vragen? Nee hoor, dank u wel, dokter... Dank u wel, dokter, dank voor hoopgevende, aansterkende woorden, dank u hartelijk!

Wat fantastisch dat jullie je als familie zo ontfermen over jullie moeder. We zien dagelijks hoe opa’s en oma’s eenzaam wegwijnen in hun bed, in stilte sterven. Aandacht geeft mensen hoop, liefde houdt mensen in leven. Familieliefde is de motor, de reden waarom zieke mensen niet opgeven –dit hadden ze ook kunnen opmerken. Maar nee, niets, geen woord!..Niets bevorderlijks, niets opbouwends, niets stimulerends, of zeg maar: iets sympathieks. Natuurlijk niet. Dat valt buiten de protocollen...

...Op een lege tafel naast ons lag een magazine met een bijdrage over dokters en verpleegsters die samen streden om het leven van een gehandicapte kankerpatiënt te redden en zich niet lieten ontmoedigen door onbegrip of tegenwerking..” (*Yemma*, Benzakour 63-64-76).

In dit voorbeeld spreekt Benzakour zijn verdriet met een duidelijke ironie uit. Alles lijkt de auteur zo automatisch en protocollair door te gaan. Zelfs het ziekenhuispersoneel, dat eigenlijk uit mensen van vlees en bloed bestaat, lijkt op een robot of een kunstmatige intelligentie. Over intelligentie beschikken ze vast wel, anders zou het heersende kapitalisme hen géén minuut daar in het ziekenhuis laten staan. Dat hun menselijkheid op een kunstmatige grond berust, lijkt tegelijkertijd ook vast en zeker te zijn. De auteur maakt hier waarschijnlijk een vergelijking van gedrag met zijn eigen cultuur, waarin solidariteit op gemeenschapsniveau nog sterker leeft. Daarom vindt hij jammer om niets opbouwends, stimulerends of sympathieks te horen. Het opvallende ironische aspect van zijn beschrijving bereikt het zenit, wanneer hij de bezorgdheid van dokters en verpleegsters in de media weergeeft. De auteur maakt hier weer een scherpe contrast tussen zijn eigen werkelijkheid en de wereld, die door de media weerkaatst is. In de media strijden dokters en verpleegsters om het leven van een kankerpatiënt te redden, maar in het ziekenhuis, waar de moeder van de auteur ligt, geven dokters en verpleegsters alleen maar om stricte regels en protocollen.

In het volgende *top down* conflict-voorbeeld (van de meerderheid naar de minderheid toe) komt de professionaliteit boven op de empathie jegens iemand die serieuze gezondheidsproblemen heeft:

“...Sinds ze ook opgegeven was door de fysio, in de zin dat moeder ‘geen functies meer zou terugwinnen’, was ze blijkbaar een ‘tussendoortje’ geworden. Om de spieren nog enige prikkeling te verschaffen... kwam de therapeut, als hij dus tussendoor tijd kon vrijmaken, langs.. Ik stelde hem voor een handje te helpen door moeder zelf aan de Motomed (een computergestuurde hometrainer, te gebruiken zittend in de rolstoel) te zetten. ‘Dat is aardig, maar u bent geen fysiotherapeut en wij houden ons vak liever in eigen beheer.’

‘Dat snap ik’ zei ik, ‘maar mijn moeder vastbinden aan de Motomed, dat kan, met alle respect, elke boerenkinkel. Bovendien snijdt het mes aan twee kanten: u hebt geen omkijken meer naar haar en de beenspieren krijgen toch nog een beetje conditietraining. Per slot van rekening ben ik hier toch bijna iedere dag. Er is altijd wel een onbezette Motomed te vinden.’

Dat had ik niet moeten zeggen, want meteen werd ik vergast op een fiks college over de werking van spieren en spasmen...Deze preek had hij al talloze malen tegen mij afgestoken, zo vaak dat ik dacht: praat eens wat minder en doe eens wat meer...” (Benzakour 77).

Hierbij zien we weer een zeer mechanisch en protocollair wereldbeeld, waarbij ‘klanten’ van dat wereldje (dus Benzakour en zijn moeder in dit geval) eigenlijk alleen maar om een begrip en deling van de pijn verzochten. Om het maar met de termen van Scheffer tot uitdrukking te brengen, “ervaren veel immigranten de normen van de liberale samenleving als een ontluistering van alles wat hen dierbaar is”. Deze zin is op zichzelf waar, maar haar verwijzing is ietsje anders. Inderdaad wil iedere liberale kapitalistische samenleving kennis, toegevoegde waarde en een vakgebied liever in haar eigen beheer houden. Er is sprake van een continue angst om alles onder controle te houden. Concurrentie, verspreiding van kennis en ontwikkeling moeten allemaal onder een streng toezicht gehouden worden. In zo een samenleving heeft iedere mens een nummer. Mensen zijn nummers en nummers zijn mensen. Nummers zijn er ten behoeve van de registratie van een productie. In de cultuur van de auteur is echter iedere kennis daar om te delen binnen de samenleving ten bate van het genezen van een zieke mens onder hen. Daarom komt er een conflict te voorschijn in intercultureel opzicht.

Het volgende voorbeeld van onenigheid heeft een *bottom up* werking. Deze situatie is precies het tegenovergestelde van het voorafgaande voorbeeld. De allochtone cultuur wil niet tot begrip komen met een religieuze cultuuruiting van de meerderheid:

“...En natuurlijk achter het altaar, een enorm houten kruisbeeld aan de muur; een levensgrote, uitgemergelde Jezus, met doorboorde handen en voeten en gekroond met acaciadoorns. De figuur reikte bijna aan de nok, domineerde de hele kapel. Toen ik moeder hier de eerste keer spontaan binnenreed, was daar onmiddellijk die fronsende blik. Alsof ze het onheil voorvoelde. En toen ze die enorme Jezusfiguur zag opdoemen, begon ze zulke heftige haal-me-weg-hier-gebaren te maken dat het was alsof ze het hellevuur al hoorde knetteren..” (Benzakour 92).

Dit is een *bottom up* conflict, waarin de allochtone culturele perceptie beperkt tot haar eigen culturele verwijzingen blijft. De acceptatie van een andere culturele context lijkt moeilijk voor de moeder van de auteur, terwijl zij zich bewust is van het feit dat zij in een christelijk land woont. De profeet Jezus wordt geaccepteerd, gerespecteerd en zelfs vereerd in de Islam. Haar reactie is in eerste instantie op de afkeuring van totem en afgodbeelden in de Islam. Zij wil kennelijk deze religieuze regel naleven. Waarschijnlijk daarom reageert zij zo fel. Dit voorbeeld laat zien dat conflict door toedoen van beide kanten kan komen. Het wijst er ook op dat de integratie en toenadering met de moeite en het begrip van beide kanten tot stand kunnen komen. De integratie is geen éénwegverkeer.

Het laatste conflict-voorbeeld is eigenlijk een vorm van onenigheid tussen de traditionele of natuurlijke economische perceptie en de aard van het kapitalisme:

“... Met de dag minderde haar eetlust. Praktisch alles wat haar werd voorgezet weigerde ze. Of ze nam hoogstens een paar hapjes en slokjes en dan mocht ik weer het volle bord in de blauwe vuilnisbak deponeren. Waar lag het aan? Het eten of haar deplorabele toestand? We namen proef op de som: voortaan zouden we onze eigen huismaaltijden meenemen. Op de huid gebakken schelvis met tomaat en snipperuitjes, zoete muntthee in de thermoskan, erwtensoep met koudgeperste olijfolie... Het bleek het ei van Columbus. Als een uitgehongerde gans stortte ze zich op de gerechten...Maar de pret was van korte duur...kale horeacachef stapte op mij af met de mededeling dat het ‘niet de bedoeling is dat families hun eigen consumpties in de kantine nuttigen.’ ‘Wat is er mis met huisvoedsel?’ vroeg ik. ‘Niks mis mee, maar de kantine is bedoeld voor onze eigen producten, dat snapt u toch wel, meneer Benzakour?’...Dat doen alleen wij, en wij hebben daar, laten we zeggen, culturele redenen voor: moeder is hier de enige Marokkaanse en zij lust nu eenmaal de Hollandse kost niet. Heeft ze nooit gedaan. En als ze niet eet, zal ze verzwakken en ten slotte het loodje leggen...We doen er niemand kwaad mee, sterker, we maken er ten minste één bewoner bijzonder gelukkig mee. Dat moet u toch deugd doen.

‘Meneer Benzakour, dat doet mij zeker deugd, maar wij hebben regels in dit huis, en ik ga daar niet per inwoner uitzondering op maken. Uw moeder mag gerust jullie gerechten opeten, geen enkel probleem, maar niet hier in de kantine.’ “ (Benzakour 143-144).

Aangezien dit een effect van het kapitalisme op de westerse samenleving vertoont, lijkt het in eerste instantie een intercultureel *top down* conflict-situatie te zijn. Maar de samenleving (en niet het individu) had in feite de geboden van het kapitalistische systeem allang geïnternaliseerd. Daarom valt hier de reactie van Benzakour en zijn moeder wel aanzienlijk op. Regels zijn regels uiteindelijk. Die moeten automatisch en zonder enige humane uitzondering toegepast worden. De kantine is de plek van de investering, waarover een strenge controle uitgeoefend moet worden en enige vorm van ‘concurrentie’ is geenszins toegestaan in een liberale samenleving, want alles draait hier om de kost en de baat.

4.3. Intraculturele Beweging: Homogeen

De schrijver kan alle interculturele verschillen gemakkelijk opsommen, maar tegelijkertijd moet hij vaststellen dat er wel een degelijke beweging of verandering is binnen zijn eigen allochtone cultuurhouding. Dat komt meestal door zijn kritische kijk op alles wat om hem heen draait. Hij benadert alles scherp kritisch zonder enig onderscheid te maken of het van de Nederlandse of van de Marokkaanse kant komt. Als hij in het kader van dit boek de Marokkaanse normen en geloofspatronen zonder enige aanmerking gewoon gebruikt, dan blijft de intraculturele beweging stabiel en homogeen. Als hij in dit boek de Marokkaanse culturele uitingen kritisch bekijkt, dan begint de intraculturele beweging een heterogene structuur aan te nemen.

Ik ga ervan uit dat een homogene structuur binnen de allochtone cultuur het geval kan zijn, wanneer geloof, normen en waarden binnen immigrante Marokkaanse cultuur tussen personen (tussen de schrijver en zijn moeder in dit geval) niet zo grote verschillen inhouden:

“...Schrijven is droog en bot, er kleeft geen bloed en poep aan. Woorden denderen over alles heen, ‘vader’, ‘moeder’, ‘tranen’, niets zegt het maar alles plet het..Ik walgde ineens van alles...Ik keek omhoog naar de koele, fonkelende hemel en dacht: kon ik maar schitteren als deze sterren...Mijn leven zal nooit meer hetzelfde zijn, zoveel is zeker, maar ik moet rustig blijven. Ik moet het bestaan nemen zoals het komt...”

...En nu bent u ziek, gestold zijn uw lijf en tong. U bent een stilleven geworden. Was het God? Het noodlot? *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt...* (Het noodlot leidt **haar** die wil, sleept **hem** die niet wil)

...Ook vader, die allengs uitgeput en terneergeslagen raakte van alle kantinebezoekjes, was opgetogen over de inschrijving; hij snakke naar die oude, vertrouwde huiselijkheid van het samenzijn, al voorzag ik een desillusie...Ik bid dat God hem geduld en kracht zal schenken..." (Benzakour 72-73-75).

In dit voorbeeld krijgt men de indruk dat er weinig intraculturele beweging is, waarbij de allochtone cultuur redelijk homogeen lijkt te blijven. De belangrijkste reden van deze indruk is de houding van de auteur, want over het algemeen wijken het gedrag en de gedachte van de auteur af van de reeds bekende algemeen geldende Marokkaanse normen, waarden en geloofspatronen. In de vertaling van het veelzeggende Latijnse gezegde heb ik de persoonlijk voornaamwoorden bewust als vrouwelijk en mannelijk weergegeven. "Haar" verwijst naar zijn moeder, "hem" naar de auteur zelf in overeenstemming met hun verschillende houding tegenover het leven.

Meestal scheidt het bezwaar van de auteur richting zijn eigen cultuur een heterogene structuur in intracultureel opzicht. Hier zien we meer een terneergeslagen, opgegeven en lotgeaccepteerde houding van de auteur. Normaal gesproken zouden zijn ouders dit soort reacties moeten geven op wat er om zich heen gebeurde. In andere passages (zie sectie 4.4.) trekt de auteur zich een opstandige attitude aan ten opzichte van de religieuze zaken in zijn eigen cultuur. Voor wat dat gedrag betreft heeft hij er wel degelijk gelijk in, omdat hij niet kan begrijpen waarom per se zijn moeder door zo een vreselijke levensbelemmerende ziekte is getroffen. Aangezien zij een trouwe knecht, een echte gelovig van Allah is, die zij minstens vijf keer per dag aanbidt. Volgens de auteur is het alsof zijn moeder in de steek gelaten is door Allah. Naar mijn mening zijn deze constatering van Benzakour echt ontroerend en brengen belangrijke kwesties van het leven naar voren.

Ook al had je een leven zonder tranen en offers, je zou je toch nog dood gaan vervelen. Dan komt de vraag 'is godsdienst een handel?'. Nee maar een wandel vanuit de optiek van zijn moeder: wandel van het leven. Steeds maar de buitengewone kracht achten, zonder maar iets terug te verwachten! Je bent gewoon gewend aan water uit de kraan. Beslist trekt God zich daar soms helemaal niets van aan. Als je terstond niet ziet een aardig gebaar, dan wordt Hij voor jou meteen een barbaar. Ondeguldig altijd als een mens wil je dat Hij

wat opschiet, zonder te weten wat Hij voor jou heeft in het verschiet! Je bent continu op zoek naar iets wat zou betekenen. Daarom zie je nooit van wat en wie zijn al die tekenen!

Na dit kleine gedichtje kunnen we dit voorbeeld over homogene structuur afsluiten. In dit voorbeeld nemen we een milde, gehoorzame, rustige, volgzaam houding van de auteur waar, waardoor een homogene structuur zich aanhoudt tussen de auteur en zijn eigen cultuur.

4.4. Intraculturele Beweging: Heterogeen

Onder deze sectie zien we weer een zeer representatief voorbeeld, waarbij de allochtone cultuur in beweging komt en aan het veranderen is tussen de zoon en de moeder. Heterogene structuur is dus het geval, wanneer geloof, normen en waarden binnen immigrante Marokkaanse cultuur tussen personen (tussen de schrijver en zijn moeder in dit geval) grote verschillen beginnen in te houden:

“...Ik zuig mijn longen vol, al mijn spieren spannen zich. Languit ga ik liggen, op mijn buik, bal mijn vuisten, als een drenkeling die zich afzet tegen een zeebodem die continu zuigt. Minutenlang blijf ik zo liggen. Er is geen Allah, yemma, echt niet, Allah is een sprookje, en als hij wel bestaat, vervloek ik hem, en ik smeeek hem u rust te schenken, verlossing...

...Het is deze aarde waaruit u kwam en die zich straks opent en u in zich laat zakken, een lange geschiedenis achterlatend van onbeloonde inspanning en miskende toewijding, een miskennis die u altijd nederig hebt gedragen. Als een slak die, zijn last aanvaardend, een glanzend spoor trekt...” (Benzakour 64-65-71).

Dit voorbeeld ook toont aan dat de beweging op allerlei niveaus (zowel op micro als op macro niveau) te zien is. Migratie heeft daarom een sterke veranderende kracht, die alle partijen van deze massale actie onvoorwaardelijk in beweging brengt. Heterogene structuur kan duidelijk gezien worden in de Allah-ontkennende uitspraak van de auteur. Die brengt hij in een brief aan zijn analfabete moeder tot uitdrukking. Als hij die tegen het gezicht van de moeder zou hebben gezegd, dan zou hij nooit met dank en toejuichen gereageerd worden door de moeder. Dit voorbeeld vormt daarom een breuklijn met zijn ouders en zijn eigen cultuur, waardoor een heterogene structuur ontstaat in intracultureel opzicht.

Tot dus ver hebben we de hoofdcategorieën (intercultureel: toenadering en conflict; intracultureel: homogeen en heterogeen) behandeld, die te maken hebben met de voornamelijke beweging in de cultuur. In de tekst heb ik die categorieonderdelen per geval

geteld en opgesomd in de vorm van een tabel. Tabel 1 hieronder vat de reeds besproken theoretische componenten of effecten van de migratie samen in het kader van Benzakours tekst.

Tabel 1: de kwantiteit en kwaliteit van de culturele beweging in *Yemma* van M. Benzakour.

Culturele Beweging in *Yemma*

BEWEGING	Interculturele Beweging	Intraculturele beweging
Homogeen	0	34 (34.7 %)
Heterogeen	0	64 (65.3 %)
Toenadering	25 (27.8 %)	0
Conflict	65 (72.2 %)	0

Tabel 1 demonstreert duidelijk dat de meerderheid van de beweging naar het interculturele conflict en de intraculturele heterogene structuurformatie uitgaat. Dat betekent dat de auteur de culturele normen en geloofspatronen in zijn eigen cultuur meer kritisch benadert. In ruil daarvoor krijgt hij meer intercultureel conflict. Dat kan erop wijzen dat de auteur tussen de autochtone cultuur en zijn eigen cultuur blijft steken.

Per geval is het soms moeilijk geweest om een onderdeel in het boek te onderscheiden, want de aanwezigheid van een categorie suggereert per definitie ook het ontstaan van een tussencategorie of een *interface*. Deze veelzijdige beweging of verandering levert uiteraard veel tussencategorieën op. Die gevallen zijn voor iedere elkaar snijdende categorie apart gerekend. In de volgende secties geef ik enkele voorbeelden van die tussencategorieën.

4.5. Intracultureel: homogeen / Intercultureel: toenadering

Een van de bovengenoemde tussencategorieën is bijvoorbeeld wanneer de moeders beleving in cultureel opzicht homogeen blijft, terwijl de zoon (Benzakour) steeds een interculturele toenadering zoekt:

“...omdat ze klassieke muziek uitsluitend associeerde met kruisbeelden, Mariabeelden, afgodsbeelden, kathedralen, bier, wijn, kortom, al die heidense zaken die ver van haar wereld en waarheid afstonden, heeft ze altijd een afkeer gehad van viool-, cello- en pianomuziek. Aan al deze instrumenten kleefde voor haar een heidens christengeurtje, de klanken en tonen smaakten naar heiligschennis, kerkmuziek. Zodra op tv iets symfonisch klonk, zapte ze het weg. Maar: in dit verpleeghuis vond een klein wonder plaats-met dank aan Beethoven.

De Mondscheinsonate is me ooit bijgebracht door een bevriende pianiste, en dankzij haar strenge onderricht speel ik de hymne op elke piano mijn pad kruist... Moeder werd een dankbare toehoorder...” (Benzakour 93).

Dit voorbeeld is een speciaal geval, waarin de intraculturele homogene structuur langzamerhand verandert richting het intercultureel begrip en de waardering van een cultureel element in een andere cultuur. Hier is de catalysator weer de auteur zelf, want de moeder heeft een introverte culturele houding vanwege haar persoonlijke migratiegeschiedenis. Het doorzettingsvermogen en opleidingsniveau van haar zoon zorgen voor een positieve verandering binnen de Marokkaanse invalshoek. Deze omwisseling van houding brengt de minderheid dicht bij de cultuur van de meerderheid.

4.6. Intracultureel: heterogeen beweegt zich richting Intercultureel: conflict

Deze sectie is precies het tegenovergestelde van het voorafgaande voorbeeld in sectie 4.5. Dit voorbeeld steunt onze gevolgtrekking uit Tabel 1, die suggereert dat de auteur tussen twee culturen in blijft. De nieuwe zaalarts, die van Arabische komaf is, gedraagt zich uiteraard als een autochtoon gezondheidspersoneel, waardoor een totale intraculturele heterogene structuur ontstaat. Een verandering of een beweging binnen een cultuur (de Marokkaanse cultuur in dit geval) kan een intercultureel conflict opleveren als gevolg van nieuwe rollenverdeling in minderheidsgroepen:

“... De volgende dag word ik in de kamer van het teamhoofd ontboden, waar ook de nieuwe zaalarts is aangeschoven. Deze nieuweling, kaal als een apothekersflesje, is nog geen maand in dienst. Zijn naam verraadt een Arabische origine. Ik zou mij thuis moeten voelen, verwelkomd door een lid van een aanverwante cultuur, maar niets is minder waar. Hij kijkt me neerbuigend aan, de trage parmantigheid waarmee hij zijn pen in de mond houdt. Hij probeert, zij het iets te teatraal, een zekere indruk op mij te maken... Ik wil van wal steken maar de nieuweling schraapt zijn keel en begint mij dwars door mijn woorden heen de les te lezen over de huisregels waarmee absoluut niet te marchanderen valt... Dokter, de huisregels zijn mij bekend, maar misschien zou u er goed aan doen eerst naar mijn verhaal te willen luisteren?...”

...’Meneer Benzakour, als het u in dit huis niet bevalt, waarom gaat u dan niet gewoon weg met uw moeder? Knapt er iets in mij. ‘Pardon?!’ ‘U hoorde toch wat ik zei?’... ‘Goed’ zeg ik. ‘Dan houdt hier het gesprek op.’ Ik sta op en loop de kamer uit. Als ik samen met moeder in de entreehal zit, merk ik dat mijn woede nog steeds niet is weggeëbd. Wat ik vandaag hoorde, was de medische variant op ‘Als het u in dit land niet bevalt, rot dan op naar uw eigen land.’ “ (Benzakour 106-107-108).

De heterogene structuur qua categorieonderdeel wordt hier grotendeels verschaft door de auteur zelf, maar de nieuwe zaalarts voegt een totaal nieuwe dimensie toe aan dit onderdeel door een scherpe contrast te scheppen. Deze zaalarts lijkt in eerste instantie Hollander dan oorspronkelijke Hollanders door zich te gedragen als een woordvoerder van de autochtone cultuur. Daarom wordt de auteur onder deze scherpe contrast een deel van de homogene structuur en als gevolg van een soort vervreemding wordt de Arabische zaalarts de vertegenwoordiger van de dicterende en heersende autochtone cultuur. Uiteindelijk krijgen we hoe dan ook weer een intercultureel conflict in een bijzondere vorm.

In een ander voorbeeld rekent Benzakour af met zijn vader over alles wat zijn vader zijn levenslang uitgevoerd heeft. Deze afrekening bevat ook een pijnlijke samenvatting van zijn vaders gastarbeidersverleden. Zijn vader is naar Europa gekomen om grofvuil van het continent op te rapen.

“...Vanmiddag nam vader afscheid van zijn rommelmuseum. Bestaande uit ijzerwaren, glaswerk, Perzische tapijten (namaak), schroevendraaiers, serviesgoed, schalen, reiskoffers... afkomstig van de talloze vlooiemarkten waar hij jarenlang gelukkig ronddoelde als speurhond. Veertig jaar lang had hij deze spullen bij elkaar geschraapt en opgebouwd...

Vader stond voor de deur en keek naar zijn collectie. Hier lag zijn leven uitgestald. Hier op de stoep lag waarvoor hij naar Europa was geëmigreerd: grofvuil. Klaar om te worden afgevoerd. Klaar om te verdwijnen. Eerst is moeder van hem gepakt, nu zijn huis, zijn tuin en: zijn spullen. Over zijn gezicht was een grijze waas gekomen. Hij slofte naar de dozen en boog zich eroverheen alsof hij ze persoonlijk vaarwel fluisterde. Maar het was de jicht in zijn botten.

Vanavond wordt de hele kluit opgehaald door een vrachtwagen van de gemeentelijke vuilophaaldienst. Een groot deel, zo meldde een ambtenaar, komt meestal gewoon weer terecht bij de kringloopwinkel..” (Benzakour 220).

In dit voorbeeld zorgt de auteur weer voor een heterogene structuur binnen zijn eigen allochtone cultuur door zich streng en kritisch op te stellen tegen zijn vader en zijn daden. Hij rekent af met de bedoeling van zijn vader om naar Nederland te komen werken: om geld te verdienen. Maar *de facto* was hij geëmigreerd naar Europa simpelweg voor een

grofvuil. De kritische houding van de auteur tegenover zijn vader zorgt voor een heterogene structuur oftewel een conflict in zijn eigen gezin, maar dit conflict wordt weer een ander conflict op macro niveau tussen de alloctone en autochtone cultuur. Deze afrekening staat totaal haaks op de aanmerking van Scheffer dat “vooral de welvaart toch veel immigranten voor ogen staat en ze voelen zich onbehaaglijk bij de vele vrijheden van de westerse landen”. Volgens de auteur kwam zijn vader immers naar Europa niet voor de welvaart, maar voor een grofvuil. De kritische houding van de auteur gaat daarom zo door en wordt uiteindelijk omgezet in intercultureel conflict, waarin gesuggereerd wordt dat zijn vader veel meer opgeofferd heeft dan dat Nederland hem geschonken heeft.

4.7. Intracultureel: homogeen / heterogeen

De migratiecontext kan ook ervoor zorgen dat sommige substructuren in de allochtone cultuur blijven staan, terwijl andere structuren nog opener of geneigder zijn om omgezet te worden:

“... Ik hield haar aangedane hand vast en masseerde hem. ‘Als je weer thuis bent, yemma, dan gaan we gezellig samen naar Mekka.’ Ze keek me vorschend aan, een vale glimlach verscheen rond haar mond, een lichtje brandde in haar binnenste. Ze begreep me...

Haar laatste jaren sleet ze in wachtkamers. De ene pijnpoli na de andere, pijnmedicaties, pijnprikken, een epiduroscopie, twee ingrijpende neurochirurgische operaties achter de rug, laminectomie, nauw wervelkanaal, littekenweefsel. Maar al dit gepluk, al dit geprik, geslik en gesnij in haar lijf leverden geen moer op. Toch bleef ze aldoor wachten in wachtkamers. Waarop wachtte ze eigenlijk? Op een teken van God? Op compassie, verlichting?” (Benzakour 170).

Dit voorbeeld is een geval waarin homogene en heterogene structuur tegelijkertijd aanwezig zijn. In het eerste gedeelte is er de hoop op nog goede dagen samen met zijn moeder te leven (samen naar Mekka gaan en pelgrim worden) aan de kant van de auteur. Dit zorgt voor de homogene structuur. Maar daarna wordt het gemoed van de auteur wat somber en hij spreekt onder een radeloze toon, die het geloof van zijn moeder weer onder discussie brengt. Die houding zorgt voor de heterogene structuur in zijn eigen cultuur, een onenigheid met zijn moeder.

Het volgende voorbeeld laat zien dat de verandering in de allochtone cultuur sneller gaat dan in de autochtone. Dat is vanzelfsprekend als we rekening houden met het feit dat de druk van de meerderheid op de minderheid altijd groter is dan andersom:

“... Ik herinner me de avond met Erwin Krol, de die elke weersomstandigheid, lauw, grijs, nat, zonnig, winderig of wolkerig, als een drama van Puccini opdist. Ik woonde nog thuis, moeder zat naast mij op de bank, het achtuurjournaal was net afgelopen en Erwin voorspelde met veel on-Hollands theater en expressie dat morgen in het zuiden des lands hier en daar een ‘motregen’ ging vallen. Waarop moeder pardoes tegen hem uitviel: ‘Heiden die je bent! Hoe durf je te beweren dat het móét gaan regenen. Alleen God bepaalt of het moet gaan regenen, niet jij!’. Het duurde even voor ik in lachen uitbarstte. Moeder had ‘motregen’ verstaan als ‘moet-regen’.” (Benzakour 201).

Dit voorbeeld bevat twee structuren tegelijk binnen de allochtone cultuur. Het feit dat de moeder haar eigen geloofspatronen enthousiast behoudt, toont de homogene structuur aan, maar samen met haar zoon zit ze gezellig naar Nederlandse tv-programma's te kijken en er een commentaar over te geven. Ook al verkeerd, maar dan nog begrijpt ze de Nederlandse taal tot op zekere hoogte. Dit gegeven zorgt voor de heterogene structuur, die erop wijst dat de moeder ook vroeg of laat deel uit gaat maken van de Nederlandse samenleving.

4.8. Intercultureel: conflict / toenadering

Conflict en toenadering kunnen tussen beide culturen wisselend van toepassing zijn. Dat is meestal het gevolg van het wisselend gebruik van het gezonde verstand en de pure gevoelens, die vaak geregeerd kunnen worden door een mogelijk vooroordeel of vermoeden:

“... Tien dagen voor de ingreep (nu langer dan een jaar geleden), maar nog iedere nacht, ieder uur snerpt het medisch verdict als een scheermes in mijn ingewanden. De Ascal en de Persantin. Hoe deze kleine, als mensenredders bedoelde bloedverdunners in de handen van deze anesthesist transformeerden tot moordwapens. Ik weet het en moeder weet het niet. Ik zat erbij, ik zat gewoon naast moeder toen het vonnis werd geveld; boete zonder schuld...’

... Opnieuw probeer ik haar gezicht op te roepen. Maar alles wat ik zie is een kleine, iets te dikke figuur in een witte jas en met kort zwart haar, die de figuur van elke anesthesist zou kunnen zijn en die diep van binnen weet dat zij een mensenleven heeft kapotgemaakt. En die weet dat dit haar nooit, nooit vergeven zal worden, zelfs niet als de tuchtrechter zijn oordeel velt. Zij kan onmogelijk nog rekenschap afleggen, niet jegens zichzelf, niet jegens God, nog minder jegens een mens die haar volstrekt onbekend is, die haar niet dierbaar is, maar die wel onze moeder is.

Hoeveel patiënten zij ook medicinaal heeft geïnstrueerd en, misschien, in de toekomst nog zal instrueren, zij is eeuwig verdoemd; en dit besef, deze eeuwige verdoemenis, is misschien het zwaarste wat een mens dragen kan. Het kost me ondraaglijke moeite dit uit te spreken: ook haar gun ik verlichting.." (Benzakour 213-214).

Dit voorbeeld houdt een wisselwerking in van gedachten en gevoelens op macro niveau. De auteur heeft onophoudelijke bittere gevoelens tegen de anesthesist, die het leven van zijn moeder totaal kapot gemaakt heeft, omdat zij de proportie van de bloedverdunner verkeerd berekend heeft. Daardoor kreeg de moeder infarct en raakte ze bijna helemaal verlamd. De houding van de auteur in zo een verschrikkelijke situatie is uiteraard dichtbij de haat en boosheid tegen degene die zijn moeder gedeerd heeft, haar leven teniet gedaan heeft. Dit gegeven schept per definitie een interculturele conflictsituatie. Maar aan het einde van de dag kan de auteur toch zijn gezond verstand bij elkaar rapen en iets positiefs, een verzoening proberen uit te spreken richting die anesthesist, voor wie hij toch verlichting gunt, ook al is het zeer moeilijk. Deze radicale beweging zorgt voor een onverwachte interculturele toenadering.

Conclusie

Tot hier toe heb ik culturele beweging, zelfbeeld en de ander behandeld in de multiculturele context van Benzakours boek. Aan de hand van voorbeelden uit dit boek hebben we gezien hoe de culturele beweging zich voordoet. In die beweging confronteren we steeds met begrippen, die te maken hebben met het zelfbeeld (van de auteur) en de ander. Dat zelfbeeld en de ander verschaffen een situatie, die kan leiden tot een conflict of een toenadering en die druk uitoefent op de homogene structuur van de allochtone culturele normen om te veranderen. Onder sectie 4 heb ik reeds de waargenomen gevallen theoretisch uitgelegd. Tabel 1 geeft een getalsmatige samenvatting van de waarnemingen weer.

De alle waarnemingen hierboven laten zien dat de stelling van Scheffer (dat vooral de welvaart veel immigranten voor ogen staat, dat ze zich onbehaaglijk voelen bij de vele vrijheden van de westerse landen, dat ze de normen en gewoonten van de liberale samenleving als een obstakel zien) te relativieren valt. Het gezin Benzakour lijkt heel weinig te profiteren van de welvaart, die Scheffer noemt. Het verblijf in Nederland is zelfs meestal tot last geworden voor het gezin. Zelfs de analfabete moeder van de auteur doet haar best om zich te integreren in de Nederlandse samenleving door bijvoorbeeld de Nederlandse tv

te kijken en er commentaar over te geven, door mee te doen aan Sinterklaas-traditie en door zich bezig te houden met de Nederlandse staatshoofden.

Globale getallen in Tabel 1 wijzen erop dat de interculturele beweging in de vorm van conflict en heterogene intraculturele beweging twee derde van de totale waargenomen gevallen (en een derde voor interculturele toenadering en intraculturele homogeniteit) zijn. *Yemma*, dat gebaseerd is op actuele belevenissen van de schrijver, is een micro-indicator van de snelle verandering van de homogene structuur binnen de Marokkaanse (allochtone) cultuur en ook van het tekort aan toenadering tussen autochtone (Nederlandse) en Marokkaanse (allochtone) cultuur. Op basis van dit kleine universum kunnen we constateren dat de cultuur van de minderheid zich in het aanpassingsproces bevindt. De beweging zorgt voor een heterogene structuurvorming vooral vanwege de verandering in de houding van de auteur. Deze verandering geeft op macro niveau helaas geen voldoende interculturele toenadering. Dat schept meer conflict, ook al is de auteur bereidwillig om een brug te slaan tussen de twee culturen. De gevallen in het boek suggereren dat die positieve en opbouwende houding helaas niet wederzijds is. Het lijkt alsof de samenleving weinig geeft om het welzijn van het individu, waardoor de samenleving op een jungle lijkt te berusten. Lotsbestemming en individuele vrijheid zijn samen te zien in een intraculturele heterogene structuur, zelfs in *Yemma*. Als we kijken naar de toestand van de Nederlandse zorgsector in *Yemma*, dan lijkt het woord lotsbestemming geschikter, waarbij iedereen aan zijn lot overgelaten is. In die zin lijken de rollen van Scheffer (lotsbestemming en individuele vrijheid) omgedraaid te zijn.

Scheffer's stelling die zegt dat "de vrijheden van het nieuwe land worden niet gulzig omarmd, ze worden als een bedreiging ervaren" kan misschien in het geval van *Yemma* omgezet worden als "de beperkingen van het nieuwe land worden niet gulzig omarmd, ze worden als een bedreiging ervaren". Vrijheden leveren ook verplichten op en die verplichten moeten de staat stimuleren om de beperkingen weg te werken.

Migratiecontext zorgt ervoor dat er meer conflict-situaties en heterogene culturele structuur ontstaan. Ten einde een homogene (lees stabiele) structuur te vormen, moet er van beide kanten meer toenadering gezien worden. Homogene structuur wordt meestal op aandringen van de moeder gehandhaafd, omdat de auteur wel degelijk respect en liefde behoudt voor zijn moeder en cultuur. Het zelfbeeld van de auteur, de perceptie van zijn

bestaan, cultuur zijn in de richting van veranderen en brengen van een nieuwe kijk op de werkelijkheid. De houding van de ander (van de meerderheidscultuur) geeft niet de indruk dat zij de beweging in de allochtone cultuur begrepen heeft. Dat is waarschijnlijk de grootste oorzaak van het ontstaan van een conflict-situatie.

De optiek van Scheffer en Knecht is niet toereikend om de multiculturele situaties in dit boek goed te beschrijven en uit te leggen. Er is een nieuwe invalshoek nodig, waarin integratie in een multiculturele context op de schouder van alle partijen verschillende taken legt. De integratie komt dus van beide kanten. De auteur lijkt er tussen in te staan. Hij is als bemiddelaar. Hij doet zijn best om problemen op te lossen, die eigenlijk in het takenveld van een staat zijn. Hij moet zeker ondersteund worden in zijn heilige inspanning.

BIBLIOGRAFIE

Benzakour, Mohammed. *Yemma: Stilleven van een Marokkaanse moeder*. Breda: De Geus, 2017.

Hoofstede, Geert. *Allemaal andersdenkenden: omgaan met cultuurverschillen*. Den Haag: Olympus / Contact B.V., 2005.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi - Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012.

Knecht, Tijmen. *De eeuw achter ons*. Budel: Uitgeverij DAMON, 2002.

Scheffer, Paul. *Het land van aankomst*. Amsterdam / Antwerpen: Bezige Bij, 2016.

Verkuyten, Maykel. *Identiteit en Diversiteit: De tegenstellingen voorbij*. Amsterdam: Pallas Publications / Amsterdam University Press, 2010.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.6>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 123-145

ÇİN KAYNAKLARINDA TONGRA BOYU

TONGRA TRIBE IN CHINESE SOURCES

Melike KİRİLEN* & Gürhan KİRİLEN**

ÖZ

Tölöslerin en güçlülerinden olan Tongralar çoğu zaman Kök Türklere tabi olmakla birlikte, savaşçılıkları ve askeri güçleriyle Tokuz Oguzlar arasında da öne çıkan önemli bir Türk boyudur. Çin tarih kaynaklarında dikbaşlılıkları ve zor itaat altına alınmalarıyla ünlü sınır komşuları P'u-kular da siyasi olarak hemen her zaman Tongralar ile birlikte hareket etmiş, bu iki boy pek çok isyanın ateşleyicisi olmuştur. Türk asıllı T'ang generali An Lu-shan'ın isyanına destek veren boylar arasında da özellikle Tongraların öne çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada Çin yıllıklarında parçalar halinde bulunan veriler ele alınarak Kök Türkler, Hsüeh Yen-t'olar ve Uygurların iktidar dönemlerinde Tongra boyunun faaliyetleri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Tongra, P'u-ku, Dokuz Oğuzlar, Tokuz Oguz, Tölösler, Kök Türkler, An Lu-shan.*

ABSTRACT

As one of the strongest among the T'ieh-le, the Turkic Tongra tribe whose leaders mostly pledged their allegiance to Kok Turks, was also prominent among the Tokuz Oguz with their belligerent nature and military

* Ankara Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Genel Türk Tarihi, E-mail: melike_tanatar@hotmail.com, ORCID 0000-0002-6086-480X, Ankara, Türkiye.

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Sinoloji, E-mail: kirilen@ankara.edu.tr, ORCID 0000-0002-1599-1316, Ankara, Türkiye.

force. With their close neighbours the P'u-ku, renowned for being a very headstrong and almost uncontrollable Turkic tribe who almost always took joint action with them, they became the backbone behind many rebellions and Tongra warriors were especially prominent during the rebellion of the T'ang dynasty general of Turkish descent, An Lu-shan. This study examines the relevant data scattered in Chinese chronicles, analyzing the activities of the Tongra tribe during the Kok Turk, Hsüeh Yen-t'o and Uighur rules.

Keywords: *Tongra, P'u-ku, Toqaz Oghuz, T'ieh-le, Kok Turks, An Lushan.*

Giriş

Terhin Yazıtı,¹ Bilge Kagan Yazıtı,² Köl Tigin Yazıtı³ ve Tunyukuk Yazıtı⁴ gibi Türk tarihinin kıymetli kaynaklarında karşımıza çıkan “Tongra” sözcüğü Çin yıllıklarında “T'ung-lo” (同羅) ses çevrimiyle anılmaktadır.⁵

Çin tarih kaynaklarının Tongralara dair genel bilgiler verilen kısımlarında⁶ bu boy hakkında çok kısa bilgi verilmiş olup, ilgili diğer veriler farklı başlıklar altında dağınık halde

¹ Saadettin Gömeç, “Terhin Yazıtı'nın Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17/28, Ankara 1995, s. 75.

² (BK D31), bakınız, Talât Tekin, *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2014, s. 60, 61; Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Kağanlığı Ve Türk Bengü Taşları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 576, 577; Saadettin Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, Berikan Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 2011, s. 160.

³ (KT K7), bakınız, Tekin, *a.g.e.*, s. 36, 37; Ercilasun, *a.g.e.*, s. 536, 537; Gömeç, *a.g.e.*, s. 160.

⁴ (T G2-9) bakınız, Ercilasun, *a.g.e.*, s. 600, 601; Gömeç, *a.g.e.*, s. 122.

⁵ Yalnızca *Kuzey Tarihi* içerisinde, Türkler Monografisi'ndeki bir cümlede görülen “Tung-ho-lo” (東紇羅) sözcüğünün de “Tongra”nın farklı bir sesletimi olabileceği söylenmektedir. Bakınız, Ts'en Chung-mien, *T'u-chüeh Chi Shih 突厥集史 (Kök Türk Tarihi Derlemesi)*, Pekin 1958, s. 664. İlgili cümlede İşbara Kagan Chou-p'an'a yaklaşırken kendisine bağlı Po-ku (薄孤) ve Tung-ho-lo (東紇羅) boylarının karışıklık çıkardığı dile getirilmektedir. Bakınız, Li Yen-shou, *Pei Shih 北史 (Kuzey Tarihi)*, Pekin 1988, 99, s. 3292. Özellikle isyan söz konusu olduğunda P'u-ku ve Tongra boylarının hemen her zaman birlikte hareket etmesi de bu söyleme zemin kazandırmaktadır. Öte yandan aynı cümle *Sui Tarihi*'nde ve *Ts'e-fu Yüan-kuei*'de zikredilirken “Po-ku”nun (薄孤) aynen *Kuzey Tarihi*'ndeki gibi yazıldığı, fakat “Tung-ho-lo” (東紇羅) sözcüğünün “Shu-ho-lo” (東紇羅) şeklinde yazıldığı görülmektedir. Bunun sebebi herhalde “tung” (東) ve “shu” (東) imlerinin benzerliğinden kaynaklanan bir yazım hatası yapılmış olmasıdır. Bakınız, Wei Cheng, *Sui Shu 隋書 (Sui Tarihi)*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1988, 84, s. 1867; Wang Ch'in-jo, *Ts'e-fu Yüan-kuei 冊府元龜*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1989, 984, s. 3943. “Ho-lo” (紇羅) sözcüğü T'o-pa Li-wei'in torununun oğlu ve T'o-pa Kuei'in destekçilerinden olan Shang-ku Beyi unvanlı T'o-pa He-lo'nun (紇羅) adında da görülmektedir. Bakınız, Wei Shou, *Wei Shu 魏書 (Wei Tarihi)*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1974, 14, s. 345.

⁶ Bunlar *Yeni Tang Tarihi*'nin Uygur Monografisi B bölümünde, *Wen-hsien T'ung-k'ao*'nun 344. tomarında ve *T'ung Tien*'in 199. tomarında yer almaktadır. *Wen-hsien T'ung-k'ao* ile *T'ung Tien*'deki kayıt neredeyse aynıdır. Daha önce Ahmet Taşağıl *Eski Türk Boyları* adlı çalışmasında bu kayıtları Türkçe'ye çevirmiş ve Tongra boyu ile ilgili kısa bir değerlendirmede bulunmuştur. Bakınız, Ahmet Taşağıl, *Eski Türk Boyları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 140-141; 158-159; 167-168; 187.

bulunmaktadır. Bu çalışmada *Eski Tang Tarihi*, *Yeni Tang Tarihi*, *Wen-hsien T'ung-k'ao*, *T'ung-tien*, *Tzu-chih T'ung-chien* ve *Ts'e-fu Yüan-kuei* gibi eserlerde “Tongra (同羅)” adının geçtiği tüm kayıtlar değerlendirilerek, Kök Türk Kaganlığı'nın kuruluşundan An Lu-shan'ın vefatına dek bu boyun siyasi tarihi ele alınmaktadır.

Atalarının soyu Hunlara⁷ dayanan Tölös boylarından olan Tongralar, *Kuzey Tarihi* gibi nispeten erken tarihli kaynaklarda Togla Nehri'nin kuzeyinde yaşayan ve reislerinin unvanı “erkin” olan boylar arasında zikredilmektedir.⁸ Âdetlerinin Kök Türklerle neredeyse aynı olduğu kaydedilen⁹ bu boyun P'u-kularla eskiden beri iyi geçindikleri belirtilmiş olup,¹⁰ siyasi olarak çoğu zaman birlikte hareket ettikleri görülmektedir. *T'ang Hui-yao*'da açıkça

⁷ Hunların (Hsiung-nu, 匈奴) kökeni Çin'deki ilk hanedan olarak kaydedilen Hsia (夏) hanedanının kurucusu Yü'nün (禹) soyundan gelen Ch'un-wei'e (淳維) bağlanmaktadır. Dolayısıyla Hunların ve Kök Türklerin ataları “Hsia hükümdarları sülalesi” (Hsia-hou Shih, 夏後氏) olarak da anılmaktadır: “Hunların atası Hsia hükümdarları sülalesinin soyundandır [ve ona] Ch'un-wei denir.” Bakınız, Ssu-ma Ch'ien, *Shih Chi* 史記

⁸ PS, 99, s. 3303.

⁹ Ma Tuan-lin, *Wen-hsien T'ung-k'ao* 文獻通考, Ch'in-ting Ssu-k'u Ch'üan-shu Hui-yao, Pekin 1758, 348, s. 20; Tu Yu, *T'ung-tien* 通典, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1988, 199, s. 5467; Ssu-ma Kuang, *Tzu-chih T'ung-chien* 資治通鑑, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1956, 180, s. 5622; 192, s. 6044.

¹⁰ WHTK, 344, s. 20; TT, 199, s. 5466-5467.

belirtildiği üzere iki boy da Tokuz Oguz ittifakında yer almıştır¹¹ ve ayrıca Pai-hsiler ile de “yakın” oldukları kayıtlıdır.¹²

Togla Nehri'nin kuzeyindeki Tölösler arasında zikredilen¹³ Tongraların, Hsüeh Yen-t'oların kuzeyinde, To-lan-koların doğusunda yaşadıkları belirtilmiştir;¹⁴ fakat aynı metinde To-lan-koların Hsüeh Yen-t'oların doğusunda yaşadıkları da dile getirildiğinden¹⁵ bu bilgiler çelişmektedir. Tongra boyu hakkında nispeten ayrıntılı bilgilerin yer aldığı bir kaynak olan *T'ung-tien*'de de, yalnızca Hsüeh Yen-t'oların kuzeyinde ikâmet ettikleri dile getirilmiş, To-lan-koların doğusunda yaşadıklarına dair bilgiye yer verilmemiştir.¹⁶ Ayrıca, To-lan-koların doğu sınırında yaşayan boyun P'u-kular olduğu kaydedildiğinden,¹⁷ *Yeni*

¹¹ “Dokuz soydan ilkinde Uygur, ikincisine P'u-ku, üçüncüsüne Hun, dördüncüsüne Bayırku, beşincisine Tongra, altıncısına İzgil (Ssu-chieh), yedincisine Ch'i-pi denir. Bu yedi boy hanedanın ilk [zamanlarından] beri tarihî biyografilerde mevcuttur. Sekizincisine A-pu-ssu, dokuzuncusuna Ku-lun-wu-ku (骨崙屋骨) denir. Muhtemelen bu iki soy T'ien-pao [saltanat döneminden] (742-756) sonra [diğer] yedi soyla yan yana [anılmaya] başlamıştır.” Wang P'u, *T'ang Hui-yao*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1955, 98, s. 1744. Bilindiği üzere Çin kaynaklarındaki “Dokuz Boy”un hangileri olduğuna dair farklı kayıtlar ve görüşler mevcuttur. Fakat, meseleyi dönemin siyasi hadiseleriyle birlikte ele alan Erkin Ekrem'in incelemesinde de görüldüğü üzere, P'u-ku ve Tongra boyları hemen her zaman bu birliğe dahil edilmektedir. Bakınız, Erkin Ekrem, “Çin Kaynaklarında Dokuz Oğuz Meselesi: Sayısal Yapısı”, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri Ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2015, s.189-220. Gürhan Kırilen, *Lu Shih*'daki ilgili kayıt dolayısıyla “Ku-lun-wu-ku” (骨崙屋骨) ses çevriminin eksik olduğu ve aslında “Ku-lun Wu-ku-ssu” (骨崙屋骨思) yani “Ku-lun Oguz” olarak okunabileceği görüşündedir. Bakınız, Lo Mi (羅泌), *Lu Shih* 路史, Ch'in-ting Ssu-k'u Ch'üen-shu, Pekin 1778, 13, s. 17. “Ku-lun”a (骨崙) benzer bir sesletim, Ch'i-pi Ho-li'nin dedesine ait olan “Ko-lun I-wu-shih Mo-ho K'o-han” (哥論易勿施莫賀可汗) yani “Ko-lun İtmiş Baga Kagan” unvanında görülmektedir. Bakınız, *HTS*, 110, s. 4117. Yine ilgili iki ayrı kayıta da, Batı Türklerinden Ch'u-lo Kagan'ın Tölös liderlerini öldürmesinden sonra çıkan ayaklanma sonucunda “Ch'i-pi Ko-leng”'in (哥楞) “I-wu-chen Mo-ho K'o-han” (哥楞為易勿真莫賀可汗) unvanını aldığı belirtilmektedir. Bakınız, *HTS*, 217B, s. 6134; Liu Hsü, *Chiu T'ang Shu* 舊唐書 (Eski Tang Tarihi), Chung-hua Shu-chü, Pekin 1988, 199B, s. 5343. Görüldüğü üzere, “Ko-lun” (哥論) ve “Ko-leng” (哥楞) aynı sözcüğün Çin dilindeki farklı sesletimleridir. Karlgren ve Wang Li'ye göre “ku” (骨) imi Orta Çince “kuət”; “ko” (哥) imi “ka” ve “lun” (論) imi de “luən” okunmaktadır. Yine Wang Li'ye göre “lun” (崙) imi “luən”; “leng” (楞) imi de “ləŋ” okunmaktadır. “Ku-lun Oguz” adı ve “Ko-lun İtmiş Baga Kagan” unvanındaki “ku-lun” ve “ko-lun” ses çevrimleri “kalabalık” manasında “kalın” sözcüğünü akla getirmektedir. Belki de “Ku-lun Wu-ku-ssu (Ku-lun Oguz)”, *THY*'deki sekiz boya dahil edilmeyen bazı boyları kapsayan bir üst adlandırmadır.

¹² “Pai-hsiler (白霽) Hsien-peilerin eski topraklarında ikamet ederler, başkent in tam kuzeybatısında 5000 *li* [uzaklıktalardır]. Tongralar ve P'u-kular ile yakınlardır.” Bakınız, *HTS*, 217B, s. 6145. “Tongralar ve P'u-kular ile yakınlar” ifadesi, hem dostluk ilişkisi hem de coğrafi konum anlamında yorumlanabilir.

¹³ *SS*, 84, s. 1879; *TT*, 199, s. 5464-5465; *TCTC*, 180, s. 5622.

¹⁴ “Tongralar, Hsüeh Yen-t'oların kuzeyinde, To-lan-koların doğusunda [yaşarlar]...” Bakınız, *HTS*, 217B, s. 6140.

¹⁵ “To-lan-kolara (多覽葛), ‘To-lan’ (多濫) da denir. Hsüeh Yen-t'oların doğusunda, Tongra Suyu kıyısında yaşarlar.” Bakınız, *HTS*, 217B, s. 6142. T'ung-tien de bu bilgiyi doğrulamaktadır: “To-lan-kolar, Hsüeh Yen-t'oların doğu sınırında, Tongra Suyu yakınlarında ikamet ederler.” Bakınız, *TT*, 199, s. 5468.

¹⁶ “Tongralar, Tölöslerin bir diğer boyudur. Hsüeh Yen-t'oların kuzeyinde [ikamet ederler].” Bakınız, *TT*, 199, s. 5467.

¹⁷ *TT*, 199, s. 5466-5467.

Tang Tarihi'ndeki Uygur Monografisi'nin bu hususta hatalı olabileceği anlaşılmaktadır. Kuzeylerinde Hsi-chiehlerin yaşadığı belirtilen¹⁸ Tongraların başkente uzaklığı hususunda da kayıtlarda tutarsızlık görülmektedir: *Yeni Tang Tarihi*'ndeki Uygur Monografisi'ne göre başkente uzaklıkları 7000 küsur *li* iken,¹⁹ *T'ung-tien*'de Ch'ang-an'a 17.500 *li* uzaklıkta ikamet ettikleri kaydedilmiştir.²⁰

Tongra atlarının Bayırkularinkine benzediği ve ayrıca kır atlarının da bulunduğu söylenmektedir. Emsal gösterilen Bayırku atları, Ku-li-kan atlarına benzeyen, tıpkı panter gibi çokça siyah benekli kır atlar olarak betimlenmiştir. Ayrıca Yen-t'o atlarının da Tongralarinkine benzediği ve gövdesi açık renk, yelesi kara, kır donlu atlara sahip oldukları kaydedilmiştir.²¹

Yeni Tang Tarihi'nde 30.000 askerleri olduğu belirtilmekle birlikte genel nüfuslarına değinilmeyen²² Tongraların hane sayısı *T'ung-tien*'de 15.000 olarak verilmiş;²³ fakat bu eserde de asker sayılarına değinilmemiştir. Hane sayısı 30.000, asker sayısı 10.000 olan P'u-kularla²⁴ karşılaştırıldığında, iki boyun hane/asker oranları arasında bir dengesizlik olduğu görülmektedir, zira bu bilgilere göre hane sayısı P'u-kuların yarısı kadar olan Tongralar, P'u-kuların üç katı asker çıkarabilmektedir. İlgili kayıtlarda hane ve asker sayılarına ilişkin hatalı bilgi verilmiş olması mümkünse de, 742 yılı dolaylarında Tongra boyunun lideri olarak görülen A-pu-ssu'nın (Li Hsien-chung) idaresindeki "10.000 küsur hane" ile T'ang sarayına bağlandığına²⁵ ve An Lu-shan'ın, A-pu-ssu'nın "onbinlerce Tongra atlısına" komuta ederek Kitanlara saldırmasını istediğine²⁶ dair veriler Tongraların son derece savaşçı bir boy olduğunu doğrulamaktadır. Her hâlükârda, 626 yılında tahta çıkan T'ang hükümdarı T'ai-tsung'un, P'u-kular ile Tongraların gücünün, Kök Türklere bağlı

¹⁸ HTS, 217B, s. 6145.

¹⁹ HTS, 217B, s. 6140.

²⁰ TT, 199, s. 5467. Tüm bu çelişkili veriler Tölös boylarının yerleşim yerlerinin ayrıntılı olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

²¹ THY, 72, s. 1305-1307.

²² HTS, 217B, s. 6140.

²³ TT, 199, s. 5467.

²⁴ HTS, 217B, s. 6140. Tilla Deniz Baykuzu'nun eserinde, 30.000 çadırılık P'u-ku nüfusunun 70.000 asker çıkarabildiği dile getirilmekle birlikte, bunun bir yazım hatasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira kendisinin kaynak gösterdiği eserde ve P'u-ku Huai-en ile ilgili bir çalışmada P'u-kuların ahali sayısı 30.000, yetmiş asker sayısı 10.000 olarak verilmiştir. Bakınız, Tilla Deniz Baykuzu, *An Lu-shan İsyanı Ve Büyük Yen Devleti*, Kömen Yayınları, Konya 2013, s.12; Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s.257.

²⁵ TT, 199, s.5467.

²⁶ TCTC, 216, s.6910.

boyların en güçlüsü olarak değerlendirilen Hsüeh Yen-t'olara²⁷ boyun eğdirmek için yeterli olduğunu dile getirmesi²⁸ ve yine bazı kayıtlarda Yen-t'oların yıkılışında Uygurlara değinilmeksizin bu iki boyun öne çıkarılması,²⁹ askerî imkânlarının anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Tongra Boyunun Siyasi Tarihi

Bilindiği üzere Kök Türk Kaganlığı 552 yılında resmen kurulmuş, “İllig Kagan” unvanını alan Bumın, kardeşi İstemi Yabgu’yu da kaganlığın batısını idare etmekle görevlendirmiştir. Bumın Kagan’ın vefatının ardından sırasıyla oğulları Kara, Mu-kan ve Taspar kaganların idaresinden sonra, İşbara Kagan dönemine (581-587) gelindiğinde Sui hükümdarı, casus elçisi Chang-sun Sheng’in tavsiyesi doğrultusunda, idareci Aşina sülalesi içindeki ihtilafların körüklenerek Kök Türklerin içeriden parçalanması stratejisini benimsemiş ve İstemi Yabgu’dan sonra kaganlığın batısını idare etmeye başlayan oğlu Tardu’ya kurt başlı sancak gönderip kendisini kagan olarak tanımıştır. Ayrıca Tardu’nun yolladığı elçiye, İşbara Kagan’ın elçisinden daha çok saygı gösterilmek suretiyle kaganın Tardu’ya karşı kışkırtılmaya çalışıldığı³⁰ ve Ch’u-lo-hou’nun oğlu³¹ Aşina Jan-kan’ın da kaganlığın bütünlüğüne karşı bir piyon olarak hedef alındığı görülmektedir. Kagan sülalesi içindeki gerilim iyice tırmanıp, İşbara Kagan tıpkı Çinlilerin planladığı gibi yalnız kaldığından,³² nihayetinde Sui hanedanından yardım almak zorunda kalmış ve 587 yılında

²⁷ Yen-t’o lideri İnanç’ın, 628 yılı dolaylarında 70.000 küsur aileye önderlik ettiği belirtilmektedir. Bakınız, *HTS*, 199B, s. 5344. “Hsüeh Yen-t’olar tüm boylar [arasında] en güçlü olanıydı.” Bakınız, *TCTC*, 192, s. 6045.

²⁸ “Tongralar [ve] P’u-kuların gücü Yen-t’olara boyun eğdirmek için yeterli fakat harekete geçmiyorlar, [çünkü] benden korkuyorlar.” Bakınız, *HTS*, 217B, s. 6137. Bazı kayıtlarda Yen-t’olar karşısında P’u-kular ve Tongralarla birlikte Uygurların da ismi zikredilmiş ve diğer boyların gücüne de değinilmiş olmakla birlikte, ilgili tüm kayıtlarda P’u-ku ve Tongra boylarının anılmış olması dikkat çekicidir: “Tongralar [ve] P’u-kular gibi on küsur boydan her birinin onbinlerce askeri [var, bu] Yen-t’olara baş eğdirmek [için] yeterli...” Bakınız, *TT*, 199, s. 5466; *TFYK*, 978, s. 3904; 991, s. 3993. “Tongralar, P’u-kular [ve] Uygurlar gibi on küsur boydan her birinin onbinlerce askeri var. Birlikte onlara (Yen-t’olara) saldırmaları [halinde] anında paramparça edebilirler.” Bakınız, *TCTC*, 197, s. 6201.

²⁹ “Daha sonra Tölöslerden P’u-kular [ve] Tongralar birlikte Hsüeh Yen-t’olara saldırmış [ve] onları mağlup etmiştir.” Bakınız, *TT*, 199, s. 5465.

³⁰ *SS*, 51, s. 1331; *PS*, 23, s. 818.

³¹ Ch’u-lo-hou, İşbara Kagan’ın kardeşidir. Aşina Jan-kan bazı kayıtlarda Ch’u-lo-hou’nun oğlu olarak anılırken, bazılarında İşbara Kagan’ın oğlu olduğu dile getirilmektedir, dolayısıyla şimdiye dek bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fakat Aşina Jan-kan’ın soyundan gelen beylerin Çince mezar kitabeleri sayesinde, Jan-kan’ın Ch’u-lo-hou’nun oğlu olduğu anlaşılmıştır. Bu hususta ayrıntılı bir inceleme için bakınız, Melike Kirilen, *Aşina Soylu Beylerin Çince Mezar Kitabeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017, s. 133-138.

³² İşbara Kagan; Tardu, Aşina Jan-kan ve Mu-kan Kagan’ın oğlu Apa (Ta-lo-pien) gibi kişilerin de katılımıyla Çin üzerine sefere çıkmış ve hızla ilerlemiştir. Fakat Tardu daha güneye inmek istemeyip ordusuyla geri dönmüş, Aşina Jan-kan da Chang-sun Sheng’in tavsiyesiyle İşbara Kagan’ı Tölöslerin isyan ettiğini söyleyerek

hayatını kaybetmiştir.³³ Vasiyeti doğrultusunda T'u-li Şad unvanlı kardeşi Ch'u-lo-hou'nun³⁴ kısa süreli yönetimi ve vefatının ardından, 588 yılında İşbara Kagan'ın büyük oğlu Yung-yü-lü başa geçer. "Hsieh-chia-shih To-na Tou-lan Kagan"³⁵ unvanını alan Yung-yü-lü, töre gereği dul katun Ch'ien-chin Konçuy³⁶ ile siyasi bir evlilik yapmış; fakat Sui hanedanınca son verilen Kuzey Chou hanedanına mensup olduğundan dolayı İşbara Kagan zamanından beri Sui karşıtı siyasi faaliyetlerde bulunan bu konçuy, sonunda eylemleri nedeniyle öldürülmüş ve Tou-lan Kagan da Sui hanedanıyla yeni bir evlilik ittifakı kurmak istemiştir. İşte bu sırada Ch'u-lo-hou'nun kuzeyde ikamet eden T'u-li Kagan unvanlı oğlu Aşina Jan-kan'ın da Sui hanedanıyla temaslarını arttırıp, evlilik talebinde bulunduğu görülmektedir. Esasen Jan-kan'ın askerî gücü yetersiz olduğundan çok daha kolay idare edilebileceği gerekçesiyle, Tou-lan Kagan'ın değil kendisinin teklifi kabul edilmiş ve An-i Konçuy ile evlendirilmiştir.³⁷ Bu saygısızlık karşısında öfkeye kapılan Tou-lan Kagan, daha önce birçok kez savaşmış olmalarına rağmen, 599 yılında batıdaki Tardu ile işbirliği yapmış ve birlikte Jan-kan'ı büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Nihayetinde Jan-kan Çin'e sığınmış, Tou-lan Kagan ile Tardu'nun kuvvetleri Çinlilerce püskürtülmüş ve Jan-kan Çin'de kagan ilan edilip "Ch'i-min Kagan"³⁸ unvanını almıştır. Bu sıralarda bir taraftan da iç isyanlarla mücadele eden Tou-lan Kagan tebaası tarafından öldürülünce, Tardu kendini "Bilge Kagan" ilan etmiş ve ülkede büyük bir karışıklık yaşanmıştır.³⁹ Kök Türklere tabi olmakla birlikte,

kandırınca sefere son verilmiştir. Bakınız, *SS*, 51, s. 1331; *PS*, 23, s. 818. Ardından İşbara Kagan'ın Apa'nın boyuna saldırıp annesinin ölümüne sebep olması üzerine Apa, Tardu'ya sığınmış ve T'an-han Kagan ile Tigin Şad unvanlı beyler de Apa'nın tarafına geçmiştir. Bakınız, *SS*, 84, s. 1868; *PS*, 99, s. 3293.

³³ Kirilen, *a.g.t.*, s. 14-19; Gömeç, *a.g.e.*, s. 38-71; Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 2014, s. 20-59.

³⁴ Aşina Chung'un ve Yü-she Şad Aşina Mo-mo'nun mezar kitabeleri sayesinde Ch'u-lo-hou'nun tam unvanının "Apa T'u-li Şad Yung-chou Yabgu Baga Kagan" olabileceği anlaşılmıştır. Fakat Aşina Ssu-mo'nun mezar kitabesinde açıkça görüldüğü üzere, kaganlar tahta çıktıklarında şadların önceki unvanlarını değiştirebilmektedir. Dolayısıyla "Apa Şad" ve "T'u-li Şad", Ch'u-lo-hou'nun farklı kaganlar dönemindeki unvanları da olabilir. Bakınız, Kirilen, *a.g.t.*, s. 273.

³⁵ Yung-yü-lü Çin yıllıklarında çoğunlukla kısaca "To-lan Kagan" olarak anılmakla birlikte, "Hsieh-chia-shih To-na" (頡伽施多那) unvanının, Shih (Aşina) Shan-ying'in mezar kitabesi sayesinde Kara Kagan'ın unvanlarından olduğu anlaşılan "Hsieh-chieh So-na" (纁傑娑那) unvanına çok yakın olduğu görülmektedir. Shih Shan-ying, İşbara Kagan'ın Ju-t'an Tigin vasıtasıyla torunudur. Mezar kitabesinden anlaşıldığı üzere, Tou-lan Kagan kardeşi Ju-t'an Tigin'i Hoten yeşiminden bir asa sunmak üzere Sui sarayına yollamış ve bu bey ülkedeki karışıklık nedeniyle bir daha geri dönmemiştir. Bakınız, Kirilen, *a.g.t.*, s. 91-110.

³⁶ Bu hanım ilk olarak Taspar Kagan ile evlenmiştir.

³⁷ *SS*, 51, s. 1333; *PS*, 23, s. 820.

³⁸ Kısaca Ch'i-min Kagan olarak anılan Aşina Jan-kan'ın tam unvanının "I-li Chen-to Ch'i-min Kagan" olduğu ve bunun "fikri ve bilgisi güçlü" anlamına geldiği söylenmektedir. Bakınız, *SS*, 84, s. 1872.

³⁹ Kirilen, *a.g.t.*, s. 19-22; Gömeç, *a.g.e.*, s. 71-75; Taşağıl, *a.g.e.*, s. 59-70

TOBİDER

bu döneme dek hangi hanedan üyesince idare edildiklerine değinilmeyen⁴⁰ P'u-ku ve Tongra boyları, işte bu karışıklık sırasında; Hsüeh Yen-t'olar ve Uygurlar gibi diğer boylarla birlikte, "Külüg Kagan" unvanını alan Aşina Ssu-mo'nun⁴¹ idaresine girmişlerdir. Tardu'nun 603 yılında T'u-yü-hunlara kaçması ve Aşina Ssu-mo'nun da Ch'i-min Kagan'a mağlup olup esir düşmesi üzerine,⁴² Çin destekli Ch'i-min Kagan'a bağlandıkları görülmektedir.⁴³ Ch'i-min Kagan'ın 609 yılında vefat etmesinden sonra, Ta-yeh saltanat döneminin (605-618) ortalarında, Batı Türklerinden Ch'u-lo Kagan'ın Tölöslere saldırıp mal varlıklarına el koyması ve kinlerinden korktuğundan yüzlerce önde gelen yiğidi öldürmesi üzerine, Uygurlar ve Bayırkularla birleşip isyan ettikleri ve kendilerine "erkin" unvanını verdikleri kaydedilmiştir.⁴⁴ Bu hadiseden sonra Ch'i-min Kagan'ın büyük oğlu Shih-pi Kagan'a tabi olan P'u-ku ve Tongra boyları,⁴⁵ İllig Kagan Aşina To-pi'nin idaresi zamanında (621-630), Ch'u-lo Kagan'ın küçük oğlu T'o Şad Aşina She-erh ile Yü-ku Şad'ın⁴⁶ idare

⁴⁰ Kuzeyde ikamet ettiği belirtilen Aşina Jan-kan Çin'e gittiğinde boyların Aşina Ssu-mo'yu kagan ilan ettiği bilgisi, öncesinde bu boylardan bazılarının Jan-kan'ın idaresinde olabileceğini akla getirmektedir. Bakınız, *HTS*, 215A, s. 6039.

⁴¹ Tang tarihlerindeki biyografilerinde yalnızca İllig Kagan (Aşina To-pi) ile aynı soydan geldiği ve babasının "To-liu Şad" olduğu; *Tzu-chih T'ung-chien ve Ts'e-fu Yüan-kuei*'de ise İllig Kagan'ın uzaktan [küçük] amcası olduğu dile getirildiğinden şimdiye dek Aşina soyağacındaki yeri tam olarak tespit edilemeyen Aşina Ssu-mo'nun mezar kitabesinde; büyük dedesi İllig (Bumın) Kagan, dedesi Ta-pa (Taspar) Kagan ve babası da To-lu Şad olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, I-feng saltanat dönemi (676-679) ortalarında kendisini On Okların kaganı ilan eden Aşina Tou-chih'ya bağlı olarak hareket eden komutan Li Che-fu'nun (李遮匐) da Aşina Ssu-mo'nun oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Tang tarihlerinde, Ssu-mo yabancılara benzediğinden Aşina soyundan olmadığı şüphesiyle şad olamadığı ve "Chia-pi (İlbeğ?) Tigin" olarak görev yaptığı dile getirilmesine rağmen, mezar kitabesi sayesinde; bir kagan torunu olduğu için önce "Po-ssu (Bars?) Tigin" ilan edildiği, ardından "Külüg Kagan" unvanıyla Hsüeh Yen-t'olar, Uygurlar, P'u-kular ve Tongralar gibi boyları yönettiği, Shih-pi Kagan'ın kendisini "Chia-pi (İlbeğ?) Tigin" atadığı ve İllig Kagan'ın da "Lo-shih Tigin" unvanını verdiği görülmektedir. İlgili kitabenin çevirisi ve değerlendirmesi için bakınız, Kirilen, *a.g.t.*, s. 50-87.

⁴² *Yeni Tang Tarihi*'nde, Aşina Jan-kan Sui hanedanına sığındığında çölün kuzeyindeki boyların Ssu-mo'yu kagan ilan ettiği ve Jan-kan ülkesine dönünce Ssu-mo'nun kagan unvanını bıraktığı kaydedilmiş olmakla birlikte, hadisenin detayları yalnızca Aşina Ssu-mo'nun mezar kitabesinde anlatılmaktadır. Buna göre Ssu-mo yakalanıp Sui sarayına götürülmüştür ve hatta Sui hükümdarı Yang'ın Ssu-mo'nun iplerini bizzat çözdüğü, daha sonra da ülkesine dönmek üzere serbest bıraktığı dile getirilmektedir. Ssu-mo'nun Külüg Kagan unvanını almış olması muhtemel 599-603 yılları arasındaki dönem kendisinin 17-21 yaşlarına tekabül etmektedir. Bakınız, *HTS*, 215A, s. 6039; Kirilen, *a.g.t.*, s. 60, 81.

⁴³ *PS*, 22, s. 822.

⁴⁴ "Ta-yeh [saltanat dönemi] ortalarında Ch'u-lo Kagan, Tölös boylarına saldırıp baskı yapmış, tehditle mal varlıklarına el koymuş, ayrıca kinlerinden korktuğundan, yüzlerce önde gelen yiğidi toplayıp haksız yere suçlamıştı. (Burada kullanılan 'haksız yere suçlamak' anlamındaki "k'eng" (隄) imi aynı zamanda 'canlı canlı gömmek' manasına da gelmektedir.) Wei-holar (Uygurlar) bunun üzerine P'u-kular, Tongralar [ve] Bayırkularla birleşip isyan ettiler. Kendilerine erkin [unvanını verdiler ve] 'Huei-ho' adını aldılar." Bakınız, *HTS*, 217A, s. 6111. Saadettin Gömeç'in tespit ettiği üzere, P'u-ku ve Tongra boyları bu hadisenin ardından Altı Bag Bodun ittifakına dahil olmuştur. Bakınız, Saadettin Gömeç, *Türk Tarihinden İzler II*, Berikan Yayinevi, Ankara 2014, s. 210-211.

⁴⁵ *HTS*, 217B, s. 6134.

⁴⁶ *Eski Tang Tarihi*'ndeki Uygur Monografisi'nde ve *Yeni Tang Tarihi*'ndeki Aşina She-erh'in Biyografisi'nde İllig Kagan'ın oğlu olarak anılan bu bey, Türkler Monografisi'nde "kaganın kardeşi" olarak zikredilmiştir.

ettiği boylar arasında anılmaktadır.⁴⁷ 627 yılında çok kar yağdığından hayvanlar telef olmuş, büyük bir kıtlık yaşanmıştır ve bu sırada Shih-pi Kagan'ın büyük oğlu Aşina Shih-po-pi T'u-li Kagan'a bağlı olduğu anlaşılan Tatabı gibi boyların T'ang hanedanına bağlandığı söylenmektedir.⁴⁸ Yü-ku Şad'a bağlı olan Hsüeh Yen-t'o, Uygur ve Bayırku gibi boylar da ayaklanıp Yü-ku Şad'ı kovmuş ve bu isyanı bastırmakla görevlendirilen T'u-li Kagan da,⁴⁹ Aşina She-erh da başarısız olmuştur.⁵⁰ Farklı kayıtlarda P'u-kuların sert yönetimi nedeniyle İllig Kagan'a karşı tepkili olduğu kaydedilmiş,⁵¹ Tongraların da İllig Kagan'ın yönetimi sırasındaki kargaşada acı çektiği dile getirilmiştir⁵² ve Kök Türklere karşı cazip koşullardan biri olarak T'ang hükümdarına sunulan; "P'u-kular, Tongralar, Uygurlar ve Yen-t'olar gibi boyların ayaklanma planı yaptığı" bilgisinden⁵³ anlaşıldığı üzere, onlar da diğerleri gibi kagana tepki göstermişlerdir. Dolayısıyla, 627 tarihli Tölös ayaklanmasında⁵⁴ P'u-kular ile Tongralar da rol oynamış olmalıdır. İllig Kagan'a baş kaldıran boyların desteğine rağmen kagan olmaya cesaret edemeyen Hsüeh Yen-t'o erkini İnanç, Kök Türkleri dize getirmeye çalışan T'ang hükümdarının desteğiyle 629 yılında Yinçü Bilge Kagan unvanını alarak kaganlığını ilan etmiş⁵⁵ ve kendisine karşı birleşen tüm bu kuvvetler karşısında çaresiz kalan İllig Kagan'ın İşbara Şad Aşina Su-ni-shih'ya sığınması üzerine; Tongraların da dâhil olduğu çeşitli boylar İnanç'a tabi olmuş,⁵⁶ büyük reislerinin de T'ang sarayına [ziyarete] gittiği kaydedilmiştir.⁵⁷

Ayrıca *Tzu-chih T'ung-chien*'deki bir kayıta İllig Kagan'ın ağabeyinin oğlu olduğu söylenirken, bir diğer kayıta T'u-li'nin kardeşi, yani Shih-pi Kagan'ın oğlu olarak anılmaktadır. Bakınız, *CTS*, 195, s. 5196; *HTS*, 110, s. 4114; 215A, s. 6036; *TCTC*, 192, s. 6045; 193, s. 6082; Kirilen, *a.g.t.*, s. 175.

⁴⁷ *CTS*, 109, s. 3288; *HTS*, 110, s. 4114. İllig Kagan ayrıca Börü Şad'ı Hsi (霽) boyunu, T'ung Tigin'i Soğd boyunu, Hu Tigin'i Hu-hsüeh boyunu idare etmekle görevlendirmiş; kimliğine değinilmeyen kardeşini Yen-t'oları yönetmek üzere "Yen-t'o Şad" ilan etmiş ve ağabeyi Shih-pi Kagan'ın Ni-p'u Şad unvanlı oğlu Aşina Shih-po-pi'yi de "T'u-li Kagan" ilan edip Kitanlar ve Mo-holar (靺鞨) gibi boyların idaresiyle görevlendirmiştir. Bakınız, *HTS*, 215A, s. 6038. *Eski Tang Tarihi*'nde de T'u-li'nin Tatabılar ve Hsiler (霽) gibi on küsur boyu idare ettiği kayıtlıdır. Bakınız, *CTS*, 194A, s. 5160.

⁴⁸ *CTS*, 194A, s. 5160.

⁴⁹ *CTS*, 194A, s. 5158; *HTS*, 215A, s. 6034.

⁵⁰ *HTS*, 110, s. 4114.

⁵¹ *WHTK*, 344, s. 20.

⁵² *TT*, 199, s. 5467.

⁵³ *CTS*, 68, s. 2507; *HTS*, 89, s. 3756; TFKYK, 366, s. 885.

⁵⁴ "Chen-kuan [saltanat döneminin] ilk yılında (627) Tölöslerden Uygurlar [ve] Hsüeh Yen-t'olar gibi [boylar] ayaklanmış, Yü-ku Şad'ı Ma-lieh Dağı'nda yenilgiye uğratmış, She-erh [da] yardıma [gidip] onlara saldırmış [fakat] başarılı olamamıştı." Bakınız, *HTS*, 110, s. 4114.

⁵⁵ *TCTC*, 193, s. 6061-6062; *CTS*, 199B, s. 5344.

⁵⁶ *TCTC*, 193, s. 6062.

⁵⁷ *HTS*, 215A, s. 6034-6035. Aynı eserde daha genel bir söylemle, 629 yılında Bayırkuların da P'u-kular, Tongralar, Hsiler (奚) ve Hsiler (霽) gibi [T'ang] sarayına gittiğine dair de bir kayıt bulunmaktadır. Bakınız,

TOBİDER

İllig Kagan'ın birkaç ay sonra (630) yakalanıp Çin'e götürüldükten çok kısa bir süre sonra burada vefat etmesiyle Kök Türklerin bir fetret dönemine girdiği ve bu sırada kuzeyde Yen-t'oların güçlendiği görülmektedir. Shih-pi Kagan'ın küçük oğlu Chieh-she-shuai'ın (Kür Şad) 639 yılındaki ihtilal girişiminden⁵⁸ sonra ise, T'ang hükümdarı hem Türklerin bu kadar yakınında bulunmasından korktuğundan, hem de Hsüeh Yen-t'oların onların yokluğu sayesinde gittikçe güçlenmesi üzerine kuzey sınırında bir tampon oluşturmak amacıyla, "Li" hanedan soyadını verdiği ve kagan ilan ettiği Aşina Ssu-mo'yu idaresindeki kitleyle Sarı Nehir'in güneyine yerleşmeye yollamıştır.⁵⁹ Dolayısıyla, Kök Türklerin kuzeye dönmesinden korkan Yinçü Bilge Kagan İnanc da, T'ai-tsung tören düzenlemek üzere T'ai Dağı'na gideceğinden askerlerin ona eşlik edeceğini ve sınırların savunmasız kalacağını düşünerek, Aşina Ssu-mo'yu ele geçirmek için harekete geçmiştir. Hsüeh Yen-t'olara tabi olan Tongralar da böylece Yen-t'olar ve Uygurlarla birlikte⁶⁰ çölü geçip, bir zamanlar "Külüg Kagan" unvanıyla kendilerini yönetmiş olan Aşina Ssu-mo'ya saldırmışlardır.⁶¹ Bu sıralarda Yen-t'oların evlilik yoluyla akrabalık kurma teklifini değerlendiren T'ai-tsung'un sözleri, hem Tongra ve P'u-ku boylarının gücüne dikkat çekmesi, hem de kendisinin Yen-t'oları saf dışı bırakma planını ifşa etmesi bakımından önemlidir.⁶²

HTS, 215A, s.6140. Bu hadise *Tzu-chih T'ung-chien*'de şöyle aktarılmaktadır: "Dokuzuncu ayda, Kök Türk erkinlerinden dokuz kişi, komutalarındaki 3000 atıyla gelip teslim oldu. Bayırkular, P'u-kular, Tongralar [ve] Hsilerin reisleri de komutalarındaki kitlelerle gelip teslim oldular." Bakınız, *TCTC*, 193, s. 6066.

⁵⁸ Shih-pi Kagan'ın oğlu ve T'u-li'nin kardeşi olan bu kahraman Türk beyi, 639 yılında T'ang hükümdarı T'ai-tsung'u bertaraf edip, T'u-li'nin oğlu olan Ho-lo-hu'yu kagan ilan etmek için kırk kadar destekçisiyle harekete geçmiş, ancak hadiselerin planlandığı şekilde cereyan etmemesi üzerine yakalanarak katledilmiştir. Bakınız, Saadetin Gömeç, *Türk Tarihinden İzler I*, Ankara 2014, s. 134-135; Gökçen Kapusuzoğlu, "Tarihî Bir Kişilik Olarak Kür Şad Ve 639 Yılı", *Gazi Türkiyat*, S. 21, Ankara 2017, s. 125-128.

⁵⁹ Aşina Ssu-mo'nun mezar kitabesinde ve Çin yıllıklarında kendisine değinilmemekle birlikte, Ssu-mo'nun yanına defnedilmesi ve şahsi mezar kitabesi sayesinde haberdar olduğumuz eşinin de Yen-t'o soylu olduğu görülmektedir. Ssu-mo bu sırada I-mi Ni-shu İlbeg Kagan ilan edilirken, eşi de Tonga Bilge Katun unvanını almış olmalıdır. Şahsi mezar kitabesine göre bu hanımın babası Külüg Tarkan, dedesi Mo-han Tarkan ve büyük dedesi de Baga Çor Erkin'dir. Bakınız, Kirilen, *a.g.t.*, s.47-48; Wu Kang- Wang Chin-yang, *Ch'üan T'ang Wen Pu-i 全唐文補遺 (Tang Metinleri Derlemesine İlaveler)*, C. 3, Hsi-an 1996, s. 339-340.

⁶⁰ *Tzu-chih T'ung-chien*'de bu boylara P'u-kular, Mo-holar ve Hsiler de ilave edilmiştir. Bakınız, *TCTC*, 196, s. 6170.

⁶¹ *CTS*, 69, s. 2518; *TCTC*, 196, s. 6170-6171; *TFYK*, 357, s. 817. *TFYK*'nin 985. ve 995. tomarlarında Uygurlar ve Tongralara ek olarak P'u-kular, Mo-holar ve Hsiler de anılmaktadır. Buna göre, tüm Yen-t'o zırhlı atlıları ile bu boylara mensup 200.000 kişilik bir kitle, her askere dört at düşecek şekilde, Ssu-mo'ya karşı saldırıya geçmiştir. Bakınız, *TFYK*, 985, s. 3949; 995, s. 4016.

⁶² "Geçmişte Han [hanedanı zamanında] Hunlar güçlüyken, Çin [onlara] karşı koyamıyordu, dolayısıyla güzel kızları süsleyip Ch'an-yülerle evlendiriyorlardı. Artık kuzey yabancıları zayıf, onları kontrol edebiliyorum, ayrıca Yen-t'olar ihtiyatla bana hizmet ediyorlar, yeni kurulan [bir devlet oldukları için] kitlelerce kabul görme hususunda bana bel bağlıyorlar. Tongralar ve P'u-kuların gücü Yen-t'olara boyun eğdirmek için yeterli fakat harekete geçmiyorlar, [çünkü] benden korkuyorlar." Bakınız, *HTS*, 217B, s. 6137. *Yeni Tang Tarihi*'nde yalnızca P'u-ku ve Tongra boylarının kuvvetine dikkat çekilirken, diğer kaynaklarda genel olarak on küsur

TOBİDER

645 yılında Yen-t'o lideri İnanç'ın vefatının ardından küçük oğlu Ssu Yabgu Pa-cho, ağabeyi T'u-li-shih Kagan'ı gafil avlayıp öldürerek tahta çıkmış ve "Hsieh-li Chü-li Hsüeh Sha (İllig Külüg Hsüeh? Şad) To-mi Kagan" unvanını almıştır.⁶³ Fakat karakteri ve haksız eylemleri nedeniyle⁶⁴ halkın bağlılığını kazanamadığından; Uygurların lideri T'u-mi-tu, P'u-kular ve Tongralarla birlikte ona saldırıp mağlup etmiştir.⁶⁵ To-mi Kagan'dan sonra başa geçen To-mo-chih'nin da Tokuz Oguzların bağlılığını kazanamayıp nihayetinde Çin sarayına gitmesiyle Yen-t'o idaresinin çöktüğü görülmektedir. Bundan sonra Tongralar, P'u-kular, Uygurlar, Bayırkular, To-lan-kolar, İzgiller, Edizler, Ch'i-piler, Tieh-chiehler, Hunlar ve Hu-hsüehlerin elçi yollayıp T'ang hanedanına bağlılıklarını sundukları bildirilmektedir.⁶⁶ 646 yılının sekizinci ayında Tongraların da dâhil olduğu onbir boy elçi yollamış, hükümdar T'ai-tsung da isteklerini görüşmek üzere Ling-chou'ya gitme kararı almıştır. Fakat, T'ai-tsung'un ilgili bir fermanında, Ch'i-pilerden sonra diğer boyların da tabi olduğu ve yalnızca P'u-kular ile Tongraların halâ nafîle bir direnç gösterdikleri dile getirilmektedir.⁶⁷ Dokuzuncu ayda, erkinler ile ilteberlerin yolladığı elçilerin art arda geldiği ve sayılarının

boyun gücüne değinilmiş olup, *Tzu-chih T'ung-chien*'de P'u-kular ve Tongralarla birlikte Uygurların ismi de zikredilmektedir: "Artık Çin güçlü ve kuzey yabancıları zayıf, bin Han askeri onlardan onbinlercesine saldırabilir. Yen-t'oların yerlerde sürünüp (elinden geleni yapıp) secde etmesi, her isteğini yerine getirmesi [ve] kibirle ihmalkâr davranmamasının sebebi hükümdar olarak tahtı yeni kazanmış olmalarıdır. Birlikte yaşayan [boylar] onların asıl tebaası değil, büyük ülke (Çin) sayesinde o kitlelerin itaat etmelerini sağlıyorlar. Tongralar [ve] P'u-kular gibi on küsur kavimden her birinin onbinlerce askeri [var, bu] Yen-t'oları yönetmek [için] yeterli; harekete geçmeye cesaret edememelerinin sebebi Yen-t'oları benim tahta çıkarmış olmam [ve] Çin'den korkmalarıdır. Şimdi kızlarımızı onlarla evlendirirsek, büyük ülkenin (Çin'in) damadı [olarak] saygınlıkları hayli artar, zümreler [onlara daha] çok destek olur, çeşitli soylardan [oluşan] boylar ona daha fazla saygıyla itaat eder. Yabancılar minnet ve sadakatten ne anlar? Birazcık [bile] hallerinden memnun olmayıp, komutalarındaki askerlerle güneye inerler, buna besle kargayı oysun gözünü denir. Bugün onlara kızlarımızı [vermezsek] görev oldukça basittir. Çeşitli soylardan boylar, onları (Yen-t'oları) terk ettiğini öğrenince, Yen-t'olarla rekabete girip saldırmaları kesindir." Bakınız *TT*, 199, s. 5466. "Tongralar, P'u-kular [ve] Uygurlar gibi on küsur boydan her birinin onbinlerce askeri var. Birlikte onlara saldırmaları hâlinde anında paramparça edebilirler..." Bakınız, *TCTC*, 197, s. 6201. "Tongralar [ve] P'u-kular gibi on küsur boyun onbinlerce askeri [var] ve güçleri Yen-t'oları baş eğdirmek için yeterli. Harekete geçmeye cesaret edememelerinin sebebi Yen-t'oları benim [tahta] çıkarmış olmam [ve] Çin'den korkmalarıdır." Bakınız, *TFYK*, 978, S. 3904; 991, s. 3993.⁶³ *CTS*, 199B, s. 5346.

⁶⁴ "Hsüeh Yen-t'o To-mi Kagan'ın hoşgörüsüz [ve] fevri [bir] tabiatı [vardı]. Şüpheli [ve] kıskançtı, nazik [biri] değildi. Babası zamanındaki kıymetli memurları ihraç etmiş, özellikle şahsen yakın olduklarını [göreve getirmişti ve] halkı [ona] bağlı değildi. To-mi çok [kişiyi] öldürdüğünden insanlar huzursuzdu." Bakınız, *TCTC*, 198, s. 6236-6237. "Pa-cho'nun hoşgörüsüz [ve] fevri [bir] tabiatı [vardı]. İdaresindekilere [karşı] merhametsizdi, pek çoğunu katletmişti [ve] tebaası ona bağlı değildi." Bakınız, *CTS*, 199B, s. 5346-5347.

⁶⁵ *TCTC*, 198, s. 6237. *TFYK*'nin 973. tomarında To-mi Kagan'ı "Uygur lideri T'u-mi-tu ile çeşitli boyların" mağlup ettiği söylenirken, 985., 991. ve 995. tomarlarda yalnızca P'u-ku ve Tongra boyları öne çıkarılmıştır. Bakınız, *TFYK*, 973, s. 3865; 985, s. 3950; 991, s. 3992; 995, s.4016. *Eski Tang Tarihi*'nde ise bu beyin Uygurlarca öldürüldüğü dile getirilmektedir. Bakınız, *CTS*, 199B, s. 5347.

⁶⁶ *Yeni Tang Tarihi*'nde "Tölöslerin onbir boyu"ndan söz edilirken, *Tzu-chih T'ung-chien*'de boy adları açıkça belirtilmiştir. Bakınız, *HTS*, 217A, s. 6112; *TCTC*, 198, s. 6238-6239.

⁶⁷ Ekrem, *a.g.m.*, s. 200; Tong Kao vd., *Ch'üan T'ang Wen 全唐文 Tang Metinleri Derlemesi*, 8, (平薛延陀幸靈州詔), s. 4.

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Spring p. 123-145

binlerle sayıldığı kayıtlıdır.⁶⁸ Nihayetinde, 647 yılında Yen-t'oların Sarı Nehir Dönemeci bölgesindeki toprakları T'ai-tsung tarafından askerî valilikler ve yabancı vilayetleri şeklinde düzenlenmiş ve Tongralar Kuei-lin askerî valiliğinde ikamet etmiştir.⁶⁹ Bu sırada Tongra ilteberinin "Shih-chien Çor (时健啜)" olduğu ve diğer boyların liderleriyle birlikte T'ang sarayında bir ziyafete katıldığı görülmektedir.⁷⁰ Tüm boy liderleri askerî vali veya vali ilan edilmiş, bazılarına askerî unvanlar da verilmiştir. Tongraların başındaki İlteber Shih-chien Çor'un da "askerî vali" ve "Sol Ling-chün Büyük Generali" ilan edildiği görülmektedir.⁷¹ *T'ung-tien* ile *Wen-hsien T'ung-k'ao*'nun yalnızca Tongralara ayrılan kısa bölümünde, Shih-chien Çor T'ang sarayına bağlılığını sunduktan sonra, T'ien-pao saltanat döneminin (742-756) başlarına kadar Tongralardan haber alınmadığı belirtilmiştir⁷² ve *Yeni Tang Tarihi*'nde de hadiseler An Lu-shan'ın isyanıyla (755) devam ettirilmiştir.⁷³ Oysa 660 yılında, Ling-chou askerî valisi Cheng Jen-t'ai komutasındaki T'ang ordusunun İzgiller, Bayırkular, P'u-kular ve Tongralardan oluşan dört boyu bastırmakla görevlendirildiği görülmektedir.⁷⁴ Kayıtlara göre Cheng Jen-t'ai yapılan üç savaşta da galip olmuş ve boyların peşine düşüp liderlerin başını aldıktan sonra geri dönmüştür;⁷⁵ fakat geride kalanlara boyun eğdiremediği anlaşılmaktadır, zira P'o-jun'un vefatından sonra⁷⁶ Uygurların başına geçen Pi-su-tu, hemen 661 yılında P'u-kular ve Tongralarla birlikte Çin sınırlarını ihlal etmiştir.⁷⁷ T'ang elçisini de öldürüp ayaklanan Tölöslere karşı Çin hükümdarı Cheng Jen-t'ai'ı Tölös bölgesi sefer ordusu başkomutanı olarak görevlendirmiş, Yen-jan askerî valisi Liu Shen-li ile Sol Muharip Muhafızlar Komutanı Hsüeh Jen-kuei'i de onun yardımcılarını yapmıştır. Ayrıca Hsiao Ssu-yeh de Selenge bölgesi sefer ordusu komutanlığına getirilmiş ve yardımcısı olarak Sol

⁶⁸ *CTS*, 3B, s. 59. Ling-chou'daki toplantı sırasında beşer kelimelik cümlelerden ibaret bir şiirin de taşta kazınıp, bu hadisenin anlatıldığı kaydedilmiştir. *TFYK*'de Uygurlar, Bayırkular, Tongralar, P'u-kular, To-lan-kolar, İzgiller (Ssu-chieh), Edizler, Kitanlar, Hsi-chiehler, Hunlar ve Hu-hsüehler gibi "on üç" boyun elçi yolladığı dile getirilmektedir. Bakınız, *TFYK*, 977, s. 3894.

⁶⁹ *CTS*, 195, s. 5196; 199B, s. 5348; *HTS*, 217A, s. 6112; *TCTC*, 198, s. 6244; *TFYK*, 956, s. 3824.

⁷⁰ *TCTC*, 198, s. 6242.

⁷¹ *HTS*, 217B, s. 6141.

⁷² *TT*, 199, s. 5467; *WHTK*, 344, s. 3016.

⁷³ *HTS*, 217B, s. 6141.

⁷⁴ *HTS*, 3, s. 60; 217B, s. 6140; *TCTC*, 200, s. 6322; *TFYK*, 986, s. 3954. Bu hadise *HTS* ve *TFYK*'ye göre 8. ayda, *TCTC*'ye göre 9. ayda gerçekleşmiştir.

⁷⁵ *TFYK*, 986, s. 3954; *TCTC*, 200, s. 6322.

⁷⁶ T'u-mi-tu'nun oğlu olan P'o-jun'un vefatından sonra Uygurların başına geçen liderlere ilişkin kayıtlarda farklılıklar ve belirtilen tarihler arasında da bazı tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bakınız, Erkin Ekrem, "Baz Kağan Meselesi", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5/1, Ankara 2008, s. 58-61.

⁷⁷ *CTS*, 195, s. 5198.

Karargah Muhafızları Komutanı Chiang Jen-shih görevlendirilmiştir.⁷⁸ Hsüeh Tsung-cheng'in dikkat çektiği üzere, tek bir sefer için bu ünlü komutanların görevlendirilmesi isyanın ciddiyetini ortaya koymaktadır.⁷⁹ Çin yıllıklarında mahir bir okçu olarak anılan Hsüeh Jen-kuei ile T'ang ordusunun yaklaştığını öğrenip 100.000 küsur kişilik bir ordu toplayan⁸⁰ Tokuz Oguzların karşılaşması şöyle aktarılmaktadır:

Hsüeh Jen-kuei askerlere komuta ederek Kök Türklerin Dokuz Boyu'na T'ien-shan'da saldıracaktı. Yola çıkmadan, Kao-tsung [bir] zırh çıkarıp Jen-kuei'e onu test etmesini emrederek [şöyle] dedi: "Kadim [zamanların] mahir okçuları zırhın yedi katmanını delermiş, siz de beş katmanını vurun." Jen-kuei vurdu ve [zırhı] deldi. Kao-tsung çok şaşırdu ve sağlam bir zırh seçip ona bahşetti. O sırada Tokuz Oguzların 100.000 küsur [askerlik bir] kitlesi vardı, yiğit ve güçlü onlarca kişiyi öne çıkarıp meydan okudular. Jen-kuei üç ok attı [ve] üçünü vurup öldürdü, geriye kalanlar atlarından inip (cayıp) teslim olmayı rica ettiler [fakat] Jen-kuei sonradan tehlike [yaratacaklarından] korkarak onları [haksız yere] katletti⁸¹. Hemen çölün kuzeyinde geriye kalan kitle [üzerine] ordu sevk etti, onların sahte yabguları [olan] üç kardeşi yakalayıp döndü. Orduda [şöyle bir] şarkı [söylendi]: "Komutan üç okla T'ien-shan'ı bastırdu, kahramanlar şarkılar söyleyerek Yeşim Geçit'e girdiler." ⁸²

Burada daha ziyade Hsüeh Jen-kuei'in okçuluğunu metheden mübalağalı bir söylem görülse de, T'ang ordusunun teslim olanları katlettiği ve hayatta kalanlara karşı taarruza geçip üç lideri ele geçirdiği anlaşılmaktadır. Hemen aynı ifadelere yer verilen *Yeni Tang Tarihi*'nde de bu hadiseden sonra Tokuz Oguzların zayıfladığı dile getirilmektedir.⁸³

Kök Türk Kaganlığı'nın İltiş Kagan önderliğinde yeniden yükselişinden üç yıl kadar sonra, 685 yılında Tokuz Oguzlar arasında çok büyük bir kıtlık yaşanmıştır. Hemen ardından patlak veren T'ang karşıtı isyanın liderleri Tongra ve P'u-ku boyları olarak anılmaktadır ve sonuç olarak iki boyun liderinin de idam edildiği kaydedilmiştir.⁸⁴

⁷⁸ TCTC, 200, s. 6326.

⁷⁹ Hsüeh, *a.g.m.*, s. 11.

⁸⁰ TCTC, 200, s. 6327; TFYK, 846, s. 3218.

⁸¹ Burada esasen "diri diri gömmek" anlamına gelen, fakat eski Çin yıllıklarında düşman askerlerini öldürdükten sonra cesetlerini üst üste yığma eylemine işaret edebilen k'eng sha (坑殺) sözcüğü kullanılmıştır. Bu sözcüğün "haksız yere suçlamak" manasında bir yan anlamı da bulunduğundan, en geniş anlamıyla "haksız yere büyük bir katliam yapmak" veya "masumları katletmek" şeklinde de yorumlanmaktadır.

⁸² TFYK, 846, s. 3218. Erkin Ekrem bu karşılaşmanın tarihini 661 yılının üçüncü ayının birinci günü (25 Mart 662) olarak tespit etmiştir. Bakınız, Ekrem, *a.g.m.*, s. 206.

⁸³ HTS, 111, s. 4141.

⁸⁴ Ch'en Tzu-ang (陳子昂), *Ch'en Tzu-ang Chi* 陳子昂集, s. 100, Shanghai Ku-chi Ch'u-pan-she, Shanghai 2017.

İlteriş Kagan'ın vefatından sonra (691), oğulları Bilge Tigin ve Köl Tigin henüz küçük olduğundan, idareyi kardeşi Kapgan Kagan devralmıştır.⁸⁵ Pek çok zaferinin yanı sıra, Ordos'taki altı vilayette yaşayan Türkleri de kendisine bağlayan Kapgan Kagan, Çin yıllıklarına göre yaşlandıkça daha sert davranmaya başlayarak tebaasını kendinden uzaklaştırmış, yönetiminin son yıllarında ülkede isyanlar artmış ve ayrışmalar yaşanmıştır.⁸⁶ 715 yılı dolaylarında Aşina Bilge Tigin unvanlı bir beyin de, idaresindeki kitleyle birlikte T'ang hanedanına bağlandığı ve muhtemelen aynı yıl içinde T'ang hükümdarı Hsüan-tsung tarafından Tokuz Oguzları barışçıl yöntemlerle itaat altına almakla görevlendirildiği görülmektedir.⁸⁷ 716 yılında Bayırkuların üzerine yürüyüp, onları büyük bir yenilgiye uğratan Kapgan Kagan, Çin yıllıklarındaki genel söyleme göre sefer dönüşünde yeterince önlem almadığından tuzağa düşürülmüş⁸⁸ ve başı kesilerek katledilmiştir. Bundan sonra; Bayırkular, Uygurlar ve Hsiler ile birlikte P'u-kular ve Tongraların da T'ang hanedanına bağlandığı ve Ta-wu garnizonunun kuzeyine yerleştikleri kayıtlıdır.⁸⁹ *Tzu-chih T'ung-chien*'e göre, 718 yılı itibarıyla P'u-ku askerî valisi "Yeh-le-ko", Tongra askerî valisi "Bilge Mo Çor", Bayırku askerî valisi "Hsieh-chih-lüeh", Hsi askerî valisi "Pi-yen" ve Uygur askerî valisi "I-chien İlteber" olup, T'ang ordusuna yardım ettiklerinden hepsi T'ien-ping garnizonuna genel vali atanmıştır. Ayrıca, bir hadise olmadığı zaman her birinin boyuna dönüp hayatını kazandığı ve kendilerine sık sık destek sağlandığı da belirtilmektedir.⁹⁰ 719 yılının üçüncü ayında T'ang sarayında Tongralar ile Kitanlara bir ziyafet verildiği ve muhtemelen önde gelenlerine 100'er parça eşya dağıtıldığı kayıtlıdır.⁹¹ Dördüncü ayda Tongra lideri Mo Çor'un T'ang sarayına elçi yollayıp hediyeler sunduğuna dair de bir kayıt

⁸⁵ *CTS*, 194A, s. 5168; *HTS*, 215A, s. 6044-6045.

⁸⁶ Saadettin Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, Ankara 2011, 4. Baskı, s. 158-160.

⁸⁷ Bu bilgi yalnızca Aşina Bilge Tigin'in mezar kitabesinde mevcuttur. Bakınız, Kirilen, *a.g.t.*, s. 208-217; *CTWP*, C. 3, s. 59-60.

⁸⁸ Saadettin Gömeç'in dikkat çektiği üzere Kapgan Kagan'ın ölümü pek çok sebepten ötürü bir pusuyla açıklanamayacak kadar esrarlıdır. Bakınız, Gömeç, *a.g.e.*, s. 162-163. Ayrıca şahsi mezar kitabesinde Aşina Bilge Tigin de kaganın katliyle ilişkilendirilmiş olup, hemen bu tarihlerde T'ang sarayınca terfi ettirilmesi ve eski kavminin idaresinin de kendisine verilmesi dikkat çekicidir. Bakınız, Kirilen, *a.g.t.*, s. 210, 216.

⁸⁹ *Yeni Tang Tarihi*'nde bu hadiseye karışan boylardan bazıları zikredilmiştir: "Tu-hsieh-chih ölünce, oğlu Fu-ti-fu [tahta] çıktı. Ertesi yıl Kapgan'a (Mo-ch'o) saldırıp öldürmede T'ang [hanedanına] yardım etti. Bunun üzerine diğer boylardan I-chien İlteber ile Tongralar, Hsiler ve diğerleri hep geldi, [hükümdarın] fermanıyla boyları Ta-wu garnizonunun kuzeyine yerleştirildi." Bakınız, *HTS*, 217A, s. 6114. Öte yandan *Tzu-chih T'ung-chien*'de beş boydan söz edilmekte olup, hepsinin ismine yer verilmiştir: "Bayırku, Uygur, Tongra, Hsi [ve] P'u-kular [olmak üzere] beş boyun hepsi gelip tabi oldu [ve] Ta-wu garnizonunun kuzeyine yerleştirildiler." Bakınız, *TCTC*, 211, s. 6719.

⁹⁰ *TCTC*, 212, s. 6732.

⁹¹ *TFYK*, 974, s. 3873.

mevcuttur.⁹² 720 yılında, P’u-kuların askerî valisi olarak görülen Chüeh-mo⁹³ ile Edizlerin (Hsieh-tieh), Shou-hsiang şehri yakınlarında yaşadıkları ve Bilge Kagan yönetimindeki Kök Türklerden gizlice destek alıp şehri ele geçirmeyi planladıkları görülmektedir.⁹⁴ Bu planı öğrenen Shuo-fang büyükelçisi Wang Chün, P’u-ku lideri Chüeh-mo gibi kişileri⁹⁵ bir ziyafet bahanesiyle Shou-hsiang şehrinde toplamış ve pusudaki askerler hepsini katletmiştir.⁹⁶ *Eski Tang Tarihi* öldürülenlerin sayısını 1000 küsur olarak vermiş;⁹⁷ *Tzu-chih T’ung-chien* de, Sarı Nehir Dönemeci’ndeki tabi hanelerin neredeyse tükendiğini kaydetmiştir.⁹⁸ Bunun üzerine, Ta-t’ung ve Heng-yeh garnizonları civarında yaşayan Tokuz Oguz boylarının korkuya kapıldığı belirtilirken, özellikle Bayırkular ile Tongralar anılmaktadır.⁹⁹

Pan Köl Tigin’in oğlu Ozmuş Kagan döneminde, Tongraların lideri olduğu anlaşılan A-pu-ssu’nun “Sağ Yabgu” olarak görevlendirildiği görülmektedir. Fakat Ozmuş Kagan’ın mağlubiyeti üzerine, 742 yılında¹⁰⁰ A-pu-ssu idaresindeki 10.000 küsur haneyle Çin’e tabi olmuş ve Shuo-fang’ın bağlı olduğu Ho-nan topraklarına yerleşmişlerdir. Tongralara erzağın yanı sıra, her yıl yüzbinlerce top ipek verildiği ve Sarı Nehir Dönemeci’ndeki idari bölge ile ilçelerdeki ambarların boşaldığı kayıtlıdır.¹⁰¹ Uzun boylu, yapılı ve son derece kıvrak zekâlı biri olarak tasvir edilen¹⁰² A-pu-ssu’ya da “Li Hsien-chung” (李獻忠) adı¹⁰³ ile “Feng-hsin Prensi” asalet unvanı verilmiş ve Shuo-fang genel vali yardımcılığına getirilmiştir.¹⁰⁴ Bu bey

⁹² *TFYK*, 971, s. 3848.

⁹³ Günümüz sesletimiyle “Shao-mo” (勺磨) okunan bu ad, *Tzu-chih T’ung-chien*’deki ilgili not doğrultusunda “Chüeh-mo” olarak düzeltilmiştir. Bakınız, *TCTC*, 212, s. 6740.

⁹⁴ *TCTC*, 212, s. 6740-6741.

⁹⁵ Hadise üzerine en ayrıntılı bilgiyi veren *Tzu-chih T’ung-chien*’de P’u-ku askerî valisi “Chüeh-mo gibi kişiler”den bahsedilirken, *Yeni Tang Tarihi*’nde “A-pu-ssu ve diğerleri”, *Eski Tang Tarihi*’nde ise “A-pu-ssu gibi 1000 küsur kişi”den söz edilmektedir. Bakınız, *TCTC*, 212, s. 6740; *CTS*, 97, s. 3052; *HTS*, 125, s. 4407. T’ien-pao saltanat döneminin (742-756) başlarında Tongraların liderinin “A-pu-ssu” olarak anıldığı görülmekle birlikte, 720 yılında gerçekten katledilmesi halinde farklı kişiler oldukları aşikârdır. Fakat 720 yılındaki hadisede, Tokuz Oguzlardan özellikle Tongralar ile Bayırkuların korkuya kapılması göz önüne alındığında, idam edilen A-pu-ssu’nun da bir Tongra lideri olabileceği akla gelmektedir. Bakınız, *TT*, 199, s. 5467.

⁹⁶ *TCTC*, 212, s. 6740-6741; Gürhan Kırilen, *Sarı Irmak Kıyısında Türk Heykelleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 168, 171.

⁹⁷ *CTS*, 97, s. 3052.

⁹⁸ *TCTC*, 212, s. 6741.

⁹⁹ *CTS*, 97, s. 3052; *HTS*, 125, s. 4407; *TCTC*, 212, s. 6741.

¹⁰⁰ *TCTC*, 215, s. 6855.

¹⁰¹ *TT*, 199, s. 5467.

¹⁰² *HTS*, 225A, s. 6415.

¹⁰³ *HTS*, 193, s. 5545; *TCTC*, 216, s. 6910.

¹⁰⁴ *TCTC*, 216, s. 6910.

T'ang hükümdarının sevdiği kişilerden biri olmakla birlikte, An Lu-shan'ın ondan hiç hoşlanmadığı¹⁰⁵ ve kendisinin de An Lu-shan'dan çekindiği anlaşılmaktadır. *Tzu-chih T'ung-chien*'e göre, An Lu-shan hükümdara dilekçe sunup A-pu-ssu'nun onbinlerce Tongra atlısına komuta ederek Kitanlara saldırmasını istemiş, fakat A-pu-ssu bu sırada An Lu-shan'ın kendisine zarar vereceğinden korktuğundan gitmek istememiş ve ısrar edilince komutasındakilerle birlikte ambarları büyük ölçüde yağmalayıp Gobi Çölü'nün kuzeyine dönmüştür.¹⁰⁶ Ardından Uygurlara mağlup olunca kitlesi dağılmış ve Karluklara kaçmasına rağmen ele geçirilip başkentte idam edilince, kendisine bağlı bazı Tongra askerleri de An Lu-shan'ın idaresine girmiştir.¹⁰⁷ *Tzu-chih T'ung-chien*'in 216. tomarında; Tongralar, Hsiler ve Kitanlardan An Lu-shan'a tabi olan 8000 küsur kişiden söz edilmektedir.¹⁰⁸ An Lu-shan

¹⁰⁵ “Hsien-chung yetenekli [ve] akıllıydı, An Lu-shan'ın altında kalmadı, Lu-shan ondan nefret ediyordu.” Bakınız, *TCTC*, 216, s. 6910. “[An] Lu-shan onun yeteneğini çok kıskanıyordu, emri altına girmeyince ona saldırıp ele geçirmek istedi [ve] bu yüzden dilekçe sunup kendisine yardımcı olmasını rica etti.” Bakınız, *HTS*, 225A, s. 6415.

¹⁰⁶ *TCTC*, 216, s. 6910.

¹⁰⁷ *WHTK*, 344, s. 20; *TT*, 199, s. 5467. *Yeni Tang Tarihi* 217b'de Tongra boyu hakkında bilgi verilirken: “...Reisleri İlteber Shih-chien Çor, Sol Ling-chün Büyük Generali ilan edildi ve askerî vali [unvanı] verildi. An Lu-shan isyan ettiğinde onun/onların (其) askerlerini ele geçirip kullandı...” ifadesi kullanılmıştır. Buradaki “其” imi “onun” değil, “onların” yani Tongraların askerlerini kullandı şeklinde tercüme edilmelidir. Zira An Lu-shan zamanında Tongraların lideri A-pu-ssu'dır ve İlteber Shih-chien Çor bir asır kadar önce, 647 dolaylarında liderlik yapmıştır. Bakınız, *HTS*, 217B, s. 6041. Wen-hsien T'ung-k'ao'da ilgili ifadedeki “其” imi açıkça A-pu-ssu'dan bahsedildikten sonra kullanılmaktadır.

¹⁰⁸ *TCTC*, 216, s. 6905. *Yeni Tang Tarihi*'nde bu kişilerin sayısı 8000 olarak kayıtlıdır. Bakınız, *HTS*, 225A, s. 6414. Ayrıca, *An Lu-shan Shih-chi*'deki bir kayıttaki Hsi boyu yerine Shih-weiler (室韋) Yeh-lo-holar ile birlikte anılmaktadır. Fakat bu kayıttaki en dikkat çekici ifade An Lu-shan'ın ordusundan bahisle kullanılan “baba-oğul ordusu”dur (父子軍). Bakınız, Wang Jen-yü (王仁裕), Yao Ju-neng (姚汝能), ed. Tseng I-fen (曾貽芬), *K'ai-yüan T'ien-pao Yi Shih - An Lu-shan Shih-chi 開元天寶遺事-安祿山事跡*, Pekin 2006, s. 94; Jui Chuan-ming (芮传明), “‘曳落河’与‘柘羯’考”, *Hsi-yü Yen-chiu*, 1991/3, s. 41.

onları evlatlığı gibi yetiştirip,¹⁰⁹ “Yeh-lo-ho”¹¹⁰ adını vermiştir ve bunun “yabancıların”¹¹¹ dilinde “kahraman savaşçı/cesur ve güçlü erkek” anlamına geldiği kayıtlıdır.¹¹² An Lu-shan isyan ettikten sonra, önde gelen generallerinden Ts’ui Ch’ien-yu’nun, 756 yılında Türgiş

¹⁰⁹ HTS, 225A, s. 6414.

¹¹⁰ Pao Wen-sheng, “kahraman savaşçı/cesur ve güçlü erkek” (健兒, chien-er) anlamındaki “Yeh-lo-ho” (曳落河) ses çevriminin Köl Tigin ve Bilge Kagan Yazıtlarında görülen “alpagu” veya “yılpagu” sözcüğünü karşıladığı görüşündedir. Bakınız, Pao, a.g.t., s.105. Christopher Beckwith ise Orta Çince’nin arkaik kuzey diyalekti telaffuzuyla, “Yeh-lo-ho”nın “yerlak xa”yı karşıladığını ve bunun da “Erlik Han”’a tekabül ettiğini dile getirmiştir. Bakınız, Christopher I.Beckwith, *Empires Of The Silk Road*, Princeton University Press, Princeton 2009, s. 393. Ayrıca *Yeni Tang Tarihi*’ndeki Batı Bölgeleri II’de, Buhara’dan bahisle şöyle bir kayıt yer almaktadır: “Cesur [ve] güçlü kuvvetlileri ‘Che-chieh’ (柘羯) olarak askere alırlar. ‘Che-chieh’ [tıpkı] Çin dilindeki ‘savaşçı’ gibidir.” Bakınız, HTS, 221B, s. 6244. Budist rahip Hsüen Tsang da raporunda Semerkand’dan bahsederken: “Che-chiehlerin cesur bir tabiatı vardır. Ölümü eve dönmek gibi görürler, savaşta düşman karşılarında duramaz.” demektedir. Bakınız, Hsüen Tsang, *Ta T’ang Hsi-yü Chi 大唐西域記 (Batı Bölgeleri Kayıtları)*, Shanghai 1977, 1, 871-3; Gürhan Kırilen, *Budizm ve Orta Asya: Xuan Zang Seyahatnamesi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015, s. 63. Feng Ch’ang-ch’ing’in Biyografisi’nde ise An Lu-shan’ın bazı askerlerinin de ‘Che-chieh’ sözcüğüyle anıldığı görülmektedir: “[Feng] Ch’ang-ch’ing, ‘Che-chieh’ (柘羯) ile çarpışmak [üzere] cesur süvarilerini yolladı [ve] düşmanın [askerlerinden] yüz kadar kişiyi (數十百人) öldürdüler.” Bakınız, CTS, 104, s. 3209; HTS, 135, s. 4581. Dolayısıyla “Che-chieh” (Çakar) ve “Yeh-lo-ho” sözcükleri üstün cesaretleri ve savaşçılıklarıyla öne çıkan birliklere verilen adlar olarak görülmektedir. Bakınız, Jui, a.g.m., s.40. Jui Chuan-ming, “Yeh-lo-ho” ve “Che-chieh” ifadelerini boylar, etimoloji, ilgili kayıtlar ve bunlar arasındaki “baba-oğul ordusu” (父子軍) - “evlatlık” (假子) gibi bağlantılar düzleminde kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Araştırmacıya göre, T’ang dönemindeki “Yeh-lo-ho” ve “Che-chieh” ile Osmanlı dönemindeki “kul” kavramları arasında teşkilat yapıları, efendileri ile ilişkileri ve icraat karakterleri bakımından fevkalade bir tutarlılık söz konusudur. Jui, bunun da ötesinde iki noktaya dikkat çekmektedir. Bunlardan ilkinde göre, “Yeh-lo-holar” ile “Che-chiehler” sırasıyla piyadeler ve süvariler olarak ayrılmakta olup, aynı ayırım “kullar” arasında da mevcuttur. İkinci olarak ise, “Yeh-lo-ho” sesletim bakımından piyade muhafızlar olan “Solaklar”’a; “Che-chieh” ise Türkçede “sağ” veya “sağ kanat birliği”ne tekabül ediyor olabilir ve hanedanın atlı birlikleri olan Sipahiler daima efendilerinin sağında yer almışlardır. Dolayısıyla “Yeh-lo-ho” ile “Che-chieh”nin ilk temel anlamları belki de farklı soylara mensup yiğit savaşçılardan oluşan “sol kanattaki piyadeler” ve “sağ kanattaki süvariler”dir. Bakınız, Jui, a.g.m., s. 40-47; Tilla Deniz Baykuzu, *An Lu-shan İsyanı Ve Büyük Yen Devleti*, Kömen Yayınları, Konya 2013, s. 82-83.

¹¹¹ Beckwith “yabancıların dili” ifadesinin Kitanca, Eski Türkçe, Soğdca veya o dönemde bölgede konuşulan başka bir dile işaret ediyor olabileceğini dile getirmiştir. Bakınız, C. Beckwith, a.g.e., s. 393. Bu hususta, Yeh-lo-ho’ya (曳落河) çok yakın bir ses çevrimi olan “Yeh-le-ko”nın (曳勒歌) 718 yılı dolaylarında bir P’u-ku liderinin unvanı olarak görüldüğüne de dikkat çekmek istiyoruz. Bakınız, TCTC, 212, s. 6732. Ayrıca, Ts’en Chung-mien de “Yollıg” sözcüğünün Çince ses çevrimleri hususunda, yine Yeh-lo-ho’ya (曳落河) çok yakın olan “Yeh-le-ko” (曳勒哥) ve “Yeh-lieh-ho” (也列河) tahmininde bulunmuş, bunlardan “Yeh-lieh-ho”nın (也列河) *Wei Tarihi*’nde Tölöslere mensup bir kişi adı olarak geçtiğini belirtmiştir. Bakınız, Ts’en Chung-mien, *T’u-chüeh Chi Shih 突厥集史 (Kök Türk Tarihi Derlemesi)*, Pekin 1958, s. 1135. “Yeh-lieh-ho” (也列河) *Kuzey Tarihi*’nde Altı Uç Ayaklanması sırasında, 524 yılı dolaylarında P’o-liu-han Pa-ling’e ihanet eden batıdaki Tölöslerin liderlerinden biri olarak görülmektedir. Bakınız, PS, 23, s. 846. Yine yakın bir ses çevrimi olarak, Yağlakar da “Ya-lo-ko (藥羅葛)” şeklinde yazılmaktadır. Bakınız, HTS, 195, s. 5198; HTS, 217A, s. 6111.

¹¹² TCTC, 216, s. 6905; WHTK, 344, s. 20. Ahmet Taşağıl, *Eski Türk Boyları*’nda “Yeh-lo-ho”yı bir kişi adı olarak görmüştür. Bakınız, Ahmet Taşağıl, *Eski Türk Boyları*, Bilge Kültür Sanat, 2. Basım, İstanbul 2017, s. 141, 168, 187.

asıllı T'ang komutanı Koşu Han'la olan Ling-pao Savaşı'nda, seçkin Tongra atlılarının T'ang ordusuna öldürücü darbeyi vurduğu görülmektedir.¹¹³

An Lu-shan'a bağlanan Tongralar, P'u-kular ve Kök Türklerin,¹¹⁴ liderleri Aşina Ts'ung-li komutasında hareket ettiği,¹¹⁵ fakat daha sonra Tongralar ve Aşina Ts'ung-li'nin ona ihanet ettiğine ilişkin birtakım kayıtlar mevcuttur. Bu hususta en yaygın söylem, Tongraların An Lu-shan'a sırt çevirip, ahırdan 2000 at alarak kaçmış olmasıdır.¹¹⁶ Fakat, *Yeni Tang Tarihi*'nin 156. tomarına göre Tongraların ve Aşina Tsung-li'nin eylemi çok daha farklı bir amaç taşımaktadır:

[An] Lu-shan isyan ettiğinde, Aşina Ts'ung-li'yi Tongralar [ve] Kök Türklerden 5000 atlıya komuta ederek Shuo-fang'da numaradan teslim olup, sınır kapısından geçerek, [Sarı] Nehir Dönemeci'ndeki dokuz yabancı askeri valiliği [ile] altı yabancı [vilayetindekileri] ayaklanmaya ikna etmekle görevlendirdi. Boylar toplam 500.000 [kişiden oluşuyordu. Kuo] Tzu-i, [Han] Yu-kuei'ye derhal Hsin Ching-kao [ile] onları mağlup etmesini emretti [ve nihayetinde] dokuz yabancı askerî valiliği yeniden [T'ang hanedanına] bağlandı.¹¹⁷

Buna göre Tongralar An Lu-shan'a ihanet etmemiş, Aşina Ts'ung-li komutasında Sarı Nehir Dönemeci bölgesinde sayıları toplam 500.000 kişi olarak zikredilen Türk boylarını ayaklanmaya ikna etmeye çalışmışlardır. Aşina Ts'ung-li'nin bizzat An Lu-shan'ın emri üzerine numaradan teslim olması, bazı kayıtlara "ihanet" şeklinde yansımış olmalıdır. Tongralar ayrıldıktan sonra başkentte, vali Ts'ui Kuang-yüan'in dahi An Lu-shan'ın kaçacağını sanmasına yol açacak kadar büyük bir karışıklık çıkması da bu planın bir parçası olabilir.¹¹⁸ Bununla birlikte, An Lu-shan'ın stratejisinden bağımsız olarak Aşina Ts'ung-

¹¹³ TCTC, 218, s. 6968. Ts'ui Ch'ien-yu'nun stratejisi, *Tzu-chih T'ung-chien*'in 218. tomarında ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

¹¹⁴ *Yeni Tang Tarihi*'nin 156. tomarında Aşina Ts'ung-li komutasındaki 5000 kişinin Tongralar ve Kök Türklerden oluştuğu söylenirken, 137. tomarda ve *Eski T'ang Tarihi*'nin 120. tomarında Tongralar ve P'u-kulardan bahsedilmektedir. Bakınız; CTS, 120, s. 3451; HTS, 137, s. 4600; 156; s. 4903-4904.

¹¹⁵ TCTC, 218, s. 6986.

¹¹⁶ "[756 yılının] sekizinci ayında Tongralar, [An] Lu-shan'a sırt çevirip, ahırdan [aldıkları] 2000 atla çıkıp Ch'an-shui'ye geldiler." Bakınız, CTS, 111, s. 3318. "Çok geçmeden, düşmana (An Lu-shan) bağlı topluluktan Tongralar düşmana ihanet etti." Bakınız, CTS, 115, s. 3373. "[756 yılında] düşman birliğinin Tongra boyundan 5000 küsur kişi batı başkentinden çıkıp, Shuo-fang garnizonunda teslim oldu." Bakınız, CTS, 10, s. 243. "Su-tsung Ling-wu'da iken, [P'u-ku] Huai-en, Kuo Tzu-i'yi izleyip [hükümdarın] bulunduğu yere gitti. [Bu] sırada Tongra boyu batı başkentinde düşmana ihanet etmiş, kuzeyde Shuo-fang'ı yağmalamış, Tzu-i ile Huai-en onlara saldırmıştı." Bakınız, CTS, 121, s. 3477-3478. "Tongralar düşmana sırt çevirdi, ahırdan [aldıkları] 2000 atla kaçtılar. Düşman komutanları Sun Hsiao-che [ve] An Shen-wei onları çağırdı [fakat] başaramadılar." Bakınız, HTS, 141, s. 4654. "Çok geçmeden Tongralar düşmana sırt çevirdi, düşman komutanları An Shou-chung [ve] Chang T'ung-ju öldü..." Bakınız, HTS, 209, s. 5918.

¹¹⁷ HTS, 156, s. 4903-4904.

¹¹⁸ "Tongralar [ve] Kök Türkler kaçıp dönmüş, Ch'ang-an'da büyük karışıklık [çıkıyordu]. Memurlar kaçıp saklanıyor, hapisteki mahkûmlar kendi kendilerine firar ediyordu. Başkent valisi Ts'ui Kuang-yüan düşmanın

li'nin bu eylemine veya sınırlara hâkim olmayı planladığına değinilen kayıtlar da mevcuttur.¹¹⁹

T'ang hükümdarı Su-tsung, bu büyük ayaklanmayı bastırması için Kuo Tzu-i'yi görevlendirmiş, ayrıca Türk kökenli T'ang generali P'u-ku Huai-en'in oğlu P'u-ku Fen da komutasındaki askerlerle saldırıya geçmiş, fakat başarılı olamayıp teslim olmak zorunda kalmışlardır. Hatta P'u-ku Fen kaçıp geri dönünce, babası Huai-en'in çok hiddetlenip Fen'in başını aldığı söylenmektedir.¹²⁰ Bu hadiseden sonra memurlar ve askerlerin çok korktuğu, sonunda Tongralardan 100 küsur atının nehrin yukarısında mağlup edilip; tüm silahları, develeri ve atlarının ele geçirildiği kaydedilmiştir.¹²¹ Yine aynı eserdeki P'u-ku Huai-en'in Biyografisi'nde, Shuo-fang'ı yağmaladıkları ve Kuo Tzu-yi ile P'u-ku Huai-en'in da onlara saldırdığı kayıtlıdır.¹²² Bundan sonra Aşina Ts'ung-li komutasındaki Tongraların ve Sarı Nehir Dönemeci'nde ayaklanan diğer boyların, Uygurların yardımıyla bastırıldığı anlaşılmaktadır.¹²³

757 yılında An Lu-shan'ın vefat etmesinden sonra Tongraların, An Lu-shan'ın küçük oğlu An Ch'ing-hsü ile ittifak kurup, Kök Türk ve Hsi askerlerinin de katılımıyla, toplam 100.000 kişilik bir kuvvetle Sui-yang'a saldırdıkları kaydedilmiştir.¹²⁴ Ardından "Yeh-lo-holar" ve altı vilayetdeki boylar An Lu-shan'ın başkomutanı Shih Ssu-ming'e teslim olurken, Tongralar tabi olmayı reddettiği için saldırıya uğrayıp yenildikleri ve yağmalarda

kaçacağını sanıp, memurları ve askerleri Sun Hsiao-che'nın konutuna nöbet tutmaya yolladı. Hsiao-che [bunu] An Lu-shan'a bildirdiğinden, [Ts'ui] Kuang-yüan, Ch'ang-an ilçe hâkimi Su Chen [ve] komutasındakiler [ile] ilçe idarecilerinden [oluşan] on küsur kişiyle kaçtı." Bakınız, *TCTC*, 218, s. 6986-6987. Öte yandan Hu San-hsing bu hususta *TCTC*'ye eklediği notta, An Lu-shan gerçekten Aşina Ts'ung-li'ye böyle bir görev vermiş olsa, komutanlarından Sun Hsiao-che'nın onları geri çağırılmayacağı ve An Shen-wei'in korkuya kapılmayacağı gibi eleştirilerde bulunarak ilgili kaydın hatalı olduğu kanaatine varmıştır. Hu'ya göre Tongralar ve diğerleri uzun zamandır memleket hasreti çektiğinden An Lu-shan'a sırt çevirmiş, kargaşadan istifade edip çeşitli yabancıları bir araya getirerek sınırdaki toprakları ele geçirmek istemiş olmalıdır. Bakınız, *TCTC*, 218, s. 6986.

¹¹⁹ "Tongralar [ve] Kök Türklerden An Lu-shan'ı izleyip isyan edenler Ch'ang-an korularında konuşlanmıştı. Liderleri Aşina Ts'ung-li 5000 atlıya önderlik ederek, ahırdan 2000 at çaldı [ve] kaçıp Shuo-fang'a döndü. Çeşitli yabancıları birlik olmaya çağırılmayı [ve] sınırlara hâkim olmayı planlıyordu." Bakınız, *TCTC*, 218, s. 6986. "Aşina Tsung-li, Dokuz Boy askerî valiliği [ile] altı yabancı vilayetindeki çeşitli yabancılarından onbinlerce [kişilik] bir kitleyi ikna edip yanına çekmiş, Ching-lüeh garnizonunun kuzeyinde toplamıştı [ve] Shuo-fang'ı istila edeceklerdi." Bakınız, *TCTC*, 218, s. 6997.

¹²⁰ *CTS*, 121, s. 3477-3478. P'u-ku Huai-en, Çin hükümdarının vicdanına seslenerek sözde altı suçunu sıralarken bu hadiseye de değinmektedir. Bakınız, *CTS*, 121, s. 3485.

¹²¹ *CTS*, 121, s. 3477-3478.

¹²² *CTS*, 121, s. 3477-3478.

¹²³ *CTS*, 10, s. 243; *TCTC*, 219, s. 7007.

¹²⁴ *HTS*, 192, s. 5537.

ele geçirdikleri her şeyi kaybedip memleketlerine döndükleri söylenmektedir.¹²⁵ Tongra adı son olarak, Uygur hükümdar ailesinden olan ve kendini kagan ilan eden An-hsi'deki P'ang Tigin'in¹²⁶ Çin sarayına yolladığı elçisi Tongra Yü-lu'dan (榆禄) bahisle kullanılmıştır.¹²⁷

Sonuç

Askerî güçleriyle Tölösler arasında sivrilen önemli bir boy olan Tongralar(°)ın çoğu zaman P'u-ku boyuyla birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Farklı Çin yıllıklarındaki veriler bir araya getirildiğinde, hane sayısı P'u-kuların yarısı kadar olan Tongraların, P'u-kuların üç katı asker çıkarabildiği görülmektedir. İlgili kayıtlarda hane ve asker sayılarına ilişkin hata bulunabileceği akla gelse de, on binlerce Tongra askerinden söz edilen iki ayrı kayıt Tongraların son derece savaşçı bir boy olduğunu doğrulamaktadır. Çin tarih kaynaklarında Tongralara ilişkin kayıtlardan çoğunun An Lu-shan ile ilişkili olduğu görülmektedir ve bu eserlerdeki yaygın söylemin aksine, Tongraların An Lu-shan'a ihanet etmeyip, bizzat onun emriyle Aşina Tsung-li komutasında hareket etmiş olabilecekleri ortaya koyulmuştur. Ayrıca, Tongraların ve yakın komşularının ikamet yerleri hususunda kaynaklarda çelişkiler bulunduğu, dolayısıyla Tölös boylarının yerleşimine dair kapsamlı bir inceleme yapılması gerektiği görülmektedir. T'ang Hui Yao'daki Türk boylarına ait atlar ile tamgalarından söz edilen kayıt da bu hususta dikkate alınmalıdır.

¹²⁵ TCTC, 220, s. 7047.

¹²⁶ Saadettin Gömeç, Uygur Türkleri Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara 2015, s. 153.

¹²⁷ TCTC, 252, s. 8181.

KISALTMALAR

CTS: Eski Tang Tarihi

CTW: Ch'üan T'ang Wen

CTWP: Ch'üan T'ang Wen Pu-i

HTS: Yeni Tang Tarihi

PS: Kuzey Tarihi

SS: Sui Tarihi

TCTC: Tzu-chih T'ung-chien

TFYK: Ts'e-fu Yüan-kuei

THY: T'ang Hui-yao

TT: T'ung-tien

WHTK: Wen-hsien T'ung-k'ao

KAYNAKÇA

Alyılmaz, Cengiz, “Bugut Yazıtı Ve Anıt Mezar Külliyesi Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 13, Konya 2003, s. 11-22.

Baykuzu, Tilla Deniz, *An Lu-shan İsyanı Ve Büyük Yen Devleti*, Kömen Yayınları, Konya 2013.

Baykuzu, Tilla Deniz, “T'ang Hanedanlığının Büyük Türk Generali Pu-ku Huai-en”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54/1, Ankara 2014, s. 377-400.

Beckwith, I.Christopher, *Empires Of The Silk Road*, Princeton University Press, Princeton 2009.

Ch'en Tzu-ang (陳子昂), *Ch'en Tzu-ang Chi 陳子昂集*, Shang-hai Ku-chi Ch'u-pan-she, Shanghai 2017.

Ekrem, Erkin, “Baz Kağan Meselesi”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 1, Ankara 2008, s. 47-64.

Ekrem, Erkin, “Çin Kaynaklarında Dokuz Oğuz Meselesi: Sayısal Yapısı”, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri Ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2015, s.189-220.

TOBİDER

- Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Kağanlığı Ve Türk Bengü Taşları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- Gömeç, Saadettin, “Terhin Yazıtı’nın Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17/28, Ankara 1995, s. 71-84.
- Gömeç, Saadettin, *Kök Türk Tarihi*, Berikan Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 2011.
- Gömeç, Saadettin, *Türk Tarihinden İzler I*, Berikan Yayınevi, Ankara 2014.
- Gömeç, Saadettin, *Türk Tarihinden İzler II*, Berikan Yayınevi, Ankara 2014.
- Gömeç, Saadettin, *Uygur Türkleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, 5. Baskı, Ankara 2015.
- Hamilton, James, “Toquz-Oğuz et On-Uyyur”, Çev. Yunus Koç- İsmet Birkan, *Dokuz Oğuzlar Ve Oğuzlar Üzerine Araştırmalar*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 111-152.
- Hsüen, Tsang (玄奘), *Ta T’ang Hsi-yü Chi*, Shanghai 1977.
- Jui, Ch’uan-ming (芮传明), “‘曳落河’与‘柘羯’考 Yeh-lo-ho Yü Che-chieh K’ao (Yeh-lo-ho Ve Che-chieh İncelemesi)”, *Hsi-yü Yen-chiu 西域研究*, 1991/3, s. 40-49.
- Kapusuzoğlu, Gökçen, “Tarihî Bir Kişilik Olarak Kür Şad Ve 639 Yılı”, *Gazi Türkiyat*, S. 21, Ankara 2017, s. 121-136.
- Kirilen, Gürhan, *Budizm Ve Orta Asya: Xuan Zang Seyahatnamesi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.
- Kirilen, Gürhan, *Sarı Irmak Kıyısında Türk Heykelleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Kirilen, Melike, *Aşina Soylu Beylerin Çince Mezar Kitabeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017.
- Li, Yen-shou (李延壽), *Pei Shih 北史 (Kuzey Tarihi)*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1988.
- Liu, Hsü (劉昫), *Chiu T’ang Shu 舊唐書 (Eski T’ang Tarihi)*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1988.
- Lo, Mi (羅泌), *Lu Shih 路史*, Ch’in-ting Ssu-k’u Ch’üan-shu, Pekin 1778.
- Ma, Tuan-lin (馬端臨), *Wen-hsien T’ung-k’ao 文獻通考*, Ch’in-ting Ssu-k’u Ch’üan-shu Hui-yao, Pekin 1758.
- Ou-yang, Hsiu (歐陽修), *Hsin T’ang Shu 新唐書 (Yeni Tang Tarihi)*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1975.

Pao, Wen-sheng (包文胜), *铁勒历史研究—以唐代漠北十五部为主* (*Research of the History of Tiele—mainly to the fifteen settlements of Mobei Tang Dynasty*), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pao-t'ou 2008.

Ssu-ma, Ch'ien (司馬遷), *Shih Chi 史記* (*Tarihçinin Kayıtları*), Chung-hua Shu-chü, Pekin 1988.

Ssu-ma, Kuang (司馬光), *Tzu-chih T'ung-chien 資治通鑒*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1956.

Taşagıl, Ahmet, *Eski Türk Boyları*, Bilge Kültür Sanat, 2. Baskı, İstanbul 2017.

Taşagıl, Ahmet, *Gök-Türkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 2014.

Tekin, Talât, *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2014.

Ts'en, Chung-mien (岑仲勉), *T'u-chüeh Chi Shih 突厥集史* (*Kök Türk Tarihi Derlemesi*), Pekin 1958.

Tu, Yu (杜佑), *T'ung-tien 通典*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1988.

Tung Kao (董诰) vd., *Ch'üan T'ang Wen 全唐文* *Tang Metinleri Derlemesi*, 8, (平薛延陀幸靈州詔).

Wang, Ch'in-jo (王欽若), *Ts'e-fu Yüan-kuei 冊府元龜*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1989.

Wang, Jen-yü (王仁裕), Yao, Ju-neng (姚汝能), ed. Tseng I-fen (曾貽芬), *K'ai-yüan T'ien-pao I-shih – An Lu-shan Shih-chi 開元天寶遺事 – 安祿山事跡*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 2006.

Wang, P'u (王溥), *T'ang Hui-yao 唐會要*, Chung-hua Shu-chü, Pekin 1955.

Wei, Cheng (魏徵), *Sui Shu 隋書* (*Sui Tarihi*), Chung-hua Shu-chü, Pekin 1988.

Wei, Shou (魏收), *Wei Shu* (*Wei Tarihi*), Chung-hua Shu-chü, Pekin 1974.

Wu, Kang (吳綱)- Wang, Ching-yang (王京陽), *Ch'üan T'ang Wen Pu-i 全唐文補遺* (*Tang Metinleri Derlemesine İlaveler*), C.3, Hsi-an 1996.

zdic.net (Çevrimiçi sözlük)

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.7>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 146-161

BÜYÜK ALFRED DÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE GREAT ALFRED ERA

Mert KOZAN*

ÖZ

Büyük Alfred, 871- 899 yılları arasında hüküm süren Wessex Kralıdır. Alfred, Vikinglerin istila ve yağmalama girişimlerine karşı ülkesini başarılı bir şekilde savundu ve ölene kadar İngiltere'deki en güçlü hükümdar oldu. Alfred, "Büyük" unvanına sahip olan iki İngiliz hükümdardan biridir. Bu unvana sahip olan diğer hükümdar ise İskandinavya kökenli Büyük Knud'dur. Kendisini sadece "Batı Saksonların" kralı olarak değil bütün olarak "Anglo-Saksonların Kralı" olarak tanımlayan ilk kraldı. Büyük Alfred günümüzde de icraatlarıyla popülaritesi halen devam eden ender ortaçağ figürlerinden birisi olarak dikkat çekmektedir. Alfred'in etkisi çağlar boyunca devam etmiş hatta bazı müellifler tarafından İngiliz emperyalizmi ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Büyük Alfred döneminde yaşanan kültürel ve idari gelişmeler pek çok müellifin de ilgisini çekmiştir.

Alfred, merhametli, öğrenmeyi seven, zarif, yaptığı reformlarla ülkesinin hukuk sistemine askeri yapısını yeniden düzenleyen ve halkın yaşam kalitesini yükselten bir kral olarak ünlenmiştir. Alfred ülkesinde eğitimin yaygınlaştırılması için teşviklerde bulunmuştur. Lakin ülkede eğitim dili olarak Latince'yi değil İngilizce'yi tercih etmiştir. Makalemizdeki temel amaç Alfred'in hayatına kısa bir bakış açısı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Büyük Alfred, Britanya, Vikingler.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi, ORCID: 0000-0003-0176-0776, E-mail: mkozan@ankara.edu.tr, Ankara, Türkiye.

ABSTRACT

Alfred the Great is King of Wessex, reigning from 871 to 899. Alfred successfully defended his country against the the invasion and pilage attempt of Vikings and became the most powerful monarch in England until his death. Alfred is one of two British monarchs to hold the title of "Great". The other ruler with this title is Knud the Great, who Scandinavian origin. He was the first king to describe himself not only as the "King of the West Saxons" but als as the "King of the Anglo-Saxons" as a completly. Alfred the Great draws attention as one of the rare medieval figures whose popularity still continues today with his actions. Alfred's influence continued through the ages and was directly associated with British imperialism by some authors. Cultural and administrative developments during the reign of Alfred the Great attracted the attention of many authors.

Alfred was famous as a merciful, gracious king who loved to learn, reorganized the legal system and military structure of his country with his reforms, and improved the quality of life of the people. Alfred made incentives for the dissemination of education in his country. However, he preferred English, not Latin, as the language of education in the country. The main purpose of our article is to provide a brief perspective on Alfred's life.

Keywords: *Alfred the Great, Britain, Vikings.*

Giriş

Büyük Alfred 849-899 yılları arasında yaşamıştır. Kendisi Wessex ve İngiltere kralıdır. Alfred'in önemi, müelliflerce ancak ölümünden sonra anlaşılmıştır. Alfred hayatı boyunca bilhassa kral olduktan sonra Viking akınlarıyla uğraşmıştır. Ayrıca Alfred Britanya adasının birliğini sağlamak konusunda ciddi cabalar sarf etmiş nihayetinde bunu başarmıştır. Adaya yapılan ilk Viking akınlarına baktığımızda bu grupların Adaya yerleşmeyi amaçlamayıp yağma saldırıları yapmakla yetindiklerini gözlemlemekteyiz ancak IX. Yüzyıldan itibaren Vikingler adada yerleşik koloniler kurmaya başlamışlardır. Bu dönemde ada sakinleri bu yerleşimlere engel olamamış ve ortak bir direnç gösterememiştir. Vikingler IX. Yüzyılın ilk yarısından itibaren ada siyasetini de etkilemeye başlamışlardır. 835 yılına gelindiğinde ilk Viking yerleşimi Danelaw kurulmuştur¹. 870 yılına gelindiğinde ise

¹ Hadley, Dawn M. "Viking and native: re-thinking identity in the Danelaw." *Early Medieval Europe* 11.1 (2002): 45-70.

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 6/1 2022 Spring p. 146-161

Vikingler kemiksiz İvar önderliğinde Ada üzerine akın başlatmış, Mercia, DOğu Anglia ve Northumbria'yı ele geçirmişlerdir. Alfred'in abisi kral Ethelred onu vali olarak atamış ve varisi ilan etmiştir. Alfred İngilizlerin ilk millî kahramanı ve İngiliz kültürünün oluşmasını sağlayan kişi olarak gelecek yıllarda tanınmıştır.

Büyük Alfred'in Çocukluğu:

Athelwulf ve ilk eşi Osburgh'un² en küçük oğlu olan Alfred Berkshire'da yer alan Wanating köyünde MS 849 yılında doğdu³. Alfred'in kendisinden büyük 4 ağabeyi vardı. Alfred'in çocukluk yıllarında gerçekleştirdiği faaliyetler tarihin belli dönemlerinde tartışma konusu olmuştu. Anglo-Sakson Kroniği'ne göre Alfred, 853 yılında daha dört yaşındayken Roma'ya gönderildi⁴. Burada döneminin önemli bir piskoposu olan Swithun tarafından karşılanmıştır. Alfred'in Britanya'dan geldiğinde Papa'ya verilmek üzere yanında çok sayıda hediye getirdiği de bilinmektedir. Yine babası Ethelwulf ise Alfred'den 2 sene sonra yani 855 yılında kutsal Roma şehrine ulaşmış 856 yılında ise Roma'dan birlikte ayrılmışlardır. Roma'da düzenlenen bir törende Papa IV. Leo tarafından kral olarak kutsandığı ve "Wessex Kralı olarak taç giydiği zaman yapılan taç giyme törenin bir provası" IV. Leo'nun bir mektubun da Alfred'in "konsül" ilan edildiğinden bahsedilmektedir⁵. Bu nedenle Viktorya Dönemindeki tarihçiler bilerek veya bilmeyerek bu durumu yanlış yorumlamış olabilir. Alfred Britanya'ya geri döndüğünde henüz 7 yaşındadır. Annesi Alfred'in Britanya'ya ulaşmasından kısa bir süre hayatını kaybetmiştir. 856'da Athelwulf oğlu Athelbald tarafından devrildi. Ülkede iç savaş emareleri baş göstermeye başlayınca, ülkenin ileri gelenleri uzlaşmaya varılabilmesi için bir konsey toplayarak bir araya geldiler. Athelbald ülkenin batı kısımlarını (yani tarihi Wessex bölgesini) yönetme hakkını elde ederken Athelwulf ise ülkenin doğu kısımlarını aldı. Kral Athelwulf 858 yılında ölünce Wessex Krallığı, önce Alfred'in üç kardeşi tarafından yönetildi bunlar Athelbald, Athelberht ve Athelred'dir.

² Osburgh'un köken olarak özellikle Britanya'daki Sakson ve Anglii toplulukları için son derece önemli olan yarı efsanevi bir kişilik olan Cerdic'in soyundan geldiği iddia edilmektedir.

³ Keynes, Simon. "The Cult of King Alfred the Great." *Anglo-Saxon England* 28 (1999): 225-356.

⁴ <https://www.gutenberg.org/cache/epub/657/pg657.html>, erişim tarihi 14.02.2022

⁵ <https://www.gutenberg.org/cache/epub/657/pg657.html>, erişim tarihi 20.02.2022

Kaynaklarda Wessex'li Aethelbald ve Aethelberht kısa süren yönetim döneminde, Alfred ile ilgili bilgiler neredeyse yok denecek kadar azdır. Anglo-Sakson Kroniğine⁶ göre 865 yılında "Büyük Viking Ordusu" olarak adlandırılan Danimarka ve İsveçlilerden oluşan devasa bir ordu Britanya'da bulunan Angiller Saksonlar ve Jütlerden oluşan dört krallığı fethetmek için ülkeye gelmişti. Arka planda Viking Ordusu saldırılarını sürdürürken 865 yılında üçüncü kardeş, Wessex'li Aethelred'in tahta çıkmasının ardından Alfred'in kısmen yönetimde söz sahibi olmaya başladığını biliyoruz. 871 yılında ise Aethelred hayatını kaybetmiş ve tahta Alfred çıkmıştır⁷.

Piskopos Asser'e göre bu dönemde Alfred'e "secundarius" unvanı verilmişti⁸. Yani kralın yerine geçecek kişi demektir. Bu unvanın kullanılmaya başlanması Alfred'in babasının çalışmaları veya Wessex Krallığı'nın ve diğer Germen kökenli Britanya krallıklarının bir nevi meclisi olan Witanagemot'un almış olduğu karar ile başlamıştır⁹. Buradaki amaç eğer Aethelred bir şekilde ölürse krallığın başına kimin geçeceğini belli olmasıdır. Kraliyet ailesindeki prenslerin veliht prens veya ordu komutanı olarak taçlandırılmaları, diğer Germen, İskandinav kabilelerinde ve kurumsallıklarını oturtmuş olan Franklarda da görülmektedir.

Büyük Kuzey Ordusunun Gerçekleştirdiği Faaliyetler

851 senesinden sonra Danimarkalılar ülkenin üçte ikisini işgal etmiş bir haldeydi. Bu akın ve istilalara örnekler vermek gerekirse; 835 senesinde Kent Krallığı Viking saldırıları sonucunda neredeyse harap oldu. 865 yılında yine devasa bir Viking ordusu Doğu Anglia'ya girdi. Northumbria kralı öldürüldü. Vikinglerin bir sonraki hedefi York'u da ele geçirmek olmuştu. Akabinde istikametleri Mercia ve Wessex idi kendilerine karşı çıkan herkes öldürüyordu. Doğu Anglia kralı Edmund'u da feci şekilde öldürdüler¹⁰. Baskın devam etti ve her yıl daha da yoğunlaştı. 865-866'da Saksonların Büyük Kafir Ordusu olarak adlandırdıkları ordunun gelişyle daha da tırmandı. Yıllıklar ordunun büyüklüğünü

⁶ <https://www.gutenberg.org/cache/epub/657/pg657.html>, erişim tarihi 20.02.2022

⁷ Keynes, Simon. "The Cult of King Alfred the Great." *Anglo-Saxon England* 28 (1999): 225-356.

⁸ Lappenberg, Johann Martin. *A History of England Under the Anglo-Saxon Kings*. Vol. 2. G. Bell, 1894.s.42; Smyth, Alfred. *The Medieval Life of King Alfred the Great: A Translation and Commentary on the Text Attributed to Asser*. Springer, 2001.

⁹ Craig, Gillian. "Alfred the Great: a diagnosis." *Journal of the Royal Society of Medicine* 84.5 (1991): 303-305.

¹⁰ Lewis, Katherine. "Edmund of East Anglia, Henry VI and ideals of kingly masculinity." *Holiness and Masculinity in the Middle Ages*. University of Wales Press, 2004. 158-173.

bildirmiyor, ancak modern tahminler beş yüz ila bin adam arasında olduğunu gösteriyor. Bu orduyu öncekilerden farklı kılan, liderlerin niyetiydi. Bu güçler "yeni bir fetih ve ikamet aşaması" başlattı. 870 yılına gelindiğinde, Vikingler Northumbria ve Doğu Anglia krallıklarını fethettiler ve 871'de Wessex'e saldırdılar¹¹. O yıl içinde Anglo-Sakson Chronicle tarafından bahsedilen dokuz savaştan sadece biri Wessex zaferiydi. 871 yılında tarihin akışını değiştirecek önemli bir gelişme yaşandı. Bu yıl Wessex Krallığı ile Vikingler arasında büyük bir çarpışma yaşandı. Tarihte bu olay Meretun Savaşı olarak bilinmektedir. Anglo Saxon Chronicle bu olayla ilgili şunları söylemektedir:

“Kral Æthelred ve kardeşi Alfred, Basing'de orduya karşı savaştı ve orada Danimarkalılar zafer kazandı. Ve iki ay sonra, Kral Æthelred ve kardeşi Alfred, Meretun'da orduya karşı savaştı ve iki tümen halindeydiler ve her ikisini de kaçırdılar ve günün ilerleyen saatlerinde galip geldiler ve her iki tarafta da büyük bir katliam yaşandı ve Danimarkalılar savaş alanına sahipti. Piskopos Heahmund ve birçok önemli Sakson orada öldürüldü. Bu savaştan sonra Reading'e büyük bir yaz ordusu geldi. Ve daha sonra, Paskalya'da Kral Aethelred öldü¹²”.

Vikinglere karşı savaşa öncülük eden Wessex Kralı Æthelred, 871'de öldü ve küçük kardeşi Alfred tarafından Wessex tahtına geçti. Bu yıl Alfred, Merton Savaşı'ndan sonra ölen kardeşi Ethelred'in yerine geçti 871 senesinde Reading ayak bastılar. Görüleceği üzere bu akınlar, istilalar, baskınlar çaplarını büyütmüş artık bu bir işgal hareketiydi. Bu istilacılar Britanya'da iz bırakacak şekilde yerleşmiş bulunmaktaydı. Lisanlara, sosyal teşekküllere, yerleşimlere tesir etmeye, toplumla evlilikler yoluyla karışmaya başladılar. Bazı yerlerde Vikinglerin bıraktığı kültürel, filolojik, dini etkiler bugün hala Britanya'da hissedilmektedir. Ulusal kahramanlar ve büyük kişilikler zor zamanların vereceği bir meyvedir. Bu açıdan bakıldığında da Britanya'daki tüm bu olumsuzluklar ve zor dönem bir kahramanın ortaya çıkması için uygun şartları oluşturuyordu. Tüm bu zor durumların ve işgale uğrayan ülkenin bir başka sorunu ise din konusuydu. Paganlar ülkenin her tarafını yakıp yıkarken, işgal ederken hiç şüphesiz dini anlamda da Britanya bir hoşnutsuzluk içerisindeydi.

Bu bağlamda Wessex monarşinin Hristiyanlık ve Avrupa ile güçlü bağlara sahip olmasının ve Alfred'in Roma'ya götürülüp, Papa tarafından onurlandırılmasının da hatırlatılması gerekir. İstilacılar hızla ilerlerken Wessex'e ulaştılar ancak bu defa büyük bir

¹¹ Davis, Ralph HC. "East Anglia and the Danelaw." Transactions of the Royal Historical Society 5 (1955): 23-39.

¹² <https://www.gutenberg.org/cache/epub/657/pg657.html>, erişim tarihi 20.02.2022

karşı koymayla karşı karşıya kaldılar. Kral Ethelred onlara karşı ciddi bir direniş gösterdi. Çıkan savaş takriben 6 sene kadar sürdü ve bu dönem literatürde “muharebe yılları” olarak kendisine yer buldu¹³. Yaşanan bu çarpışma Büyük Alfred'in adını tarihe altın harflerle yazdırması yönündeki sürecin belki de ilk somut hadisesiydi. Alfred bu esnada Wessex çevresinde Danimarkalıları etkisiz bir şekilde kovalamış gibi görünüyor, Danimarkalıları istediklerini her an yapacak bir konumdaydı. Alfred Danimarka kuvvetlerine yetişmiş olsa bile, bir şey başarması pek olası değildir. Alfred'in 875 ile 877'nin sonu arasındaki Danimarka tehdidi ile ilgili, işgalcilere defalarca ödeme yapmanın ötesinde yapabileceği çok az şey vardı.

Northumbria'nın Viking kralı Halfdan Ragnarrson Büyük Viking Ordusu'nun (Saksonlar tarafından Büyük Kafir Ordusu olarak bilinir) liderlerinden biri 876'da topraklarını ikinci bir Viking istilacı dalgasına teslim etti. Önümüzdeki dört yıl içinde Vikingler, Mercia ve Doğu Anglia krallıklarında da daha fazla toprak kazandılar.¹⁴ Kral Alfred, işgalci güçlerle olan çatışmasını sürdürdü, ancak 878'de krallığının güneybatısındaki Somerset'e geri sürüldü ve burada Athelney bataklıklarına sığınmak zorunda kaldı¹⁵. Büyük Viking ordusunun başında Guthrum vardı. Guthrum ve adamları, müstahkem bir kasabayı işgal etmek ve krallığı derhal terk etme sözü karşılığında parayı içeren bir barış anlaşması beklemek gibi olağan Danimarka stratejisini benimsemişlerdi¹⁶

Edington Muharebesi

Ocak 878'de liderleri Guthrum komutasında Danimarkalıları Alfred'e Chippenham'daki kış kalesine sürpriz bir saldırıyla karşılık verdiler¹⁷. Kral, Athelney'deki Somerset bataklıklarının derinliklerinde bir avuç takipçiyle sığınarak kaçabildi. Orada, güçlerini oluştururken gerilla savaşı için bir üs olarak kullandığı bir kale inşa etti. Mayıs 878'de, şimdi Danimarka'nın elindeki Chippenham kalesinin dışında Edington'da

¹³ Abels, Richard. "Alfred and his biographers: images and imagination." *Writing Medieval Biography* 750.1250 (2006): 61-75.

¹⁴ Haslam, Jeremy. "King Alfred, Mercia and London, 874–86: A reassessment." *Anglo-Saxon studies in archaeology and history* 17 (2011): 120-46.

¹⁵ Blackburn, Mark. "Presidential address 2004. Currency under the Vikings. Part 1: Guthrum and the earliest Danelaw coinages." *Brit Numis J* 75 (2005): 18-43.

¹⁶ Whitelock, Dorothy. "Wulfstan and the so-called laws of Edward and Guthrum." *The English Historical Review* 56.221 (1941): 1-21.

¹⁷ Mueller-Vollmer, Tristan. "CHIPPENHAM, BATTLE OF." *Vikings: An Encyclopedia of Conflict, Invasions, and Raids* (2022): 73.

(Ethandun) Danimarkalılara meydan okumak için yola çıktı. Alfred'in yaya olarak savaşan savaşçıları, Danimarkalıları yoğun bir kalkan duvarı ile karşı karşıya getirdi. Savaş, biyografisini yazan Asser'in sözleriyle, Alfred "paganları büyük bir katliamla devirene ve kaçakları cezalandırarak kaleye kadar kovalayana kadar" şiddetle devam etti¹⁸. Savaşta Alfred'in takip ettiği taktik zaferin belirleyicisi unsuruydu. Guthrum'u Wessex'ten çekilmeye ve İngiltere'nin bölünmesini kabul etmeye zorladı Alfred'in Wessex'i güney ve batıyı, Viking Danelaw'ı kuzey ve doğuyu kontrol etti¹⁹.

Wedmore Barış Anlaşması:

Savaştan üç hafta sonra, Guthrum, Alfred'in yapımına katkı sunmuş olduğu Somerset'teki Aller'de vaftiz edildi. Zorunlu din değiştirmenin, Alfred'in, Danimarkalıların üzerinde anlaşmaya varılan herhangi bir anlaşmaya uymasını sağlayacağını umarak Guthrum'u bir Hıristiyan etik kuralına uymasını sağlamaya çalıştığını düşünmesi muhtemeldir.. Guthrum, Athelstan vaftiz adını aldı.

Wedmore Antlaşması'nın şartlarına göre, Hıristiyanlığa geçmiş olan Guthrum'un Wessex'i terk etmesi ve Doğu Anglia'ya dönmesi gerekiyordu. Sonuç olarak, 879'da Viking ordusu Chippenham'dan ayrıldı ve (Mercia krallığında) Cirencester'a gitti ve bir yıl orada kaldı. Ertesi yıl ordu, yerleştiği Doğu Anglia'ya gitti²⁰.

Ayrıca Asser'e göre 879'da başka bir Viking ordusu Thames Nehri'ne yelken açtı ve Middlesex'teki Fulham'da kışladı. Önümüzdeki birkaç yıl içinde bu Danimarkalı ordu Alfred'in güçleriyle birkaç kez karşılaştı. Ancak Alfred, ordusunu reforme ederek ve burghlar olarak bilinen bir müstahkem şehirler sistemi kurarak bu tehdidi kontrol altına almayı başardı.

885'te Asser²¹, Doğu Anglia'ya yerleşen Viking ordusunun, Guthrum'dan söz edilmemesine rağmen, Alfred ile kurdukları barışı son derece küstah bir şekilde bozduğunu

¹⁸ Mueller-Vollmer, Tristan. "EDINGTON, BATTLE OF." *Vikings: An Encyclopedia of Conflict, Invasions, and Raids* (2022): 96.

¹⁹ Hill, Paul. *The Viking Wars of Alfred the Great*. Casemate Publishers, 2008.

²⁰ Ashby, Steve, and Andrew Marriott. "Territorial Division in the Alfred-Guðrum Treaty: A Ninth Century Diplomatic Innovation?." *Aparjon Journal for Scandinavian Studies* (2020): 22-53.

²¹ Galli Keşiş, yazar, detaylı bilgi için bkz: Smyth, Alfred. *The Medieval Life of King Alfred the Great: A Translation and Commentary on the Text Attributed to Asser*. Springer, 2001.

bildirir. Guthrum, 890'daki ölümüne kadar Doğu Anglia'da kral olarak hüküm sürdü ve bu dönem her zaman barışçıl olmasa da bir tehdit olarak görülmedi.

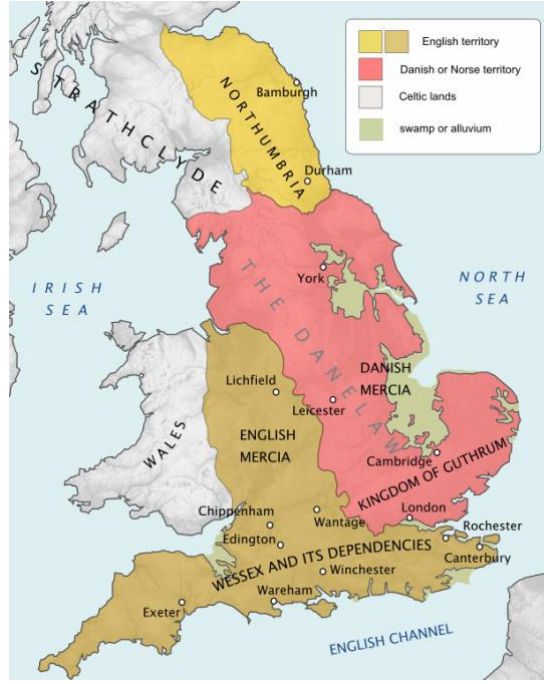
886'da Alfred ve Guthrum Antlaşması iki krallığın sınırlarını belirledi. Mercia krallığı bölündü, bir kısmı Alfred'in Wessex'ine ve diğer kısmı Guthrum'un Doğu Anglia'sına gidiyordu. Anlaşma ayrıca Danimarka Doğu Anglia'nın sosyal sınıflarını ve Wessex'teki eşdeğerlerini tanımladı²². Çatışmaları en aza indirecek ve iki halk arasındaki ticareti düzenleyecek bir çerçeve sağlamaya çalıştı. Guthrum'un Hıristiyanlığa dönmesine kadar ciddiye aldığı belli değil, ancak İngiliz krallıklarının Danimarkalı hükümdarlarından ilki, vaftiz adı Athelstan altında Alfred modeline göre madeni para basan kişiydi. IX. yüzyılın sonunda, tüm Anglo-Danimarka hükümdarları da madeni para basıyorlardı. X. yüzyıla gelindiğinde, Anglo-Sakson krallık modeli, Anglo-Danimarka liderliği tarafından taklit edilerek uygulandı²³.

Guthrum'un Edington Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra, Alfred'in Wessex'teki askeri alanda yaptığı reformlar Vikinglerin başarılı bir şekilde baskın yapmasını giderek zorlaştırdı. 896'da Vikinglerden bazıları Doğu Anglia'ya, ve Northumbria'ya gitmekten vazgeçti. Alfred'in haleflerinin Kuzey İngiltere'de Danimarkalılar tarafından işgal edilen toprakların kontrolünü yeniden ele geçirmelerini sağladı²⁴.

²² Hill, Thomas D. "The Crowning of Alfred and the Topos of sapientia et fortitudo in Asser's Life of King Alfred." *Neophilologus* 86.3 (2002): 471-476.

²³ Thomas, Rebecca. "The Vita Alcuini, Asser and Scholarly Service at the Court of Alfred the Great." *The English Historical Review* 134.566 (2019): 1-24.

²⁴ Abels, Richard. *Alfred the Great: war, kingship and culture in Anglo-Saxon England*. Routledge, 2013.

Harita 1: Danelaw ve Wessex Toprakları²⁵

Alfred'in Vikinglerle Sonraki Mücadeleleri:

892 veya 893 sonbaharında Danimarkalılar yeniden saldırdı. Avrupa Anakarasındaki konumlarını tehlikeli bularak, iki tümen halinde 330 gemiyle İngiltere'ye geldiler. Kent'e yerleştiler. İşgalciler, eşlerini ve çocuklarını yanlarında getirmek suretiyle yalnızca fetih değil aynı zamanda yerleşmek için de geldikleri anlaşılıyordu²⁶. Alfred, 893 veya 894'te Appledore'daki Danimarkalılar kuzeybatıya doğru saldırdı. Alfred'in en büyük oğlu Edward tarafından ele geçirildiler ve Surrey'deki Farnham Savaşı'nda yenildiler. Buckinghamshire ve Middlesex arasındaki Colne Nehri üzerindeki Thorney'deki bir adaya sığındılar, burada ablukaya alındılar ve rehine vermeye ve Wessex'ten ayrılma sözü vermeye zorlandılar²⁷.

²⁵ <https://www.imaginghistory.co.uk/post/what-was-the-danelaw>, erişim tarihi 24.02.2022.

²⁶ Hadley, Dawn M. "Viking and native: re-thinking identity in the Danelaw." *Early Medieval Europe* 11.1 (2002): 45-70.

²⁷ Abels, Richard. *Alfred the Great: war, kingship and culture in Anglo-Saxon England*. Routledge, 2013.

Alfred, Northumbria ve Doğu Anglia Danimarkalılarının Exeter'i ve Kuzey Devon kıyısındaki isimsiz bir kaleyi kuşattığını duyduğunda Thorney'de oğlunu kurtarmaya gidiyordu. Alfred hemen batıya doğru koştu ve Exeter Kuşatması'nı kaldırdı²⁸.

Hastein yönetimindeki kuvvet, muhtemelen batıdaki arkadaşlarına yardım etme fikriyle Thames Vadisi'ne doğru yürümeye başladı. Mercia, Wiltshire ve Somerset'in üç büyük şövalyesi komutasındaki büyük bir kuvvet tarafından karşılandılar ve kuzeybatıya doğru yola çıkmaya zorlandılar, sonunda Buttington'da yakalanıp ablukaya alındılar. İngiliz hatlarını kırma girişimi başarısız oldu. Kaçanlar Shoebury'ye çekildiler. Takviye topladıktan sonra, İngiltere'de Chester'in yıkık Roma kentini işgal ettiler ve burada istikam oluşturdular. İngilizler bir kış ablukasını girişiminde bulunmadılar, ancak bölgedeki tüm erzakları yok etmekle yetindiler²⁹.

894 veya 895'in başlarında, yiyecek eksikliği Danimarkalıları bir kez daha Essex'e çekilmeye zorladı. Yılsonunda, Danimarkalıları gemilerini Thames Nehri ve Lea Nehri'ne çektiler ve Londra'nın 32 km. kuzeyinde kuvvetlerine takviye yaptılar. Danimarka hatlarına önden yapılan bir saldırı başarısız oldu, ancak yılın ilerleyen saatlerinde Alfred, Danimarka gemilerinin çıkışını önlemek için nehri engellemenin bir yolunu gördü. Danimarkalıları, manevra kabiliyetine yenik düştüklerini anladılar, kuzeybatıya doğru hücum ettiler ve Bridgnorth yakınlarındaki Cwatsbridge'de kışı geçirdiler³⁰. Ertesi yıl, 896 (veya 897) mücadeleden vazgeçtiler. Bazıları Northumbria'ya, bazıları Doğu Anglia'ya geri çekildi. İngiltere'de bağlantısı olmayanlar kıtaya döndü.

Alfred'in Gerçekleştirdiği Denizcilik Faaliyetleri

Alfred denizcilik ile ilgilenen bir kraldır. 896'da küçük bir filo, belki de 60 kürekle Viking savaş gemilerinin iki katı büyüklüğünde bir düzine kadar uzun gemi inşa edilmesini emretti. Bu, Victorialıların iddia ettiği gibi, İngiliz Donanmasının doğuşu değildi³¹. Wessex bundan önce bir kraliyet filosuna sahipti. Alfred'in ağabeyi alt-kral Kentli Æthelstan ve

²⁸ Davis, Ralph HC. "East Anglia and the Danelaw." *Transactions of the Royal Historical Society* 5 (1955): 23-39.

²⁹ Hadley, Dawn M. "Multiple estates and the origins of the manorial structure of the northern Danelaw." *Journal of Historical Geography* 22.1 (1996): 3-15.

³⁰ Abrams, Lesley. "Edward the Elder's Danelaw." *Edward the Elder*. Routledge, 2013. 144-159.

³¹ Nelson, Janet L. "'A King across the Sea': Alfred in Continental perspective." *Transactions of the Royal Historical Society* 36 (1986): 45-68.

Ealdorman Ealhhere, 851'de dokuz gemiyi ele geçirerek bir Viking filosunu yenmişti. Alfred, 882'de deniz harekâtları yürütmüştü. 897 yılı, Wessex'in deniz gücünde önemli bir gelişmeye işaret ediyordu. Anglo-Sakson Chronicle'a göre, Alfred'in gemilerinin daha büyük, daha hızlı, daha istikrarlı ve suda Danimarka veya Frizya gemilerinden daha iyi olduğunu aktardı³². Asser'in klasik vesayeti altında Alfred'in, denizcilikten çok savaşmak için tasarlanmış yüksek bordalı Yunan ve Roma savaş gemilerinin tasarımını kullanması muhtemeldir.

Alfred'in aklında deniz gücü vardı; baskın filolarını karaya çıkmadan önce durdurabilirse, krallığını tahrip olmaktan kurtarabilirdi. Alfred'in gemileri anlayışta üstün olabilirdi, ancak pratikte, bir deniz savaşının yapılabileceği tek yer olan nehir ağzı ve nehirlerin yakın sularında iyi manevra yapamayacak kadar büyük olduklarını kanıtladılar. Zamanın savaş gemileri, gemi batırmak için değil, birlik taşıyıcısı olarak tasarlandı. Geç Viking çağındaki İskandinavya'daki deniz savaşları gibi, bu savaşların da bir geminin karşıt bir gemiyle yan yana gelip iki gemiyi birbirine bağladıktan sonra iki gemide göğüs göğüse çarpışmayı içeren bir kara savaşı olurdu.

896'da kaydedilen bir deniz çarpışmasında, Alfred'in dokuz gemiden oluşan yeni filosu, İngiltere'nin güneyinde tanımlanamayan bir nehrin ağzında 6 Viking gemisini ele geçirdi. Danimarkalılar gemilerinin yarısını karaya vurmuş ve karaya gitmişti³³. Alfred'in gemileri kaçışlarını engellemek için hemen harekete geçti. Suda yüzen üç Viking gemisi İngiliz hatlarını aşmaya çalıştı. Sadece biri başardı; Alfred'in gemileri diğer ikisinin yolunu kesti. İngiliz mürettebat Viking gemilerini kendilerine bağlayarak gemiye bindi ve Vikingleri öldürmeye başladı³⁴. Bir gemi kaçtı çünkü Alfred'in ağır gemileri gelgit söndüğünde karaya oturdu. Ekipler arasında kara savaşı başladı. Danimarkalılar sayıca çok fazlaydı, ancak gelgit yükseldikçe, daha sık taslaklarla önce serbest bırakılan teknelerine geri döndüler. İngilizler, Vikinglerin yanlarından kürek çekmesini izlediler ama çok fazla kayıp verdiler³⁵.

³² <https://www.gutenberg.org/cache/epub/657/pg657.html>, erişim tarihi 20.02.2022

³³ Marini, Alfred J. "POLITICAL PERCEPTIONS OF THE MARINE FORCES: GREAT BRITAIN, 1699, 1739 AND THE UNITED STATES, 1798, 1804." *The Journal of Military History* 44.4 (1980): 171.

³⁴ Mapp Jr, Alf J. *The golden dragon: Alfred the Great and his times*. Rowman & Littlefield, 2014.

³⁵ Guggisberg, Fannalou. Alfred the Great: "England's darling" through the ages [and] "The dress of thought": Johnson's theory of language. *The University of Texas at El Paso*, 1971.

Alfred'in Askeri Düzenlemeleri

Alfred'in yeni askeri savunma sisteminin temeli, krallık boyunca taktik noktalara dağıtılan bir kaleler (burghlar) ağıydı. Aralarında yaklaşık 30 kilometre olan otuz üç burgh vardı ve ordunun krallığın herhangi bir yerindeki saldırılara bir gün içinde karşı koymasını sağlıyordu. Alfred'in burghları, taş duvarların onarıldığı ve hendeklerin eklendiği Winchester gibi eski Roma şehirlerinden, geniş hendeklerle çevrili büyük toprak duvarlara kadar uzanıyordu. Batı Sussex'te Burgham. Burghların boyutları Devon'daki Pilton gibi küçük ileri karakollardan, en büyüğü Winchester'daki yerleşik kasabalardaki büyük tahkimatlara kadar değişiklik gösteriyordu.

Şimdi Burghhal Hidage³⁶ olarak bilinen bir belge, sistemin nasıl çalıştığına dair bir fikir veriyor. Belgede yer alan müstahkem kasabaların her biri için saklanan yerleri listeler. Wallingford'un, oradaki toprak sahiplerinin 2.400 adam tedarik etmekten ve beslemekten sorumlu olduğu anlamına geliyordu; bu sayı 9.900 fit (1.88 mil; 3.0 kilometre) duvarın korunması için yeterliydi. Toplam 27.071 askere ihtiyaç vardı, Wessex'teki tüm özgür erkeklerin yaklaşık dörtte birine tekabül ediyordu. Burghların çoğu, bir nehre kıyısı olan ve bir nesil önce Kel Charles tarafından inşa edilenler gibi, müstahkem bir köprüyle birbirine bağlanan ikiz kasabalardı. Çift burgh nehirdeki geçişi engelledi ve Viking gemilerini taşlar, mızraklar veya oklarla silahlanmış adamlarla çevrili bir garnizon köprüsünün altından geçmeye zorladı. Diğer burghlar, müstahkem kraliyet villalarının yakınına yerleştirildi ve kralın kaleleri üzerinde daha iyi kontrol sağlamasına izin verdi.

Burghlar, ordunun kullanımı için korunan bir yol sistemi ile birbirine bağlandı. Yollar, Viking istilacılarıyla yüzleşmek için bazen birden fazla burgh'tan bir ordunun hızla toplanmasına izin verdi. Yol ağı, Viking istilacılarına, özellikle de ganimet yüklü olanlara önemli engeller oluşturdu. Sistem Viking rotalarını ve iletişimini tehdit ederek onu onlar için çok daha tehlikeli hale getirdi. Vikingler, bir burgh'a karşı kuşatma ekipmanından ve gelişmiş bir kuşatma doktrininden yoksundu, savaş yöntemlerini hızlı saldırılara ve iyi korunan tahkimatlara engelsiz geri çekilmeye göre uyarladılar. Onlara bırakılan tek yol, burgh boyun eğdirmek için aç bırakmaktı, ancak bu, krala sahra ordusunu veya komşu

³⁶ Hill, David. "The Burghhal Hidage: the establishment of a text." *Medieval Archaeology* 13.1 (1969): 84-92.

burghlardan ordu yolları boyunca garnizonları göndermesi için zaman verdi. Bu gibi durumlarda Vikingler, kralın ortak askeri güçleri tarafından takip edilmeye karşı son derece savunmasızdı. Alfred'in burgh sistemi, Viking saldırısına karşı öyle çetin bir meydan okuma oluşturuyordu ki, Vikingler 892'de geri dönüp Kent'teki Lympne Halici'nin yukarısındaki yarı inşa edilmiş, kötü garnizonlarla donatılmış bir kaleye baskın yaptıklarında, Anglo-Saksonlar nüfuzlarını Kuzey İrlanda'nın dış sınırlarıyla sınırlayabildiler.³⁷ Wessex ve Mercia. Alfred'in şehir sistemi, stratejik anlayışında devrim niteliğindedi ve yürütülmesinde potansiyel olarak pahalıydı. Çağdaş biyografisi Asser, birçok soylunun, "krallığın ortak ihtiyaçları" için olsalar bile, kendilerine verilen taleplere karşı ayak dirediğini yazdı³⁸.

Sonuç

Alfred'in aldığı "Büyük" unvanı ve tarihteki yeri için gerçekten de her alanda büyük işler yapması gerekiyordu.6 İngiltere'de çeşitli sorunlara sebep olan Danimarkalılar onun döneminde yönetim içine alındılar. Gerçekten de Alfred'in gerçekleştirdiği yenilikler İngiltere'de eşi görülmemiş mahiyetteydi ve İngiltere'de yepyeni bir dönemi başlattı. 1974 senesine kadar süren yönetim bölgesi yapısının temelini Alfred atmıştır. Alfred zaman geçtikçe hayatta kalan İngiliz krallarını da itaat altına almıştır böylece İngiltere'nin hükümdarı olmuştur. Bu meyanda o, ilk İngiliz monarkı olarak nitelendirilebilir. Büyük Alfred'in icraatları bunlarla da sınırlı değildir. O her hidedan veya özgür kimselerin çiftliklerinden haraç mahiyetinde bir asker alma yoluna gitti. Böylece düzenli bir ordu oluşturuyordu ki bu savunma ve savaş anlamında çok önemli bir olaydı. Alfred, yeni bir ulusal savunma sistemi meydana getiriyordu. "Burgh" adı verilen kaleler oluşturuyor, istilacılara yönelik istihkâmlı kaleler kurduruyordu³⁹. Bu inşalar sadece askeri anlamda da değil, İngiliz şehir yaşamı açısından da önemliydi zira bu kaleler İngiliz şehirleşme sisteminin de temel alındığı bir durum noktasındaydı. Onun dışında Danimarkalıların ilerleyişine son veren Alfred, satın olmak suretiyle Londra'yı geri aldı. Wessex bu şekilde kuvvetleniyordu ki bunun somut göstergesi olarak 892 ila 896 seneleri arasında gelen

³⁷ Haslam, Jeremy. "The Burghal Hidage and the West Saxon burhs: a reappraisal." *Anglo-Saxon England* 45 (2016): 141-182.

³⁸ Nelson, Janet L. "'A King across the Sea': Alfred in Continental perspective." *Transactions of the Royal Historical Society* 36 (1986): 45-68.

³⁹ Brooks, Nicholas. "The unidentified forts of the Burghal Hidage." *Medieval Archaeology* 8.1 (1964): 74-90.

Danimarkalı saldırılarının başarıyla geri püskürtülmesidir. Alfred'in İngiltere yaşamına etkisi ve getirdiği yenilikler bununla da sınırlı değildi. Ulusunun üzerinde bu denli etki yaratmış. Tarihteki bu yeri bu denli önemli olan her lider gibi Alfred de halkının kültürel yaşamı ve eğitimi konusunda girişimlerde bulunmuştur. O dönemin kaynaklarının azlığı ve imkanların kısıtlılığına rağmen bu noktada çalışmalar yapılmasını sağlamıştır. Eski yazmalar tercüme edildi ve okundu. Alfred'in, bilgisizliğe tahammülü olmadığını ve entelektüel hayata verdiği önemi açıkça dile getirdiği bilinmektedir. Tüm bunların yanında hukuksal düzenlemelerde de bulundu. Yasaların derlenmesi, topluma uygun hale getirilmesi için çalışmalar yaptırttı. Alfred'in yaptırttığı hukuksal düzenlemelerle ortaya çıkan kanunlar güçsüzü koruma altına alıyordu. Alfred, askeri ve siyasi başarılarının yanı sıra devlet olmanın ilkelerini de getirdiği yeniliklerle tesis ediyordu. Büyük Alfred 899 yılında öldüğünde yerini oğlu Edward'a bırakmış oldu. Belirtildiği üzere İngiliz tarihinin önemli mihenk taşlarından birisi olarak tarihteki yerini aldı. Kral Alfred'in en kayda değer icraatlarından biri Wessex'teki eğitimi güçlendirmesidir. Alfred, dönemdeki pek çok devlet ve halkta olan bir bakış açısı olan, Viking akınlarını Tanrı'nın cezası olduğu düşüncesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Bunun yerine tebaasını Tanrı'nın rızasına ulaşmak için kişinin bilgili olması gerekir gibi bir metodla güdülemeye çalışmıştır. Mercia, Galler ve Avrupa'dan alim kimseleri getirtmiş, fikirlerini almıştır. Alfred, her İngiliz'in İngilizce okuyup yazmasını amaçlamış, kendisi eski Anglo-Sakson eserlerinden önemli olanları ve bir takım Latince eseri İngilizce'ye çevirmiştir. Ayrıca döneminde mimari ve sanat konularında ciddi gelişmeler yaşanmış, önemli, ve/veya yabancı zanaatkar ve sanatçılar, huzurunda bulunmuşlardır. Kral Alfred'in biyografisi olan Asser'e göre Alfred, hastalığının sebep olduğu acılar sonucu 899 senesinde ölmüştür. Asser'in yaptığı tanımlamalar sonucu kendisi muhtemelen ırsî, bağırsak hastalıkları sonucu ölmüştür.

KAYNAKÇA

- Abels, R. (2006). Alfred and his biographers: images and imagination. *Writing Medieval Biography*, 750(1250), 61-75.
- Abrams, L. (2013). Edward the Elder's Danelaw. In *Edward the Elder* (pp. 144-159). Routledge.
- Ashby, S., & Marriott, A. (2020). Territorial Division in the Alfred-Guðrum Treaty: A Ninth Century Diplomatic Innovation?. *Aparðjon Journal for Scandinavian Studies*, 22-53.
- Blackburn, M. (2005). Presidential address 2004. Currency under the Vikings. Part 1: Guthrum and the earliest Danelaw coinages. *Brit Numis J*, 75, 18-43.
- Brooks, N. (1964). The unidentified forts of the Burghal Hidage. *Medieval Archaeology*, 8(1), 74-90.
- Craig, G. (1991). Alfred the Great: a diagnosis. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 84(5), 303-305.
- Davis, R. H. (1955). East Anglia and the Danelaw. *Transactions of the Royal Historical Society*, 5, 23-39.
- Guggisberg, F. (1971). *Alfred the Great: "England's darling" through the ages [and] "The dress of thought": Johnson's theory of language*. The University of Texas at El Paso.
- Hadley, D. M. (1996). Multiple estates and the origins of the manorial structure of the northern Danelaw. *Journal of Historical Geography*, 22(1), 3-15.
- Hadley, D. M. (2002). Viking and native: re-thinking identity in the Danelaw. *Early Medieval Europe*, 11(1), 45-70.
- Haslam, J. (2011). King Alfred, Mercia and London, 874–86: A reassessment. *Anglo-Saxon studies in archaeology and history*, 17, 120-46.
- Haslam, J. (2016). The Burghal Hidage and the West Saxon burhs: a reappraisal. *Anglo-Saxon England*, 45, 141-182.
- Hill, D. (1969). The Burghal Hidage: the establishment of a text. *Medieval Archaeology*, 13(1), 84-92.
- Hill, P. (2008). *The Viking Wars of Alfred the Great*. Casemate Publishers.
- Hill, T. D. (2002). The Crowning of Alfred and the Topos of sapientia et fortitudo in Asser's Life of King Alfred. *Neophilologus*, 86(3), 471-476.
- Keynes, S. (1999). The Cult of King Alfred the Great. *Anglo-Saxon England*, 28, 225-356.

Lappenberg, J. M. (1894). *A History of England Under the Anglo-Saxon Kings* (Vol. 2). G. Bell.

Lewis, K. (2004). Edmund of East Anglia, Henry VI and ideals of kingly masculinity. In *Holiness and Masculinity in the Middle Ages* (pp. 158-173). University of Wales Press.

Mapp Jr, A. J. (2014). *The golden dragon: Alfred the Great and his times*. Rowman & Littlefield.

Marini, A. J. (1980). Political Perceptions of the Marine Forces: Great Britain, 1699, 1739 and the United States, 1798, 1804. *The Journal of Military History*, 44(4), 171.

Mueller-Vollmer, T. (2022). CHIPPENHAM, BATTLE OF. *Vikings: An Encyclopedia of Conflict, Invasions, and Raids*, 73.

Nelson, J. L. (1986). 'A King across the Sea': Alfred in Continental perspective. *Transactions of the Royal Historical Society*, 36, 45-68.

Smyth, A. (2001). *The Medieval Life of King Alfred the Great: A Translation and Commentary on the Text Attributed to Asser*. Springer.

Thomas, R. (2019). The Vita Alcuini, Asser and Scholarly Service at the Court of Alfred the Great. *The English Historical Review*, 134(566), 1-24.

Whitelock, D. (1941). Wulfstan and the so-called laws of Edward and Guthrum. *The English Historical Review*, 56(221), 1-21.

İnternet Kaynakları:

<https://www.gutenberg.org/cache/epub/657/pg657.html>

<https://www.imagininghistory.co.uk/post/what-was-the-danelaw>

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.8>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 162-179

**YABANCI DİL OLARAK RUS DİLİ DERSLERİNDE TÜRK ÖĞRENCİLERE
CİNSİYET KATEGORİSİNİN ÖĞRETİLMESİ
(BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ TURİZM İŞLETMECİLİĞİ
VE OTELCİLİK YÜKSEKOKULU GASTRONOMİ BÖLÜMÜ
ÖĞRENCİLERİYLE UYGULAMALI ÇALIŞMA)**

**TEACHING THE GENDER CATEGORY TO TURKISH STUDENTS IN RUSSIAN
LANGUAGE COURSES AS A FOREIGN LANGUAGE
(THE PRACTICAL WORK WITH STUDENTS OF GASTRONOMY AND
CULINARY ARTS' DEPARTMENT OF SCHOOL OF TOURISM AND HOTEL
MANAGEMENT OF BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY)**

Tülay AKBABA*

ÖZ

Ural-Altay dil ailesine mensup olan Türkçe ve Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan Rusça dil yapıları, söz dizimi, fonetik sistemi gibi birçok konuda farklılık göstermektedir. Bu farklılıklardan birisi isimlerin dilbilgisel cinsiyet kategorisidir. Rus dilinde isimlerin biçimsel açıdan cinsiyet kategorisi mevcutken, Türk dilinde böyle bir durum söz konusu değildir. Rusçada cinsiyet kategorisi sıfatlar, sayılar, zamirler, fiillerin geçmiş zamanları ve sıfat-fiillerin oluşumunu etkileyen önemli bir dilbilgisi konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Rus dili kendi içinde çok fazla sayıda kurallara sahip sistematik bir dil olmasına rağmen aynı zamanda çok sayıda da istisna içermektedir. Bu nedenle yabancı dil olarak Rusçayı öğrenen Türk öğrenciler birçok zorluk yaşamaktadırlar. Bu çalışmada, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Gastronomi Bölümlerinde ikinci yabancı dil olarak Rus dilini zorunlu bir ders olarak okuyan öğrencilere ders saatleri de göz önüne alınarak kısa sürede isimlerin cinsiyet kategorisinin öğretilmesi üzerine temel prensipler anlatılmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-0430-9633, E-mail: takbaba@mehmetakif.edu.tr, Burdur, Türkiye.

Bu çerçevede öğrencilere sunulmuş olan detaylı tablo eşliğinde cinsiyet kategorisi konusuna giriş yapılmıştır. Bu hususta cinsiyet kategorisi morfolojik açıdan incelenmiştir. Eril, dişil ve nötr cinslerini tanıyabilmek için tüm kurallar örneklendirmelerle desteklenmiştir. Akabinde sahiplik zamirleri ve nitelme sıfatları eşliğinde isimlerin cinsiyet kategorisi konusu pekiştirilmeye devam etmiştir. Konunun öğretimi süresince öğrencilerin yaşadıkları zorluklara, yapılan hatalara, çözüm önerilerine ve alıştırma çeşitlerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Rusça, Türkçe, İsimler, Cinsiyet Kategorisi, Öğretim Metotları.*

ABSTRACT

Turkish language that belongs to the Ural-Altai linguistic family and the Russian language that belongs to Indo-European linguistic family differ greatly in terms of their grammatical construction, syntax, and phonetic systems. One of these differences is the grammatical gender (gender agreement) category of nouns. While the nouns have gender category morphologically in Russian, this is not the case in Turkish. Gender category in Russian appears as a significant grammatical issue that affect adjectives, numbers, pronouns, past tenses of the verbs and formation of participles. Although the Russian is a very systematic language with a great number of rules, it also contains various exceptions. Thus, Turkish students who learn Russian as the foreign language experience great difficulties. In this study, basic principles on teaching the gender categories of the nouns in a short time considering the course hours of the students at Gastronomy Department of Tourism and Hotel Management School of Burdur Mehmet Akif Ersoy University, who takes Russian as a compulsory second foreign language course. Within this framework, the students are introduced a detailed table of gender categories. To that effect, gender category has been analyzed in morphologically. All rules are supported with examples to get to know masculine, feminine and neutral nouns. Afterwards, gender categories of the nouns are further emphasized with possessive pronouns and qualifying adjectives. The difficulties experienced by the students, the mistakes made, solution offers and types of exercises are dealt with.

Keywords: *Russian, Turkish, Nouns, Gender Category, Teaching Methods.*

Giriş

Dünyanın en zor dillerinden biri sayılan Rus dilinin sistematik bir şekilde öğretilmesi ve öğrenilmesi cinsiyet kategorisiyle başlamaktadır. Rus dilinde cinsiyet kategorisi semantik, morfolojik ve sentaks gibi birçok alanı birbirine bağlayan önemli bir dilbilgisi konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk dilinde Rus dilinde olduğu gibi cinsiyet kavramı olmadığı için Rusça öğrenen Türk öğrenciler bu hususta birçok zorlukla karşılaşmaktadır.

Söz konusu cinsiyet (gender) kavramının Latincedeki karşılığı genus ‘cins, tür’ kelimesidir. Sofistlerin en önemli ve kurucu filozoflarından biri olan ünlü Yunan düşünür Protagoras M.Ö. 5.yy’da cinsiyet kategorisini eril, dişil ve nötr olmak üzere üçe ayıran ilk kişi olarak bilinmektedir (Antichnye teorii jazyka i stilja, 1936: 15). Protagoras’ın fikirlerini geliştiren ise Aristoteles olmuştur. Aristoteles, Protagoras’dan farklı olarak nötr yani üçüncü cinsiyete ‘aradaki cinsiyet’ kavramının verilmesini uygun görmüştür.

19.yüzyılın önde gelen dilbilimcileri N. I. Greç (Greç, 1827), A. X. Vostokov (Vostokov, 1831) ve G. P. Pavski (Pavski, 1841-1842) cinsiyet kategorisini tanımak için iki yöntem önermişlerdir: 1) Canlıların adlandırılmasında o isimlerin anlamına göre; 2) Cansızların adlandırılmasında kelimelerin sonunda yer alan harflere göre.

İsimlerde canlı kategorisi canlı varlıkları adlandırır. Örneğin; erkek kardeş (брат), kız arkadaş (подруга), tilki (лиса), fil (слон) gibi. İsimlerde cansız kategorisi ise araba (машина), ağaç (дерево) gibi nesnelerin yanı sıra olayları, olguları, eylemleri, durumları, nitel özellikleri ifade eder. Örneğin; (fırtına (буря), öğrenme, inceleme (изучение), dinlenme (отдых), güzellik (красота) gibi. Bu açıklamaya istinaden geleneksel Rus dilbilgisi kuramında canlı ve cansız ayrımının ne şekilde yapıldığını görmekteyiz.

A. M. Peshkovski, L. Bloomfield, J. Kurylowicz, P. S. Kuznetsov, V. V. Vinogradov, A. V. Bondarko, A. A. Zaliznyak, I. P. Muchnik, O. G. Revzina, V. N. Yartseva ve birçok diğer dilbilimci cinsiyet kategorisinin tanımına, önemine ve bu konuyu anlama sürecinde ortaya çıkan zorluklara dikkat çekerek bu yöndeki fikirlerini çalışmalarında dile getirmişlerdir.

V. V. Vinogradov, “Dil Bilgisi Öğretimi” (Vinogradov, 2001) adlı çalışmasında cinsiyet kategorisine dair kapsamlı açıklamalarda bulunmuştur. V. V. Vinogradov, çağdaş

Rus dilini oluşturan tüm isimlerin, sadece her zaman çoğul olarak (pluralia tantum) kullanılan kelimeler haricinde eril, dişil ve nötr olmak üzere üç cinsiyetten birine ait olduğunu belirtmiştir (Vinogradov, 1986: 59).

A. V. Bondarko'nun klasik tanımına göre "Dilbilgisel kategori, homojen bir anlamla birbirine zıt olan bir dizi dilbilgisi formları sistemidir, işlevsel-semantik alan kavramı ile ilişkilidir (Bondarko, 2003: 22-25).

Jan Baudouin de Courtenay'ın tanımına göre "Dünyadaki dillerin büyük çoğunluğu neredeyse cinsiyet ayrımı yapmıyor. Örneğin, Rus dilinin özelliği olan eril, dişil ve nötr (veya en azından sadece eril ve dişil) cinsleri arasındaki ayrım, yalnızca Hint-Avrupa dillerinde bulunur. Cinsiyeti ayırt eden başka diller olduğu doğrudur, ancak bu ayrımın temeli, dillerimizin temelinden önemli ölçüde farklıdır" (Rumyantseva, 2016: 29-30). Bu açıklamadan yola çıkarak Rus dilini öğrenen öğrencilere Türk dilinde de cinsiyet kavramının olduğunu, ancak Rus dilinden farklı bir şekilde yapıldığını söylemek gerekmektedir. Dil öğrenen öğrencilerin psikolojisini düşünerek konuya bu şekilde giriş yapmak başarı oranını olumlu bir şekilde etkileyecektir. Bunun amacı öğrencinin kendi ana dilinde, öğrendiği dildeki gibi olmayan bir kavramı öğretmeye çalışırken korku engelini ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Bu hususta Türkçenin cinsiyet kategorisinin farklı boyutlarını barındıran bir dil olduğunu ve "Türkçede cinsiyet yoktur" gibi bir genelleme ancak "dilbilgisel cinsiyet" için söz konusu olabilir bilgisini aktarmak gerekmektedir (Kerimoğlu ve Doğan, 2015: 158-159). Caner Kerimoğlu ve Gökçe Doğan'ın çalışmasında belirtildiği üzere:

a. Türkçede dilbilgisel cinsiyet açısından yaygın bir işaretleme sisteminin bulunduğu söylenememektedir. İmparatoriçe, patroniçe; Tanrıça, begüm, hanım vb. örneklerdeki +içe, +ça, +um ekleri dikkat çekse de bunların üretici olmadığı ve birkaç örnekte sınırlı kaldığı görülmektedir.

b. Türkçedeki en belirgin cinsiyet görünümü sözlüksel cinsiyettir. Sözlüksel cinsiyet bildiren tavuk-horoz, kadın-erkek, bay-bayan gibi sözcüklerin hem tek başına hem de isim niteleyicisi olarak (kadın futbolcu, erkek hemşire vb.) kullanılmasıyla kendini göstermektedir.

c. Gizli cinsiyet de sözlüksel cinsiyetin bir türüdür. Örnek olarak genç, çocuk gibi sözcüklerde bir gizli cinsiyetten söz etmek mümkündür.

d. Türkçe, sözcüklerin büyük oranda “eril” çağrışımlara sahip olduğu bir dildir (A.g.e., 159).

Bu bakımdan Rus dilini öğrenen Türk öğrencilere cinsiyet kategorisi konusu öğretilirken karşılaştırmalı bir analiz yapılarak bilgi aktarımı yapılırsa öğrencilerin bu konuyu benimseme ve anlama oranları artacaktır.

Çalışmamızda Rus dilinde isimlerin hangi kurallar çerçevesinde eril, dişil ve nötr cinsiyetine ayrıldığı, bu ayırım süresince karşılaşılan zorluklar, çözüm önerileri ve alıştırmaya çeşitleri üzerinde duracağız.

Rus Dilinde Dilbilgisel Cinsiyet Kategorisi Öğretiminin Temel Prensipleri

Bilindiği üzere Rus dilinde cinsiyet kategorisi canlı ve cansız kategorisiyle ilişkilidir. Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak cinsiyet kategorisi anlatılmadan önce öğrencilere “Кто это? (Bu kim?), Что это? (Bu nedir?)” konusu öğretilerek öncelikle Rus dilindeki canlı ve cansız kategorisine dikkat çekilmelidir. Bu konu anlatıldıktan sonra isimlerin cinsiyet kategorisine başlanmalıdır.

Rus dilinde tüm kelimeler tekil halde eril, dişil ve nötr olmak üzere üç cinse ayrılır. Çalışmamızda verdiğimiz bilgiler Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Gastronomi Bölümü 1. ve 2. sınıf öğrencileriyle yapılan derslerde ortaya konan temel prensipleri yansıtmaktadır. Rus Dili ve Edebiyatı bölümünü okuyan öğrencilerine anlatıldığı üzere değil, özellikle Rus dilini ikinci zorunlu ya da seçmeli yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin haftalık ders saatlerini de düşünerek¹ oluşturulmuş bu çalışma kısa zamanda dilbilgisel cinsiyet kategorisini ve temel ilkelerini anlatmaya ve anlamaya yöneliktir.

Yabancı dil olarak Rus dili öğreniminde ilk aşamada dilbilgisi çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Her dilde olduğu gibi dilbilgisinde iyi bir temel oluşturmadan dilin diğer aşamalarında yol katetmek maalesef zor olmaktadır. Dilbilgisi aracılığıyla öğrenciler öğrenecekleri dilin dört temel becerisi olan dinleme, konuşma, okuma ve yazmaya ilk adımı

¹ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Gastronomi Bölümünde 8 şube bulunmaktadır ve her bir şubenin haftada 3 saat Rusça dersi vardır. Detaylı bilgi için bkz.: <https://tyo.mehmetakif.edu.tr/icerik/1310/1028/ders-programlari>

atmaktadır. Bu kapsamda öğrencilerin özellikle Rus dilini öğrenirken önceden ikinci bir yabancı dil öğrenip öğrenmedikleri de önemli bir rol oynamaktadır. Gastronomi bölümü öğrencilerinin bir kısmı İngilizcenin yanı sıra Almancayı da orta seviyede bilmektedirler. Almancayı bilen öğrencilerin Rus dilindeki cinsiyet kategorisine başlarken daha az zorlanacakları anlaşılmıştır. Bunun nedeni Almancada da cinsiyet kategorisinin bulunmasıdır. Sadece İngilizce bilen ya da hiçbir yabancı dil bilmeyen öğrencilerin bu konuda biraz daha fazla zorlanacakları ilk dersten belli olmuştur. Ancak tüm bu zorlukların yazılı ve sözlü uygulamalı çalışmalarla azaldığı tespit edilmiştir.

Rus dilinde cinsiyet kategorisi isimlerle sözcük öbeklerinin, sıfatların, sayıların, zamirlerin, fiillerin geçmiş zamanlarının ve sıfat-fiillerin oluşumu ile yakından ilişkilidir. Jan Baudouin de Courtenay'ın dediği gibi “Rus dilinin kelime dağarcığının büyük zenginliğine, ifade gücüne, imgeselliğine rağmen, dilin gramer yapısı da bir ulusun düşünceye en yakın zihniyetini yansıtabilir” (Nurullina, 2015: 153). Bu noktada dilbilgisinde konuların birbiriyle sıkı sıkıya ilişkili olması Rus dilinin ulusal düşüncesini de ortaya koymaktadır.

İsimlerin hangi cinse ait olduğunun net bir şekilde bilinmesi, yabancı öğrencilerin sadece konuşmalarındaki hatasızlığı ve doğruluğu değil, aynı zamanda konuşma hızını da olumlu yönde etkilemektedir, çünkü cinsiyet kategorisi seçimindeki hatırlama ve tereddüt, konuşma eylemini olumsuz bir şekilde yavaşlatmaktadır. Birçok ders kitabında, isimlerin dilbilgisel cinsiyeti konusuna belirli bir ölçüde yer verilmiş olmasına rağmen, özellikle bu konuyu incelemek için metodoloji konusunda hâlâ belirsiz olan birçok şey vardır: Bazı ders kitapları, kelimelerin cinsiyetinin belirlenmesinde morfolojik araçlara göre başlamayı, bazı kitaplar ise sözdizimsel olarak başlamayı önermektedir.

Gastronomi bölümü öğrencileriyle yaptığımız çalışmada isimlerin cinsiyet kategorisinin belirlenmesinde morfolojik araçlara göre başlamayı tercih ederek Rus dilinde dilbilgisel cinsiyet kategorisi öğretiminin temel prensiplerini oluşturduğumuz aşağıdaki tablo çerçevesinde aktarmanın uygun olduğunu düşüncesine varmış bulunmaktayız.

Имя существительное (İsim)

Род имён существительных (İsimlerin Cinsiyeti)

Мужской род (м.р.) (Eril)	Окончание (Kelimenin sonunda bulunan harf)	Примеры (Örnekler)
	-а, -я	– дедушка, – дядя, – папа.
	- согласные	– друг, – муж, – студент, – товарищ, – дом, – карандаш, – музей, – урок.
	-ь	– гость, – зять, – царь, – день, – дождь, – камень, – картофель, – корабль, – пароль, – портфель, – путь, – рубль.
	-тель	– писатель, – покупатель, – преподаватель, – учитель, – выключатель, – двигатель.
	-арь	– календарь, – словарь, – январь.
Женский род (ж.р.) (Dişil)	-а, -я	– бабушка, – мама, – тётя.
	-а, -я	– аудитория, – дорога, – доска, – карта, – кухня, – лекция, – семья.
	-ь	– мать, – дочь, – свекровь.
	-бь, -вь, -ть, -зь, -чь, -шь, -щь, -дь, -жь	– дробь, – любовь, – лошадь, – тетрадь, – ложь, – связь, – кровать, – ночь, – мышь, – помощь.
	-ость, -исть, -есть	– свежесть, – тяжесть, – зависть, – ненависть, – бодрость, – возможность, – необходимость.
	-ль	– медаль, – модель.
Средний род (с.р.) (Nötr)	-о, -е, -ё	– окно, – метро, – письмо, – здание, – море, – кафе, – поле, – радио, – ружьё.
	-мя	– бремя, – время, – знамя, – имя, – пламя, – племя, – семья, – стреля.

*** Атташе, кофе: мужской род.

Oluşturduğumuz bu tablo çerçevesinde öğreteceğimiz ilk kategori eril cinsine aittir. Eril cinstе hem canlı hem cansız ayrımı vardır. Özellikle erilde canlı olan bazı kelimeler Rus dilinde dişil sonu olan “-а ve -я” harfi ile bitmektedir. Bu kelimelere örnek olarak dede

(дедушка), amca, dayı (дядя) ve baba (папа) anlamına gelen sözcükler verilebilir. Bu kelimelerin biyolojik açıdan eril olduğunu; ancak biçimsel açıdan dişil sonu ile bittiğini öğrencilere bildirmek gerekmektedir.

Erilde ikinci aşamada sonu sessiz harfle biten hem canlı hem cansız kelimeler gösterilmelidir. Rus dili alfabesi öğretildikten sonra bu dilde yer alan sesli ve sessiz harf ayırımı temelinde öğrencilere sonu sessiz harf ile biten kelimelerin her zaman eril olacağı ifade edilmelidir. Rus dilinde 21 tane sessiz harf bulunmaktadır. Bu harfler sırasıyla б, в, г, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ'dır. Akabinde örnek olarak erkek arkadaş (друг), kosa (муж), erkek öğrenci (студент), yoldaş (товарищ), ev (дом), kurşun kalem (карандаш), müze (музей), ders (урок) verilebilir. Ayrıca erkek isimlerini vermek de öğrencilerin Rus kültürüyle tanışmasına yardımcı olacaktır. Örneğin; Aleksandr (Александр), Vladimir (Владимир), Dmitri (Дмитрий), İvan (Иван), Mihail (Михаил), Nikolay (Николай), Oleg (Олег), Pavel (Павел), Sergey (Сергей) gibi.

Erilde üçüncü aşamada sonu yumuşatma işareti “-ь” ile biten hem canlı hem cansız kelimeler verilmesi uygundur. Örneğin; misafir (гость), damat (зять), çar (царь), gün (день), yağmur (дождь), taş (камень), patates (картофель), parola (пароль), evrak çantası (портфель), yol (путь), ruble (рубль) gibi.

Erilde dördüncü ve beşinci aşamalarda kelimelerin sonuna gelen son ekler olan “-тель ve -арь” ile oluşturulmuş kelimeler verilmelidir. Örnek olarak yazar (писатель), alıcı, müşteri (покупатель), üniversitede hoca (преподаватель), ilkokul, lise öğretmeni (учитель), elektrik anahtarı (выключатель), motor (двигатель), takvim (календарь), sözlük (словарь), ocak ayı (январь) verilebilir. Akabinde Rus dilinde yumuşatma işareti “-ь” ile biten tüm ayların eril cinsine ait olduğu belirtilmelidir. Şubat (февраль), nisan (апрель), haziran (июнь), temmuz (июль), eylül (сентябрь), ekim (октябрь), kasım (ноябрь) ve aralık (декабрь).

Dişilde birinci aşamada sonu “-a ve -я” ile biten canlı kategorisindeki kelimeler verilebilir. Örneğin; büyükanne, nene (бабушка), anne (мама), hala, teyze (тётя). Ayrıca birkaç Rus kadın ismini de vermek gerekmektedir. Örneğin; Anna (Анна), Darya (Дарья), Yekaterina (Екатерина), Ludmila (Людмила), Mariya (Мария), Olga (Ольга), Svetlana (Светлана), Tatyana (Татьяна), Yuliya (Юлия) gibi.

Dişilde ikinci aşamada sonu “-a ve -я” ile biten cansız kategorisindeki kelimeler verilebilir. Örneğin; derslik (аудитория), yol (дорога), tahta (доска), harita (карта), mutfak (кухня), ders (лекция), aile (семья) gibi.

Dişilde üçüncü aşamada sonu yumuşatma işareti “-ь” ile biten canlı kelimeler verilmesi uygundur. Örneğin; anne (мать), kız evlat (дочь), kaınvalide (свекровь).

Dişilde dördüncü aşamada “-брь, -вь, -дь, -жь, -зь, -ть, -чь, -шь, -щь” ile biten hem canlı hem cansız olan kelimelerden kesir (дробь), aşk, sevgi (любовь), at (лошадь), defter (тетрадь), yalan (ложь), bağlantı, irtibat (связь), yatak (кровать), gece (ночь), fare (мышь), yardım (помощь) verilebilir. Her ne kadar bu eklerle biten kelimeler dişil de olsa öğrencilerin mutlaka sözlüğe bakmaları gerekmektedir. Çünkü istisnalar olabilir. Örneğin; yağmur (дождь), defter (тетрадь) kelimeleri aynı sonlukla bitmesine rağmen “дождь” kelimesi eril, “тетрадь” kelimesi ise dişildir.

Dişilde beşinci aşamada sonu “-есть, -исть, -ость” son ekleriyle biten kelimelerden tazelik (свежесть), ağırlık (тяжесть), kıskançlık (зависть), nefret (ненависть), dinçlik (бодрость), olasılık (возможность), gereklilik (необходимость) verilebilir. Burada misafir anlamına gelen “гость” kelimesinin eril olduğu hatırlatılmalıdır. “Гость” kelimesinin “гостить” fiilinden türediğini ve -ость ekinin fiil kökünün bir parçası olduğunu belirtmekte fayda vardır. Ancak “бодрость, возможность, необходимость” kelimelerinin sıfat hallerinin “бодрый, возможный, необходимый” olduğunu ve bu kelimelere gelen -ость ekinin sıfatlardan isim türettiğini belirtmek son derece önemlidir.

Dişilde son aşamada sonu “-ль” ile biten örneğin; madalya (медаль), örnek, model (модель) verilebilir. Burada gemi (корабль) ve ruble (рубль) kelimesi tekrar verilerek aynı sonlukla bitmesine rağmen eril olduğu bilgisi hatırlatılmalıdır.

Nötrde ilk aşamada sonu “-о, -е, -ё” harfleriyle biten kelimeleri vermek gerekmektedir. Örnek olarak pencere (окно), metro (метро), mektup (письмо), bina (здание), deniz (море), kafe (кафе), alan, saha (поле), radyo (радио), tüfek (ружьё) verilebilir.

Nötrde ikinci aşamada sonu “-мя” ile biten kelimelerden yük, külfet (бремя), zaman (время), bayrak (знамя), isim (имя), alev (пламя), kabile (племя), tohum (семя),

üzengi (стремя) verilebilir. Sonu “-мя” ile biten kelimelerin her zaman nötr olduğu söylenmelidir.

Nötrde son olarak sonu “-e” ile bitmesine rağmen kahve (кофе) kelimesinin eril kategorisinde yer aldığı öğrencilere aktarılmalıdır. Bu hususta sonu “e” ile biten ateşe anlamına “атташе” kelimesini de örnek olarak vermek gerekmektedir. Bu kelimenin de eril olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Son olarak ise tablomuzda yer almamasına rağmen öğrencilere kısaca Rus dilindeki ortak cins konusundan bahsedip örnekler vermek gerekmektedir. Ortak cinse ait kelimeler hem eril hem dişil cinsi belirtebilir. Örneğin; doktor (врач), iş arkadaşı (коллега), yetim (сирота) gibi.

Ayrıca hazırladığımız bu tabloda kelimelerin vurguları da belirtilmiştir. Rus dilinde vurgunun yerini bilmeden okumak mümkün değildir. Dolayısıyla öğretilen her yeni kelimedede vurguyu öğrencilere söylemek oldukça önemlidir.

İsimlerin Cinsiyetinin Belirlenmesi Üzerine Alıştırma Türleri

İsimlerin cinsiyetini tanıma becerisinin pekiştirilmesi, isimlerin yalın halde tekil bulunmasıyla ilişkilidir. Ancak Rus diliyle yeni olarak tanışan öğrenciler isimlerin cinsiyet kategorisi üzerine ilk çalışmaları öğretmenin rehberliğinde veya sözlük yardımıyla yapabilirler. Bu hususta aşağıdaki alıştırma türlerini vermek yararlı olacaktır:

1) Resim aracılığıyla. İçeriği zor olmayan bir resim öğrencilere gösterilir. Örneğin; doktor (врач), öğretmen (учитель), okul (школа), hastane (больница), market (магазин) vb. Öğrenciler önce canlı, sonra cansız varlıkları öğrenirler ve öğrendikleri kelimeleri defterlerinde üç sütuna ayırıp not alırlar. Yetişkin öğrenci grubunda resimle çalışmak öğrencilerin derse olan ilgisini canlı tutmakta ve olumlu sonuçlar vermektedir.

2) Aynı anlamı taşıyan ancak cinsiyet yönünden ayrılan kelimelerin öğretilmesi yoluyla. Örneğin; erkek öğrenci – kız öğrenci (студент – студентка), erkek sporcu – kadın sporcu (спортсмен – спортсменка), erkek oyuncu – kadın oyuncu (актёр – актриса).

3) Çok sayıda kelimenin liste halinde verilmesiyle. En az yüz kelimelelik bir liste oluşturulup öğrencilerden kelimelerin cinsiyetlerini eril, dişil ve nötr şeklinde yazmaları istenir. İlk aşamada tüm kelimelerin hangi cinsiyete neden ait olduğu öğretmen yardımıyla açıklanır. İkinci aşamada ise hazırladığımız yukarıdaki tablo ve açıklanan kurallar eşliğinde öğrencilerden nedenleriyle birlikte hangi kelimenin hangi cinse ait olduğunu söylemeleri istenir.

4) İsim, zamir ve sıfatları içeren diyalog şeklindeki metinler aracılığıyla. Öğrencilere “Кто это? (Bu kim?), Что это? (Bu nedir?)” konusuyla ilgili basit cümleler içeren diyaloglar verilir ve bu diyaloglarda yer alan kelimelerin cinsiyetini üçe ayırıp yazmaları istenir.

5) Dinleme aracılığıyla. Öğrencilere basit diyaloglar içeren metinler dinletilir ve eril, dişil ve nötr cinsine ait duydukları kelimeleri yazmaları istenir.

6) Sahiplik zamirleri ve sıfatlar konusu bitene kadar öğrencilere öğrendikleri her yeni kelimenin cinsiyetinin sorulmasıyla. İsimler, zamirler ve sıfatlar konusu dilbilgisinde öğrenilen ilk konular olup cinsiyet kategorisi öğrencilerin zihninde tamamen oturana kadar öğrenilen her yeni kelimenin cinsiyetini sormakta çok fayda vardır.

7) Öğrencilerin kendi uzmanlık alanındaki kelimelerin verilmesiyle. Gastronomi bölümü okuyan öğrencilere hem genel Rusça üzerine hem de kendi mesleklerinde en çok kullanılan kelimelerin hazırlanıp bu kelimeleri cinsiyetlerini yazmaları istenir. Bu durum öğrencilerin derse ilgi oranını olumlu yönde artıracaktır. Bu hususta 3.maddede söylemiş olduğumuz listeye ek olarak elli kelimelelik bir liste daha hazırlanmıştır ve bu listeye mutfakta kullanılan kelimeler eklenmiştir. Sıfatlar ve zamirler konusu işlendikçe de öğrencilerin uzmanlık alanından yeni sözcükler eklenerek kelime bilgilerinin artışına yönelik adımlar atılmıştır. Her hafta bir önceki haftada öğretilen yeni kelimelerden birkaçı sorularak öğrencileri kontrol etme mekanizması da geliştirilmiştir.

Yukarıda saydığımız ve deneyim ettiğimiz alıştırmalar türleri sayesinde öğrencilerin Rus dilinde isimlerin cinsiyet kategorisini anlama ve kuralları pekiştirme oranı ciddi derecede artmıştır.

Öğrenciler isimlerin cinsiyetini belirlemeyi öğrendikten sonra onları şahıs zamirleri ve sahiplik zamirlerini aktarıp isimlerin cinsiyet kategorisini zamirlerle anlatmaya devam etmek gerekmektedir.

Sahiplik zamirleriyle isimlerin uyumu son derece önem teşkil etmektedir. Çünkü isimlerin cinsiyetine göre sahiplik zamirlerinin cinsiyeti de değişecektir. Bu konuda aşağıdaki alıştırmalar tavsiye edilebilir.

1) Aşağıdaki isimleri sahiplik zamirleriyle yazınız.

İsimler: kitap (книга), defter (тетрадь), tükenmez kalem (ручка), gün (день), havlu (полотенце).

Zamirler: Benim (мой, моя, моё), senin (твой, твоя, твоё), onun (его, её), bizim (наш, наша, наше), sizin (ваш, ваша, ваше), onların (их).

2) Parantez içindeki kişi zamirlerini sahiplik zamirlerine dönüştürüp yazınız.

Örneğin:

Это _____ книга (я).

Это _____ университет (мы).

Это _____ кухня (она).

3) Öğrendiğiniz kelimelerle sahiplik zamirlerini kullanıp diyalog yapınız.

Örnek:

– Чья это книга? – Это моя книга.

– Чей это университет? – Это наш университет.

Sahiplik zamirleriyle isimlerin cinsiyet uyumunda yapılan hatalara sıkça rastlanılmaktadır. Bu konunun öğretilmesinde ve öğrenilmesinde gerekli önem ve çaba gösterilmezse, hatalar tüm dil öğrenimi süresince devam edecektir. Örneğin: *Это наша квартира.*

Son olarak yapılması gereken Rusçayı başlangıç düzeyinde öğrenen öğrencilere niteleme sıfatlarını öğretip isimlerin cinsiyetine göre çekimlemek olmalıdır. Yukarıda da

belirttiğimiz üzere isimlerin cinsiyet kategorisi Rus dilinde birçok dilbilgisi konusunu birbirine bağlamaktadır. Sıfatlar konusunda isimlerin hem cinsiyet kategorisini hem de tekil-çoğul öğretimini sağlayan bir temel üzerinde tekrar yaptırmak gerekmektedir. Örneğin:

1) Aşağıdaki sıfatları ismin cinsiyetine göre çekimleyiniz.

- A) новый - дом, улица, здание, магазины.
- B) последний - автобус, страница, письмо, слова.
- C) тихий - голос, песня, танго, звуки.
- D) горячий - суп, вода, молоко, котлеты.

2) Parantez içindeki sıfatı kullanarak sorulara cevap veriniz.

- A) Какой это дом? (большой)
- B) Какая это песня? (русский)
- C) Какое это море? (синий)
- D) Какие это брюки? (летний)

3) Aşağıdaki tamlamalarda yer alan sıfatların sonluklarını yazınız.

- A) Сильн... ветер B) Жёлт... шапка C) Плох... письмо D) Добр... друзья
- E) Молод... повар

4) Öğrendiğiniz kelimelerle sahiplik zamirlerini ve sıfatları kullanıp diyalog yapınız. Örnek:

- Что это? – Это наш большой дом.
- Кто это? – Это моя дорогая подруга – Айше.

Özellikle yabancı dil öğretiminde en çok ihmal edilen konu dinleme becerisidir. Hem sahiplik zamirleri hem de sıfat konusundan sonra öğrencilerle dinleme yapılmalıdır. Metinde boş bırakılan yerleri doldurmaları istenebilir.

Rus Dilinde Dilbilgisel Cinsiyet Kategorisinin Belirlenmesinde Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri

Yabancı dil olarak Rus dili derslerinde isimlerin cinsiyetinin öğrenilmesinde temel sorun, öğrenilen her bir ismin eril, dişil ya da nötr cinse ait olmasıdır. “Çelişki başka yabancı bir dille kıyaslandığında ortaya çıkmaktadır. Neden aynı semantik grup içinde yer alan *çavdar*, *arpa*, *buğday* (рожь, ячмень, пшеница) kelimeleri farklı cinsiyetlere sahip? Bu soru, Rusça öğrenen bir yabancıнын kafasını meşgul ediyor, ancak anadilindeki cinsiyet kategorisi ifadelerinin benzer çeşitliliği, kural olarak, dikkat çekmiyor” (Bragina, 1981: 69). Yapılan bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere cinsiyet kategorisi Rusçayı öğrenen öğrencilerin kafasında çok sayıda soru işareti yaratmaktadır. Bu hususta karşılaşılan başlıca zorluklar aşağıdaki gibidir:

1) Dişil sonu ile biten eril canlı kategorisinde yer alan dede (дедушка), amca, dayı (дядя), baba (папа) gibi kelimeleri sahiplik zamirleriyle ve sıfatlarla çekimlerken bazen dişil kategorisini seçmektedirler. Öğrencilere bu kelimelerin biçimsel açıdan dişil olduğunu, ancak anlamları gereği eril olduğu için gelen sıfat ya da sahiplik zamirini eril kategorisinde çekimlemek gerektiğini birkaç kez belirtmek ve çok sayıda örnek vermek gerekmektedir.

2) Sonu “-мя” ile biten kelimeleri sıklıkla dişil kategorisine ait olarak değerlendirmektedirler. Bu sonlukla biten kelimelerin her zaman nötr kategorisine ait olduğu tekrar belirtilmelidir.

3) Sonu yumuşatma işareti “-ь” ile biten kelimelerin cinsiyetini belirlemede çok büyük zorluklar yaşamaktadırlar. I. M. Pulkina ve E. Zakhava-Nekrasova’nın da belirttikleri üzere yardımcı olan birkaç ek dışında sözlüğe başvurmak gerekmektedir (Pulkina ve Zakhava-Nekrasova, 2001: 25). Ancak diğer bir yandan bu tür kelimeleri sıfat tamlamaları ya da sahiplik zamirleriyle ezberlemek kelimenin cinsiyetini unutmamak açısından faydalı olacaktır. Örneğin; *гость – мой гость* (misafir – benim misafirim), *день – мой день* (gün – benim günüm), *жизнь – хорошая жизнь* (yaşam – iyi bir yaşam), *любовь – первая любовь* (aşk – ilk aşk).

4) Sonu “-й” ile biten kelimelerin cinsiyetini sıklıkla belirleyememektedirler. “Й” harfinin sessiz harf olduğu tekrar hatırlatılmalı ve bu harf ile biten kelimelerin her zaman eril kategorisinde olduğu ifade edilmelidir.

5) Sonu “-ой, -ый, -ий, -ая” ile biten her kelimeyi kural gereği sıfat olarak kabul etmektedirler. Öğrencilere “kahraman (герой), terzi (портной), nöbetçi (дежурный), işçi (рабочий), yemekhane (столовая), atölye (мастерская)” gibi örnekler verilerek bu sonluklarla biten birkaç kelimenin isim olduğu anlatılmalıdır.

6) Sadece çoğulda kullanılan kelimeleri önce tekile çevirip akabinde cinsiyetini belirtmektedirler. Örneğin; “terazi (весы), para (деньги), kot pantolon (джинсы), parfüm (духи), tatil (каникулы), konserve (консервы), makas (ножницы), gözlük (очки), bıyık (усы), saat (часы)” gibi. Ancak sadece çoğulda (pluralia tantum) kullanılan kelimelerin herhangi bir cinse ait olmadığı tekrar hatırlatılmalıdır.

7) Sonu “e” ile biten ve kahve anlamına gelen “кофе” kelimesini genellikle nötr cinse ait olduğunu belirtmektedirler. Ancak bu kelime istisna olup eril cinse ait olduğu sıfat tamlaması eşliğinde hatırlatılmalıdır. Örneğin; sıcak kahve (горячий кофе), sert kahve (крепкий кофе).

8) Sonu “-и, -у, -э, -ю” ile biten kelimelerin hangi cinse ait olduklarını genellikle tespit edememektedirler. Örneğin; taksi (такси), yahni (ягн), sarıaban (алоэ), kaju (кешью). Bu tür harflerle biten kelimelerin genellikle başka bir dilden Rusçaya geçtiği ve nötr cinse ait olduğu belirtilmelidir. Ancak bu hususta da istisnalarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin; hanım, kadın (леди), hanımefendi (фрау) kelimeleri “-и” ve “-у” harfi ile bitmesine rağmen biyolojik açıdan dişil kategorisine aittir. Bu yüzden anlamsal açıdan da dişil kategorisinde yer almaktadırlar.

Yukarıda saymış olduğumuz bu zorluklar isimlerin özellikle hangi cinse ait olduğunu belirlemede yaşanmış olan zorluklardır. İsmi halleri konusunda kelimelerin çekimlenmesi esnasında başka zorluklarla karşılaşılacak olunması doğal bir durumdur.

Hataların sayısını azaltmak için öğrencilerle çok sayıda yazılı ve sözlü bir şekilde alıştırmaları yapılması gerekmektedir.

Je. G. Azimov ve A. N. Şukin’in çalışmalarında belirttikleri üzere “Alıştırmalar, konuşma becerilerinin ve yeteneklerinin oluşum sırası ve gerçekte var olan konuşma eylemlerinin doğası göz önüne alındığında, artan dilsel ve işlevsel zorlukların artması

sırasına göre gerçekleştirilen amaca yönelik birbiriyle ilişkili eylemlerdir” (Azimov ve Şukin, 2009: 322).

Bu açıklamadan yola çıkarak aşağıdaki bilgilerin önemini vurgulamak isteriz:

1) Alıştırmalar sistematik bir biçimde kolaydan zora doğru olmalı ve bir bütünlük içinde olmalıdır.

2) Tek tip alıştırma sistemi yerine dört temel dil becerisini geliştirecek ve mutlaka öğrencilerin konuşma becerisine de etki edecek alıştırmalar tercih edilmelidir. Dilin önemli bir boyutu olan konuşma becerisi olmadan sözlü iletişimde başarılı olmak mümkün değildir. G. V. Kolşanski'nin ifade ettiği üzere “...dil münferit unsurlarını bilmek, örneğin: ayrı kelimeler, ayrı cümleler, ayrı sesler - dil yeterliliği kavramına bir iletişim aracı olarak atfedilemez... Dil yeterliliği, gerçek iletişime katılma yeteneği açısından değerlendirilmelidir” (Kolşanski, 1985: 13).

3) Alıştırmalar etkili, verimli ve ders süresi açısından ekonomik olmalıdır.

4) Alıştırmalar hitap ettiğimiz öğrencilerin uzmanlık alanına uygun olmalıdır.

5) Alıştırmalarda kaynak seçimine dikkat edilmelidir.

Doğru şekilde oluşturulmuş bir alıştırma sistemi, mümkün olan en kısa sürede öğrencilere Rus dilinde isimlerin cinsiyet kategorisini öğretmede başarı elde etmemizi sağlayacaktır.

Sonuç

Üçlü cinsiyet kategorisinin bulunduğu 26 dilden biri olan Rus dili sistematik bir şekilde kurallara bağlı olmasına rağmen çok fazla sayıda istisna içermektedir. Bu istisnai durumlardan ötürü öğrenciler çok sayıda zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Rus Dili ve Edebiyatı dışında özellikle Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokullarında Rusçanın ikinci yabancı dil olarak okutulduğu bölümlerde kısa zamanda Rus Dilinde yer alan isimlerin cinsiyet kategorisini öğretmek için aşağıdaki birkaç metodun kullanılması faydalı olacaktır:

1) Öğrencilere Rus dilinde isimlerin cinsiyeti üzerine temel kuralları içeren bir tablo sunulmalıdır. İlk zamanlar kelimelerin cinsiyeti öğretmen eşliğinde hazırlanan tablo ve görsel materyaller yardımıyla hangi cinsin neden seçildiği açıklanarak öğretilmelidir.

2) Öğrencilere kendi uzmanlık alanlarından da kelimeler verilmelidir. Hem genel Rusça hem de ‘Turizmde Mesleki Rusçaya’ dair kelime listeleri oluşturulmalı ve bu kelimelerin cinsiyetini belirtmeleri farklı türdeki alıştırmalarla istenmelidir.

3) Özellikle en büyük zorluğun yaşandığı sonu yumuşatma işareti “-ь” ile biten kelimeler sahiplik zamirleri ve niteleme sıfatları eşliğinde verilmelidir. Bu şekilde öğrencilerin hafızasında daha kalıcı olması sağlanacaktır.

4) Öğrencilerin sıklıkla hataya düştükleri kelimeler öğretmen tarafından not alınmalı ve bu kelimelerin cinsiyetinin öğretilmesi üzerine sınıfta çeşitli oyun tekniklerinden yararlanılmalıdır.

5) Okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerini geliştiren alıştırmalar seçilerek isimlerin cinsiyeti zamirler ve sıfatlar konusu bitene kadar pekiştirilmeye devam edilmelidir.

KAYNAKÇA

Antichnye teorii jazyka i stilja (1936). sb. / pod red. O. M. Frejdenberg. Moskva; Leningrad: Socjkgiz.

Azimov, Je. G., Shhukin, A. N. (2009). *Novyj solver metodicheskikh terminov i ponjatij (teoriya i praktika obuchenija jazykam)*. Moskva: Izdatelstvo IKAR.

Bondarko, A. V. (2003). *Grammaticheskie kategorii: istolkovanie ponjatija, principy klassifikacii, mezhkategorialnye svjazi*. Grammaticheskie kategorii: ierarhii, svjazi, vzaimodejstvie. Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii (Sankt-Peterburg, 22–24 sentjabrja 2003-go g.), 22-25, <https://goo.su/2mgq>

Bragina, A. A. (1981). Nabljudeniya nad kategoriej roda v russkom jazyke. *Voprosy jazykoznanija*, (5), 68-78.

Grech, N. I. (1827). *Prostrannaja russkaja grammatika, izdannaja Nikolaem Grechem*. T. 1. Sankt-Peterburg: V tip. izdatelja.

- Kerimoğlu, C., ve Doğan G. (2015). Türkçede Cinsiyet Görünümleri ve Çağrışımsal Zihniyet. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi XXXVIII*, 143-178.
- Kolshanskij, G. V. (1985). Lingvokommunikativnye aspekty rechevogo obshhenija. *Inostrannye jazyki v shkole*, No. 1, 10-14.
- Nurullina, G. M. (2015). Obuchenie kategorii roda v lingvokulturologicheskom aspekte kak odin iz priemov formirovanija jazykovej lichnosti uchashhihsja. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. Tambov: Gramota*, 3 (45), 152-155.
- Pavskij, G. P. (1841-1842). *Filologicheskie nabljudenija protoiereja G. Pavskogo nad sostavom russkogo jazyka: [v 3 t.]*. *Rassuzhdenie 2: Ob imenah sushhestvitelnyh*. Sankt-Peterburg: V tipografii Imperatorskoj Akademii Nauk.
- Pulkina, I. M., Zakhava-Nekrasova, E. B. (2001). *Russian. A practical grammar with exercises*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Rumjanceva, T. V. (2016). *Formirovanie lingvisticheskoj kompetencii inostrannyh studentov-medikov na materiale grammaticheskoy kategorii roda*. (Doktora tezi). <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-lingvisticheskoi-kompetentsii-inostrannykh-studentov-medikov-na-materiale-gramm>
- Russkaja grammatika Aleksandra Vostokova, po nachertaniju ego zhe sokrashhennoj Grammatiki, polnee izlozhennaja* (1831). Sankt-Peterburg: tip. I. Glazunova.
- Vinogradov, V. V. (1986). *Russkij jazyk (Grammaticheskoe uchenie o slove): Ucheb. posobie dlja vuzov / Otv. red. G. A. Zolotova, -3-e izd., ispr.* Moskva: Vysshaja shkola.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.9>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 180-202

MARKA ODAKLILIK-KALİTE BİLİNCİ İLE ÇEVRE DUYARLILIĞI
İLİŞKİSİNİ X VE Z KUŞAĞI ÜZERİNDEN NİTEL BİR DEĞERLENDİRME

QUALITATIVE EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BRAND
ORIENTATION-QUALITY CONSCIOUSNESS AND ENVIRONMENTAL
AWARENESS THROUGH GENERATIONS X AND Z

Sezen GARİP*

ÖZ

Bu araştırmada, tüketici karar verme tarzı olan marka odaklılık-kalite bilinci ile sürdürülebilir tüketim davranışı olan çevreye duyarlılık arasındaki ilişki X ve Z kuşağı üzerinden ele alınmıştır. Nitel araştırma perspektifinde durum desenine göre şekillendirilen araştırmada elde edilen veriler, MAXQDA 2020 programında niteliksel (tematik kodlama) içerik analizi ve betimsel içerik analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, X kuşağında yer alan katılımcıların, marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzında hareket etmedikleri görülürken, Z kuşağının ise bu hareket tarzını benimsediği dikkat çekmiştir. Çevre duyarlılığı davranışında da X kuşağının Z kuşağına göre daha geri planda olduğu görülmüştür. Her iki kuşağın marka odaklılık-kalite bilinci ile çevreye duyarlılık davranışı arasındaki ilişkiye yönelik bulguların ise oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Marka Odaklılık, Kalite Bilinci, Çevre Duyarlılığı, X Kuşağı, Z Kuşağı.*

ABSTRACT

In this research, the relationship between brand orientation-quality awareness, which is a consumer decision-making style, and environmental sensitivity, which is a sustainable consumption behavior, is discussed through the X and Z generations. The data obtained in the research, which was shaped

* Ege Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, E-mail: sezenгарip24@gmail.com, ORCID No:0000-0002-5488-8573, İzmir, Türkiye.

according to the situation pattern in the perspective of qualitative research, were examined with qualitative (thematic coding) content analysis and descriptive content analysis in the MAXQDA 2020 program. According to the results of the analysis, it was observed that the participants in the X generation did not act in the style of brand-oriented-quality awareness decision-making, while it was noted that the Z generation adopted this style of action. It has been observed that the X generation is more in the background than the Z generation in environmental sensitivity behavior. It is thought that the findings regarding the relationship between brand orientation-quality awareness and environmental awareness behavior of both generations are very important.

Keywords: *Brand Orientation, Quality Awareness, Environmental Awareness, Generation X, Generation Z.*

Giriş

Globalleşen rekabet sahasında, pazarlama stratejilerinin gelişmesinin nedeni bireylerin tüketme eğiliminin giderek artmasıdır. Tüketicinin tüketme eğiliminde kişisel özellikleri de önemli bir etkidir. Özellikle tüketicinin hangi yaş grubunda yer aldığı, kurumların pazarlama uygulamalarını şekillendirmesinde dikkat çeken bir veridir. Diğer bir deyişle tüketicinin hangi kuşakta yer aldığı tüketime yönlendirme süreçlerinde üzerinde durulan bir konudur. Baby boomers (bebek patlaması), X, Y ve Z kuşağı (Bütün ve Güneş, 2020; Sarı ve Harta, 2018) şeklinde yapılan kuşak sınıflandırmaları, satın alma davranışlarının nasıl farklılaştığı hakkında bilgi vermektedir. Bu araştırmada ise özellikle X ve Z kuşağının satın alma davranışları üzerinde durulmuştur. Farklı kuşaklarda yer alan tüketicilerin farklı tüketici karar verme tarzlarını benimsedikleri söylenebilir. Bu karar verme tarzlarından biri de marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzıdır.

Marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzı adından da anlaşılacağı üzere kalite olgusunun markayla ölçüldüğü bir yaklaşımdır. Aynı zamanda satın alınmak istenen markalar pahalı ve lüks markalar olarak değerlendirilmektedir. Tüketicilerin markalarla kurduğu ilişki her zaman ihtiyaç dahilinde gelişmemektedir. Markaya değer veren, güven duyan tüketici belli bir tatmin düzeyine ulaşmak için de satın alma davranışı gösterebilmektedir. Nitekim tüketicinin farklı nedenlerle satın almaya yönelmesi üretimin artmasının önünü açmıştır. Artan üretim faaliyetleri doğal kaynakların tükenmesine ve

çevresel sorunların baş göstermesine neden olmuştur. Yaşanan gelişmeler çevreye duyarlı tüketim anlayışını da beraberinde getirmiştir. Daha az üretim, geri dönüşüm, doğal ürünlerin kullanımı gibi konuları içeren çevre duyarlılığı davranışı hem markalar hem de tüketiciler tarafından sorgulanması gereken bir konudur.

Bu araştırmada öncelikle marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı kavramları tanımlanmıştır. Sonrasında X ve Z kuşakları açıklayarak satın alma davranışları değerlendirilmiştir. Marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı arasındaki ilişki ise araştırmacının merakını beslemektedir. Literatür değerlendirildiğinde spesifik olarak marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı ilişkisini ele alan çalışmaların yeterli olmadığı söylenebilir. Bunun yanında bu iki davranışı X ve Z kuşağı bağlamında değerlendiren bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu araştırmada marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı ilişkisi, X ve Z kuşağının bakış açısından değerlendirilmek istenmiştir. Nitel araştırma kapsamında X ve Z kuşağında yer alan katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların marka odaklılık-kalite bilinci karar verme durumları, çevre duyarlılığı davranışları ve bu iki kavram arasındaki ilişki durumu, analiz sonucu elde edilen temalar çerçevesinde tartışılmıştır.

Marka Odaklılık-Kalite Bilinci Kavramı

Günümüz konjonktüründe yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmelerin, insan ihtiyaçlarının artmasına neden olduğu söylenebilir. Artan ihtiyaçlar doğrultusunda insanlar, tüketici konumunda hareket ederek satın alma davranışına yönelmektedir. Satın alma süreçlerinde ise tüketiciler farklı karar verme tarzlarını sergileyebilmektedir. Bu tarzlardan biri de marka odaklılık-kalite bilincidir.

Marka odaklılık-kalite bilinci kavramı, ürün veya hizmetin toplum tarafından bilinmesi ve değer görmesini ifade eden bir kavramdır (Sproles ve Kendall, 1986: 271). Ürün veya hizmetin bir marka değerine sahip olmasının yanında fiyatının da yüksek olması gerekmektedir. İlgili ürünün değer görmesi ve yüksek fiyata sahip olması kalitesine işaret etmektedir. Bu tür ürünlerin çoğunlukla reklamı yapılmakta ve böylelikle markanın satın alınması için tüketici mağazaya yönlendirilmektedir. Aynı zamanda tüketicide de lüks mağaza bilinci oluşmaktadır. Diğer bir deyişle marka değeri yüksek ve pahalı olan ürün veya

hizmetler lüks niteliğine sahip mağazalarda satılmalıdır yargısı oluşmaktadır (Sproles ve Kendall, 1986: 272-273). Bu durumda markaya artı değer katmaktadır. Tüketicilere sunulan markanın kaliteli görülmesi ve fiyatının yüksek olması bir saygınlık olarak görülmektedir. Bu saygınlık algısını tüketici kendisi yaratmaktadır (Dursun vd., 2013: 302). Kısaca marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzını gösteren tüketiciler, ürün ve hizmet seçimlerinde kaliteyi arayan ve savunan, pahalı olana yönelen, markaya meyilli olan kişilerdir. Bu kişilerin satın alacakları ürünlerde kalite ve fiyatın eş değer görüldüğü söylenebilir.

Çevre Duyarlılığı Yaklaşımı

Çevre duyarlılığı yaklaşımı sürdürülebilir tüketim bağlamında ele alınmaktadır. Sürdürülebilir tüketimin daha çok ekolojik yönüne işaret eden çevre duyarlılığı yaklaşımının 1950 yılından sonra bireylerde ortaya çıktığı bilinmektedir. 1960'lardan sonra ise bireyin sosyal ve toplumsal yaşamının dönüşümü doğrultusunda ilgili yaklaşım daha çok benimsenmeye başlanmıştır. Geçen zaman içinde ise çevre duyarlılığı toplumsal hareket olarak görülmüştür (Kılıç, 2006: 122). Çevre duyarlılığı kavramı genel olarak çevresel problemleri ele almaktadır. Toplumun çevreyle ilgili var olan problemleri algılama tarzı çevre duyarlılığı olarak tanımlanmaktadır (Aydın ve Kaya, 2011). Diğer bir deyişle çevre duyarlılığı, toplumun çevresini/ekolojik ortamı gözetmesi, ortaya çıkan problemleri fark etmesi ve bu farkındalık ile toplum olarak yapılması gereken iyileştirmeleri yapması olarak görülebilir.

Çevre duyarlılığı yaklaşımı belirtildiği üzere sürdürülebilir tüketim davranışının bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin çevre duyarlılığını göstermesi demek salt bir şekilde çevreyi ve o çevre içinde yaşayan diğer canlıları önemseyerek tüketim davranışını göstermesi demektir. Nitekim çevre duyarlılığı davranışı her zaman gerçek amacı doğrultusunda gerçekleşmeyebilir. Şener ve Hazer (2008) yaptıkları çalışmada çevre duyarlılığının gerçek anlamda sürdürülebilir tüketim davranışı olarak gerçekleşmediğini görmüşlerdir. İlgili araştırmada yazarlar, Türk kadınlarının çevre duyarlılığı davranışı altında ekonomik faktörlerin etkili olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırma sonucu çevre duyarlılığı yaklaşımında, tüketici karar verme tarzlarının dönüşümüne işaret etmektedir. Satın alma davranışlarının bilinçli ve farkındalık sahibi kişiler tarafından gerçekleştirilmesi, toplumların yaşam dinamiklerini de etkilemektedir (Garip, 2019).

X ve Z Kuşağının Satın Alma Davranışları

Kuşak kavramı, belirtilen zaman çizelgesinde dünyaya gelen insanların aynı dönemlerde yaşayarak ortak nitelikler oluşturmasıdır (Karaaslan, 2014). Ortak nitelikler oluşturan bu insanlar, yaşadıkları toplumda gerçekleşen ekonomik, kültürel, siyasi gelişmelerden aynı zamanda etkilenirler. Bu durum aynı kuşakta yer alan insanların tutumlarını, inançlarını ve sergiledikleri davranışlarını da değiştirmektedir. Diğer bir deyişle aynı kuşakta yer alan insanlar yaşanan bazı olaylar karşısında benzer davranışlar gösterebilmektedir (Tezcan, 2017). Kuşaklar üzerine yoğunlaştığımızda, dönemselleştirilerek; baby boomers (bebek patlaması), X, Y ve Z kuşağı şeklinde sınıflandırıldığını görmekteyiz (Bütün ve Güneş, 2020; Sarı ve Harta, 2018).

X kuşağında yer alan bireyler 1965-1979 yılları arasında doğmuştur. Bu kuşakta yer alan kişiler genellikle iş yaşamına sahiptir. Yaşanan dijital çağa ayak uydurmaya çalışan bir kuşak olarak da görülmektedir (Yelkikalan ve Altın, 2010). X kuşağında yer alan tüketicilere baktığımızda ürünün işlevsel niteliklerine odaklanan kişiler oldukları dikkat çekmektedir (Himmel, 2008: 46). Satın alınması planlanan ürünün bir öneme sahip olması X kuşağı için dikkat çekici bir etkidir. Satın alma aşamasında ise kaliteye önem vermektedirler (Himmel, 2008: 46; Ng vd., 2016: 55;). Ürünün işlevsel niteliklerine odaklanan X kuşağının daha az marka sadakatine sahip oldukları da görülmektedir. Bu kuşakta yer alan tüketiciler diğer markaları denemek içinde istekli olabilmektedir (Mitchell vd., 2005: 29). Kısacası X kuşağının kaliteye önem verirken aynı zamanda satın almak istediği ürünün işlevine ve faydasına dikkat ettiği söylenebilir.

Z kuşağında yer alan bireyler ise 2000-2010 yılları arasında doğmuştur. Teknolojinin içine doğan, bilgisayar teknolojilerine yönelen kişilerdir. İnternet kuşağı olarak da adlandırılan Z kuşağı, bireyselliğe daha çok meyillidir (Bütün ve Güneş, 2020; Demirkaya vd., 2015). Z kuşağının kısaca satın alma davranışlarına bakıldığında, bu davranışı çoğunlukla akıllı telefonları kullanarak internet üzerinden gerçekleştirdikleri görülmektedir (Işık ve Kaptangil, 2018: 696). Z kuşağında yer alan tüketiciler satın almak istedikleri ürünleri kendileri yeniden tasarlamak isterler. Tüketimi salt satın alma olarak görmezler. Yaratıcılığa ve satın alma sürecinde bilinçli olmaya önem vermektedirler (Duygulu, 2018: 642). Bu kuşaktaki tüketicilerin markalara olan sadakatleri de oldukça

düşük düzeydedir (Budac, 2014). Teknolojik gelişmelerin içine doğan Z kuşağının kendine has bir satın alma sürecinin olduğu söylenebilir. Satın alma sürecinde ürünle yakın ilişki kurmak isteyen bu kuşak, kendi ürününü kendisi yaratmak istemektedir. Bilinçli bir tüketici olarak görülen Z kuşağının bireyselliğe eğilimi, markaları da farklı stratejiler geliştirmeye yönlendirmektedir.

Marka Odaklılık-Kalite Bilinci ile Çevre Duyarlılığı İlişkisi

Çevre duyarlılığı bağlamında üretimin azaltılması gerektiğini düşünen çoğu tüketicinin, yeni bir ürün satın almak yerine kiralama yöntemine başvurdukları görülmektedir. Nitekim bu yönteme başvuranların gerçek anlamda çevre duyarlılığını düşünmedikleri aslında marka ve kaliteli gördükleri lüks ürünlere sahip olma çabasında oldukları dikkat çekmektedir. Bazı yazarlara göre ekonomik açıdan kendini yeterli görmeyen tüketicilerin kiralama hizmeti sunan kurumlara başvurarak hep istedikleri lüks ve pahalı ürünleri kiralama talebinde buldukları belirtilmektedir (Truong vd., 2008: 190). Yapılan başka bir araştırmada da özellikle otomobil kiralamanın çoğunlukla bireylerin maliyet ve fayda kapsamında gerçekleştirdikleri bir davranış olduğu tespit edilmiştir (Bardhi ve Eckhardt, 2012: 881). Bu bağlamda tüketicilerin çevre duyarlılığını gözetererek yaptıkları düşünülen tüketme eğilimlerinin, ekonomik faydayı ön plana çıkaran, marka ve kaliteli ürünleri önemseyen bir davranış olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle tüketicilerin çevre duyarlılığı kapsamında gerçekleştirdikleri davranış, markaya odaklanarak bir statüye sahip olmak istemelerinde yatmaktadır (Garip, 2019: 124).

Tüketici karar verme tarzlarından biri olan marka odaklılık-kalite bilinci belirtildiği üzere pahalı markaları satın alma davranışdır (Dursun vd., 2013: 302). Bu karar verme tarzını sergileyen tüketicilerin, gerçek ihtiyaçlarını önemsemekten ziyade saygınlık kazanmak ve içinde yer almak istedikleri sosyal gruplara girebilmek adına satın almaya yönelindikleri görülmektedir (Erimçağ, 1979: 25; Kotler ve Armstrong, 2012: 164). Truong ve diğerleri (2008: 4) de lüks ürünlerin tüketimine vurgu yaparak, kişilerin bu tür ürünlere yönelmesinde statü kazanma ve dikkat çekme niyetinin olduğunu belirtmektedirler. Garip (2019: 182) de yapmış olduğu araştırmasında, pahalı markaları satın alma davranışı olan marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı davranışı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla lüks ürün olarak görülen pahalı markalara

yönelen tüketicinin karar verme tarzı olan marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı davranışı arasındaki ilişki oldukça dikkat çekici görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Tüketici davranışı toplumsal gelişmelerin ışığı doğrultusunda değişmektedir. Tüketicinin gereksinimlerinin farklılaşması ve küreselleşmenin etkileri üretim süreçlerinin hız kesmeden devam etmesine neden olmaktadır. Tüketicinin gereksinimlerinin giderek artması enerji ve doğal kaynakların tükenmesine ve kirletilmesine neden olmaktadır. Bu durumda ekolojik dengenin bozulmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu noktada tartışılan sürdürülebilir tüketim bağlamında çevre duyarlılığı davranışı oldukça önemli bir kavramdır. Tüketicinin karar verme tarzlarından olan marka odaklılık-kalite bilinci ise tüketicinin gereksinimlerinin ötesinde ortaya çıkan bir karar verme olarak görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı; tüketicisini önemseyen ve bu kapsamda hizmet veren kurumların çevreyi önemseyerek strateji oluşturabilmeleri adına marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı ilişkisini ortaya çıkarmaktır. X ve Z kuşağının tüketici davranışları çerçevesinde tanımlanmaya çalışılacak olan bu ilişki, aynı zamanda tüketicinin kendisini sorgulamasına, tüketici karar verme tarzlarını düşünmelerine ve satın alma davranışlarını çevre duyarlılığı bağlamında değerlendirmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Araştırmanın amacı çerçevesinde araştırma soruları şu şekildedir:

1: X kuşağında yer alan tüketicilerin marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzı ile çevre duyarlılığı davranışı arasındaki ilişki nasıldır?

2: Z kuşağında yer alan tüketicilerin marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzı ile çevre duyarlılığı davranışı arasındaki ilişki nasıldır?

3: X ve Z kuşağında yer alan tüketicilerin, marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzı ile çevre duyarlılığı davranışları arasındaki ilişkideki farklılıklar nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı ilişkisini X ve Z kuşağı üzerinden değerlendiren bu araştırma, nitel araştırma çerçevesinde yapılandırılmaktadır. Nitel

araştırmalar, kişiler arasındaki ilişkilere odaklanan olayların ve gerçeklerin derinlemesine ve bütüncül olarak irdelendiği araştırmalar olarak tanımlanmaktadır (Fraenkel ve Wallen, 2006). Nitel araştırma kapsamında gerçekleştiren araştırma merak edilen araştırma soruları çerçevesinde durum deseni (case study) aşamalarını gerçekleştirmiştir. “*Bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelenmesi*” (McMillan, 2000) durum deseni olarak bilinmektedir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Belirtilen amaç kapsamında X ve Z kuşağında yer alan katılımcılara amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme ile ulaşılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme, araştırmacıya kolaylık sağlayan bir örnekleme yöntemidir. Bu örnekleme yönteminde araştırmacının sınırlarını çizdiği evrenden herkesin örnekleme alınması hedeflenmektedir. Elde edilen veriler ekonomik, hızlı ve kolay bir şekilde toplanabilmektedir (Aaker vd., 2007: 394). Araştırma süreci içinde İzmir’de ikamet eden X kuşağından 3 kadın 3 erkek, Z kuşağından 3 kadın 3 erkek olmak üzere 12 tüketici çalışma grubuna alınmıştır.

Veri Toplama Yöntemi ve Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yüz yüze görüşme tekniği seçilmiştir. “*Görüşme, araştırma amacına uygun olarak hazırlanan soruların, görüşüne ihtiyaç duyulan kişiye araştırmacı tarafından sorularak cevap alınması sürecidir*” (Ural ve Kılıç, 2013: 63). Çalışma grubuna alınan katılımcılarla yapılacak görüşmede yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme; hem katılımcıdan detaylı bilgi almaya imkân veren hem de sınırları çizilen bir görüşme türü olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2017: 154).

Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken, bireyin zihinsel karar verme sürecine odaklanan Sproles ve Kendall’ın (1986) geliştirdiği Tüketici Tarzları Envanterini Türkçeye uyarlayan Dursun ve diğerlerinin (2013) Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeğinde yer alan marka odaklılık-kalite bilinci boyutu referans alınmıştır. Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği olarak uyarlanan envanter, üniversite öğrencilerinin yanı sıra diğer tüketicileri de kapsayan bir yapı göstermektedir. Aynı zamanda görüşme formunda Doğan

ve diğerlerinin (2015) Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeğinde yer alan çevre duyarlılığı boyutu da referans alınmıştır. Görüşmeler 17.12.2021-05.01.2022 tarihleri arasında yapılmıştır. Görüşmelerin süresi 45-50 dakika arasında değişmektedir. Çalışma grubuna alınan katılımcılara araştırmanın neden yapıldığı, amacı, ne kadar zaman alacağı ve elde edilen bulguların ne için kullanılacağı açıklanmıştır. Aynı zamanda kişisel bilgilerinin çalışmaya dahil edilmeyeceği güvenilirlik açısından belirtilmiştir. Katılımcılardan ses kaydı için izin alınmış olup detaylar araştırmacı tarafından gözlemlenerek not alınmıştır. Ses kaydı çözümlendikten sonra katılımcılarla tekrar temas kurulmuştur. Araştırmaya elde edilen verilerin eklenmesi için onay alınmıştır.

Veri Analizi

Veri analizi aşamasında, niteliksel (tematik kodlama) içerik analizi ve betimsel içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Niteliksel içerik analizi, çözümlenen verileri anlam sınırları içinde kodlara, kategorilere ve temalara ulaşmayı amaçlayan bir analiz yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Betimsel içerik analizi ise, verilerin değiştirilmeden olduğu gibi sunulması olarak açıklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Katılımcıların onayları doğrultusunda alınan ses kayıtları çözümlenmiştir. Elde edilen veriler üzerinde veri setine dayalı kodlama yapılmıştır. Diğer bir ifadeyle niteliksel (tematik kodlama) içerik analizi yapılmıştır. Niteliksel içerik analizinde, elde edilen veriler üzerinde kod-kategori-tema bağlamında MAXQDA 2020 programında çözümlenmiştir. Betimsel içerik analizi ile de kategoriler ve temaları ortaya çıkaran katılımcı ifadeleri doğrudan alıntı yapılarak bulgular kısmında sunulmuştur. Araştırmanın çalışma grubuna alınan katılımcılar, kuşakları ve cinsiyetleri bağlamında XK-1 (X kuşağı kadın), XK-2, XE-1 (X kuşağı erkek), XE-2, ZK-1 (Z kuşağı kadın), ZK-2, ZE-1 (Z kuşağı erkek), ZE-2... şeklinde kodlanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılığı

Bu araştırma genel çerçevede tüketici karar verme tarzlarını ve sürdürülebilir tüketim davranışını almak yerine spesifik olarak marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzı ile çevre duyarlılığı davranışı arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir. Bu değerlendirmenin X ve Z kuşağı üzerinde yapılması diğer bir sınırlılığı oluşturmaktadır. Aynı zamanda nitel araştırmanın yapısı bağlamında az katılımcı üzerinde konu

incelenmektedir. Katılımcılarla sadece görüşme veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Bunun yanın sıra araştırmanın tek bir kişi tarafından yapıldığının da belirtilmesi gerekmektedir. Gelecekte konu kapsamında yapılacak çalışmalarda, diğer kuşaklarda yer alan katılımcılarla daha fazla katılımcı üzerinde çalışılarak genel çıkarımlar üzerinde tartışılabilir. Aynı zamanda nitel ve nicel araştırmaların bir arada kullanıldığı karma araştırma yöntemleri bağlamında konu daha büyük çalışma grupları üzerinde çalışılabilir.

Bulgular

1: X kuşağında yer alan tüketicilerin marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzı ile çevre duyarlılığı davranışı arasındaki ilişki nasıldır?

Tablo 1. X Kuşağında Yer Alan Katılımcıların Marka Odaklılık-Kalite Bilinci ile Çevre Duyarlılığı Arasındaki İlişkiye Yönelik Analiz Sonuçları

Kategoriler	Temalar
*Marka bir anlam ifade etmez *Pahalı marka tuzaktır *Verilen fiyatı hak etmemek *Her zaman kaliteli değil	Markaya Olumsuz Yaklaşım
*Gelire uygun olması *Acil ihtiyacın olması *Uzun ömürlü olması *Üründen sadece markada olması	Pahalı Markanın Somut Tercih Nedenleri
*Zengin olma *Büyüklik göstergesi *Gösteriş için *Havalı olma *Kaliteli görme	X Kuşağına Göre Pahalı Markayı Tercih Edenlerin Niyeti
*İhtiyacı karşılama *İşlevsellik *Dayanıklılık *Uzun kullanım süresi *Pahalı ürün kaliteli değil *Fiyat kalite ilişkisi olumsuz algı	Somut Kalite Algısı ve Kalitede Fiyata İnanmama
*Temizlik ürünleri çevreye zarar veriyor *Ürünler vazgeçilmez *Temizlik ürünleri çevreyi kirletir *Sürekli kullanma *Ürünlerin pahalı olmasının yönlendirmesi	Çevreye Zarar Veren Ürünü Bilerek Satın Alma
*Doğal ürünlerle ilgilenmeme *Bilgisizlik *Pahalı bulma *Dikkat etmeme	Doğal Ürünlere Karşı Bilinçsizlik

*Doğaya sahip çıkmak *Doğaya zarar vermemek *Kirlenmemek	Çevre Duyarlılığını Tanımlama
*İnsanların geleceği için önemli *İnsan sağlığı için önemli *Sağlıklı bir çevrede yetişmek *İnsan çevrenin bir parçası	Çevreye Duyarlı Ürün Satın Almada İnsan Önceliği

Tablo 1'e bakıldığında; markaya olumsuz yaklaşım, pahalı markanın somut tercih nedenleri, X kuşağına göre pahalı markayı tercih edenlerin niyeti, somut kalite algısı ve kalitede fiyata inanmama temalarının marka odaklılık-kalite bilinci çerçevesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Öte yandan çevreye zarar veren ürünü bilerek satın alma, doğal ürünlere karşı bilinçsizlik, çevre duyarlılığını tanımlama ile çevreye duyarlı ürün satın almada insan önceliği temaları ise çevre duyarlılığı davranışı bağlamında ortaya çıkan temalardır. X kuşağının marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzı değerlendirildiğinde; çalışma grubuna giren X kuşağında yer alan katılımcıların markalara karşı olumsuz bir bakış açısının olduğu söylenebilir. Özellikle pahalı markaları satın alma nedenleri arasında ürünün somut özelliklerine vurgu yaptıkları dikkat çekmektedir. Bu somut özellikler arasında; ürünün tek o markada olması, uzun ömürlü kullanımı, bütçesine uygun olması ve dayanıklılığı gelmektedir. Bu bulguyu destekleyen katılımcılardan XE-2:

"Aşırı pahalı markaları tercih etmem. Ama kaliteliyse ve sadece o markada varsa ürünü mecburen alırım"

diyerek görüşünü ifade eden benzer şekilde XK-1:

"Her zaman marka satın alan biri değilim. Dediğim gibi o markayı satın almam için benim o ürüne acil ihtiyacımın olması lazım. Ya da bana fayda sağlayacak ve uzun süre kullanacağım bir ürün olması lazım"

diyerek pahalı markayı satın alma nedenini açıklamaktadır. Marka odaklılık da özellikle fiyat unsuru X kuşağı açısından oldukça önemli görülmektedir. XE-1:

"Bazı markaların ürünleri çok iyi oluyor diyorum bu parayı vermeyi hak ediyor. Ama bazı markaların ürünleri çok basit her yerde bulunan bilen bir şey oluyor ona rağmen çok yüksek fiyata satıyorlar. Aynısını ya da benzerini daha uygun fiyatta olan başka bir markadan alabiliyorum"

görüşleri ile fiyat unsuru yüzünden başka bir markaya yönelebileceğini belirtmektedir.

X kuşağının kalite bilincini şekillendiren unsurlara bakıldığında yine ürünün somut özellikleri bağlamında; dayanıklılığa, işlevselliğe, uzun ömürlü olmaya ve tabii ki ihtiyacını karşılamasına yönelik olmasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Söz konusu bu çalışmadan elde edilen diğer bir önemli bulgu ise X kuşağında yer alan katılımcıların, pahalı markaya yönelen diğer tüketicileri değerlendirmesi olmuştur. X kuşağına göre pahalı markalara yönelenler maddi durumu iyi olmakla birlikte pahalı markaya sahip olmayı kalite, büyüklük ve gösteriş olarak gören kişilerdir. Aynı zamanda başkalarına kendilerini kanıtlama niyetinde olan kişilerdir. Bu bulguyu destekleyen katılımcılardan XK-3:

“Belki pahalı markaları daha kaliteli görüyorlardır ama bence boşa israf. Daha çok gösteriş için satın alıyorlar. Diyelim kazak alacak. Biri marka diğeri değil ama ikisi de güzel aynı kalitede, gidiyor markayı alıyor. Neden ben bu markayı giyiniyorum demek için. Başkalarına kendini daha havalı göstermek için”

şeklinde görüşünü ifade ederken XE-3:

“Bazı insanlar ihtiyacı olduğu için pahalı ürünlere bakmıyorlar. Pahalı marka satın almak bazıları için çok farklı anlam ifade edebiliyor. Çünkü arkadaşlarına gösterecek, bu onun için üstünlük ya da farklı olma anlamı taşıyor”

diyerek XK-3’ün görüşünü desteklemektedir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere X kuşağının çevre duyarlılık davranışlarının, bilinçli ve farkındalık durumlarının yüksek olduğunu söyleyemeyiz. Her ne kadar çevre duyarlılığı hakkında görüşleri olsa da bu durumu satın alma davranışına pek de yansıtamadıkları görülmüştür. Bu bulguyu destekleyen katılımcılardan XE-2:

“Temizlik ürünlerini sürekli alıyoruz. Bu ürünlerin kalıntılarının çevreye zarar verdiğini de duyuyoruz ama mecburen alıyoruz”

XK-1 ise şu şekilde görüşünü belirtmektedir:

“Evet bu tarz ürünleri alıyorum. Maalesef bir sürü kimyasal maddeyi karıştırarak yapıyorlar o ürünleri. Haberlerde görüyoruz fabrikaların derelere akıttıkları kimyasalları. Balıklar ölüyor. Bazen içme sularına karışıyor insanlara da zarar veriyor”

2: Z kuşağında yer alan tüketicilerin marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzı ile çevre duyarlılığı davranışı arasındaki ilişki nasıldır?

Tablo 2. Z Kuşağında Yer Alan Katılımcıların Marka Odaklılık-Kalite Bilinci ile Çevre Duyarlılığı Arasındaki İlişkiye Yönelik Analiz Sonuçları

Kategoriler	Temalar
*Markalı ürünleri beğenme *Markalı ürünleri kaliteli bulma *Kendine uygun görme *Özelliklerini övme	Markaya Olumlu Yaklaşım
*Mutlu etme *Tatmin etme *Doyuma ulaştırma *Yenilikçi bakış açısına sahip olması	Pahalı Markayı Tercih Etmede Soyut Nedenler
*Mutlu olmak *Kaliteye sahip olmak *Tatmin Olmak *Ekonomik nedenler	Z Kuşağına Göre Pahalı Markayı Tercih Edenlerin Niyeti
*Sunulan hizmeti karşılamalı *Uzun süre kullanma *Kullanışlı olması *Fiyat arttıkça kalite artar *Ucuz ürün kalitesiz	Somut Kalite Algısı ve Kalitede Fiyatı Önemseme
*Hammaddesi zararlı *Satın almaktan çekinme *Etikete dikkat etme *Almaktan kaçınma	Çevreye Zarar Veren Ürün Bilgisi ile Satın Almama Eğilimi
*Doğal ürünlerle ilgilenme *Doğal ürünler popüler *Doğal ürünlere karşı ilgi *Doğal ürünleri önemli görme	Doğal Ürünlerin Farkında Olma
*İnsan zorbalığı *Çevre sorunlarını çözmek *Çevrenin bilinci olmak	Z Kuşağının Çevre Duyarlılığı Algısı
*Dünyamız için *Bütün canlılar için *Doğal kaynaklarımız için *Canlıların hayatı *Çevreyi kirletmemek	Çevreye Duyarlı Ürün Satın Almada Çevre ve Doğa Önceliği

Z kuşağının marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı ilişkisini değerlendirmek için Tablo 2'ye yöneldiğimizde; markaya olumlu yaklaşım, pahalı markayı tercih etmede soyut nedenler, Z kuşağına göre pahalı markayı tercih edenlerin niyeti ile somut kalite algısı ve kalitede fiyatı önemseme temaları marka odaklılık-kalite bilincini açıklamaktadır. Çevreye zarar veren ürün bilgisi ile satın almama eğilimi, doğal ürünlerin

farkında olma, Z kuşağının çevre duyarlılığı algısı ve çevreye duyarlı ürün satın almada çevre ve doğa önceliği temaları çevre duyarlılığı davranışını yansıtmaktadır. Z kuşağının marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzına bakıldığında, çalışma gurubu özelinde katılımcıların markalara yaklaşımının olumlu olduğu görülmektedir. Pahalı markaları tercih etmelerinde ise soyut nedenlerin baskın olduğu söylenebilir. Bu soyut özellikler; yenilikçi olma, bireyi mutlu etme, tatmin olma, doyuma ulaşma şeklinde sıralanabilir. Bu özelliklerin tüketicinin psikolojik unsurlarına yönelik olduğu da söylenebilir. Bu bulguyu destekleyen katılımcılardan ZK-1:

“Tercih ediyorum çünkü diğer markalara ya da markasız ürünlere göre daha güzeller. Kendilerini sürekli yeniliyorlar. Yeni farklı tasarımlı ürünler ortaya çıkarıyorlar ve bana daha çok hitap ediyor bu durum”

derken ZE-3 ise şunları söylemektedir:

“Arada tercih ederim. Çok istediğim bir ürün olursa alırım. Ben dijital oyunları çok oynarım onun için gerekli teçhizatlara para yatırmaktan çok gocunmam. Çünkü beni mutlu eden şeye para veriyorum. Pahalı bir marka da olsa yine satın alırım yani”

Söz konusu bu çalışmadan elde edilen diğer bir bulgu ise Z kuşağında yer alan katılımcıların pahalı marka satın alanlara olumlu yaklaşım içerisinde olmalarıdır. Z kuşağına göre pahalı marka satın alan kişiler; ekonomik açıdan yeterli, kaliteye sahip olmak isteyen, kendini tatmin edip mutlu olmak isteyen kişilerdir. Bu bulguyu destekleyen katılımcılardan ZE-1:

“Mutlu olmak tatmin olmak için bu tür ürünlere yöneliyorlar. Ha bir de işin ekonomik boyutu var. Alım gücüne sahip olan insanların gözünde pahalı ürünler onlara hitap eden ürünler olarak görülebiliyor”

ZK-2 ise:

“Bence onlarda kaliteli olduklarını düşünüyorlar. Markanın yaptıklarını beğeniyorlar. Bunun yanında alım güçleri de var tabi daha kolay ulaşabiliyorlar”

Tablo 2’ye bakıldığında Z kuşağının çevre duyarlılık davranışına sahip oldukları söylenebilir. Çalışma gurubu özelinde bu kuşaktaki tüketicilerin, çevreye zarar veren ürünlere yönelmedikleri, bu tür ürünlerin farkında oldukları görülmektedir. Bu bulguyu destekleyen katılımcılardan ZK-3:

“Ürünlerini satın aldığım firmaların kampanyaları oluyor. Bu kampanyalarda ünlülerde yer alıyor. Çevre duyarlılığına önem vermeleri hoşuma gidiyor. Doğru davranışta bulunan firmadan alışveriş yaptığım için bende mutlu oluyorum”

ZE-1 ise görüşlerini şu şekilde belirtmektedir:

Bazı ürünler zarar veriyor diyor uzmanlar. Düşünüce neden vermesin diyorum. Birçok maddeden ürettiyorlar. Asitti yakıcı maddeydi her şey var. Bize bile zarar veriyor çevreye mi vermeyecek. Mümkün olduğunca bu tür ürünlerden uzak durmaya çaba gösteriyorum”

3: X ve Z kuşağında yer alan tüketicilerin, marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzı ile çevre duyarlılığı davranışları arasındaki ilişkideki farklılıklar nelerdir?

Tablo 3. X ve Z Kuşağında Yer Alan Katılımcıların Marka Odaklılık-Kalite Bilinci ile Çevre Duyarlılığı İlişkileri Arasındaki Farklar

X Kuşağı Marka Odaklılık-Kalite Bilinci ile Çevre Duyarlılığı İlişkisi	Z Kuşağı Marka Odaklılık-Kalite Bilinci ile Çevre Duyarlılığı İlişkisi
*Markalara olumsuz yaklaşır.	*Markalara olumlu yaklaşır.
*Pahalı markada somut özellikler arar.	*Pahalı markalarda soyut özelliklere dikkat eder.
*Pahalı markaları satın alan kişileri yüksek gelir düzeyine sahip ve gösteriş meraklısı kişiler olarak değerlendirir.	*Pahalı markaları satın alan kişileri yüksek gelir düzeyine sahip kişiler olarak görmekle birlikte mutlu ve tatmin olmak isteyen kişiler olarak da değerlendirir.
*Ürünün somut özellikleri kaliteyi oluşturur ve fiyatın kalitede bir önemi yoktur.	*Somut özellikler kalite algısını oluştururken fiyatın artışı ve düşüşü kaliteyi etkiler.
*Ürünün çevreye zarar verdiğini bilerek satın alma davranışını gösterir.	*Çevreye zarar veren ürünü satın almak istemez.
*Çevreye zarar veren ürünlere fiyatları uygun olduğu için yönelir.	*Çevreye zarar veren ürünlerin fiyatlarıyla ilgilenmez.
*Doğal hammadde kullanan ürünler hakkında az ya da hiçbir bilgisi bulunmamaktadır.	*Doğal hammadde kullanan ürünler hakkında bilgisi vardır.
*Doğal hammaddeli ürünleri pahalı buluyor.	*Doğal hammaddeli ürünlerin fiyatına dikkat etmez.
*Çevreye duyarlılık kavramını, zarar verme ve kirletme olarak algılayarak insan sorumluluğu olarak görür.	*Çevre duyarlılığı kavramını insan zorbalığı, çevre bilinci çerçevesinde değerlendirir.
*Çevreye duyarlı ürünü satın almada insanı merkeze alarak hareket etme eğiliminde oldukları görülmektedir.	*Çevreye duyarlı ürün satın almada doğaya ve çevresel düzene öncelik vererek hareket etme eğilimindedir.

Tablo 3’te yer alan X ve Z kuşağının marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı ilişkisi karşılaştırılmasında da görüldüğü üzere, örnekleme giren X kuşağı katılımcıları çevreye zarar vermeyen markalı ve pahalı bir ürün yerine daha uygun fiyatta çevreye zarar veren bir ürünü satın aldıkları dikkat çekmektedir. Bu bulguyu destekleyen görüşe sahip olan XK-1:

“İyi hoş yapıyorlar da. O tür ürünler sırf doğal diye çok pahalıya satılıyor”

XE-1 ise şu şekilde görüşünü ifade etmektedir:

“Çevreye duyarlı olmak adına çoğu marka çalışma yapıyor. Doğal ürünler kullanıyorlar. Bu çok güzel bir şey fakat her zaman satın alamıyoruz. Çok yüksek fiyatlara satıyorlar. Evet çevre ve sağlığımız için bu tür ürünleri satın almamız gerekiyor ama gelirimiz yetmiyor mecbur daha ucuzunu alıyoruz zarar vereceğini bile bile”

Z kuşağında yer alan katılımcıların, çevreye zarar veren bir ürün satın alırken, doğal hammaddeye sahip bir ürün satın alırken, fiyata dikkat etmedikleri doğrudan ürüne yöneldikleri görülmektedir. Aynı zamanda iyi bir markaya sahip üründe ilk tercihleri olmaktadır. Bu tür ürünleri de popüler ürünler olarak gördüklerini ve reklamların ilgili konuda dikkat çekmede önemli bir rol üstlendiklerini de belirtmektedirler. Bu bulguyu destekleyen görüşe sahip olan ZK-2:

“Evet benim dikkat ettiğim bir konu bu. Çoğu firma çevreye karşı duyarlı olduklarını söylüyorlar. Fakat bu ne kadar doğru orasını bilemiyoruz inanıyoruz bir şekilde. Bazı firmaların ünlülerle kampanyaları var mesela onlar çok dikkat çekici. En son Kıvanç Tatlıtuğ’un bir temizlik ürünü reklamında çevre duyarlılığıyla ilgili bir girişimi olduğunu hatırlıyorum”

ZE-3’ün düşünceleri de şu şekildedir:

“Arkadaşlarla konuşuyoruz bazen bu tür kıyafetler bu ara çok tutuluyor diye. Hemen hemen bütün ünlüler bununla ilgili reklamlar yapıyorlar. Doğal hammaddeden yapılması vücudumuz için çok önemli diye düşünüyorum”

Tartışma ve Sonuç

Araştırma soruları kapsamında yapılan analizler ve karşılaştırmalar ele alındığında, X ve Z kuşağında yer alan katılımcıların, marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı ilişkilerinin benzer ve farklı temalar çerçevesinde açıklanabileceği görülmektedir. Öncelikle X kuşağının marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı arasındaki ilişkiye yönelik yapılan analizler değerlendirilmiştir. Elde edilen temalara göre X kuşağının markalara yönelik olumsuz bir yaklaşımı olsa da somut nedenler doğrultusunda pahalı markaları tercih ettiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulguların literatür bağlamında da desteklendiği söylenebilir. Himmel (2008: 46) X kuşağının tüketicilerinin ürünün fonksiyonel özelliklerine dikkat eden tüketiciler olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle somut ürün özelliklerine dikkat etmektedir. Aynı zamanda X kuşağı tüketicinin marka sadakatinin

yüksek düzeyde olmadığı ve bu yüzden başka markaları tercih etme eğiliminde olduğu üzerinde de durulmaktadır (Mitchell vd., 2005: 29). Nitekim bu çalışmada da marka sadakati gelişmediği için X kuşağındaki tüketiciler fiyat etkeni yüzünden başka markalara yönelmektedir.

Elde edilen bulgularda X kuşağında yer alan katılımcıların, somut kalite algısına sahip oldukları ve kalitede fiyat unsuruna inanmadıkları ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle X kuşağında yer alan katılımcıların kalite algısı somut unsurlardan oluşmaktadır. Literatürde de bu kuşakta yer alan kişiler için satın alacakları ürünlerin niteliklerinin ve gerekli olma durumlarının satın alma sürecinde oldukça önemli olduğu ifade edilmektedir (Himmel, 2008: 46). Kalite etkeni ise X kuşağı için oldukça önemlidir ve ürünün önemli olması da gerekmektedir (Ng vd., 2016: 55). Bu durumda ürünün gerçek anlamda ihtiyaç olması gerektiği anlamına gelmektedir. İlgili araştırmada X kuşağının yer alan katılımcıların diğer tüketicilerin satın alma davranışını eleştirdikleri söylenebilir. Eleştirilen diğer tüketicilerin belirtilen davranışı ise, marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzını yansıtmaktadır. Çünkü bu tarzda karar veren tüketiciler genellikle pahalı markalara yönelen kişilerdir (Dursun vd., 2013: 302). Aynı zamanda eleştirilen bu kişiler belirtildiği gibi büyüklük ve gösteriş için satın alma davranışı gerçekleştirirler. Kotler ve Armstrong (2012) bu durumu statü ve saygınlık kazanmak için satın alma davranışı olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışma grubu özelinde X kuşağının marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzında hareket etmedikleri söylenebilir.

Yapılan araştırmada X kuşağının çevre duyarlılığı davranışını yansıtamadıkları tespit edilmiştir. X kuşağı adına elde edilen bu bulgu literatür kapsamında değerlendirildiğinde, 18-65 yaş grubunun çevreye duyarlılık davranışının tespit edildiği bir araştırmada, X kuşağında yer alan kişilerin çevre duyarlılığı davranışının diğer tüketicilere nazaran daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Garip, 2019: 175). Nitekim elde edilen bulgunun aksine bazı araştırmalarda, X kuşağının çevreye karşı olan duyarlılığının Y ve Z kuşağına göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür (Aktaş ve Çiçek, 2019; Çabuk ve Karacaoğlu 2003; Gıdır, Oruç ve Özatlı, 2020: 505). Söz konusu bu çalışmada farklı bir bulguya ulaşılmasının nedeni X kuşağının marka ve fiyat unsuruna bağlı olarak çevreye karşı duyarlı ürünlere yönelmemesidir. Bu durumda X kuşağının marka odaklılık-kalite bilinci ile

çevre duyarlılığı davranışının ilişkisine işaret etmektedir. Araştırma kapsamında X kuşağının markalara karşı olumsuz bakış açısı, pahalı markalara karşı tavrı çevreye duyarlı satın alma davranışını da etkilediği görülmüştür. Bu tarzı benimsemeyen katılımcıların çevre duyarlılığını göstermemeleri literatür bağlamında ele alındığında X kuşağı özelinde bir sonuca rastlanmamıştır. Fakat Karaca'nın (2013: 104) çalışmasında genel olarak, çevreye zararlı olmayan ürünlerin kullanılmamasının nedeni fiyatının yüksek olması olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan başka bir çalışmada ise, çevreye zarar vermeyen ürünlerin fiyatının yüksek olmasının bir yarar olarak görüldüğü ve diğer ürünlerden daha yüksek fiyatta olmasının normal karşılandığı belirtilmektedir (Marangoz, 2003). Nitekim bu araştırma özelinde gelir düzeyi, marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı ilişkisinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Z kuşağında yer alan katılımcıların marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı arasındaki ilişkiye yönelik analiz sonuçları değerlendirildiğinde, Z kuşağının markalara olumlu yaklaştığı görülmektedir. Aynı zamanda bu kişiler pahalı markaları soyut nedenlerden dolayı tercih etmektedir. Elde edilen bu bulgu literatür çerçevesinde de desteklenmektedir. Bu çalışmada Z kuşağının pahalı markalarda soyut özelliklere odaklanması Solomon'un (2007: 33) Z kuşağının farklı güdülerle hareket etmesine vurgu yapmasıyla ilişkilendirilebilir. Yazara göre Z kuşağı diğer tüketicilerin aksine rasyonel olan özellikler yerine kendilerini daha çok etkileyecek farklı güdü ve beklentilerle karar verebilmektedir. Yapılan başka bir çalışmada da Z kuşağının diğer kuşaklara nazaran markalara daha çok odaklandıkları tespit edilmiştir (Özden, 2019: 17). Bu araştırma bağlamında Z kuşağı katılımcılarının marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzına sahip olduğu görülmektedir.

Z kuşağının kalite bilincini oluşturan etkenlere baktığımızda, X kuşağına benzer şekilde somut kalite algısına sahip oldukları dikkat çekmektedir. Çalışma grubuna alınan Z kuşağı katılımcıların da uzun süreli kullanıma, kullanışlı ürüne önem verdikleri görülmektedir. Nitekim fiyat ve kalite ilişkisini değerlendirmede X kuşağından ayrılmaktadırlar. Z kuşağına göre bir ürünün fiyatı arttıkça ürünün kalitesi de artar. Diğer bir deyişle bu kuşaktaki katılımcılar fiyat kalite ilişkisine inanmaktadır. Pahalı markalara karşı da ilgileri bulunmaktadır. Literatürde Z kuşağının satın alma karar süreçlerinde kalite ve fiyat unsurları önemli değişkenler olarak görülmektedir (Hidvegi ve Kelemen-Erdös, 2016:

179). Yapılan bir araştırmada da Z kuşağının fiyat ve kaliteye özel bir ilgilerinin olduğu tespit edilmiştir (Smalej, 2017: 334). Söz konusu bu çalışmada pahalı markalara karşı ilgisi olduğu görülen Z kuşağının, bu markaları satın alan kişilere olumlu yaklaşımları, eğitim düzeyleri ve ekonomik durumları bağlamında da değerlendirilebilir. Altuntuğ'a (2012: 209) göre Z kuşağında yer alan bireyler, diğer kuşaklara nazaran ekonomik ve eğitim açısından daha iyi bir seviyededirler. Her ürüne hemen ulaşmak hemen satın alıp tüketmek isterler. Yeni tüketim tecrübesi yaşamak isterler. Öte yandan yapılan bu araştırmada Z kuşağının çevre duyarlılığı davranışını benimsedikleri tespit edilmiştir. Z kuşağına yönelik elde edilen bu bulgunun literatür bağlamında desteklendiği görülmektedir. Yadav ve Pathak (2016) genç Z kuşağında yer alan tüketicilerin çevresel krizler konusunda kaygı duydukları ve bu doğrultuda çevreyi destekleyecek ürün satın almaya olumlu yaklaşımlarını belirtmektedir. Z kuşağına yönelik elde edilen temalarda görüldüğü üzere çevreye duyarlılık algısına sahip olması, konu kapsamında farkındalığının olması, satın almada ve tüketimde önemli bir etkidir. Harju-Autti'ye (2013) göre de çevreyi koruma konusunda farkındalığı olan tüketiciler, çevreye zarar vermeyen ürünlere karşı olumlu tutum sergileyebilir.

Z kuşağının markalara karşı olumlu tutumları, pahalı markalara karşı ilgilerinin çevre duyarlılığı davranışıyla da ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim bu araştırmanın çalışma gurubu özelinde marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzına sahip olan Z kuşağı katılımcıları çevreye karşı duyarlı davranışa yönelim gösterebiliyor. Bu bulgu Truong ve diğerlerinin (2008) görüşleriyle de desteklenmektedir. Nitekim ilgili bulgunun oluşmasında çevreye duyarlı ürünlerin pahalı markalar olması, reklamlarda ünlü kullanımıyla etkilemesi, o tür ürünlerin az da olsa popüler görülmesi tartışmanın boyutunu değiştirmektedir. Özellikle marka odaklılık-kalite bilinci tarzına sahip tüketicilerin her zaman olmasa da bazen gerçek gereksinimlerini göz ardı ettikleri görülmektedir. Başkalarını etkilemek, saygınlık kazanmak için satın almaya yöneldikleri bilinmektedir (Erimçağ, 1979: 25; Kotler ve Armstrong, 2012: 164; Truong vd., 2008). Dolayısıyla bu araştırma kapsamında Z kuşağı katılımcılarının da bu şekilde satın alma davranışını gösteren kişiler oldukları söylenebilir.

Sonuç olarak X ve Z kuşağının marka odaklılık-kalite bilinci karar verme tarzına yaklaşımları farklılaşmaktadır. Benzer şekilde çevre duyarlılığı yaklaşımlarının da farklılık

gösterdiği dikkat çekmektedir. Marka odaklılık-kalite bilinci ile çevre duyarlılığı ilişkisi bağlamında ise her iki kuşağı değerlendirdiğimizde, marka odaklılık-kalite bilinci tarzını benimsemeyen X kuşağı çevre duyarlılığı davranışına da yönelmemektedir. Marka odaklılık-kalite bilinci tarzını sergileyen Z kuşağının da çevre duyarlılığı davranışını gösterdikleri dikkat çekmektedir. Belirtmek gerekir ki bu sonuçlar çalışma grubu özelinde ortaya çıkmaktadır. Fakat yine bu bulguların markalar ve kurumlar tarafından değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Çevre duyarlılığının tüketici karar verme tarzlarından marka odaklılık-kalite bilinci tarzıyla ilişkili olması, markaların strateji ve uygulamalarını yapılandırmalarını sağlarken, tüketicilerinde tüketim davranışlarını sorgulamalarını sağlayabilir. Aynı zamanda kuşaklar bağlamında konunun da farklı kavramlar üzerinden çalışılmasının önünü açabilir.

KAYNAKÇA

- Aaker, D., Kumar, V., & Day, G. (2007). *Marketing research* (9. Edition). John Wiley & Sons, Danvers.
- Aktaş, S.C., ve Çiçek, B. (2019). Farklı kuşaktaki kadın ve erkeklerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının incelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1957-1978.
- Altuntuğ, N. (2012). Kuşaktan kuşağa tüketim olgusu ve geleceğin tüketici profili. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1).
- Aydın, F., ve Kaya, H. (2011). Sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(24), 229-257.
- Bardhi, F., & Eckhardt, G.M. (2012). Access-based consumption: The case of car sharing. *Journal of Consumer Research*, 39(4), 881-898.
- Budac, A.C. (2014). Strategic consideration on how brands should deal with generation z. *Journal of Communication Management*, 66, 6-14.
- Bütün, M.F., ve Güneş, A. (2020). Dijital çağda öğretmen olmak. Ahmet Güneş (Der.), *Geçmişten ve Geleceğe Öğretmenlik içinde* (s.173-196). Otto Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.

- Çabuk, B., ve Karacaoğlu, C. (2003). Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 189-198.
- Demirkaya, H., Akdemir, A., Karaman, E., ve Atan, Ö. (2015). Kuşakların yönetim politikası beklentilerinin araştırılması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 186-204.
- Doğan, O., Bulut, Z.A., ve Çımrın, F.K. (2015). Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 658-678.
- Dursun, İ., Alnıaçık, Ü., ve Kabadayı, E.T. (2013). Tüketici karar verme tarzları ölçeği: Yapısı ve boyutları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 293-304.
- Duygulu, S. (2018). Yeni medya teknolojilerinin k-kuşağının ebeveynleriyle olan iletişimine etkisi. *TRT Akademi*, 3(6).
- Erimçağ, C. (1979). Tüketici davranışında rasyonel ve duygusal motivler. *Pazarlama Dergisi*, 3(4), 19-29.
- Fraenkel, J.R., & Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education* (6. Edition). McGraw-Hill International Edition.
- Garip, S. (2019). *Demografik özelliklerin tüketici karar verme tarzları ve sürdürülebilir tüketim davranışına etkisi: İzmir ili örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gıcır, B., Oruç, I., ve Özatlı, N.S. (2020). X, y, z kuşaklarının çevre davranış düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi: Balıkesir örneği. *JRES*, 7(2), 491-516.
- Harju-Autti, P. (2013). Measuring environmental awareness in nineteen states in india. *Universal Journal of Environmental Research and Technology*, 3(5), 544-554.
- Hidvégi, A., & Kelemen-Erdös, A. (2016). Assessing the online purchasing decisions of generation z. *FIKUSZ'16 Symposium for Young Researchers*.
- Himmel, B. (2008). Different strokes for different generations. *Rental Product News*, 30(7), 42-46.
- Işık, M., ve Kaptangil, İ. (2018). Akıllı telefon bağımlılığının sosyal medya kullanımı ve beş faktör kişilik özelliği ile ilişkisi: Üniversite öğrencileri üzerinden bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2).

- Karaaslan, S. (2014). *Kuşaklararası farklılıkları örgütler üzerinden anlamak: Bir alan araştırması*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaca, Ş. (2013). Tüketicilerin yeşil ürünlere ilişkin tutumlarının incelenmesine yönelik bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 3(1), 99-111.
- Kılıç, S. (2006). Modern topluma ekolojik bir yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 108-127.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2012). *Principles of marketing*. Prentice-Hall.
- Marangoz, M. (2003). *Yeşil pazarlama ve işletmelerin yeşil pazarlama anlayış ve uygulamalarının değerlendirilmesine yönelik bir araştırma*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- McMillan, J.H. (2000). *Educational research fundamentals for the consumer*. Longman.
- Mitchell, M., Mclean, P., & Turner, G.B. (2005). Understanding generation x... Boom or bust introduction. *Business Forum, Los Angeles*, 27(1), 26-30.
- Ng, J.C.Y., Helminger, C.M., & Wu, Q. (2016). A generational cohort model for consumers in china: The rise and fall of the great gatsby?. *Indian Journal of Commerce and Management Studies*, 7(1), 53-66.
- Özden, A.T. (2019). Pozitif algının ve tüketici karar verme tarzlarının y ve z kuşakları açısından karşılaştırılması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(1), 1-20.
- Sarı, E., ve Harta, G. (2018). Kuşakların tüketim ve satın alma davranışları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61).
- Smalej, O. (2017, May). Analysis of purchasing decisions made by the generation z consumers. *Management, Knowledge and Learning International Conference*, Lublin/Poland.
- Solomon, M.R. (2007). *Consumer behavior: Buying, having, and being* (7. Edition). Pearson Prentice Hall.
- Sproles, G.B., & Kendall, E.L. (1986). A methodology for profiling consumers decision making styles. *The Journal of Consumer Affairs*, 20(2), 267-279.
- Şener, A., ve Hazer, O. (2008). Values and sustainable consumption behavior of women: A turkish sample. *Sustainable Development*, 16, 291-300.

Tezcan, M. (2017). *Kuşaklar çatışması kuşaklararası ilişkiler eğitimi ve sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Truong, Y., Simmons, G., McCollc, R., & Kitchend, P.J. (2008). Status and conspicuousness are they related? Strategic marketing implications for luxury brands. *Journal of Strategic Marketing*, 6(3), 190.

Ural, A., ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi*. Detay.

Yadav, R., & Pathak, G.S. (2016). Young consumers' intention towards buying green products in a developing nation: Extending the theory of planned behavior. *Journal of Cleaner Production*, 135(7), 32–39.

Yelkikalan, N., ve Altın, E. (2010). Farklı kuşakların yönetimi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 13-17.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.10>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 203-238

19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA SELANİK HAPİSHANESİ THE PRISON OF THESSALONIKI IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY

Ayfer ÖZÇELİK* & Veysel ÇOLAKER**

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğunda hapisane uygulaması Tanzimat'la birlikte başlayan modernleşme çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte İmparatorluğun bütün vilayetlerinde olduğu gibi Selanik'te de Batı'daki örneklere benzeyen bir hapisane kurulmaya çalışılmıştır.

Selanik'te 1852 yılında başlayan modern bir hapisane kurma çalışmaları üç aşamada tamamlanmıştır. Öncelikle 1852 yılından itibaren hükümet konağı yakınında bir ambar suçlular için hapishaneye çevrilerek zindan anlayışı terkedilmiştir. Daha sonra 1870'de Beyaz Kule, 1900 yılında da Yedi Kule hapishaneye çevrilmiş, sürekli yapılan genişletme çalışmaları ile suçluların fiziki olarak yeterli, tek bir binada toplanması sağlanmıştır. Üçüncü aşamada ise 1906 yılı sonlarından itibaren hapisane sürekli denetlenerek ıslaha tabi tutulmuş, 1907 yılında Tevkifhane (Tutukevi) açılarak hükümlü ve tutuklular birbirinden ayrılmıştır. 1912'de Yunanistan'ın şehri işgalinden sonra da Osmanlı döneminde kurulan Yedi Kule ek inşaat yapılmaya ihtiyaç duyulmadan hapisane olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde Selanik Merkez Hapishanesi'nin kuruluş süreci, "hapishane ıslahatı" çerçevesinde geçirdiği aşamalar ve Selanik'in Yunanistan'ın eline geçişinden 1916'ya kadar olan dönemde,

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: aozcelik@pau.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0714-9268, Denizli, Türkiye.

** Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, E-mail: vcolaker@pau.edu.tr, ORCID 0000-0003-2306-3453, Denizli, Türkiye.

hapishanenin ve hükümlülerin durumu Osmanlı arşiv belgeleri esas alınarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Modernleşmesi, Selanik Hapishanesi, Mahkûmlar, Tutuklular.*

ABSTRACT

The Ottoman Empire's criminal justice practices has emerged as a consequence of the modernization efforts that started with the Tanzimat. In this process, as in all the provinces of the Empire, a prison was tried to be established in Thessaloniki, close to the examples in the West.

Started in Thessaloniki in 1852, the efforts to establish a modern prison, which were accomplished in three stages. To begin with, a warehouse near the government office has been turned into a prison for criminals, and the thought of prison was abandoned since 1852. Later, the White Tower in 1870 and the Seven Towers in 1900 were converted into a prison, and with the continuous expansion works, it has been ensured that the criminals were gathered in one physically sufficient building. In the third stage, the prison was constantly inspected and reformed, since the end of 1906, the Tevkifhane (Detention House) opened and the convicts and detainees have separated from each other in 1907. After the occupation of the city by Greece in 1912, the Seven Towers, which have been established during the Ottoman period, have been used as a prison lacking the need for additional construction.

In this study, the stages it has been go through within the framework of "prison reform" the establishment process of the Central Prison of Thessaloniki in the Ottoman period, and the situation of the prison and its convicts in the period from the time Thessaloniki was conquered by Greece to 1916 have examined on the basis of Ottoman archive documents.

Keywords: *Ottoman Modernization, Prison of Thessaloniki, Prisoners, Detainees.*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde hürriyeti bağlayıcı ceza yöntemi olarak hapis¹ cezası yaygın olmamakla birlikte, padişahın emirlerine karşı koyan devlet

¹ Sözlükte alıkoymak, engellemek anlamında kullanılan *habs*, hukuk dilinde bir suçlu ve sanığı bir mekânda zorla alıkoyarak özgürlüğünü kısıtlama durumudur. Cezanın uygulandığı yere ise *hapishane* ya da *mahbes* denmektedir. Ali Bardakoğlu, "Hapis" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul, 1997, s.54.

TOBİDER

adamlarının zindan, mahzen ya da tomruk adı verilen yerlerde tutulduğu bilinmektedir.² Tanzimat dönemine kadar hürriyeti bağlayıcı ceza olarak, sınırlı bir şekilde, hapis ve sürgün karışımı “kürek” ve “kalebentlik” cezaları uygulanmıştır.³ Siyasi suçlar dışındaki diğer suçlar için uygulanan cezalar ise, kürek, kalebentlik, teşhir, dayak ve sürgün gibi cezalardır.⁴ 1831 yılında İstanbul’da zindanlar ve suçluların kapatıldığı diğer yerler kaldırılmıştır.⁵

Mülki idareyi modernleştirme ve yeniden düzenlemeyi hedefleyen Tanzimat Fermanı sonrasında genel olarak batılı hukuk normları çerçevesinde 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunları yayınlanmıştır.⁶ Kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesinin benimsendiği⁷ bu yasalarda, modern anlamda ilk hapisane uygulaması öngören kurallar da yer almıştır.⁸ Nitekim mahbesler, Tanzimat ve Islahat Fermanlarının öngördüğü ilkeler ve İngiltere’nin İstanbul Büyükelçisi Stratford Canning’in raporu⁹ doğrultusunda Avrupa ve Amerika’daki örnekler temel alınarak düzenlenmeye başlanmış ve bunun için 1856 yılında mart ayında bütçe masraf kalemine 2.500.000 kuruşluk bir tahsisat eklenmiştir. 9 Ağustos 1858 tarihinde “Fransız Ceza Kanunu”¹⁰ örnek alınarak suçları cinayet, cünha ve kabahat olarak ayıran ceza

² Germiyanoglu Yakup Bey ve adamları Yıldırım Bayezid tarafından hapsedilmiştir. İbrahim Yılmaz, “Osmanlı Devleti Son Döneminde Adana Hapishanesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 4, Yıl 2019, s.1413.

³ Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri 1913-1914*, Babıalı Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2019, s.15.

⁴ Neşe Erim, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.6, İstanbul, 1984, s.80;. Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002, s.101; Zindanlar arasında Yedikule, Baba Cafer, Boğazkesen gibi zindanlar önemli merkezlerdir. Kemal Daşcıoğlu, “Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi’nin Durumu”, *Erdem*, Sayı 51, 2008, s.55.

⁵Nurgül Bozkurt, “XX. Yüzyıl Balarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 21, Yıl 2012, s.262. Bu Osmanlı Devleti’nde açılan ilk hapisane örneklerinden biridir. Ufuk Adak, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayetindeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006, s.32.

⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Yay., Ankara, 2000, s. 110.

⁷ Daşcıoğlu, *a.g.m.*, s.56.

⁸ Mehmet Akif, Aydın, “Osmanlı Ceza Hukuku”, Maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, 1993, s. 481-482.

⁹ Rapor “Memorandum on Improvement of Prison in Turkey” başlığını taşımaktadır (Bk. Emre Kolay, Ankara Mahbushanesi: Osmanlı Arşivinde Ankara Hapishane Projeleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 14 Sayı: 79 Ağustos 2021, ss. 87-98

¹⁰ 1851 tarihli Ceza Kanunu 1840’ tarihli kanuna muhteviyat açısından benzemekle beraber 1858 tarihli Ceza Kanunu, Fransız ceza kanunundan temellenerek hazırlanmıştır. Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniv. Hukuk Fak. Yay., Diyarbakır, 1986, s.806.

kanunu çıkarılmıştır.¹¹ 1871 tarihinde de Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı'nda "hapishane-i umumi" adıyla ilk modern hapishane açılmıştır.¹²

II. Abdülhamid döneminde 1880 tarihli "*Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhânedede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdâre-i Dâhiliyelerine Dair Nizamname Layihası*" düzenlenmiştir. Nizamname ile bir taraftan hapishanelerin fiziki şartlarının iyileştirilmesi amaçlanırken öte yandan mevzuat yeni döneme uygun hale getirilmeye çalışılmıştır.¹³ Layiha hükümlerine göre her vilayet, liva ve kaza merkezinde birer hapishane ve tevkifhane bulundurulması gerekiyordu.¹⁴ Nizamnamenin birinci bölümü hapishanelerin idaresi; ikinci bölümü hapishane görevlileri; üçüncü bölümü hükümlülerin iâşe işleri; dördüncü bölümü hükümlülerin çalıştırılmaları, beşinci bölümü koğuşlar ve kuralları, altıncı bölümü ise hükümlülerin ibadetlerini gerçekleştirmeleri ile ilgili düzenlemeleri içermektedir.¹⁵ Yine nizamnameye göre beş yıldan daha fazla ceza alan suçlular için, her vilayette "Hapishane-i Umumi" inşa edilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Kabahat ve cünhadan sebebiyle üç aya kadar hükümlü olanlar kaza hapishanelerinde, üç seneye kadar hükümlü olanlar liva hapishanelerinde,¹⁶ kürek cezasına çarptırılanlar ise vilayet merkezlerindeki hapishane-i umumilerde cezalarını çekeceklerdi.¹⁷

Bahsedilen 1880 tarihli Nizamname çerçevesinde, vilayet merkezi olan Selanik'te de "*Selanik Hapishane-i Umumi*"sinin (Selanik Hapishanesi ve Tutukevinin) kurulması çalışmaları başlatılmıştır.¹⁸

1. Hapishanelerin Kurulmasından Önce Selanik'te Bulunan Mahbesler

¹¹ Cinayet suçu için idam, kalebentlik, müebbet sürgün, müebbet rütbe ve memuriyetten mahrumiyet, medeni hukuktan men cezaları, bir haftadan fazla hapis, geçici sürgün, para cezası ve memuriyetten uzaklaştırma cünha, hafif hapis, hafif para cezası ve meslekten men kabahat suçu olarak belirlenmiştir. Demiryürek, *a.g.e.*, s.21.

¹² Ufuk Adak, "Central Prisons (Hapishane-i Umumi) in İstanbul and İzmir in the Late Ottoman Empire: In-Between İdeal and Reality", *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, Vol. 4, No. 1, May 2017, s.77.

¹³ Yılmaz, *a.g.m.*, s.1413.

¹⁴ Yıldız, *a.g.t.*, s.298.

¹⁵ Nizamname için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA. DH. MB. HPS. M. 1/2, (23 Zilkade 1300/25 Eylül 1883).

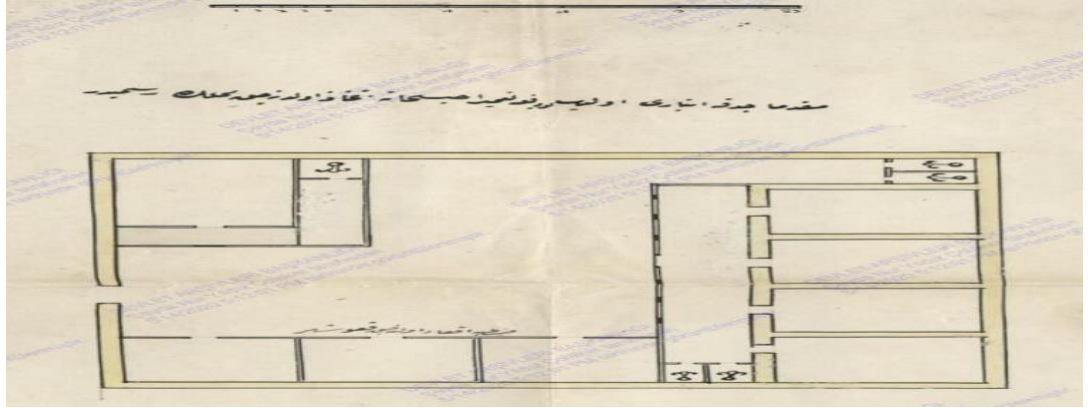
¹⁶ Adak, *a.g.t.*, s. 34.

¹⁷ Bu nizamname, 1917 yılına kadar yasalâşmamışsa da bundan sonraki uygulamalar layiha hükümleri göz önüne alınarak gerçekleştirilmiştir. Demiryürek, *a.g.e.*, s.24.

¹⁸ Selanik Vilayeti 8 Kasım 1864 tarihinde eyalet sisteminden vilayet sistemine geçişi sağlayan *Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi* yürürlüğe konulmasıyla Rumeli coğrafyasında kurulan altı vilayetten biri olmuştur. Vilayet, Merkez, Siroz, Drama, Taşoz adında 4 sancağa ayrılmıştı. Ayşe Eryaman, "II. Meşrutiyet Yıllarında Selanik Vilayeti'nin İdari ve Mülki Yapısı", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.7, S.2/1 (2017), s.147.

1850'lerin başında Selanik'te üç mahbes bulunmaktaydı.¹⁹ Bunlardan ilki o yıllarda yaygın bir uygulama olarak, cinayet dâhil olmak üzere ağır, adi suçlular ile tutukluların birlikte tutuldukları Paşa Konağı (Hükümet Konağı) içerisindeki "Mahbes/Hapishane/Zindan" adı verilen koğuşlardı.²⁰ Mahbesin zemini kısmen döşenmiş, koğuşlardan birinin zemini ise kaldırım taşı ile kaplanmıştı. Bu koğuşların havalandırma ve temizlik açısından oldukça yetersiz bulunduğu anlaşılmaktadır. İkinci mahbes Tophane'de olup zemini kaldırım taşı ile döşenmişti. Kale içinde bulunan üçüncü mahbesin ise havalandırmasının olmadığı kaydedilmiştir.²¹

Yukarıda bahsedilen Canning raporu doğrultusunda hapishanelerin ıslahı çalışmaları kapsamında 1852'de "Zindan" adı verilen binanın yıkılması ve Hükümet Konağı'na²² yakın bir mahalde bulunan Çuha Ambarının tamir edilip hapishaneye çevrilmesi ve suçluların da buraya taşınması kararlaştırılmıştır.²³ Nitekim 1860 tarihine kadar bu ambar, koğuşlara bölünerek, 12 polisi barındıracak bir oda ve helalar inşa edilmiştir.²⁴ Ancak arşiv kayıtlarında hapishane olarak tabir edilen bu ambar, mahbes niteliğinden çıkamamıştır.

Resim 1: Çuha Ambarı olup hapishaneye çevrilmesi kararlaştırılan binanın krokisi. (Kaynak: BOA. MVL. 253/78-2 (19 Safer 1269/2 Aralık 1852).

2. Beyaz Kule (Kanlı Kule) Hapishanesi

Yanık Mahallede oluşturulan hapishanenin 10 yıl dolmadan yetersiz kalması üzerine, 11 Ekim 1870 tarihinde²⁵ buranın Tutukevi binası olarak kullanılması ve Beyaz Kule (Kanlı

¹⁹ Yıldız, *a.g.t.*, s.103.

²⁰ BOA. MVL. 253/78-2 (19 Safer 1269/2 Aralık 1852).

²¹ Yıldız, *a.g.t.*, s.103.

²² Selanik'te 1850'li yıllardan itibaren Paşa Kapısı, Hükümet Konağı olarak adlandırılmıştır. BOA. İ. MVL. 381/16714-1 (23 Rebiülevvel 1274/11 Kasım 1857).

²³ BOA. MVL. 253/78-4 (19 Safer 1269/2 Aralık 1852).

²⁴ BOA. MVL. 919/24-1 (1 Rebiülahir 1277/17 Ekim 1860).

²⁵ BOA. DH. MKT. 1312/49-1 (28 Teşrinievvel 1292/9 Kasım 1870).

Kule)'nin hapishaneye dönüştürülmesi kararı alınmıştır. 29 Kasım'dan itibaren hükümlüler Beyaz Kule'ye taşınmıştır. Hapishaneye çevrildikten sonra da Kule'nin tamiri sürmüştür. 15 Temmuz 1871'den 1873'e kadar Beyaz Kule hapishanesinin tamiri için 203.784 kuruş harcanmıştır. 1873 Ağustosunda kule avlusuna memurlar ve koruma askerleri için odalar ve mutfak yapımı ile, sur dâhilinde zaptiye koğuşları inşası için bütçeye 55.423 kuruş daha eklenmiştir.²⁶ 1900'e kadar hapishane olarak kullanılan Beyaz Kule'ye cinayet suçluları konulmuştur.²⁷

Beyaz Kule'nin hapishane olduğu dönemde, yabancılar nazarında da oldukça iyi intiba bıraktığını söylemek mümkündür. Örneğin, 1884'te Selanik'i ziyaret eden İngiliz gezgin James Minchin, hapishanedeki şartları şöyle anlatmıştır:²⁸ *“Ziyaret ettiğim gün, hapishanede hemen hemen hepsi soyguncu ve katil olan 380 hükümlü vardı. Arabamızdan indiğimde, tutukluların nasıl tutulduğuna dair çok belirsiz bir fikrim vardı. Onları parmaklıklar ardında göreceğimi düşündüm. Hapishane alanına girer girmez bize silah saklayıp saklamadığımızı sordular. Bize eşlik eden subay kılıcını verdi. Sonra bir gardiyan arkamızda yürürken öndeki memuru takip ettik. Bir kattan diğerine tırmanarak ve bazen bir hücrenin içinde yavaşça hareket ederek kuleye tırmandık. Yokuşun ortasına geldiğimizde, etrafımızdaki zincirli olmayan nazik kalabalığın hükümlü olup olmadığını ve hükümlü değillerse, suçluların nerede olduğunu sordum. Daha sonra, katiller arasında olduğumuz ve kulenin tepesinde kilitli olanların daha az ciddi suçlardan hüküm giydikleri konusunda bilgilendirildim... Genel olarak temizlik, edep ve nezaket ruhunu gördük. Girdiğimiz her katta hükümlüler kalkıp bizi selamladı. Hükümetin mahkûmlara bakımı zayıf, ekmek ve su kıt... Yahudiler, Türkler, Arnavutlar, Bulgarlar, Sırlar, Ulahlar ve Yunanlılar kendi milletlerinden olan yoksul mahkûmlara et ve kahve sağlıyorlar. Bardaklar ve mutfak eşyaları boldu ve her hükümlünün kendi yatağı veya battaniyesi vardı. Bu insanların ne tür evlerden geldiğine bakılırsa, padişah zindanında köylerinden çok daha iyi durumdaydılar.”*

İçinde Rum çetelerini yöneten ve yakalanan Yunan subayları gibi yabancıların da tutulduğu²⁹ Beyaz Kule Hapishanesi, sahilde bulunan konumu nedeniyle bir süre sonra

²⁶ BOA. ŞD. 2005/25-7 (17 Mart 1289/29 Mart 1873); BOA. İ. MMS. 47/2001 (12 Ağustos 1289/24 Ağustos 1873).

²⁷ BOA. MV. 43/15-1 (19 Şubat 1306/3 Mart 1892).

²⁸ Evangelos Hekimoglou, “İ Tessaloniki Prin Apo to 1912, İkonomia Kai Koinonia”, *Tessaloniki 100 Hronia Apo tin Apelevterosi*, (Yayına Hazırlayanlar Dimitris Benekos-Aleksis Skanavis), Thessaloniki 2012, s 89,90.

²⁹ 1900 yılına kadar, Rum çetelerini yöneten Yunan subaylar, Beyaz Kule'de bir süre tutulduktan sonra İstanbul'a gönderilmekteydiler. Bunun sebebi ise gayrimüslim mahkûmları etkileme ve düzeni bozma ihtimaliydi. (BOA. HR. TH. 239/83-1 (4 Mart 1316/17 Mart 1900). Selanik Valiliği Mayıs 1900'da tutuklu

şikâyet konusu olmuştur. Nitekim 9 Kasım 1887’de Selanik Vilayetine gönderilen yazıda; “...deniz kıyısındaki surun yıkılmasıyla Beyaz Kule’nin, yerli ve yabancıların gezinti mekânı haline gelen Rıhtım Caddesi’nin ortasında kaldığı, kulede bulunan hükümlülerin caddede gezmekte olanları söz ve davranışlarıyla tacizde bulunmalarının önüne geçilemediği,” ifade edilmiştir. Bu mahzurun ortadan kaldırılması adına Selanik-Kosova Umum Kumandanlığı kulenin askeriye devrini talep etmiş, Dâhiliye Nezareti de talebi olumlu karşılamıştır.³⁰ Bunun üzerine Valilik, Beyaz Kule’nin boşaltılarak Asker-i Şahane için bir taburluk kışla yapılması emrini vermiştir. Emir uyarınca şehrin kuzeyinde bulunan Kala-i Bala (Yedi Kule)’nin içinde bulunan cephanelik ve patlayıcı maddeler, Kapıcılar Köyü yakınlarındaki Lağım Dere mevkiinde yapılan 3 adet cephaneliğe nakledilmiştir.³¹ Nakil tamamlandıktan sonra Beyaz Kule’deki hükümlüler 1899 tarihinde kaleye taşınarak, merkez hapishaneye dönüştürülmüştür.

Şubat 1907’de Kala-ı Bala Hapishanesi’nde yaşanan aşırı doluluk üzerine Beyaz Kule yeniden hapishaneye çevrilmiş ve ilk aşamada 400 kadar hükümlü buraya nakledilmiştir.³² Aynı yıl içerisinde kulede kullanım dışı kalan odalar tamir edilerek, Kala-ı Bala’daki diğer bazı hükümlüler de buraya alınmıştır.³³

3. Kala-ı Bala (Yedi Kule) Hapishanesi

Kala-ı Bala (Yedi Kule), Bizans döneminde Selanik’i çevreleyen şehir surlarının bir parçasıydı. Selanik’in kuzeydoğusunda bulunan kale, resim 2’de de görüldüğü üzere 1-11 numaralı alanları çevrelemekteydi. Osmanlı fethinden sonra, içerisine muhafızlar ve diğer bazı askeri sınıflar yerleştirilen Kala-ı Bala, şehrin savunulmasında önemli bir yer tutmuştur.³⁴ XIX. Yüzyılda üzyılda topçu birlikleri³⁵ gibi askeri sınıflar yanında cephanelik

Yunanlı sayısını 19 olarak bildirmiştir. Yunan Hükümeti’nin 1897 Türk-Yunan Savaşı sonrasında imzalanan antlaşma gereğince bunların affını talep etmiş ve tutuklu Yunanlılar serbest bırakılmışlardır (BOA. İ. AZN. 38/29 (24 Mayıs 1316/6 Haziran 1900); BOA. BEO. 1501/112541-1 (30 Mayıs 1316/12 Haziran 1900).

³⁰ BOA. DH. MKT. 1464/19-1 (28 Teşrinievvel 1303/9 Kasım 1887).

³¹ BOA. MV. 43/15-1 (19 Şubat 1306/28 Nisan 1889).

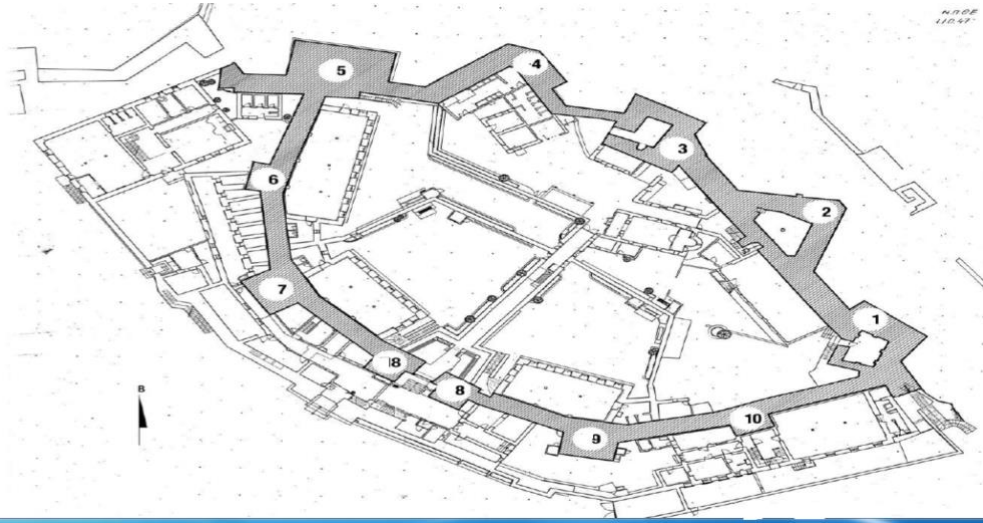
³² BOA. Y. A. HUS. 508/145-1 (19 Kânunusani 1322/1 Şubat 1907).

³³ BOA. BEO. 2999/224870-1 (3 Şubat 1322/16 Şubat 1907); BOA. TFR. I. SL. 136/13511-1 (17 Şubat 1322/2 Mart 1907).

³⁴ BOA. C. AS. 870/37294 (29 Cemaziyelahir 1208/1 Şubat 1794).

³⁵ BOA. C. AS. 643/27060 (29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883)

de bulunan kale³⁶, bu yüzyıl sonlarına kadar yapılan ek binalar ve 11 gözetleme kulesi ile adeta labirent halini almıştır.³⁷

Resim 2: Yedi Kule Hapishanesi'nin krokisi. (Kaynak: Ekaterinis İannoukakou, "Ottomanik Filakes: Gedi Koule", (Panapistimio Makedonias, Sholi İkonomikon ke Periferiakon Spoudon Timina Valkanikon, Slavikon ke Anatolikon Spoudon), Tessaloniki 2019, s. 101.)

Kala-ı Bala'da, 1899'da³⁸ merkez hapishaneye dönüştürüldükten sonra da sürekli tamirat ve genişletme çalışmaları yürütülmüştür. Kapasitesi 800 hükümlüyü³⁹ bile barındırmaya yetmeyen hapishaneye dönemin şartları nedeniyle, fazla sayıda kişinin yerleştirilmesi zorunluluğu, ek binaların yapılmasının temel gerekçesidir. 1900 yılında, 15.900 kuruş bütçe ayrılarak başlatılan inşaat çalışmaları bütçenin yetersizliği nedeniyle yavaş ilerlemiş, 1902'de ilave meblağla inşaat hızlandırılmış,⁴⁰ nihayet ek binaların yapımı 1903 yılında bitirilmiştir.⁴¹

1906 yılı başında ülke genelindeki hapishanelerinin durumu ile ilgili bir komisyon kurularak, öncelikle vilayetlerden son üç yıl içinde nelerin yapıldığına ilişkin raporlar

³⁶ BOA. MVL. 333/62-1 (26 Safer 1269/9 Aralık 1852); BOA. A).MKT. NZD. 409/7-1 (28 Ramazan 1278/29 Mart 1862).

³⁷ XVIII. yüzyıl ortalarında gözetleme Kulelerine, Fener Kulesi, Makaslı Kule, Su Kulesi Hapishane Kulesi Kız Kulesi, Zahir Ambarı Kulesi, Hisar Peçe, Kanlı Burgaz, Çingene Tabyaları adı verilmekteydi. İannoukakou, *a.g.t.*, s.103.

³⁸ İannoukakou, *a.g.t.* s.104.

³⁹ BOA. Y. A. RES. 114/17-1 (16 Ağustos 1316/29 Ağustos 1900). 1906'da tamamlanan yeni koşullara rağmen, bu tarihte bile hapishanenin 600 hükümlüyü barındıracak şartlara sahip olmadığı belirtilmektedir. BOA. İ. DH. 1444/36-1 (20 Mart 1322/2 Nisan 1906). Şu halde 1900 tarihinde hapishanenin barındırabileceği hükümlü sayısı daha düşük olmalıdır.

⁴⁰ BOA. DH. TMIK. S. 41/3 (29 Ağustos 1318/11 Eylül 1902).

⁴¹ BOA. TFR. I. SL. 23/2294-1 (18 Teşrinievvel 1319/31 Ekim 1903).

istenmiştir.⁴² Raporların hazırlandığı ve gerekli inşaatlara karar verildiği bu tarihler (1906 ve 1907) sürekli yeni hükümlü sevk edilen Selanik Hapishane-i Umumisi için kriz yıllarıdır. Ayrıca bir Tutukevinin olmamasının da etkisiyle, oluşan hükümlü yoğunluğuna çare bulunamamıştır. Bu nedenle Nisan 1906'da geçici bir çözüm olarak hapishane koşullarından birisinin 91.730 kuruş masrafla genişletilmesi, şehirde de bir Tutukevi yapılmasına karar verilmiştir.⁴³ 10 Temmuz 1906'da 28.000 kuruş harcanarak yeni odalar inşa edilmiştir.⁴⁴ 1907 yılı sonlarında ise yeni koşullara 13.500 kuruş masrafla ahşap bir mutfak ile tuvaletler eklenmiştir.⁴⁵

İnşaatlar devam ederken altyapının yenilenmesine de çalışılmıştır. Bu bağlamda (13 Kasım 1907'de) hükümlülerin su ihtiyacını karşılayan Hortaç suyunun taşınmasında kullanılan eskimiş 500 metrelik demir su boruları 6.500 kuruş masrafla yenilenmiştir.⁴⁶ Bir ay sonra da hapishane hastanesinin lağımları (37.520 kuruşa) tamir edilmiştir.⁴⁷ Ayrıca Aralık 1907'de tevkifhane ve hapishanenin aydınlatılmasında petrol yerine havagazı kullanılması kararlaştırılmış ve Selanik Gaz Şirketi'ne keşif raporu hazırlanmıştır.⁴⁸ Selanik valiliği gerek aydınlatmanın düzenin sağlanmasındaki önemi gerekse, yangın gibi kazaların önüne geçilebilmesi açılarından rapora olumlu görüş bildirmesi üzerine proje hayata geçirilmiştir. 1907 yılı sonlarında hapishane ve tevkifhane koşulları, odalar, koridorlar, helalar dâhil olmak üzere toplam 46 lamba ile aydınlatılmaya başlanmıştır.⁴⁹ Yapılan inşaatlar ve altyapı yatırımları sonucunda hapishane koşulları fiziki olarak eskiye göre nispeten iyileştirilmiştir. 1908 tarihine girilirken hapishanede dört erkek hükümlü koğuşu ile altı erkek tutuklu koğuşu yanında birer de kadın ve çocuk hükümlü koğuşu mevcuttur. Ayrıca hafif salgın hastalar için bir hasta odası, memurlar için odalar, başgardıyan ve gardıyan odaları bulunmaktaydı.⁵⁰

⁴² BOA. DH. TMİK. S. 62/10-1 (21 Şubat 1321/6 Mart 1906).

⁴³ BOA. İ. DH. 1444/36-1 (20 Mart 1322/2 Nisan 1906).

⁴⁴ BOA. TFR. I. SL. 113/11203-2 (27 Haziran 1322/10 Temmuz 1906).

⁴⁵ BOA. TFR. I. SL. 177/17682-2 (28 Teşrinisani 1323/11 Aralık 1907). Ancak mutfakla tuvaletlerin yakın olması dolayısıyla planda değişiklik yapılmış ve 15.500 kuruş ek harcamayla koşulların mutfağı ve tuvaletleri tamamlanmıştır

⁴⁶ BOA. TFR. I. SL. 164/16308-1 (30 Teşrinievvel 1324/13 Kasım 1907); BOA. TFR. I. SL. 164/16308-2 (15 Teşrinievvel 1323/28 Ekim 1907).

⁴⁷ BOA. TFR. I. SL. 163/16293-1 (30 Teşrinievvel 1323/13 Kasım 1907).

⁴⁸ Raporda, havagazı ile aydınlatmanın, aylık toplam 570 krş. olan petrole aydınlatmaya göre aylık 30 krş. daha masraflı (aylık toplam 600 krş.) olduğu ve lamba ve fener donanımı için de ilave 1.844 kuruş harcanma yapılması gerektiği yazılmaktaydı. BOA. TFR. I. SL. 166/16600-2 (9 Aralık 1907).

⁴⁹ BOA. TFR. I. SL. 166/16600-1 (27 Teşrinisani 1323/9 Aralık 1907).

⁵⁰ BOA. TFR. I. SL. 166/16600-1 (27 Teşrinisani 1323/9 Aralık 1907).

Selanik valisinin bir yazısına göre, 1910 yılı sonunda, pek çok iyileştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Yeni koğuş yapımı ve mevcutların tamiri için defalarca bütçe talep edilmesine rağmen, talepleri cevap bulmamıştır.⁵¹ Bu sebeple daha iyi durumda olan 300 kişi kapasiteli koğuşlara 430 hükümlü yerleştirilmek mecburiyetinde kalmıştır.⁵²

1912 başında alınan kararla, hapishaneye 1.330 kuruş masrafla bir mektep yapımına başlanmış⁵³ ve Ağustos 1912’de açılmıştır. Yine valiliğin bir yazısından mektebin öğretmeni için aylık 400 kuruş tahsisat istendiği anlaşılmaktadır.⁵⁴

4. Selanik Tutukevi (Tevkifhane)

1907 yılında kadar Selanik’te modern anlamda bir tutukevi binası bulunmamaktaydı. Tutuklular 1907’ye kadar, Hükümet Konağının alt katında ve diğer mahbeslerde, daha sonra Konağın yakınlarındaki Çuha Ambarı ile Beyaz Kule Hapishanesinde, nihayet Kala-ı Bala hapishaneye çevrildikten sonra burada diğer suçlularla birlikte tutulmuşlardır. 1880 Nizamnamesinin tutuklu ve hükümlülerin ayrılması maddesi uyarınca gecikmeli de olsa 1904’de ayrı bir Tutukevi binası yapımı için komisyon kurulmuştur. Vilayet Nafia Dairesi ve Belediye Dairesi mühendislerinden oluşan komisyon 13 Nisan 1904’te, hazırladığı projeyi sunmuştur.⁵⁵ Projede Tutukevi binası yanında bir Jandarma Dairesi ve tutukevinin duvarına bitişik ancak ondan ayrı üç oda ve bir koğuşa sahip Kadın tutukevi binası inşa edilecekti. Jandarma Dairesinde bir koğuş, zabıt odası, bölük emini ve hizmetçi odaları bulunacaktı. Aşağıdaki resimde de görüleceği üzere Jandarma dairesi ile Tevkifhane binası iki katlı olarak inşa edilecektir.⁵⁶

⁵¹ BOA. ML. EEM. 852/13-4 (28 Teşrinisani 1326/11 Aralık 1910).

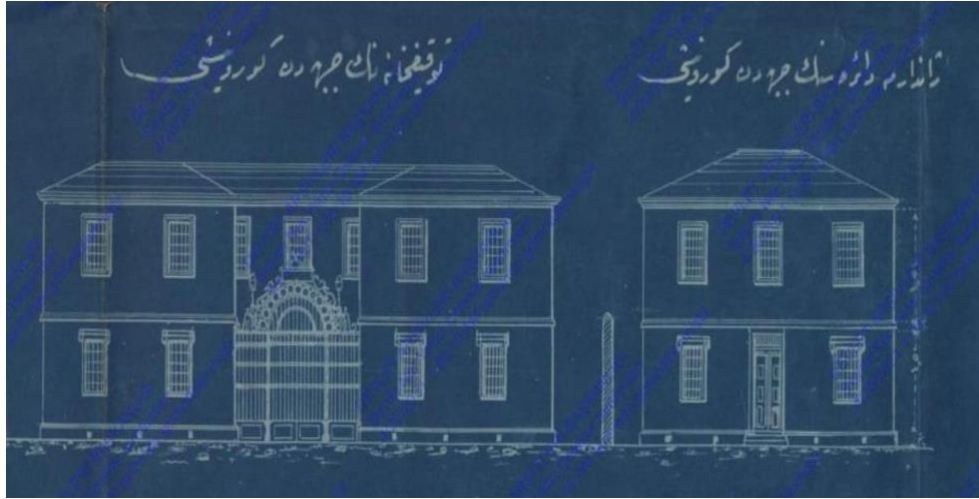
⁵² BOA. ML. EEM. 852/13-4 (28 Teşrinisani 1326/11 Aralık 1910).

⁵³ BOA. DH. MB. HPS. 50/2 (30 Kânunusani 1327/12 Şubat 1912).

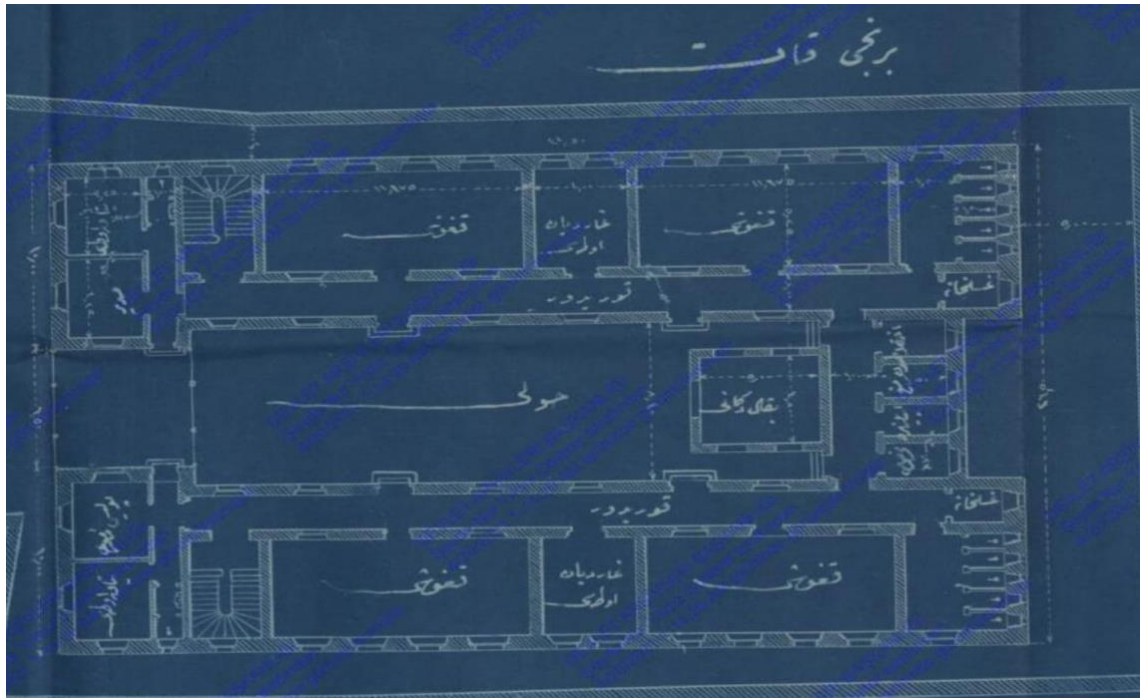
⁵⁴ BOA. DH. MB. HPS. M. 7/47-1 (1 Teşrinievvel 1328/14 Ekim 1912).

⁵⁵ BOA. DH. MB. HPS. 142/26-3 (31 Mart 1320/13 Nisan 1904).

⁵⁶ BOA. DH. MB. HPS. 142/26-4 (31 Mart 1320/13 Nisan 1904).

Resim 3: Sağda Jandarma, solda Tutukevi binası görülmektedir. (Kaynak: BOA. DH. MB. HPS. 142/26-4 (31 Mart 1320/13 Nisan 1904).

Resim 4: Tutukevi binasının birinci katı. (Kaynak: BOA. DH. MB. HPS. 142/26-5 (31 Mart 1320/13 Nisan 1904).

Projede Tutukevi binasının birinci katında; girişte solda müdür odası ve yatak odası, sağda polis memuru odası ve yatak odası yer almıştır. Her iki koridorda ikişer koğuş ve koğuşların ortasında gardiyan odaları planlanmıştır. İki koridorun ortasında bir avlu ile bakkal dükkânı ve koridorların sonunda birer gusülhane ve helalar dâhil edilmiştir.⁵⁷ Binanın

⁵⁷ BOA. DH. MB. HPS. 142/26-5 (31 Mart 1320/13 Nisan 1904).

ikinci katında da koridorların her iki yanında dört tutuklu koğuşu, iki hasta koğuşu, koridorların sonunda gusülhane ve helaların yapılması düşünülmüştür.⁵⁸

İnşaat, Tutukevi binasının yapımı için seçilen Hükümet Konağı civarındaki Şefik Paşa'ya ait arsanın 115.060 kuruş⁵⁹ istimlak bedeliyle birlikte verilen 531.000 küsur kuruş tahsisatla 1906 yılı yaz aylarında başlamıştır.⁶⁰ Binalar, Belediye sandığından yardım alınmasına ihtiyaç kalmadan⁶¹ Selanik Jandarma Kumandanlığı İnşaat Komisyonu'nun gözetiminde kısa sürede tamamlanmış ve tutuklular buraya nakledilmişlerdir.⁶² İnşaat devam ederken hapishanedeki yoğunluğu azaltmak amacıyla 110 tutuklu geçici olarak Süvari koğuşlarına yerleştirilmiştir.⁶³

Bunun yanı sıra tutuklular nakledildikten sonra Tutukevi için gerekli bir memur, bir başgardiyen ve gardiyenler yanında bir hademe, bir çamaşırcı atanmıştır.⁶⁴ Hizmete girdiği yıl Tutukevinde çeşitli suçlardan Müslim ve gayrimüslim 155 tutuklu bulunmaktayken⁶⁵ 23 Mayıs 1908'de bu sayı aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi 162'ye yükselmiştir.⁶⁶

Tutukluların İşlerinin Hangi Dairelerde Bulunduğu								Tutuklu Adedi			
Cünha Mahkemesi		Cinayet Mahkemesi		Heyet-i İthamiyede		Devair-i İstintakiye' de (Sorgu)					
Müslim	Gayrimüslim	Müslim	Gayrimüslim	Müslim	Gayrimüslim	Müslim	Gayrimüslim	Toplam	Müslim	Gayrimüslim	TOPLAM
-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1	1,(1907 Ekiminden itibaren)
-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	-	1,(1907 Kasımından itibaren)
-	-	1	2	-	-	-	-	3	1	2	3,(Ocak 1908'dan beri)
1	-	-	5	-	-	-	-	6	1	5	6,Şubat 1908'den beri
-	-	3	26	-	-	10	6	45	13	32	45,Mart 1908'den beri

⁵⁸ BOA. DH. MB. HPS. 142/26-6 (31 Mart 1320/13 Nisan 1904).

⁵⁹ Tevkifhanenin dört tarafında bulunan ev ve arsaların bir kısmının istimlak edilmesine karar verilmiş, Belediye tarafından istimlak bedelleri belirlenmiştir. İstimlak bedellerine itiraz üzerine ev ve arsaların değerleri yeniden hesaplanmış bu evler ve arsalar İzak Yusuf'un tasarrufunda bulunan arsa ve binası 24.000, Mehmet Efendi'nin yetimlerine ait arsa ve evinin 53.300 ve Softa İsmail Efendi'nin binası ve arsasının 14.500 kuruşa istimlak edilmelerine karar verilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 131/13003-6 (9 Kânunuevvel 1322/22 Aralık 1906).

⁶⁰ BOA. TFR. I. SL. 113/11203 (27 Haziran 1322/10 Temmuz 1906).

⁶¹ BOA. BEO. 2999/224870 (3 Şubat 1322/16 Şubat 1907).

⁶² BOA. TFR. I. SL. 149/14896 (23 Haziran 1323/6 Temmuz 1907).

⁶³ BOA. TFR. I. SL. 130/12925 (13 Kânunuevvel 1322/23 Aralık 1906).

⁶⁴ BOA. TFR. I. SL. 149/14896-1-4 (23 Haziran 1323/6 Temmuz 1907).

⁶⁵ BOA. TFR. I. SL. 155/15433-1 (9 Ağustos 1323/22 Ağustos 1907).

⁶⁶ BOA. TFR. I. SL. 186/18528-1 (10 Mayıs 1324/23 Mayıs 1908).

-	-	29	34	-	-	12	11	106	41	65	106,Nisan 1908 beri
1	-	34	88	-	-	22	17	162	57	105	162, TOPLAM

Tablo 1: 23 Mayıs 1908 tarihli denetim raporuna göre tutuklu cetveli.

Bu önemli bir artış olmayıp, sebebi ise Selanik ve kazalarında suç oranlarının düşmesi değil, Tutukevinin kapasitesinin yetersizliğidir. Zira bu tarihlerde Hapishanede olduğu gibi Tutukevinde de yeni gelen suçluları koyacak yer bulunamadığından bunların bir kısmı şehir içinde ve sur dışında kiralanan ev ve konaklara yerleştirilmişlerdir.⁶⁷

5. Hapishane Yönetimi ve Memurlarının Durumu, Maaşları

5.1. Hapishane Yönetimi ve Memurlar

Hapishane yönetimi ve çalışanlarının durumları doğal olarak hükümlüleri doğrudan ilgilendirmektedir. Dolayısıyla devletin bu konuda da ıslahat yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz, 1880 nizamnamesinde ilk düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre: Hapishanede, Adliye Nezareti tarafından atanacak olan bir müdür, bir başkâtip, yeteri kadar kâtip, bir başgardiyân, yeterli sayıda gardiyân, bir doktor, bir çamaşırcı, gereği kadar hastane hademesi, aşçı, imam, rahip, kadınlara mahsus odalarda kadın gardiyân bulunmak zorundaydı.⁶⁸ 1890'ların başında Selanik Merkez (Kala-ı Bala) hapishanesinin müdürlüğü görevini Osman Hamdi Efendi⁶⁹ yürütürken, onu İbrahim Efendi⁷⁰ izlemiştir.

1905 yılı bahar aylarında Hapishanede yaşanan bazı olayları araştırmak ve şikâyetleri dinlemek üzere Selanik Merkez Savcısı Vekili ile Merkez Jandarma Kumandanı hapishanede incelemelerde bulunmuş ve resmi rapor oluşturulmuştur. Raporda Hapishane yönetimi ve memurlarının görevlerini layıkıyla yaptıkları sonucuna varılmıştır. Hapishane müdürünün bir olay anında derhal koğuşlara giderek olayların yatışmasını sağladığı ve memurları da sıkı bir denetim altında tuttuğu yazılmıştır.⁷¹

1904, 1906, 1907 tarihlerinde Kala-ı Bala Hapishanesi görevlileri ve aldıkları maaşlar aşağıdaki gibidir:

1904 ⁷²	1906 ⁷³	1907 ⁷⁴
--------------------	--------------------	--------------------

⁶⁷ BOA. DH. MKT. 2804/76 (21 Nisan 1325/4 Mayıs 1909).

⁶⁸ Dağcıoğlu, *a.g.m.*, s. 71.

⁶⁹ BOA. DH. MKT. 2025/81-1 (14 Teşrinisani 1308/26 Kasım 1892).

⁷⁰ BOA. TFR. I. SL. 142/14187-2 (10 Nisan 1323/23 Nisan 1907).

⁷¹ BOA. TFR. I. KNS. 7/609-2 (2 Haziran 1321/15 Haziran 1905)

⁷² BOA. TFR. I. SL. 29/2869-1 (12 Kânunusani 1319/25 Ocak 1904).

⁷³ BOA TFR. I. SL. 165/16426-1(10 Teşrinisani 1323/23 Kasım 1907).

⁷⁴ BOA TFR. I. SL. 165/16426-1(10 Teşrinisani 1323/23 Kasım 1907).

Görevi	Adet	Maaşı (kuruş)	Görevi	Adet	Maaşı (kuruş)	Görevi	Adet	Maaşı (kuruş)
Hapishane Müfettişi	1	500	Hapishane Müfettişi	1	500	Hapishane Müfettişi		
Hapishane Müdürü	1	470	Hapishane Müdürü	1	750	Hapishane Müdürü	1	1000
Hapishane Kâtibi	1	330	Hapishane Kâtibi	1	300	Hapishane Kâtibi	1	500
Hapishane Eczacısı	1	250	Hapishane Eczacısı	-	-	Hapishane Eczacısı	-	-
Hapishane Sergardiyanı	2	160	Hapishane Sergardiyanı	2	500 (250'şer)	Hapishane Sergardiyanı	1	400
Hapishane Gardiyanları	12	130'ar kuruş	Hapishane Gardiyanları	18	3.600 (300'er)	Hapishane Gardiyanları	20	4.000 (200'er)
Hapishane Doktoru	-	-	Hapishane Doktoru	-	-	Hapishane Doktoru	1	500
Hapishane Hademesi	-	-	Hapishane Hademesi	-	-	Hapishane Hademesi	1	150
Hapishane Çamaşırcısı	-	-	Hapishane Çamaşırcısı	-	-	Hapishane Çamaşırcısı	1	150
Kadın Hapishanesi Gardiyanı	1	130	Kadın Hapishanesi Gardiyanı	-	-	Kadın Hapishanesi Gardiyanı	1	150

Tablo 2: 1904, 1906, 1907 tarihlerinde Kala-ı Bala Hapishanesi memurları

Kala-ı Bala Hapishanesi genişletildikçe, en çok ihtiyaç duyulan görevli olan gardiyan sayısı da arttırılmıştır. 1903'de 130'ar kuruş aylıkla beş yeni gardiyan alınmıştır.⁷⁵ Ocak 1904 buna eklenen beş gardiyan⁷⁶ da (o sırada hükümlü sayısı 1200'ü geçmiştir) ihtiyacı karşılamayınca, aynı yılın Şubat ayında göreve alınanlarla birlikte gardiyan sayısı 18'e yükseltilmiştir.⁷⁷ Ancak çevre kazalardan her gün hükümlü kabul eden hapishanenin müdürü ve Selanik Valiliği 1910 yılı sonlarında sürekli olarak gardiyanların sayısının azlığını şikâyet etmiştir.⁷⁸ Öte yandan maaşları düşürülen gardiyanların usulsüz işlere karıştıkları anlaşılmaktadır. Örneğin 1906 başındaki bir olayda, gardiyan Şekip Efendi'nin, ailelerinin

⁷⁵ BOA. DH. MKT. 750/82-2 (26 Temmuz 1319/2 Eylül 1903).

⁷⁶ BOA. TFR. I. SL. 29/2869-1 (12 Kânunusani 1319/25 Ocak 1904).

⁷⁷ BOA. BEO. 2276/170690-1 (2 Şubat 1907/15 Şubat 1904).

⁷⁸ BOA. ML. EEM. 852/13-4 (28 Teşrinisani 1326/11 Aralık 1910).

posta ile iki Hristiyan hükümlüye gönderdiği paraları teslim aldığı, ancak mahkûmlara ulaştırmadığı için mahkemeye verildiği belgelere yansımıştır.⁷⁹

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere hapisane görevlilerinin maaşları değişkenlik göstermektedir. Müdür ve Kâtip maaşları 1906 ve 1907 yıllarında artarken, sayıları çoğalan gardiyanların maaşları düşmüştür. Öte yandan 1880 Nizamnamesi gereğince kadroda bulunması gereken doktor, hademe, çamaşırçı 1907 tarihine kadar mevcut değildir. 1907’de ise eczacı dışında bütün kadrolar tamamlanmıştır. Dikkati çeken bir diğer husus Hapishane Müfettişinin önemini kaybetmesidir. 1906’da maaşı Müdürün gerisinde kalmış, 1907’de de müfettiş kadrosu kaldırılmıştır. 1907 senesinde mevcut bir adet Başgardiyanın maaşı arttırmıştır.

5.2. Hapishane Güvenliği

Önceleri III. Ordu tarafından sağlanan hapisanenin güvenliği, ilerleyen yıllarda jandarmaya devredilmiş fakat jandarma sayısının azlığı güvenlik zafiyetine yol açmıştır. Makedonya sorununun iyiden iyiye çetrefilli hale gelmeye başladığı, Makedonya’da neredeyse her milletten oluşan çetelerin birbirlerini katlettiği 1895’de Selanik Valiliği, Bulgar çeteleri nedeniyle şehirde çıkabilecek bir isyandan çekinerek, hapisanede görevli jandarma sayısının arttırılmasını talep etmiş,⁸⁰ ancak Seraskerlik, yeterli jandarma eri bulunmadığından bunun mümkün olmadığını bildirmiştir.⁸¹ II. Meşrutiyet döneminde jandarma sayısı arttırılmasına rağmen fiziki koşullar nedeniyle hapisanenin güvenliğinde sorunlar yaşanmıştır. 1911 başlarında gardiyanlar ve jandarmalar koğuşlarda karışık olarak ikamet ettirilmişlerdir.⁸² 1911 yılı sonlarına kadar hapisanede sadece altı jandarma görev yapmış, 3 Ocak 1912’de üç jandarma daha görevlendirilerek sayı dokuza çıkarılmıştır.⁸³

Arşiv kayıtlarında 1851 tarihinden itibaren firar olayları da verilmektedir. Firarların başlıca sebebi hapisanenin güvenliğinin sağlanamamasıdır. Ocak 1851’de 50 hükümlü prangalı olmalarına rağmen gece vakti bir zaptiyeyi etkisiz hale getirerek kaçmışlardır. Bir sonraki gün firar eden hükümlülerden 35’i yakalanabilmiştir. Kasım 1851’de de 39 hükümlü

⁷⁹ BOA. TFR. I. SL. 99/9842-1 (11 Şubat 1321/24 Şubat 1906).

⁸⁰ BOA. DH. MKT. 368/70-1 (6 Nisan 1311/19 Nisan 1895).

⁸¹ BOA. DH. MKT. 368/70-2 (11 Nisan 1311/24 Nisan 1895).

⁸² Koğuşun yetersizliği nedeniyle yeni görevlendirilen 3 jandarma gardiyanlar koğuşuna, koğuşta bulunan 3 gardiyan jandarma çavuşunun odasına bazı gardiyanlar da jandarma erlerinin ikamet ettiği odalara yerleştirilmiştir. BOA. ML. EEM. 852/13 (21 Kânunuevvel 1326/3 Ocak 1911).

⁸³ BOA. ML. EEM. 852/13-5 (21 Kânunuevvel 1326/3 Ocak 1912).

fırar etmiştir.⁸⁴ 1855, 1858 ve 1861 tarihlerinde⁸⁵ yaşanan firar olaylarında da temel sebep güvenlik zafiyetidir. 1900'lü yıllarda ise firarların çoğunlukla sebebi gardiyan ve diğer bazı memurların rüşvet almaları, ya da görevlerini yerine getirmemeleridir. Örneğin, 1906 yılı sonlarında hapishanede bulunan Yunan tebaasından Doktor Yorgi lakaplı Jak İmrakoni ve Andon, gardiyan Adem ile jandarma Salih'e 60 lira rüşvet vererek firar etmiştir.⁸⁶ Yine 21 Mart 1912 gecesi idam cezasına çarptırılmış olan meşhur eşkıyalardan Yani Dimitri Baroma ile Yani Dimitri Hacı Kiryoko Tevkifhane kapılarını zorlayarak ve tevkifhane duvarı ile demir parmaklıklar arasında bir delik açarak firar etmişlerdir. Firarlarından hemen sonra Dimitri Baroma yakalanmış, Hacı Kiryoko ise bulunamamıştır.⁸⁷ Dâhiliye Nezareti'nin de belirttiği gibi mahkûmların kapıları kıracak, duvarları deolec alet-edevata sahip olmaları, görevlilerin sorumsuz davrandıklarının ve gerekli denetimlerin yapılmadığının bir göstergesidir.⁸⁸ Hapishane binalarının fiziksel yapısı ile ilgili olumsuzluklar firar olaylarını kolaylaştırıcısı bir unsur olmuştur. 14 Ocak 1912 tarihinde bazı mahkûmlar, koğuş tavanını bir aletle delerek firar etmişlerdir.⁸⁹

5.3 Hapishane ve Tutukevi Bütçesi

Açıldığı tarihten itibaren Selanik Hapishanesi'nin bütçe sıkıntısı yaşadığı anlaşılmaktadır. 1881 yılında hükümlülere günlük 300'er dirhem ekmek verilmekteydi.⁹⁰ 1897'de Valilik Kasım ve Aralık aylarında ekmezsiz kalındığını bildirerek, ilave tahsisat talep etmiştir.⁹¹ Yazışmalardan hükümlülerin temel ihtiyaçlarının ilerleyen yıllarda da tam olarak karşılanamadığı anlaşılmaktadır. Hapishane hastanesinin ihtiyaçlarının bazılarının giderildiği 1906 yılı sonlarında,⁹² müteahhit tarafından sağlanan ekmek yetersiz kalmıştır.⁹³

Selanik Defterdarının verdiği bilgiye göre 1907 senesi için merkezde bulunan hapishane-i umuminin masrafı 458.000 kuruştur. Kasım ayına gelindiğinde bu paranın merkez hapishanesi için ayrılan kısmından kalan 53.700 kuruş 30 para, Eylül ayı

⁸⁴ Gümüşsoy, *a.g.m.*, s.415.

⁸⁵ Gümüşsoy, *a.g.m.*, s.416.

⁸⁶ BOA. TFR. I. SL. 129/12848-1 (6 Kânunuevvel 1322/19 Aralık 1906).

⁸⁷ BOA. DH. MB. HPS. 101/6-2 (16 Mart 1328/29 Mart 1912).

⁸⁸ BOA. DH. MB. HPS. 101/6-1 (19 Mart 1328/1 Nisan 1912).

⁸⁹ BOA. DH. H. 33/19-1 (1 Kânunusani 1327/14 Ocak 1908).

⁹⁰ BOA. İ. ŞD. 52/2922-2 (9 Teşrinisani 1296/22 Ocak 1881).

⁹¹ BOA. DH. TMIK. S. 17/4 (7 Kânunusani 1313/19 Ocak 1898).

⁹² BOA. TFR. I. SL. 130/12925-1 (13 Kânunuevvel 1322/23 Aralık 1906).1906 yılı sonlarında hükümlüler için 200 hasır alınmasına rağmen daha 300 hasıra ihtiyaç vardı.

⁹³ BOA. TFR. I. SL. 130/12925-3 (6 Kânunuevvel 1322/19 Aralık 1906).

harcamalarının kapatılmasına ancak yetmektedir. Bu nedenle Selanik Defterdarlığı Mart 1908 mali senesine kadar yaklaşık 200.000 kuruşun bütçeye eklenmesi gerektiğini bildirmiştir.⁹⁴

6. Hükümlü ve Tutukluların Durumu

6.1. Hükümlü Sayısı

1893 Temmuz'una kadar Selanik hapishanelerindeki hükümlü sayısı hakkında belirsizlik söz konusudur. Düzensiz olmakla birlikte, 1893'den itibaren belgelerde birbiriyle tutarlı sayılar verilmiştir. Buna göre 1893, 1900, 1906, 1907 ve 1908 tarihleri içerisinde Hapishane-i Umumide bulunan hükümlü sayıları şöyledir:

Tarih	Hükümlü Sayısı
1893 ⁹⁵	480
1899 ⁹⁶	741
1900	800 ⁹⁷
1902 (Mart)	828 ⁹⁸
1903 (31 Ekim)	1207 ⁹⁹
1906 (Nisan)	1400'den fazla ¹⁰⁰
1907 (Şubat)	1600 ¹⁰¹
1907 (Ağustos)	1275 ¹⁰²
1907 (Ağustos)	96 ¹⁰³
1907 (yılı sonlarında)	977 ¹⁰⁴
1908 (Nisan)	1218 ¹⁰⁵

⁹⁴ BOA. TFR. I. SL. 167/16617-2 (15 Teşrinisani 1322/28 Kasım 1907).

⁹⁵ BOA. DH. MKT. 97/17-1 (6 Temmuz 1309/18 Temmuz 1893).

⁹⁶ Emine Gümüşsoy, "Balkan Hapishanelerine Bir Örnek: Selanik Hapishanesi", *Near East Historical Review*, Cilt 10, Sayı 4, October 2020, s.403.

⁹⁷ BOA. Y. A. RES. 114/17-1 (16 Ağustos 1316/29 Ağustos 1900).

⁹⁸ BOA. DH. MKT. 501/46-1 (1 Mart 1318/14 Mart 1902).

⁹⁹ Hapishane-i Umumide bulunan toplam hükümlü ve tutuklu sayısıdır. BOA. TFR. I. SL. 23/2294-1 (18 Teşrinievvel 1319/31 Ekim 1903).

¹⁰⁰ BOA. İ. DH. 1444/36-1 (20 Mart 1322/2 Nisan 1906).

¹⁰¹ BOA. Y. A. HUS. 508/145-2 (19 Kânunusani 1322/1 Şubat 1907).

¹⁰² Hapishanede bulunan mahkûmların sayısıdır. BOA. TFR. I. SL. 155/15433-1 (9 Ağustos 1323/22 Ağustos 1907).

¹⁰³ Tevkifhanede bulunan tutukluların sayısıdır. BOA. TFR. I. SL. 155/15433-1 (9 Ağustos 1323/22 Ağustos 1907).

¹⁰⁴ Yalnızca kürek cezasına çarptırılan mahkûmların sayısıdır. BOA. TFR. I. SL. 177/17682-3 (16 Teşrinievvel 1323/29 Ekim 1907).

¹⁰⁵ BOA. TFR. I. SL. 186/18528 (10 Mayıs 1324/23 Mayıs 1908)

1908 (18 Mayıs)	1283 ¹⁰⁶
1909	1354 ¹⁰⁷

Tablo 3: 893, 1900, 1906, 1907 ve 1908 tarihlerindeki hükümlü sayıları

Temmuz 1893'te Kala-ı Bala (Yedikule/Merkez) Hapishanesinde bulunan hükümlü sayısı 480'di. Bu sayı 1909'a kadar sürekli artış göstermiştir. 1900-1903 tarihleri arasındaki artış ise dikkat çekicidir. Bunun nedenlerinden ilki, bu tarihler arasında hapishaneye ek binalar yapılması ve şehir içerisinde kiralan evlerde tutulan hükümlülerin hapishaneye nakledilmesidir.¹⁰⁸ İkinci olarak, vilayet genelinde çetecilik faaliyeti nedeniyle, 300 Bulgar'ın Selanik Mahkeme-i Fevkaladesi tarafından cezalandırılmasıdır.¹⁰⁹ Tabloda görüldüğü üzere 1907 başlarında hapishanede hükümlü sayısı 1.600'e ulaşmıştır. Hapishanedeki hükümlü sayısını azaltmak için 107 hükümlü Jandarma Süvari Dairesine,¹¹⁰ bazıları da Beyaz Kuleye nakledilmiştir.¹¹¹ Yine aynı yılın yaz aylarında Kala-ı Bala Hapishanesinde geçici bir rahatlama yaşanmış, 96 tutuklu yeni yapılan Tutukevine gönderilmiştir.¹¹²

1907 yılında hapishanede bulunan hükümlülerin Müslim gayrimüslim olarak dağılımı ise şöyledir.¹¹³

Cinayetten Hükümlü			Cünha ve Kabahatten Hükümlü			Borç Dolayısıyla Hükümlü			Toplam	Açıklama
Toplam	Gayrimüslim	Müslim	Toplam	Gayrimüslim	Müslim	Toplam	Gayrimüslim	Müslim		

¹⁰⁶ BOA. TFR. I. SL. 186/18528 (10 Mayıs 1324/23 Mayıs 1908)

¹⁰⁷ BOA. DH. MKT. 2804/76 (21 Nisan 1325/4 Mayıs 1909).

¹⁰⁸ İnşaatın başladığı 1900 tarihinde 60 kürek mahkûmunun Beyaz Kuleye yerleştirilmesi düşünülmüş; bu mümkün olmayınca şehir surları dışında 8 Liraya bir konak kiralanmasına karar verilmiştir. BOA. Y. A. RES. 114/17-1 (16 Ağustos 1316/29 Ağustos 1900). 60 kürek hükümlüsü ve kazalardan şehre gönderilen yeni mahkûmlar buraya getirilmiş, kiralanmış konak 1902 yılı sonlarında hükümlü ağırlamaya devam etmiştir. BOA. DH. TMIK. S. 39/64-1 (15 Ağustos 1318/4 Eylül 1902).

¹⁰⁹ Bulgar hükümlülerin Selanik Hapishanesi'ne gönderilmeleri ve burada uzun müddet bulundurulmaları huzursuzluğa neden olacağından şehir içinde bazı evlerin kiralanarak hapishaneye çevrilmesi düşünülmüştür. Daha sonra bu hükümlüler hapishanede yapılan yeni koşullara alınmışlardır. BOA. TFR. I. SL. 23/2294-1 (18 Teşrinievvel 1319/31 Ekim 1903).

¹¹⁰ BOA. BEO. 2983/223695-1 (7 Kânunusani 1322/20 Ocak 1907).

¹¹¹ BOA. BEO. 2999/224870-1 (3 Şubat 1322/16 Şubat 1907).

¹¹² BOA. Y. A. HUS. 508/145-2 (19 Kânunusani 1322/1 Şubat 1907).

¹¹³ BOA. TFR. I. SL. 155/15433-1 (9 Ağustos 1323/22 Ağustos 1907).

1.094	808	286	115	63	52	8	5	3	1.217	15 Temmuz 1907 itibariyle mevcut olan
66	45	21	50	23	27	5	3	2	121	15 Temmuz 1907'den 15 Ağustos 1907'ye kadar gelen mahpuslar
1.160	853	307	165	86	79	13	8	5	1338	Toplam
10	2	8	47	14	33	6	3	3	63	15.7.1907'den 15 8,1907'ye kadar mahkûmiyetleri bitenler
1.150	851	299	118	72	46	7	5	2	1.275	Toplam

Tablo 4: 22 Ağustos 1907 tarihinde Kala-ı Bala'da bulunan hükümlü cetveli.

Görüldüğü üzere, Kala-ı Bala Hapishanesi'nde yatan toplam 1.275 mahkûmdan 1.150'si (%90,19) cinayetten, 118 (%9,25)'i cünha ve çeşitli kabahatlerden, sekiz kişi de (%0,54)' borçtan hüküm giymiştir. Cinayetten hükümlü olanların 851 (%74)'i Gayrimüslim, 299 (%26)'u Müslümandır. Cünha ve çeşitli suçlardan hüküm giyenlerin %61'i Gayrimüslim, %39'u Müslümandır. Borç maddesinden hükümlü olanların ise beşi Gayrimüslim, üçü Müslümandır. Gayrimüslim mahkûmun çokluğu, Selanik'te gayrimüslim nüfusun fazlalığından ziyade çetecilik faaliyetleri ile ilgili olmalıdır. Kala-ı Bala'nın merkez hapishanesi olması dolayısıyla bu yıllarda Balkanlara salgın gibi yayılan komitacılık sebebiyle işlenen suçlardan hüküm giyenler de buraya sevk edilmiştir. Yine aynı tarihlerde Manastır Hapishane Müdürünün isteğiyle düzeni bozan 22 Müslüman ve birkaç Gayrimüslim hükümlü Manastır'dan Selanik Hapishanesine gönderilmiştir.¹¹⁴ Bütün bu etkenler sonucunda Mayıs 1908'de hapishanede bulunan hükümlüler aşağıdaki sayıya ulaşmıştır :¹¹⁵

Cinayete	Cünha ve Kabahatle	Borç Dolayısıyla	Toplam
----------	--------------------	------------------	--------

¹¹⁴ BOA. TFR. I. ŞKT. 139/13870-2 (4 Kânunusani 1323/17 Ocak 1908).

¹¹⁵ BOA. TFR. I. SL. 186/18528-1 (10 Mayıs 1324/23 Mayıs 1908).

Toplam	Gayrimüslim	Müslim	Toplam	Gayrimüslim	Müslim	Toplam	Gayrimüslim	Müslim		Açıklama
1.094	784	310	113	59	54	11	8	3	1.218	15 Nisan 1908'de mevcut mahbuslar
21	17	4	35	21	14	9	6	3	65	15 Nisandan 18 Mayıs 1908'e kadar gelen mahkûmlar
									1283	Toplam
20	16	4	16	6	10	5	3	2	41	15 Nisan-18 Mayıs 1908 arasında tahliye edilenler
1.090	785	310	132	74	58	15	11	4	2242	Toplam

Tablo 5: 23 Mayıs 1908'de Kala-1 Balada bulunan hükümlü cetveli.

Tablodan anlaşılacağı üzere cinayetten hükümlü olanların oranı bir önceki yıla göre düşmüş, cünha kabahat ve borçtan mahkûm olanların sayısı artmıştır. Cinayetten 1090 (%46,6), cünha ve kabahatten 132 (%5,88), borçla ilgili suçlardan 15 (%0,66) kişi hapis yatmaktadır. 1907 yılı sayılarına benzer şekilde cinayetten hüküm giyen 1.094 kişinin 784'ünün gayrimüslim oluşu toplumsal bir bunalımın da işareti olarak görülmelidir.

31 Mart İsyanı da Kala-1 Bala hapishanesindeki hükümlü sayısının artışına sebebiyet vermiştir. İsyan sonrasında İstanbul'da tutuklanan ve suçu sabit görülen 675 hükümlü Selanik'e gönderilmiştir. Yer olmadığından bunların 100 kadarı bir süre hapishane avlusunda barındırılmışlardır.¹¹⁶ Bunun dışında 1912 yılı sonlarına kadar çevre vilayetlerden başka hükümlülerin de Selanik'e gönderilmesi sürmüştür.¹¹⁷

6.2. Kadın Hükümlü ve Tutuklular

Selanik'te 1872 tarihinde Kara Hacı Mahallesinde bulunan Osman Efendi'ye ait altı odalı ev kadın hapishanesi olarak kullanılmıştır. Ancak Osman Ağa bir süre sonra odaların boşaltılmasını istemiştir. 1887'de yeni bir kadın hapishanesi yapılması düşünülmüşse¹¹⁸ de gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır.

Selanik'te Kadın hükümlülerin cezaları, Kala-1 Bala Hapishanesi'nde bulunan ayrı bir binada infaz edilmiştir. Kadınlara erkek hükümlüler gibi tecrit veya prangaya cezası uygulanmamıştır.¹¹⁹ Ancak kadın hükümlü binasının duvarının alçak olması, avlunun

¹¹⁶ BOA. DH. MKT. 2804/76-1-(21 Nisan 1325/4 Mayıs 1909).

¹¹⁷ BOA. ML. EEM. 852/13-2 (27 Teşrinisani 1326/10 Aralık 1910).

¹¹⁸ Gümüşsoy, *a.g.m.*, s.421.

¹¹⁹ BOA. TFR. I. SL. 115/11459-1 (15 Temmuz 1322/28 Temmuz 1906).

çevredeki evlerden görülmesi dolayısıyla hükümlülerin serbestçe dolaşmamaları üzerine Haziran 1907’de avlu duvarı yükseltilmiştir.¹²⁰ Birkaç ay sonra da çocuk koğuşunda bulunan hükümlüler, bir kadın gardiyanın bulunduğu,¹²¹ kadın hükümlü koğuşlarına alınmıştır.¹²²

Kadın hükümlülerin bir kısmı Bulgar ve Yunan emellerine çalışmaları nedeniyle mahkeme tarafından “Umuru Fesadiye” maddesinden suçlu bulunmuşlardır. Haklarında henüz hüküm verilmemiş kadın tutuklular ise şehirde ayrı bir binası inşa edilinceye kadar Kala-ı Bala Hapishanesi’nde kadın hükümlülerle beraber tutulmuşlardır. 1906-1907 yılları arasında Hamidiye Caddesi’nde inşa edilmeye¹²³ başlayan “Tutuklu” binası aşağıdaki plana uygun olarak, ana binanın bitişiğinde, ayrı bir avlu içerisinde ve ayrı bir girişi olacak şekilde yapılmıştır. Planda bir büyük tutuklu koğuşu, bir gardiyan koğuşu ile yan yana iki oda bulunmaktadır.

Resim 5: Selanik tutuklu binası krokisi. (Kaynak: BOA. DH. MB. HPS. 142/26-3 (13 Nisan 1904).

6.2. Hükümlü ve Tutukluların Sorunları

Yabancı gözlemcilerin de baskısı ile sürekli ıslaha tabi tutulan Selanik Hapishanesinde hükümlü ve tutukluların şikâyetlerinin ardı arkası kesilmemiştir. Hükümlü ve tutuklularla ilgili en büyük sorun yargılamaların uzun sürmesi, sürecinin uzamasıdır.

¹²⁰ BOA. TFR. I. SL. 149/14821-1 (16 Haziran 1323/29 Haziran 1907).

¹²¹ BOA. TFR. I. SL. 149/14896-1-4(23 Haziran 1323/6 Temmuz 1907).

¹²² BOA. TFR. I. SL. 157/15643-4 (27 Ağustos 1323/9 Eylül 1907);

¹²³ BOA. TFR. I. SL. 149/14896-2 (23 Haziran 1323/6 Temmuz 1907).

Selanik Mahkeme-i Fevkaladesi ve İstinaf Mahkemesi'nde dosyalar sürekli çoğalmakta ve birikmektedir. Bu nedenle sanıkların durumu uzun süreler boyunca belirsiz kalmaktadır. 1903 yılı başlarına ait bir belgede, İstinaf Ceza Mahkemesi'nde, dosyaları bekleyen sanık sayısı 223, ceza tür ve süreleri görüşülen sanık sayısı 52 olarak verilmektedir. Aynı belgede kısa zaman önce İstinaf Mahkemesi'nin 22 tutuklunun beraatına, 23 kişinin de mahkûmiyetine karar verdiği bilgisi de bulunmaktadır.¹²⁴

Selanik Vilayet mahkemelerinde görüşülmeyi bekleyen dosya sayısı 23 Ağustos 1905 verilerine göre ise, 78 ve bu dosyalardaki sanık sayısı 249'du. 153 kişinin suçlandığı 34 dava Selanik Mahkeme-i Fevkaladesinde görüşülmekteydi. Manastır vilayetinde her iki mahkemede 49, Kosova vilayetinde de 18 dava dosyası olduğunu belirtirsek Selanik'teki mahkemelerin iş yükü ve gecikmeler daha iyi anlaşılacaktır.¹²⁵ 1906 yılı başlarında aynı durum devam etmiş, bazı tutuklular aylarca mahkemeye çıkmayı beklemiştir. Mesela Hırsto Dimitri, "üzerinde kanuna aykırı evrak taşıdığı için tutuklandığını ve dört aydır yargılanmayı beklediğini, ele geçirilen kâğıtların suç teşkil etmediğini, kendisinin merkez kazaya bağlı Hortaç Köyü, Sosi Çiftliğinde bahçivanlık yaptığını, kefaletini ödediği takdirde kaçmayacağını" beyan ederek mahkemesi yapılıncaya kadar salıverilmesini talep eden dilekçe vermiştir.¹²⁶ Selanik Mahkeme-i Fevkaladesinde 1906 yılı ortalarında başlayan Yenice-i Vardar'a bağlı Yahova Köyü sakinlerinden olup, Bulgar Apostol çetesine yardım-yataklık ve ahaliyi darp etmekten tutuklanan kişilerin yargılamaları ise Bulgar Ruhani Reisi ve konsolosların müdahalesi ile nispeten erken bir tarihte, 22 Ekim 1906'da bitirilmiştir.¹²⁷ Bu yıllarda Osmanlı Devleti'ni Balkan topraklarından çıkarmak isteyen emperyalist güçler, bir yandan komitacıları kışkırtırken, lehlerine olarak da sık sık mahkemelere müdahale etmişlerdir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Balkanlardaki kargaşa ortamında hükümlü sayısının sürekli artışı en önemli sorunlardan birini oluşturmuştur. Valilik ve hapishane idaresi, sık sık

¹²⁴ BOA. TFR. I. SL. 5/465-2 (17 Şubat 1318/2 Mart 1903).

¹²⁵ BOA. TFR. I. UM. 9/866-2 (9Ağustos 1321/23 Ağustos 1905). Selanik Mahkeme-i Fevkalade Reisi bu gecikmelerin Mahkeme üyesi Vali Yardımcısı Kostantinidi Paşa'nın yerine geçici olarak atanan Kostaki Efendi'nin her gün görevine geç gelmesi ve mahkemeye katılmamasına ve diğer üye Mahkeme-i İstinaf azasından Ali Kadri Efendi'nin uygunsuz davranışlarına bağlamaktadır. BOA. TFR. I. UM. 9/866-2 (14 Ağustos 1321/27 Ağustos 1905).

¹²⁶ BOA. TFR. I. ŞKT. 77/7609-1 (22 Kânunuevvel 1321/4 Ocak 1906).

¹²⁷ BOA. TFR. I. ŞKT. 103/10229-5 (19 Kânunuevvel 1322/1 Ocak 1907).

hükümlüleri başka bölgelere¹²⁸ veya şehir içinde kiralanan konak ve evlere yerleştirerek soruna çözüm bulmaya çalışmış¹²⁹ ancak bu geçici uygulamalar çare olmamıştır. Nitekim oluşturulan bir heyet tarafından 19 Mayıs 1908 tarihinde yapılan denetim sırasında dinlenen en fazla şikâyet konusu koğuşların izdihamı olmuştur.¹³⁰

Yine yer sıkıntısı nedeniyle farklı dinlere mensup hükümlüler aynı koğuşlarda tutulmaktaydı. Bu durum Müslüman-Rum-Bulgar-Ulah hükümlüler arasında kavgalara, daha da önemlisi “Münaferet-i Milliye”ye neden olmuştur. Sayıları çok az olsa da Bulgarlar ve Yunanlılar ile aralarında milliyet davaları olan Ulah hükümlüler, durumdan en çok şikâyet eden gruptur. Bu sebeple Ulah hükümlüler, Müslüman koğuşlarına dağıtılmışlardır. Fakat burada da sorun yaşanmış, Müslüman mahkûmlar, koğuşların dinlere göre düzenlenmesini talep etmiştir. Örneğin 28 Mayıs 1905’te hapisanede bulunan Ulah hükümlüler ortak bir şikâyet dilekçesi kaleme almışlardır. Ulah hükümlüler Müslüman koğuşlarına dağıtılmaktan yakınmıştır. Dilekçeye göre, hapisane yönetiminin Müslüman hükümlü koğuşlarındaki uygunsuz davranışlara müsamaha göstermemeleri nedeniyle Müslüman hükümlüler gayrimüslim hükümlülere zulmetmektedir.¹³¹ Olaylar ve şikâyetler üzerine hapisane yönetimi onları bodrum kattaki bir odaya almış, ancak Ulah mahkûmlar, “*bu odada canilerin tutulduğu ve kendilerinin bu sınıftan olmadıklarını beyan*” ederek tepki göstermişlerdir. Olaylardan sonra Müslümanlarla aynı koğuşta yaşayamayacaklarını söyleyerek sorunun çözümünü talep etmişlerdir.¹³² Selanik Merkez Müdde-i Umumi (Savcı) Muavin’i” ve Merkez Jandarma Kumandanı olayları incelemek üzere hapisaneye gitmiş, koğuşlarda yaptıkları denetimler sonucunda bir rapor hazırlamışlardır. Raporunda: “...önceleri her koğuşta kendilerine mütegalibe (koğuş ağası) süsü veren şahıslar tahsis edilen bir koğuşa toplandığından, kahve parası ve çamaşır yıkama parası gibi uygulamalar da kesinlikle yasaklandığından...” ağaların olaylardan sorumlu olduğu iddiasının Ulahların vehimlerinden ibaret olduğunun anlaşıldığı bilgisi verilmektedir. Bir hükümlünün yaralanması olayından sonra Ulah ve Bulgar 14 hükümlü Müslümanlarla kalamayacakları

¹²⁸ BOA. BEO. 2914/218482-1 (7 Ağustos 1322/20 Ağustos 1906); BOA. BEO. 2917/218741-1 (13 Ağustos 1322/26 Ağustos 1906).

¹²⁹ BOA. DH. MKT. 2804/76-1 (21 Nisan 1325/4 Mayıs 1909).

¹³⁰ BOA. TFR. I. SL. 186/18528-1 (10 Mayıs 1324/23 Mayıs 1908).

¹³¹ Hapisane yönetiminin, “koğuş ağalarının kahve satmalarını yasaklamaları, her hükümlünün kendi çamaşırını yıkamalarını emretmesinin” koğuşlarda bulunan Müslüman koğuş ağa ve hükümlüler tarafından hoş karşılanmamış, Müslüman hükümlüler bir Bulgar’ı dövmüşlerdir. BOA. TFR. I. KNS. 7/609-1 (25 Nisan 1321/8 Mayıs 1905).

¹³² BOA. TFR. I. KNS. 7/609-1 (25 Nisan 1321/8 Mayıs 1905).

beyanıyla kendi arzularıyla bodrum katındaki bir odaya alınmışlardır.¹³³ 1906 tarihinde de, Hapishanede bulunan Bulgar hükümlüler, Müslüman ve Rumlardan şikâyetçi olmuştur.¹³⁴ Bulgar hükümlüler ayrıca, kendilerine fevkalade kötü koşullar verilmesinden ve sağlıksız şartlar içerisinde bulduklarından yakınmaktaydı¹³⁵

Selanik'te bulunan yabancı devlet konsolosları Selanik Hapishanesi'nin işlerine sık sık müdahalede bulunmuşlardır. Örneğin 1903 yılında Selanik Bulgar Papazlarından Hırsto Tarabofo'nun¹³⁶ hapishanede ölmesinden sonra yapılan uygulama, Selanik Rus Konsolosu Kris tarafından şikâyet konusu yapılmıştır. Konsolos, Papazın hapishanede darp edilerek öldürüldüğünü öne sürmüş, cenazesinin Bulgar Ruhani Reisine değil, muayene edilmeden köyüne, ailesine teslim edilip defnedilmesini eleştirmiştir.¹³⁷ Yapılan soruşturmada Rahibin darp sonucu değil, Hükümet Konağında yüzlerce Bulgar tutuklu ile birlikte kalmakta iken üç gün sonra ani kalp durması sebebiyle vefat ettiği anlaşılmıştır.¹³⁸

Yabancı elçilik görevlilerinin müdahalelerine başka bir örnek de Yunan Konsolosluğunun tutuklamalarına karşı çıktığı Yunan uyruklu bazı kişilerin tahliyelerini istemesidir.¹³⁹ Osmanlı Hükümeti, Yunan Konsolosluk mukavelesininin 24. Maddesi

¹³³ BOA. TFR. I. KNS. 7/609-2 (2 Haziran 1321/15 Haziran 1905)

¹³⁴Bulgar Galpegor Giveşof, Vilademir Blagof, İvan Vapsarof, Boris Golef, Pande Kabumci, Dimolyo Oyali, İvan Sematrakalef, Yanaki İliyef, Toma Hacınakof ve İvan Antofof, Müslümanlarla Rum hükümlüler tarafından tahkir ve ölümlü tehdit edildiklerini iddia ederek dilekçe vermişlerdir. Dilekçelerine göre, 8 Mayıs günü beşinci ve ikinci koğu mahkûmlarından Selanikli Küçük Mehmet ile İştiple Mustafa Nasım arasında bir uyuşmazlık çıkmış, küçük Mehmet karşısındakini bıçakla yaralamış ve bıçağı saklamıştır. 10 Mayıs'ta ikinci koğuştaki bulunan Müslüman hükümlüler arasında kavga çıkmış, diğer koğuştaki bulunan mahkûmlar, kavganın Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında olduğu zannederek Bulgar hükümlülere saldırmışlardır. Dilekçe sahipleri, Müslümanların silahlı olduklarını ve o güne kadar aralarında ölümcül bir hadise olmamasının nedeni olarak da kendilerinin bunları sineye çekmelerini göstermişlerdir. BOA. TFR. I. SL. 110/10906-1 (17 Mayıs 1322/30 Mayıs 1906).

¹³⁵ BOA. TFR. I. SL. 110/10906-1 (17 Mayıs 1322/30 Mayıs 1906). 16 Haziran 1906'da Rumeli Müfettişliği verdiği cevapta, Bulgar hükümlülerin şikâyetlerinin asılsız olduğunu, Bulgarlarla Müslüman hükümlülerin farklı koğuştaki konulmasının mümkün olmadığını, kavgaya neden olan hükümlülerin ayaklarına zincir vurulması gerektiği bildirilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 110/10906-3 (3 Haziran 1322/16 Haziran 1906).

¹³⁶ BOA. Y. MTV. 247/69-2 (22 Haziran 1319/5 Temmuz 1903).

¹³⁷ BOA. TFR. I. A. 8/797-1 (9 Rebiülevvel 1321/5 Haziran 1903).

¹³⁸ BOA. Y. MTV. 247/69-2 (22 Haziran 1319/5 Temmuz 1903). Yine Ağustos 1907'de, hapishanede vefat eden Hırsto Toşe'nin raporunun mahkemeye gönderilmeden defnedilmesi usule uygun görülmemiş, konunun araştırılması istenmiştir. Yapılan soruşturmada düzenlenen raporun Jandarma Kumandanının yaverine verildiği, fakat mahkemeye iletilmediği Belediye'den istenen doktorun da hapishaneye gelmediği, aradan 24 saat geçtikten sonra Hapishane yönetiminin cenazeyi kaldırdığı anlaşılmıştır. Hapishane yönetiminin verdiği bilgiye göre, intihar eden Hırsto Toşe hapishane tabibi tarafından muayene edildikten sonra ölümü şüpheli bulunarak hapishanede bulunan bazı hükümlüler sorgulanmıştır. Sorgulanan Vodinalı Dimitri Karabaşof ve Tikveşli Kozman, "bir gün önce Hırsto'nun bir kutu kibriti ezerek içip intihar ettiğini" söylemişlerdir. BOA. TFR. I. SL. 154/15390-4-2 (7 Ağustos 1323/20 Ağustos 1907).

¹³⁹ İngiliz tebaasından Alfred de Abbot'un oğlunun 22 Mart 1907 Cuma günü, Rum çetesinin talep ettiği "yardım parasını" zevcesinin Rum olması dolayısıyla vermek istememesi üzerine kaçırılmış, talep edilen

uyarınca, “*hususî ve ticarî davalar dışında kalan davalara konsoloslukların müdahale edemeyeceği*”, hatta mukavelenamenin 27 maddesi uyarınca “*Osmanlı memurlarının Yunan tebasını “cürm-ü meşhud” (suçüstü) halinde tutuklayabileceği fıkrasını gerekçe göstererek isteği reddetmiştir.*¹⁴⁰

Bazı Rum mahkûmlar ise, hapisane memurlarının kendilerine kötü davrandığını, hatta din değiştirmeye zorlandıklarını iddia etmiştir. Adliye Nezareti, şikâyetlerin araştırılması, doğru ise sorumluların cezalandırılarak gerekli tedbirlerin alınmasını emretmiştir.¹⁴¹

7. Selanik Hapishanesi'nin Sağlık Koşulları (Hastane ve Eczane)

Selanik Hapishanesi'nde 1853'den itibaren hastalar için bir oda ayrıldığı ve bir doktor görevlendirildiği anlaşılmaktadır.¹⁴² Buna rağmen sağlık koşulları oldukça yetersizdir. 1880'lerde, lağım tahliyesinde problem yaşanmakta, hela, banyo, mutfak vb. bölümlere gereken temizlik gösterilememektedir. Kalabalık sebebiyle bazı mahkûmlar yatak bulamayıp, yerde yatıyordu. Bu koşullar da hapishanede 1888'de yaşanan tifo salgını gibi¹⁴³, çeşitli hastalıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle lağım boruları eskiliği, tifo dışında, kolera ve sıtma gibi hastalıklara da yol açmıştır.¹⁴⁴ 1901-1904 tarihleri arasında çiçek salgını da yaşanmıştır.¹⁴⁵

Hastanede kadrolu bir doktor bulunmamakta, gerek hastane içinde bulunan hastalara, gerekse koğuşlarda ayakta tedavi edilebilecek hastalara bakmak üzere 10 doktora sahip Belediye Hastanesi'nden veya Askeri Hastaneden bir doktor haftada bir veya iki gün için görevlendirilmekteydi. ¹⁴⁶Nisan 1905'te hapishaneyi ziyaret eden Sırp Konsolos Yardımcısının temizlik konusundaki iyi izlenimlerinden, koşulların nispeten düzeltildiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁷ Ancak birkaç sene sonra hükümlülerin sayısının artması ve hastane

15.000 lira fidye İngilizler tarafından ödedikten sonra serbest bırakılmıştır. BOA. BEO. 3047/228455-1 (20 Nisan 1322/2 Mayıs 1907).

¹⁴⁰ BOA. BEO. 3118/233777-1 (15 Temmuz 1323/28 Temmuz 1907).

¹⁴¹ BOA. TFR. I. SL. 161/1012-1 (10 Eylül 1323/23 Eylül 1907). Yapılan soruşturmada iddianın asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. BOA. TFR. I. SL. 161/16012-12 (9 Eylül 1322/22 Eylül 1907).

¹⁴² Gümüşsoy, *a.g.m.*, s.419. 1880 tarihli hapishane nizamnamesinde, Hapishane ve Tevkifhanelerde birer hastane bulunması, yoksa en azından bir revirin olması kararlaştırılmıştı. BOA. DH. MB. HPS. M. 1/2.

¹⁴³ Salgın, aynı tarihte Selanik'ten İzmir'e gönderilen bazı hükümlüler aracılığıyla İzmir'e de taşınmıştı. *Hizmet Gazetesi*, 10 Nisan 1888, s.2.'den akt. Adak, *a.g.t.*, s.53.

¹⁴⁴ 1902 yılı başlarında hapishane hastanesinde 8 hükümlü vefat etmişti. BOA. DH. MKT. 501/46-1 (1 Mart 1318/14 Mart 1902).

¹⁴⁵ BOA. TFR. I. SL. 29/72872-1 (12 Kânunusani 1319/25 Ocak 1904).

¹⁴⁶ BOA. TFR. I. SL. 130/12956-1 (17 Kânunuevvel 1322/30 Aralık 1906).

¹⁴⁷ İannoukakou, *a.g.t.*, s.110.

doktorunun maaşını alamadığı için hastaneye gelmemesi sağlık koşullarının yeniden kötüleşmesine neden olmuştur.¹⁴⁸ Hastanenin yetersizliği nedeniyle 1908 yılına kadar ağır hasta hükümlüler Hamidiye Hastanesine gönderilmişlerdir.¹⁴⁹ Bazı ağır hastalar da padişah iradesi ile affedilmişlerdir.¹⁵⁰ 1908 yılından itibaren hapishanede sağlık koşulları iyileşmeye başlamıştır. Bunda 1907 yılı yaz aylarından itibaren sıklaştırılan denetimler, hazırlanan raporlar¹⁵¹ ve atılan adımlar etkili olmuştur. Hastaneye yeni bir doktor atanmış, çatı ve oluklar tamir edilmiş,¹⁵² diğer bir takım ihtiyaçları giderilmiştir. Hastanede araç- gereç miktarı 1908 senesi başında önceki seneye göre üç katına çıkarılmıştır.¹⁵³

1890'dan itibaren hapishanede bir eczane bulunduğ¹⁵⁴, ancak eczaneye hastane derecesinde önem verilmediği anlaşılmaktadır. İlaçlar ihale usulüyle şehirde bulunan eczacılardan temin edilmekteydi. Bütçe yetersizliği nedeniyle, çoğu zaman eczacıya ilaç paraları geç ödenmekteydi.¹⁵⁵ Belgelerde Mart 1908'de hapishanede eczane ve sürekli görev yapan bir eczacı olmadığı kaydedilmiştir.¹⁵⁶ Hapishane eczacılığı meselesi 1912'de tekrar gündeme gelmiş, Selanik Vali Vekili eczacı tahsisatı talep etmiştir.¹⁵⁷ Dâhiliye Nezareti, Selanik Hapishanesi'nde bulunan eczacı kadrosunun lağvedildiğini bildirerek, İstanbul Hapishanesi'nde olduğu gibi, reçetelerin ihale usulüyle şehirde bulunan eczanelerden temin edilmesini istemiştir.¹⁵⁸

8. 1912 Sonrasında Selanik Yedi Kule Hapishanesi

Balkan Savaşları sırasında Selanik'in Yunanistan tarafından işgali, Müslümanlar için bütün şehri adeta hapishane haline getirmiştir. Uzunca bir süre evlerinden çıkmaya korkan Müslümanların evleri Yunan askerleri tarafından basılarak soyulma vb. çeşitli zulümlere maruz bırakılmışlardır. Müslüman hükümlüler Yedi Kule'de Merkez Hapishanesi'nde

¹⁴⁸ Mayıs 1907'de hapishaneye tayin edilen Askeri Hastane doktorlarından Yüzbaşı Kamil Efendi maaş alamadığını gerekçe göstererek aylarca hastaneye gelmemiştir. BOA. TFR. I. SL. 166/16583- (14 Ağustos 1323/27 Ağustos 1907).

¹⁴⁹ BOA. TFR. I. SL. 75/7488-1 (19 Nisan 1321/2 Mayıs 1905).

¹⁵⁰ BOA. TFR. I. SL. 177/17682-11 (3 Eylül 1323/16 Eylül 1907)

¹⁵¹ Ağustos 1907'de yapılan denetimde bazı koşulların kalabalık olduğu, bazılarının çatılarının aktığı, hastane doktorunun hastaları tedavi etmediği ortaya çıkmıştır. BOA. TFR. I. SL. 155/15433-1 (9 Ağustos 1323/22 Ağustos 1907).

¹⁵² BOA. TFR. I. SL. 157/15643-4 (27 Ağustos 1323/9 Eylül 1907).

¹⁵³ BOA. TFR. I. SL. 173/17250-2 (17 Kânunusani 1323/30 Ocak 1908).

¹⁵⁴ BOA. ŞD. 2020/13-2 (12 Eylül 1309/24 Eylül 1893).

¹⁵⁵ 1890 ve 1891 tarihinden eczacı Kavane'fe ödenmesi gereken ilaç parası eksik ödenmiş ve kalan meblağın Ağustos 1893'te ödenmesi kararlaştırılmıştır. BOA. ŞD. 2020/13-2 (12 Eylül 1309/24 Eylül 1893).

¹⁵⁶ BOA. TFR. I. SL. 178/17767-3 (1 Mart 1324/14 Mart 1908).

¹⁵⁷ BOA. DH. MB. HPS. 85/76-2 (21 Nisan 1328/4 Mayıs 1912).

¹⁵⁸ BOA. DH. MB. HPS. 85/76-1 (29 Nisan 1328/11 Mayıs 1912).

tutulurken, Beyaz Kule Yunan hükümeti tarafından askeri hapisane yapılmış, esir alınan bazı Osmanlı askerleri buraya hapsedilmişlerdir.¹⁵⁹ Bununla birlikte bazı esir askerler ve şehir içinde tutuklanan bazı Müslümanlar, kiliseye çevrilen Profiti İlya,¹⁶⁰ Aya Paraskevi¹⁶¹ gibi kilise ve okullara kapatılmışlardır.¹⁶² Esir edilen Osmanlı askerleri sağlıklı koşullar altında tutulmuşlardır. Hatta bu durum Yunan askerlerinin raporlarına şöyle yansımıştır:

“...Yunanistan’da bulunan Türk esirlerine asla iyi bakılmayıp bunlar elbisesiz, çorapsız bırakılmış yeterli mevkulat verilmediğinden aralarında aç kalanlar olduğu gibi kışlarda kalacakları miktarın iki misli ve hatta daha fazla derecede iskân edildiği, bazılarının çadırlarda iskân edildiği hastaların tıbbi bakımdan mahrum kaldığı, hastanelerde veya sair sıhhi ihtiyaçları karşılanmadığı ve tüm bu nedenlerle çeşitli hastalıklardan dolayı büyük bir kısmının öldüğü bilinmektedir.”¹⁶³

1912’de Selanik’i işgal ettikten sonra Yunan hükümeti, Kala-ı Bala Hapishanesini, 1911 tarihinde çıkarmış olduğu 3937 sayılı “Devlet Hapishanelerinin Teşkilatı Hakkında Kanun” kapsamına alarak ismini Yedi Kule olarak değiştirip kullanmayı sürdürmüştür.¹⁶⁴ Hapishanedeki Rum ve Bulgar hükümlüleri serbest bırakarak, Müslüman hükümlüleri hapishanede tutmaya devam etmiştir.¹⁶⁵ Bulgarların tahliyesinde Bulgar işgal kuvvetlerinin de varlık gösterdiği şehrin, siyasi statüsünün henüz belli olmamasının etkisi vardır. Bulgar işgal kuvvetleri Haziran 1913 sonlarında şehri terk etmeye mecbur bırakılmıştır.

¹⁵⁹ Kızılay Arşivi KA. 1217/67 (21 Teşrinisani 1328/4 Aralık 1912).

¹⁶⁰ Saray-ı Atik adıyla XVII. yüzyılda camiye çevrilen yapı Selanik’i Yunanistan’ın işgalinden sonra birçok cami gibi kiliseye çevrilmiş Profiti İlya adını almıştır. Semavi Eyice, “Eski Saray Camii”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s.392.

¹⁶¹ Osmanlı Döneminde Cami-i Atik adıyla bilinen Cami, 1912’de Yunanistan’ın işgalinden sonra Kiliseye çevrilmiştir. Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis Tourkokratias (1839-1912), Eklisies-Sinagoges, Camia*, Didaktöriki Yatırvı, Tessaloniki 1989, s.245.

¹⁶² Karacaabad Kazası ahalisinden Hamza imzasıyla verilen dilekçede bu hapishanede tutulanların salınmaları hakkında Yunanistan nezdinde teşebbüste bulunulması arz edilmiştir. BOA. BEO. 4281/321072-1 (19 Nisan 1330/2 Mayıs 1914). Aya Paraskevi Kilisesinde mevcut Bursalı Recep oğlu Hasan Ağa’ya annesi Meryem Hanım tarafından İtibar-ı Milli Bankası Bursa şubesi aracılığıyla 10 lira gönderilmiştir. KA.1217/51 (20 Teşrinievvel 1338/20 Ekim 1922). Aya Paraskevi Kilisesi’nde hükümlü tutulan Bursalı Süleyman oğlu Kazım’a babası Kazım Efendi tarafından 10 lira göndermiştir. KA. 1217/53 (20 Teşrinievvel 1338/20 Ekim 1922). Aynı yerde hükümlü Bursalı Mehmet Ağa oğlu İsmail’e, kızı Fatma Hanım “İtibar-ı Milli Bankası” aracılığıyla 4 lira göndermiştir. KA.1217/54 (6 Teşrinisani 1338/6 Kasım 1922). Aynı kilisede tutuklu olan Berber Ali ve Sait Ağa’ya kızları Hatice ve Azime Hanımlar tarafından 3’er lira İtibar-ı Milli Bankası aracılığıyla gönderilmiştir. KA. 1217/55 (6 Teşrinisani 1338/6 Kasım 1922)

¹⁶³ Hariciye Müsteşarından 17 Kanunuevvel 1329 Harbiye Nezareti’ne gönderilen şifre için bkz: ATASE-BLH-33-6-3-009-03

¹⁶⁴ İannoukakou, *a.g.t.*, s.111.

¹⁶⁵ BOA. BEO. 4246/318405-1 (24 Kânunuevvel 1329/6 Ocak 1914).

Hapishanedeki Müslüman mahkûmlar, Osmanlı ordusu çekildikten sonra adeta sahipsiz, öksüz ve yetim kalmışlardır. Hariciye Nezareti'nin bir yazısından Ağustos 1913'te tahliye bekleyen 150 İslam, 20 Rum, 8 Musevi hükümlünün, asayiş gerekçesiyle hapishanede tutulmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁶ Bu süreçte birçok Müslüman hükümlü yazdıkları mektuplarla; konsolosları, yabancı ve mahalli basını, Yunan resmi makamlarını ve Selanik Cemaat-i İslamiyesi'ni durumları hakkında bilgilendirerek yardım istemiş, ancak herhangi bir sonuç alamamıştır. Hükümlü yakınları da Osmanlı hükümetinden Selanik hapishanesinde tutuklu olan yakınlarının serbest bırakılmaları için Yunanistan nezdinde girişimlerde bulunulmasını rica etmişlerdir.¹⁶⁷

Osmanlı Devleti mahkûmlardan ve hükümlü yakınlarından gelen talepler doğrultusunda Yunan Hükümete nezdinde birçok teşebbüste bulunmuştur.¹⁶⁸ Buna rağmen sonuç alınamamıştır. Hatta 1914'de II. Balkan Savaşı sonrasında (1914) taraflar arasında yapılan görüşmeler ve anlaşma üzerine Osmanlı Hükümeti Edirne'de bulunan ve savaş sırasında düzeni bozduğu gerekçesiyle tutuklanmış olan gayrimüslimleri serbest bırakmıştır.¹⁶⁹ Yunanistan tarafı ise antlaşmaya uymamıştır. Bunun üzerine Hariciye Nezareti 26 Şubat 1914'te, Yunanistan'da bulunan Türk-Müslüman hükümlülerin tahliyesini tekrar talep etmiştir. Yunanistan Başkonsolosu Galip Kemali Bey'in verdiği bilgiye göre Yunan Başvekili, Selanik hapishanelerinde tutulan adli suçlular¹⁷⁰ ve asker olmak üzere 80 hükümlünün peyderpey serbest bırakılarak konsoloshaneyeye teslim edileceklerini bildirmiştir.¹⁷¹ Ancak verilen bu söz de tutulmamıştır. Konsolosluk, 23 Mayıs 1914'te Müslüman hükümlülerin serbest bırakılmasına ilişkin Yunanistan nezdinde yeni bir girişimde daha bulunmuş¹⁷² sonuç yine menfi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında da Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri yanında yer alması, Türk -Yunan ilişkilerini ve Müslüman hükümlülerinin durumunu olumsuz yönde etkilemiş, bir süre daha tahliyeler gerçekleşmemiştir.

¹⁶⁶ BOA. BEO. 4209/315649 (20 Ağustos 1329/2 Eylül 1913).

¹⁶⁷ BOA. HR. SYS. 2010/10-1 (30 Temmuz 1329/12 Ağustos 1913); BOA. HR. SYS. 2010/10-6 (1 Eylül 1913).

¹⁶⁸ BOA. BEO. 4297/322222. (1 Temmuz 1330/14 Temmuz 1914); BOA. BEO. 4209/315649. (20 Ağustos 1329/2 Eylül 1913).

¹⁶⁹ Yunanistan ise Türk esirleri yargılamış, 10-15'er yıl kürek cezasına çarptırılmış, Selanik, Serfiçe ve Kozana hapishanelerine kapatmıştır. BOA. BE0. 1239/319355-2 (30 Kânunusani 1329/13 Şubat 1914).

¹⁷⁰ BOA. BEO. 4281/321055-2 (17 Nisan 1330/30 Nisan 1914).

¹⁷¹ BOA. BEO. 4281/321055-2 (13 Nisan 1330/26 Nisan 1914).

¹⁷² BOA. BEO. 4297/322222-1 (22 Haziran 1330/5 Temmuz 1914).

Müslüman hükümlüler, savaş sırasında da müracaatlarına devam etmiştir.¹⁷³ Temmuz 1915 tarihli ve eski Jandarma Onbaşı Kumanovalı Emin bin Hüseyin ve Karacaabadlı Mehmet Sait imzalı bir mektupta, Yedi Kule Hapishanesi'nde birinci, ikinci ve cünha koğuşlarında tutulan 140 kadar Müslüman mahkûma, Rum hükümlüler tarafından yapılan işkence ve zulümlerden bahsedilmektedir. Müslüman mahkûmlar, Rumların tahriklerine, saldırılarına, tehditlerine maruz kalmakta, ellerinde “*yatağan bıçak ve revolver*”¹⁷⁴ bulunan Rumların yakında büyük kan dökmesinden korkmaktadır. Selanik Baş Konsoloslüğundan Dâhiliye Nezareti'ne gönderen bir yazıda (Ağustos 1915), Selanik Hapishanesi'nde tutulan, Balkan Savaşlarından önce hapse atılmış olup, anlaşmalar gereğince salıverilmesi gereken hükümlülerin adları ve cezaları şöyle verilmiştir:¹⁷⁵

İsmi	Memleketi	Mahkûmiyet Müddeti(Sene)
Emin bin Hüseyin	Kumanova	5
Talip bin İbrahim	Doyran	15
Motoş bin Refet	Doyran	15
Sadık bin Salih	Üsküp	15
Recep bin Ali	Doyran	15
Selim bin	Manastr	15
Ramazan bin Şakir	Ohri	15
Yüsuf bin Osman	Tikveş	15
Hasan bin Hayrettin	Goşibe	15
Hasan bin Feyzi	Kumanova	15
Hasan bin Demir Ali	Doyran	15
Hüseyin bin Mustafa	Gevgili	15
Adem bin Raşit	Ropçöz	15
Ahmet bin Mehmet Ali	Ropçöz	15
Hüseyin bin Mahmut	Drama	15
Kanber bin Hüseyin	Ustrumca	15
Osman bin Hüsnü	İzmir	15
Osman bin İlyas	İzmir	15

¹⁷³ BOA. DH. EUM. KLU. 6/27-1 (30 Kânunuevvel 1330/12 Ocak 1915).

¹⁷⁴ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 8/56-2 (18 Temmuz 1331/31 Temmuz 1915).

¹⁷⁵ BOA. DH. EUM.3.Şb. 8/56-4 (14 Ağustos 1331/27 Ağustos 1915).

Abdul...bin Mazhar	Dersaadet	15
İsmail bin Mustafa	Aydın	15
Şaban bin Ömer	Pirlepe	15
Ömer bin Abdülaziz	Şam	5
Salih bin Ahmet	Halep	5
Cafer bin	Katrin	15
Hasan bin Ömer	Girit	15
Osman bin Mustafa	Karacaabad	7
Şakir bin Kadir	Kayalar	İdam
Fettah bin Ramazan	Florina	8
Mehmet bin İbrahim	Mavrova	6
Salih bin İbrahim	Çorlu	10
Ali bin İbrahim	Mavrova	3

Tablo 6: Balkan Savaşlarından önce tutuklanıp tahliye edilmeyen Müslümanlar Tabloda hükümlülerden birinin idam, 22'sinin 15 yıla mahkûm, geri kalanların ise 10 sene ve daha az mahkûmiyetleri olduğu görülmektedir.¹⁷⁶

Öte yandan Yunan Hükümeti de hapishane koşullarını iyileştirmekte güçlük çekmiştir. Hapishanedeki düzensizlik ve sağlık koşullarına ilişkin şikâyetler sadece Müslüman mahkûmlardan gelmemiştir. 1915 yılı içerisinde 30 Hıristiyan hükümlü Selanik Metropolit Gennadius'a bir mektup yazarak, kendilerinin hafif suçlardan hükümlü olduklarını, esrar ve tecavüz vb. suçlulardan hüküm giyenler ve müebbet hapis cezası alanlarla aynı koğuştaki tutulmak istemediklerini bildirmişlerdir.¹⁷⁷

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Hükümeti, başlattığı bir çalışmayla, Türkiye'deki hapishaneler ile Yunanistan'daki hapishanelerin durumunun vefat sebepleri bağlamında karşılaştırılmasını istemiştir. Hariciye Nezareti konu ile ilgili olarak topladığı Nisan 1915 ve Temmuz 1916 arasındaki verileri içeren bilgileri Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir. Bazı eksik aylar olmakla birlikte bu veriler doğrultusunda Selanik Yedi Kule Hapishanesi'ndeki hükümlülerin sayısı aşağıdaki gibidir.¹⁷⁸

Tarih	Hükümlü Sayısı.
-------	-----------------

¹⁷⁶ BOA. DH. EUM.3.Şb. 8/56-5 (14 Ağustos 1331/27 Ağustos 1915).

¹⁷⁷ İannoukakou, *a.g.t.*, s.116.

¹⁷⁸ BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-3-1. (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916).

1 Nisan 1915 ¹⁷⁹	529
1 Mayıs 1915 ¹⁸⁰	514
1 Haziran 1915 ¹⁸¹	489
1 Temmuz 1915 ¹⁸²	503
1 Ağustos 1915 ¹⁸³	544
1 Eylül 1915 ¹⁸⁴	535
1 Ocak 1916 ¹⁸⁵	544
1 Şubat 1916 ¹⁸⁶	563
1 Temmuz 1916 ¹⁸⁷	490

Tablo 7: 1915,1916 tarihlerinde Yedi Kule Hapishanesin'deki hükümlü sayısı

Tabloya baktığımızda Yedi Kule Hapishanesi'nde 489 ila 563 hükümlünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Hükümlü sayısının Osmanlı dönemine göre yarı yarıya azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni Balkan savaşlarından sonra Rum ve Bulgar hükümlü ve tutukluların genel af kapsamında serbest bırakılması ve daha önce belirttiğimiz gibi bazı Müslüman tutuklu ve hükümlülerin Müslümanlara ait olup el konulan ve bazıları kiliseye çevrilen kurumlarda tutulmalarıdır. Müslümanlar, Beyaz Kule Hapishanesi'nde 1922'ye kadar, Profiti İlya, Aya Paraskevi gibi kiliselerde de 1920'lerin ortalarına kadar tutulmuştur.¹⁸⁸

¹⁷⁹ BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-1-2. (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916); 1915 yılı Mart ayında Bosna ahalisinden 23 yaşındaki Yusuf Mehmet ve Kavala ahalisinden 30 yaşındaki Aristidi Bafera verem hastalığından ölmüşlerdir. BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-1-3. (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916).

¹⁸⁰ BOA. DH. MB. HPS.M.55/5-2-1 (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916); Nisan ayı içerisinde, Karacaovalı 55 yaşında Hasan Mehmet Çola, Provişteli 22 yaşlarında Ahmet Fazlı, Selanikli 45 yaşında Cemal Tevfik Hüseyin ve yine 25 yaşlarında Selanikli İspiryon Karsiyomitis verem hastalığından ölmüşlerdir. BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-2-3. (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916).

¹⁸¹ BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-19-1 (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916); Mayıs ayında 30 yaşlarında Niş ahalisinden Panayota Potpolos dizanteriden, 45 yaşındaki Arkir Adoni verem hastalığından ölmüştür. BOA. DH. MB. HPS. M. 00055-00005-019-002. (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916).

¹⁸² BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-6-1(10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916); Karaferye ahalisinden 32 yaşındaki Ahmet Mustafa veremden ölmüştür. BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-6-1 (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916)

¹⁸³ BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-4-1(10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916); Mayıs ayı içerisinde 35 yaşlarında Recep Abdi ölmüştür. BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-5-1 (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916)

¹⁸⁴ BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-8-1 (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916)

¹⁸⁵ BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-14-1 (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916); 1915 Aralık içerisinde 11 vefat vuku bulmuştur. Selanik hapishanelerinde mahkûmiyetlerini ikmal etmekte olan 20 yaşında Süleyman Bey ile 55 yaşında Salih Çorlu ve İzmirli 24 yaşında Osman Hüseyin namında üç Müslüman bulunduğu sefaretten işar edilmiştir. BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-11-1 (1 Mayıs 1332/14 Mayıs 1916).

¹⁸⁶ BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-12-1 (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916)

¹⁸⁷ BOA. DH. MB. HPS. M. 55/5-18-1 (10 Kânunuevvel 1332/23 Aralık 1916)

¹⁸⁸ KA. 1217/52 (20 Ağustos 1338/20 Ekim 1922).

SONUÇ

Selanik'te 1852 tarihine kadar, Tanzimat ıslahatları çerçevesinde çıkarılan kanunlara göre yargılanıp suçlu bulunanlar Hükümet Konağı'nın altında mahbes ya da zindan adı verilen yere konulmuştur. 1852'de ilk kez Konağın yakınındaki çuha ambarı suçlular için ayrı bir bina olarak düzenlenmiş ve buraya hapishane adı verilmiştir. Binanın kısa zaman içinde yetersiz kalması üzerine 1870'de bu defa Beyaz Kule hapishaneye çevrilmiş, Hükümet Konağı'nın altında bulunan odalar ve çuha ambarı ise zaman zaman ağır suçlular ve tutuklular için kullanılmıştır. Hükümlü sayısının artışı, şehrin merkezi konumunda bulunan Beyaz Kule'nin hapishaneye çevrilmesinden kaynaklanan sorunlar ve şikâyetler nedeniyle Hükümet, o güne kadar askeri birlikler ve cephanenin bulunduğu Kala-1 Bala'nın hapishaneye dönüştürülmesini kararlaştırmıştır. 1899 tarihinde Selanik Merkez Hapishanesi adını alan Kala-1 Bala'da şehrin Osmanlı idaresinden çıktığı 1912 tarihine kadar genişletme çalışmaları devam etmiştir.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Kala-1 Bala Hapishanesi'nin yönetiminde karşılaşılan en büyük sorun, hükümlü sayılarının sürekli artışına, (1893'te 480 olan hükümlü sayısı 1909'da 1350'yi geçmiştir) ve bütçe yetersizliğine bağlı olarak gardiyan eksikliği olmuştur. Tahsisat yetersizliği nedeniyle Osmanlı Hükümeti Selanik Hapishanesi'nde denetimini 20 gardiyan, çok az sayıda jandarma ve bir polisle sağlamaya çalışmıştır. Tutuklular dâhil edildiğinde bazı yıllarda hükümlü sayısının 2000'i aştığı hapishanenin sağlık koşulları da yetersiz kalmıştır. Hapishanenin durumu mahkûmlardan ve şehirde bulunan konsololarla cemaat liderlerinden gelen eleştirilere yol açmıştır. Hükümet 1906 yılı sonlarından itibaren hapishanedeki denetimleri sıklaştırılmış, hazırlanan raporlardaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede hapishane ve tutukevi binalarının sağlık açısından uygun hale getirilmesi için sürekli eklemeler ve tamiratlar yapılmıştır.

Yeterli sayıda koğuş bulunmaması nedeniyle, koğuşlardaki hükümlüler cemaatlere göre ayrılamamış, Balkan milletlerinin birbirlerini katlettiği, yakalanabilmiş birçok komitecinin hapiste bulunduğu bu tarihlerde, hükümlüler arasında kavgalar da kaçınılmaz olmuştur.

Selanik Yunanistan'ın işgaline uğradıktan sonra Kala-1 Bala "Yedi Kule Hapishanesi" ismiyle Merkez Hapishane olma özelliğini sürdürmüş, Yunan Hükümeti çok az eklemeler dışında hapishaneyi büyütmeyi gerekli görmemiştir. Öte yandan Selanik'in

Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra Yunan hükümeti şehri Müslümanlar için adeta bir hapishaneye dönüştürmüştür. Yunan Hükümeti Yedi Kule Hapishanesi dışında, Beyaz Kule'yi de askeri hapishaneye çevirmiş, Müslümanlara ait bazı eski cami ve okulları hapishane olarak kullanmıştır. İşgalden hemen sonra Yunan Hükümeti, genel af çıkarıp şehirdeki Rum ve Bulgar vb. gayrimüslim hükümlü ve tutukluları serbest bırakırken aynı durumdaki Müslümanlar tahliye edilmemiştir. 1922'lere gelindiğinde, Osmanlı Hükümeti'nin bütün girişimlerine rağmen Selanik'te hapishane olarak kullanılan kiliseler, Beyaz Kule ve Yedi Kule'de Osmanlı döneminde hapsedilmiş olan Müslüman hükümlüler alıkonulmaya devam etmiştir. Yedi Kule Hapishanesi 1990'larda kapatılıncaya kadar Yunanistan'ın her açıdan ikinci en kötü hapishanesi olarak ünlenmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

A) Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A).MKT. NZD. (Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı): 409/7

BEO. (Babı Ali Evrak Odası): 1239/319355, 1501/112541, 2276/170690, 2914/218482, 2917/218741, 2983/223695, 2999/224870, 3047/228455, 3118/233777, 4209/315649, 4246/318405, 4281/321055, 4281/321072, 4297/322222

C. AS. (Cevdet Askeriye): 870/37294, 643/27060

DH. EUM. KLU. (Dâhiliye Kalem-i Umumi): 6/27

DH. H. (Dahiliye Hukuk): 33/19

DH. EUM. (Dâhiliye 3. Şube): 8/56-2

DH. MB. HPS. (Dâhiliye Hapishaneler Müdüriyeti): 50/2, 142/26

DH. MB. HPS. M. (Dâhiliye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik): 1/2, 7/47, 55/5, 85/76, 101/6

DH. MKT. (Dâhiliye Mektubi Kalemi): 97/17, 129/12848, . 501/46, 750/82, 1312/49, 1464/19, 1464/19, 2025/81, 2804/76,

DH. TMIK. S. (Dâhiliye Islahat): 17/4, 41/3, 39/64, 62/10.

HR. SYS. (Hariciye Nezareti Siyasi): 2010/10

HR. TH. (Hariciye Nezareti Tahrirat): 239/83

İ. AZN. (İrade Adliye ve Mezahib): 38/29.

TOBİDER

- İ. DH. (İrade Dâhiliye): 1444/36
- İ. MMS. (İrade Meclis-i Mebusan): 47/2001.
- İ. MVL. (İrade Meclis-i Vala): 381/16714.
- İ. ŞD. (İrade Şura-yı Devlet): 52/2922
- ML. EEM. (Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti): 852/13
- MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları): 43/15.
- MVL. (Meclis-i Vala): 253/78, 333/62, 919/24
- ŞD. (Şura-yı Devlet): 2005/25, 2020/13
- TFR. I. KNS. (Rumeli Müfettişliği Konsolosluk Evrakı): 7/609.
- TFR. I. SL. (Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı): 5/465, 23/2294, 29/2869, 75/7488, 99/9842, 110/10906, 113/11203, 115/11485, 115/11459, . 130/12925, 130/12956, 131/13003, 136/13511, 142/14187, 146/14509, 149/14821, 149/14896, 154/15390, 155/15433, 157/15643, 163/16293, 164/16308, 165/16426, 166/16600, 166/16583, 167/16617, 173/17250, 177/17682, 178/17767, 186/18528,
- TFR. I. ŞKT. (Rumeli Müfettişliği Arzuhaller): 103/10229, 139/13870, 77/7609
- TFR. I. UM. (Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı): 9/866
- Y. A. HUS. (Yıldız Hususi Maruzat): 508/145.
- Y. A. RES. (Yıldız Resmi Maruzat): 114/17.
- Y. MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat): 247/69.

B) Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) ve Denetleme Başkanlığı
Arşivi: BLH-33-6-3-009-03

C) Kızılay Arşivi (KA): 1217/51, 1217/52, 1217/53, 1217/54, 1217/55, 1217/67

Kaynak ve Telif Eserler

ADAK, Ufuk, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayetindeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006.

ADAK, Ufuk, “Central Prisons (Hapishane-i Umumi) in İstanbul and İzmir in the Late Ottoman Empire: İn-Between İdeal and Reality”, *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, Vol. 4, No. 1, May 2017.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniv. Hukuk Fak. Yay., Diyarbakır, 1986.

AYDIN, M. Akif, “Osmanlı Ceza Hukuku”, Maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, 1993.

BARDAKOĞLU, Ali, “Hapis” Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul, 1997.

BOZKURT, Nurgül, “XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 21, Yıl 2012.

DAŞCIOĞLU, Kemal, “Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi’nin Durumu”, *Erdem*, Sayı 51, 2008

DEMİRYÜREK, Halim, *Osmanlı Hapishaneleri 1913-1914*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2019.

ERİM, Gültekin, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002.

ERİM, Neşe, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.6, İstanbul, 1984, s.80.

EYİCE, Semavi, “Eski Saray Camii”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995

ERYAMAN, Ayşe, “II. Meşrutiyet Yıllarında Selanik Vilayeti’nin İdari ve Mülki Yapısı”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.7, S.2/1 (2017).

GÜMÜŞSOY, Emine, “Balkan Hapishanelerine Bir Örnek: Selanik Hapishanesi”, *Near East Historical Review*, Cilt 10, Sayı 4, October 2020.

HEKİMOĞLOU, Evangelos, “İ Tessaloniki Prin Apo to 1912, İkonomia Kai Koinonia”, *Tessaloniki 100 Hronia Apo tin Apelevterosi*, (Yayına Hazırlayanlar Dimitris Benekos-Aleksis Skanavis), Thessaloniki 2012.

İANNOUKAKOU, Ekaterinis, “Otomanikes Filakes: Gedi Koule”, (*Panapistimio Makedonias, Sholi İkonomikon ke Periferiakon Spoudon Timina Valkanikon, Slavikon ke Anatolikon Spoudon*), Tessaloniki 2019, s. 101.

MANTOPOULOU Talia S., *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis Tourkokratias (1839-1912), Eklisies-Sinagoges, Camia, Didaktoriki Yatrivi*, Tessaloniki 1989.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Yay., Ankara, 2000.

YILDIZ, Gültekin, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002.

YILMAZ, İbrahim, "Osmanlı Devleti Son Döneminde Adana Hapishanesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 4, Yıl 2019.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.11>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 239-254

DİLBİLİM TARİHİ BAĞLAMINDA RUS DİLBİLİMİN GELİŞİM SÜRECİ

DEVELOPMENT OF RUSSIAN LINGUISTIC IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC HISTORY

Gamze ÜÇER*

ÖZ

Dilbilim, bağımsız bir bilim dalı olana kadar çeşitli aşamalardan ve gelişim süreçlerinden geçmiştir. Dilin evrensel yapısı aynı zamanda kendi içerisinde diğer dillerden ayrılan özellikleri dilbilim araştırmalarının temelini oluşturmaktadır. Dilbilim araştırmacıları bu temel üzerinde farklı görüşler ve inceleme alanlarına sahiptir. Dilbilim tarihi boyunca dil üzerine yapılan araştırmalar ve kullanılan yöntemler farklı okulların doğmasına neden olmuştur. Birbirlerinin çalışmalarından ve yöntemlerinden etkilenen bilim insanları, inceledikleri dilde benzer yöntem ve çalışmaları kullanmışlar, dönem dönem ise bu yöntem ve çalışmaların üzerine eklemeler yaparak dilbilim çalışmalarının genişlemesine ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Rusya'daki dilbilim çalışmaları için de benzer süreçler söz konusudur. Dilbilim alanında yapılan çalışmaların takipçileri olan Rus dilbilimciler gerek diğer bilim insanlarının çalışmaları ile benzer düzlemlerde faaliyet göstermiş gerekse yeni akım ve okulların kuruculuğunu üstlenmişlerdir. Başlangıçta sözlük çalışmaları ve dilbilgisi alanında yapılan araştırmalar, ilerleyen aşamalarda dilin doğası, dillerin karşılaştırılması, tarihsel yönlerinin değerlendirilmesi, dilin toplumsal ve ruhsal tarafı gibi açılardan değerlendirilerek gelişmiştir. Rusya'da dilbilim alanında yapılan çalışmaların yoğunluğu 19. yüzyılda giderek artmış ve 20. yüzyıl dilbilim çalışmaları için temel oluşturmuştur. 19. yüzyılda çalışmalarını gerçekleştiren Rus dilbilimciler bir yandan çağdaşlarını etkilerken öte yandan 20. yüzyıl

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, E-mail: gamze.ucer@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1033-6769, İstanbul, Türkiye.

dilbilimcileri için yol gösterici olmuşlardır. Bu çalışmanın amacı dilbilim tarihinden yola çıkarak Rusya’da dilbilimin gelişim evrelerini incelemek ve bu evreleri genel hatları ile ortaya koymaktır. Ayrıca çalışmada Rus dilbilimcilere ve Rus dilbiliminin tarihsel süreç içerisindeki gelişimine değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Dilbilim, Dilbilim tarihi, Rus Dilbilimi.*

ABSTRACT

Development of linguistics has gone through various stages until it became an independent science. The universal structure of the language, as well as the features that distinguish it from other languages, form the basis of linguistic research. Linguistics researchers have different views and fields of study on this basis. Throughout the history of linguistics, research on language and the methods used by these researches have led to the emergence of different schools. Scientists who were influenced from each others, used the same methods in the language they studied and from time to time they contributed to the expansion of linguistics by adding on these methods and studies.

Similar processes exist for linguistic studies in Russia. Russian linguists, who are followers of the studies in the field of linguistics, have been the founders of new movements and schools, while operating on a similar level to the studies of other scientists. In the beginning, dictionary studies and research in the field of dictionary and grammar studies have evolved into evaluation of nature of language, comparison of languages, evaluating historical aspects, social and spiritual aspects of language. The intensity of studies in the field of linguistics in Russia increased gradually in the 19th century and formed the basis for 20th-century linguistic studies. Russian linguists who carried out their studies in the 19th-century both influenced their contemporaries and became a guided 20th-century linguists. In this respect, the aim of the study is to examine the developmental stages of linguistics in Russia based on the history of linguistics and to reveal these stages in general terms. In addition, the studies of Russian linguists and the development of Russian linguistics in the historical process are mentioned.

Keywords: *Linguistics, Linguistics history, Russian Linguistics.*

GİRİŞ

“*Dilin bilimi; dilin bilimsel yöntemlerle incelenmesiyle uğraşan bilim dalı*” (İmer, vd., 2011: 92) olarak tanımlanan dilbilim diğer bilim dallarıyla kıyaslandığında nispeten yeni bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Berke Vardar (2001: 21) dilbilimin ana hatlarını “*Genel olarak dil olayını ele alan, özel olarak da dilin çeşitli gerçekleştirmeleri sayılan doğal dillerin hem belli bir evredeki işleyiş düzenlerini hem de çeşitli evreler arasındaki değişimlerini inceleyen bir insan bilimi*” ifadesi ile çizmiştir. Vardar’ın dilbilime dair bu tanımından dilbilimin, dil olgusunu kendi içinde değerlendirirken aynı zamanda dilin işleyişini ve değişimlerini ele alan, merkezde insanın yer aldığı bir bilim dalı olduğu görüşüne varılmaktadır.

Dilbilimin diğer bilim dallarından ayrılması ve tamamen bağımsız bir bilim dalı olarak kabul görmesi uzun bir süreci kapsamaktadır. Dilbilim, dilbilgisi ve betikbilim çalışmalarından yavaş yavaş sıyrılarak 19. yüzyıl başlarında kendine özgü bir inceleme alanı olarak ortaya çıkmış (Vardar, 2001: 22) ve süreç içerisinde çeşitli inceleme alanlarına ve yöntemlerine ayrılmıştır. Söz konusu bu alanlar ve yöntemler farklı akım ve eğilimler içerisinde temsil edilmiştir. Bilimin evrensel oluşundan yola çıkarak alanda yapılan çalışmalar dilbilimin farklı ülkelerdeki temsilcilerini kimi zaman ortak bir paydada birleştirirken kimi zaman ise bilim insanları yapılan çalışmalara farklı yönlerden katkılarda bulunmuş ve dilbilimi bir üst seviyeye çıkarmayı amaçlamıştır.

Rusya’da dilbilimin gelişiminde benzer süreçlerden söz edebilmek mümkündür. Nitekim dilbilimin Rusya’da da bağımsız bir bilim dalı olarak kabul görmesi 19. yüzyılın başlangıcına dayanmaktadır. Daha önce yapılan çalışmalar dilbilimin ana gövdesini şekillendirmiştir ve dilbilim farklı bilim dallarının etkisinde gelişmiştir. Dilbilimin Rusya’daki temsilcileri, savundukları görüşler ve yaptıkları çalışmalar açısından diğer ülkelerdeki temsilcilerin görüş ve çalışmalarının takipçisi olurlarken aynı zamanda yeni akım ve okulların kuruluşunda öncül görev üstlenmişlerdir. Rus dilbilimcileri yaptıkları çalışmalarla Rusya’da dilbilimin önemli bir bilim dalı olmasına katkı sağlamışlardır. Yapılan çalışmaların çok yönlü doğası ve çeşitliliği üniversitelerde dilbilim kürsülerinin kurulmasına neden olmuştur. Böylelikle incelenen konulara farklı bakış açılarıyla ve ayrıntılı biçimde yaklaşma olanağı bulunmuştur.

Dilbilim Tarihi Bağlamında Rus Dilbilimin Gelişim Süreci

Dilbilim, bağımsız bir bilim dalı olana kadar çeşitli evrelerden geçmiştir. Söz konusu süreçte dil üzerine yapılan çalışmaların farklılığı ve çeşitliliği dilbilimin gelişiminde ve tarihinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Rus araştırmacı Şulejkova (2004: 11-12) dilbilim tarihini *Başlangıç Dönemi* (İ. Ö. 6. yüzyıl- 18. yüzyıl), *Karşılaştırmalı Tarihsel Dilbilim ve Dil Felsefesinin oluşumu* (18. yüzyıl sonu- 19. yüzyıl başlangıcı), *Karşılaştırmalı Tarihsel Dilbilimin Yükseliş Dönemi* (19. yüzyıl), *Neogrammatizm ve Dilin Toplumsallığı* (19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlangıcı), *Yapısalcılık* (1920-1960) ve *Çağdaş Dilbilim* (1970’den günümüze) olmak üzere altı döneme ayırmaktadır.

İ.Ö. 6. yüzyıl ve 18. yüzyıl tarihlerini kapsayan ve dilbilimin başlangıç dönemi olarak kabul edilen bu dönemde dilbilgisi olarak adlandırılan çalışmalar yapılmıştır. Dilbilimci Ferdinand de Saussure’e (1998: 27) göre “*Eski Yunanlıların başlatmış olduğu özellikle de Fransızların sürdürdüğü bu çalışmaların temelinde mantık bulunmaktadır. Bu çalışmalar, doğrudan doğruya dile ilişkin bilimsel ve yarar gözetmeyen her türlü görüşten yoksundur. Söz konusu dilbilgisi çalışmaları yalnızca doğru biçimleri yanlış biçimlerden ayıracak kurallar koymayı amaçlar. Bu dönemde dilbilgisi arı gözlemden son derece uzak, görüş açısı da ister istemez dar kuralcı bir dal olarak kabul görür.*” 15. yüzyılda coğrafi keşiflerin başlamasıyla gelişen ticari ilişkiler ve 16.-17. yüzyıllarda gerçekleştirilen geziler, Avrupalıların yeni dillerle tanışmasına yol açmıştır. Söz konusu dönemde dil materyallerinin sınıflandırılması, uluslararası dilin oluşturulması, dillerin gelişimi ve kökenlerine ilişkin sorunlara yönelik incelemeler, rasyonel dilbilgisinin evrenselliği üzerine çalışma, normatif (ayarlayıcı) dilbilgisi kuralları oluşturma ve sözlük hazırlama gibi konular dilbilimcilerin çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Metinlerin dil bağlamında sınıflandırılması çok dilli sözlükler aracılığıyla yapılır. Bu sözlüklerden ilki Peterburg Bilimler Akademisinde akademisyenlik yapan dilbilimci Petr Semenoviç Pallas (1741-1811) tarafından oluşturulmuştur. Dört ciltten oluşan *Tüm Dillerin ve Lehçelerin Karşılaştırmalı Sözlüğü* (Srvnitelnie slovari vseh yazıkov i nareçiy) 1787-89 yılları arasında yayımlanmıştır. Bu sözlük, Rusça sözcüklerin iki yüz dildeki karşılığında oluşmaktadır (Şulejkova, 2004: 34-35).

18. yüzyılın sonunda gerçekleşen karşılaştırma çalışmaları tarihsellik ilkesi ile birlikte 19. yüzyılda dilbilimin temel ilkesi hâline gelecektir. 19. yüzyılın başlangıcında Rusya’da dilbilim çalışmalarında gözlemlenebilir bir yoğunluk bulunmamaktadır. Genel itibariyle dilbilimin başlangıç döneminde ağırlık kazanan dilbilgisi çalışmaları Rusya’da 19. yüzyılın başlangıcında da etkisini sürdürmektedir. Yüzyılın başında Harkov Üniversitesi profesörlerinden İvan Stepanoviç Rijski (1755-1811) dilin doğasına mantıksal-dilbilgisel bir görüşle yaklaştığı *Filoloji Alanına Giriş* (Vvedenie v krug slovesnosti, 1806) adlı çalışmasını kaleme almıştır. Rijski, sözcüklerin düşüncelerimizin temel işareti olduğu görüşünü savunmuştur. Bu görüş, daha sonra Ludvig Kondratyeviç Yakob (1759-1827) tarafından *Rus İmparatorluğu’nun Liseleri İçin Genel Dilbilgisinin Anahatları* (Naçertanii vseobşşey grammatiki dlya gimnaziyy rossiskoy imperii, 1812) adlı çalışmada geliştirilmiştir (Konıraşov, 1978: 82).

19. yüzyılın 60’lı yıllarına kadar Rusya’da dilbilgisi kitaplarının büyük çoğunluğunu Nikolay İvanoviç Greç’in (1787-1867) *Ayrıntılı Rusça Dilbilgisi* (Prostrannaya russkaya grammatika) adlı eserinde topladığı çalışmalar oluşturmuştur. Bu çalışmalar, arkaik özelliklere sahip olmalarından dolayı dönemin büyük edebiyatçısı Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837) tarafından olumsuz tepkiler almıştır (Konıraşov, 1978: 82). Puşkin’e göre Rus dili tüm Avrupa dillerinden üstündür, Puşkin, her şeyin Rusya’da ve Rus dilinde ortaya çıkması gerekliliğine inanır. Rus şiirindeki başarıları dikkat çekerek, Rus edebi dilindeki bu başarıların politika ve felsefede gerçekleşmediğini ve metafiziksel dilin oluşmadığını belirtir (Vinokur, 1991: 83). Puşkin’in dile bakış açısı çağdaşları tarafından da benimsenecektir. Özellikle dönemin Rus eleştirmeni Vissarion Grigoryeviç Belinski’nin (1811-1848) Puşkin’in dil geleneğini sürdürmede önemli katkıları olduğu görülmektedir. *Rus Gramerinin Temeli* (Osnovaniya russkoy grammatiki) adlı çalışması Rus dili uzmanlarının birçoğu tarafından onaylanmıştır. Belinski, söz konusu çalışmada dilin kökeni, dil ve düşünce arasındaki ilişki, dili geliştiren kuralların birliği gibi güncel sorunlara değinmektedir (Filkova, 1976: 97). Belinski’nin yanı sıra Puşkin’in belirttiği Rus edebi dilindeki söz konusu başarıları Rus Devrimci Demokratları Nikolay Gavriloviç Çernişevski (1828-1889), Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubov (1836-1861) ve Aleksandr İvanoviç Hertsen (1812-1870) de toplumsal-siyasal ve eleştirel çalışmalarında sürdürmüşlerdir.

Rus dilbilimcileri arasında *Yaşayan Büyük Rus Dilinin Açıklamalı Sözlüğü*, (Tolkoviy slovar jivago velikorusskogo yazıka, 1863-1866) adlı sözlüğü derleyen Vladimir İvanoviç Dal'ın (1801-1872) önemli bir yeri bulunmaktadır. Dal'ın sözlüğü, iki yüz bini aşan sözcük sayısı ve otuz bine yakın atasözü ve deyimden oluşmaktadır (Konıraşov, 1978: 84). Sözlükte sözcüklerin açıklamalı anlamları ile birlikte sözlükte atasözleri, deyimler ve bilmeceler de yer almaktadır.

Genel olarak dilbilim tarihinde 19. yüzyılın başlangıcında *Karşılaştırmalı-Tarihsel Dilbilim* dönemine girilir. Bu dönem yalnızca dilbilimin ihtiyaçlarından doğmaz aynı zamanda Avrupa ülkelerinin ve Rusya'nın toplumsal gelişim koşullarına bağlı olarak da ortaya çıkar. Bu koşullardan yola çıkarak dilbilimciler tarafından yeni bir yöntem geliştirilir. Adının Karşılaştırmalı-Tarihsel olmasından da anlaşılacağı üzere yöntemin temel ilkelerini karşılaştırma (akraba diller arasında) ve tarihsellik oluşturmaktadır. Henüz 18. yüzyılda dillerin karşılaştırmalı bir analizinin gerekliliği konusunda yapılan teorik çalışmalarla birlikte karşılaştırmalı açıklamalı deneyler yapılır. Bu alanda Rusya'da Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un (1711-1765) önemli çalışmaları mevcuttur. Lomonosov, 18. yüzyılın ilk yarısında Slav Dillerinin Baltık, Alman, Yunan ve Latin Dilleri arasındaki ilişkisi üzerine çalışmalar yapmıştır (Şulejkova, 2004: 43). Dilbilime ilgisi büyük olan Lomonosov, Rusça ve Eski Slav Dillerini ve bu dillerin tarihini birbirinden keskin sınırlarla ayırmıştır. Özellikle Rusçanın sözcük dağarcığındaki sözcüklerin hangi dillerin kökenlerinden geldiklerine dair ortaya attığı "üç biçem" öğretisi Rus diline tarihsel bir bakış içermektedir. Sözcükleri *düşük, orta, yüksek* olmak üzere değerlendirdiği *üç biçem teorisine* göre Lomonosov, edebi değerlendirmeler yaparken yapıtların içerdikleri Slavca ve Rusça sözcüklerin oranına dikkat çekmektedir (İnanır, 2008: 87). Lomonosov, 1755 yılında kaleme aldığı *Rusça Dilbilgisi* (Rossiyskaya grammatika) adlı eserinde Latin, Yunan, Alman ve Slav dillerini birbirinden ayırmakta ve dillerin bin yıl süren tarihsel bir farklılaşma sürecinin sonunda Slav dillerinin Slavca ve Baltık dilleri, yeni Slavcanın ise Rusça ve Lehçe olarak ayrıldığını öne sürmektedir (Lomonosov, 1952: 652-653). Adı geçen çalışmasında Lomonosov, akraba dillerin gelişimindeki belirli kuralları tespit ederek Yunanca, Latince, Fransızca ve İtalyancanın etimolojik olarak birbirine özdeş sözcüklerini karşılaştırmakta ve tarihsel olarak birbirine yakın bu dillerin sözcüklerindeki yapısal ve fonetik değişimleri ana hatları ile göstermektedir (Lomonosov, 1952: 659-660). Dilbilim araştırmacısı Çemodanov

(Çemodanov, 2018: 8) *Rusya’da Karşılaştırmalı Dilbilim* (Srvnitelnoe yazıkoznanie v Rossii) adlı çalışmasında Lomonosov’un dilbilim alanındaki önemine “*Lomonosov’un çalışmaları her ne kadar yalnızca akraba dillerin karşılaştırmalı ve tarihsel çalışılmasının önemine ve verimliliğine ilişkin ipuçları barındırıp bu yöntemin uygulanmasına dair örnekler sunsa da, Lomonosov’un söz konusu alandaki önemi çok büyüktür.*” sözleriyle değinmektedir. Dilbilim tarihsel gelişiminde 19. yüzyıla gelindiğinde ise bu yüzyılın karşılaştırmalı çalışmalarda verimliliğin arttığı bir dönem olacağı görülmektedir.

18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başlangıcında eski Hint Dilinin, dillerin araştırma alanlarında yer aldığı ortaya çıkmıştır. Böylelikle Hint-Avrupa Dillerinin akrabalık sorunu daha güncel hâle gelmiştir. Antik Hint dilbilgisi geleneğine dayanan ilk Sanskrit dilbilgisinin fonetik ve morfolojik yapısının ayrıntılı bir açıklama ile yayınlanması onun birçok Avrupa dili ile karşılaştırmasını mümkün kılmıştır. Bu durum Hint-Avrupa Dillerinin akraba olup olmadıkları sorununun üzerinde durulmasında belirleyici bir rol oynamış ve Hint-Avrupa karşılaştırmalı dilbilgisinin ortaya çıkması için temel oluşturmuştur. Karşılaştırmalı dilbilgisi araştırmalarının, özellikle Hint-Avrupa dilleri hakkında yapılan çalışmalardaki gelişimin ilk döneminin eski Hint geleneğinden önemli derecede etkilendiği görülmektedir. Söz konusu dönemde dillerin incelenmesinde eldeki verilerin bilimin ihtiyaçlarını karşılamasına rağmen hem dilbilimde ortaya çıkan yeni problemleri hem de toplumsal ilerleme koşullarını inceleyebilmek amacıyla yeni kavramsal çıkış noktalarına, açık bir biçimde analiz edilebilecek tamamen yeni verilere, bu verilerin hazırlanması ve sistematik bir biçimde tasnif edilebilmesi için yeni bir vizyona ve yönetime ihtiyaç bulunmaktadır. Bu açıdan dilbilim de dâhil olmak üzere bilimde “tarihsellik” ilkesi yavaş yavaş temel kazanmış ve evrensel olarak kabul edilmiştir (Amirova vd. : 2005, 232).

Dilleri birbirleri ile karşılaştırma yöntemine tarihsellik ilkesinin de eklenmesiyle karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimin bilimsel bir yöntem olarak kabul edilmesi 19. yüzyılın başlangıcına denk gelmektedir. Bayrav (1998: 62) “*Dilin kökeni sorunu üzerinde yoğunlaşan mantıksal dilbilgisi alanındaki çalışmaların, yerini 19. yüzyılın başında dilbilimde betimleyici yönetime bıraktığını ve bu yönetime dillerin akraba olup olmadıklarını arama, diller arasında bir yakınlık varsa akrabalık derecesini belirtme gibi etmenlerle tarih boyutunun da eklendiğini belirtir.*” Üçok (2004: 197-198) ise “*1784 yılında İngiliz William Jones’un Sanskritçe’nin önemli Avrupa dilleri ile olan ilişkisine dikkat çekmesi ile yer bulan*

dillerin karşılaştırılması yöntemini 1808 yılında Friedrich von Schegel'in "Über die Sprache und Weisheit der Indier" adlı çalışmasının belirlediğini" ifade eder.

Karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimin temellerinin tam olarak atıldığı 19. yüzyılda Alman ve Baltık dillerindeki Karşılaştırmalı-Tarihsel Dilbilim alanında yapılan çalışmalara ek olarak Rusya'da da Slav Dillerinde aynı alanda çalışmalar yapılır. Rusya'da bu alandaki çalışmalarla öncülük eden Rus bilim adamı Aleksandr Hristoforoviç Vostokov (1781-1864)'dur (Konıraşov, 1978: 54). Vostokov, çağdaşları Jakob Grimm (1785-1863), Rasmus Christian Rask (1787-1832) ve Franz Bopp (1791-1867) ile karşılaştırmalı-tarihsel dilbilimin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Dilleri karşılaştırmalı-tarihsel yöntemle inceleme uygulamasını benimseyen Vostokov, bu alandaki çalışmalarını Rus ve Slav Dilleri üzerine yaparak Slav Dilleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmayı amaçlamış ve bu amacını gerçekleştirirken sistematik bir yöntem kullanmıştır. Vostokov'un *Slav Dili Üzerine İnceleme* (Rassujdeniye o slavyanskomo yazıke, 1820), *Rusça Dilbilgisi* (Russkaya grammatika, 1831), *Bölgesel Büyük Rus Dilinin Sözlüğü Denemesi* (Opit slovarya oblastnogo velikorusskogo yazıka, 1852), *Kilise Slavcası Sözlüğü* (Slovar tserkovnoslavyanskogo yazıka, 1858-1861) gibi çalışmaları bulunmaktadır. Vostokov, çalışmalarında Eski Slav Dillerini ve Eski Rus Dilini birbirinden ayırt etmesine rağmen, Eski Slav Dilinin Rus Dili üzerindeki etkisini kabul etmiş ve Slav Dillerinin karşılaştırmalı-tarihsel fonetiği üzerine önemli katkılarda bulunmuştur (Konıraşov, 1978: 55). Slav Dillerine ait bilgilere Alman bilim insanlarının çok az hâkim olduğunu fark ettikten sonra söz konusu dilleri karşılaştırmalı-tarihsel çalışmalarla tanıtarak uluslararası bir ün kazanan Vostokov, yöntemin ana hükümlerini bağımsız bir biçimde oluşturmuştur. Ayrıca dili dönemlere ayırma kavramı, ses yasalarının formülleştirilmesi, proto-dilsel durumun yeniden inşasında yaşayan dillerin ve lehçelerin verilerini kullanma ihtiyacı gibi birçok açıdan bilimsellikle bağdaşan çalışmalar, Vostokov'un ismi ile ilişkilendirilmektedir (Voloşina, 2004: 69).

Bu aşamadan sonra Rusya'da Slav filolojisi hızla gelişmeye başlamıştır. Üniversitelere dilbilim kürsüleri kurulmuştur. Bunlardan biri 1863 yılında Moskova'da kurulan *Hint-Avrupa Karşılaştırmalı Dilbilim* kürsüsüdür. Başlangıçta Pavel Yakovleviç Petrov'un (1814-1875), Petrov'un ölümünden sonra 1876 yılından itibaren ise Filipp Fedoroviç Fortunatov'un (1848-1914) başkanlığında çalışmalar yürütülmüştür.

Peterburg'da İvan Aleksandroviç Boduen de Kurtene (1845-1929), Harkov'da İvan Vyaçesloviç Netuşil (1850-1928), Kazan'da Vasiliy Alekseyeviç Bogoroditskiy (1857-1941) dilbilim üzerine dersler vermişlerdir (Konıraşov, 1978: 85).

19. yüzyılın 60'lı ve 80'li yılları arasında dilbilim, dile tek taraflı yaklaşan mantıksal ve doğalcı kavramların üstesinden gelen tarihsellik ilkesinin sağlamlaştığı ve dilin toplumsallığının kültürel ve ruhbilimsel bir olgu olarak anlaşıldığı çalışmalarla ilerlemiştir. Dilbilim tarihinin bu döneminde karşılaştırmalı dilbilim, tarihi ve felsefi, mantıksal ve ruhbilimsel yönden gelişmektedir. Rusya'da dilbilimin felsefi ve toplumsal-politik tarafına Karl Marx (1818-1883) ve Friedrich Engels'in (1820-1895) çalışmalarından, Nikolay Gavriloviç Çernişevski'nin (1828-1889) makalelerinden ulaşılabilmektedir (Koduhov, 2017: 37). Söz konusu dönemini dilbilimsel araştırmalarda çeşitliliğin oldukça fazla olduğu bir süreç olduğu belirtilebilir.

Dönemin dilbilim çalışmalarında birbirinden farklı ancak birbirlerinin temelleri üzerine kurulu *Mantıksal-Dilbilgisi Akım*, *Ruhbilimsel Akım*, *Yenidilbilgici Akım*, *Toplumbilimsel Akım* gibi yönelimler ortaya çıkmıştır. Rusya'da Mantıksal-Dilbilgisi Akım alanında Fedor İvanoviç Buslaev'in (1818-1897) çalışmaları bu alanın gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Buslaev, teori ve pratiğin birliğinden yola çıkarak, filolojik ve dilbilimsel gelenek arasındaki ilişkiyi, dilbilgisinin mantıksal normatif ve tarihsel temeli bağlamında merkezi bir konuma yerleştirir (Koduhov, 2017: 38). Buslaev, mantıksal ilkelerle birleştirilmiş dilsel olguların bunların içinde özellikle sözdizimsel (sentaks) olanların, karşılaştırmalı ve tarihsel bir analizine ulaşmayı hedeflemiş, bu hedefe ulaşmak için de uzlaşma yolunu ve eklektizmi tercih etmiştir (Vinogradov, 1978: 70).

Dilbilimindeki Ruhbilimsel Akım ise doğalcı ve mantıksal akımın temsilcilerinin öğretilerine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Zihinsel aktivite ile konuşma psikolojisi arasındaki bağlantı, bu akımın karakteristik özelliğidir (Koduhov, 2017: 38). Rusya'da dilbilimin ruhbilimsel yönelimi ile ilgili çalışmalarda Aleksandr Afanasyeviç Potebnya (1835-1891) ön sıralarda yer alır. Potebnya, öncelikle dilsel yaratıcılığın psikolojik temelleri ile ilgilenir. Dili, insan düşüncesinin genel evrimi ile bağlantılı olarak dilbilgisel ve semasiolojik bakış açısıyla inceler (Konıraşov, 1978: 88). Dilbilimci, *Rusça Dilbilgisi Üzerine Notlar* (İz zapisok po russkoy grammatike) adlı üç ciltten oluşan çalışmasında 1890'lı yıllarda kaleme

aldığı tarihsel-anlambilim üzerinde yoğunlaştırdığı araştırmalarını *İsim Kategorisinde Anlamın Değişimi ve Yerine Başka Kategorilerin Yerleşimi Üzerine* (Ob izmenenii znaçeniya i zamenah suşestvitelnogo) adlı çalışmasıyla sunar. Bu çalışmada Potebnya, sözcüğün tarihsel anlamına bakarken dilin tarihsel gelişiminin de dikkate alınması gerektiğini öne sürer (Potebnya, 1968: 5).

19. yüzyılın ikinci yarısında dilbilim alanında yapılan çalışmalar *Yenidilbilgici* (Junggrammatiker) okulunun kurulmasıyla yeni bir yönelim kazanmıştır. Yenidilbilgiciler, Tarihsel-Karşılaştırmalı Dilbilim ilkelerine ruhbilimsel etkenlerin de eklenmesiyle Tarihsel-Karşılaştırmalı Ruhbilimsel Dilbilim çerçevesinde çalışmalarını ilerletmişlerdir. Tarihsellik ve ruhbilim, Yenidilbilgici sistemi betimleyen iki ana ilkedir. Yenidilbilgiciler, mevcut dillerin, dillerin gelişmesi hakkında bilgi vermesinden yola çıkarak karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında eski diller yerine çağdaş dilleri araştırmanın gerekliliğini öne sürmüşlerdir (Bağlan Özer, 2004: 130). Yenidilbilgicilerin görüşlerinin yayılması lehçebilimin gelişimine katkıda bulunmuştur. Yenidilbilgici akımın temsilcilerine göre halkın konuştuğu dilin yaşayan bir dil olması dilin daha doğal olarak temsil edilmesinin yolunu açar (Koduhov, 2017: 50). 19. yüzyılın sonunda Yenidilbilgici akımın etkisinde yalnızca lehçebilim değil aynı zamanda uzamdilbilim de gelişir. Söz konusu gelişmeler lehçelerin ve lehçelerin konuşulduğu bölgeler hakkında yeni verilerin elde edilmesinin yolunu açmıştır (Koduhov, 2017: 50).

19. yüzyılın sonuna gelirken, Avrupa'daki dilbilim çalışmalarında tartışmalar ortaya çıkmıştır. Dilbilimsel analiz yöntemleri, dilbilimsel araştırma konusunun belirlenmesi ve dilsel yasaların özü ile ilgili sorular tartışılmış, dilbilimsel materyallerin incelenmesine dair yeni yaklaşımlar bulmak için girişimlerde bulunulmuştur. Bu yıllarda yapılan çalışmalarda dilin toplumsallığı ve yapısı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu noktadan yola çıkarak *Toplumbilimsel Akım* dönemin dilbilim çalışmalarında merkezi konuma gelmiştir. Dilbilimde Toplumbilimsel Akım dilin özünün yalnızca bireysel-ruhbilimsel ve doğalcı anlayışla kavranması görüşüne karşı çıkmıştır (Koduhov, 2017: 57). Dönemin önde gelen dilbilimcileri dilin toplumsal yanını özellikle vurgulamışlardır.

Rusya'da dilin toplumsal tarafı dilbilime önemli katkılar sağlayan İvan Aleksandroviç Boduen de Kurtene (1845-1929) ve Filipp Fedoroviç Fortunatov (1848-1914)

tarafından ele alınmıştır. Bilim adamlarının ve yine bu dönemde kurulan dilbilim okullarının kendilerine özgü dilbilim anlayışları mevcuttur. Söz konusu anlayış birçok açıdan Yenidilbilgici akımdan ve yapısalcılıktan farklıdır ve dilbilimdeki bu ara dönem Rus bilim adamı Vitaliy İvanoviç Koduhov (2017: 58) tarafından *Neogrammatizm* olarak adlandırılır. Neogrammatizm, Moskova Dilbilim Okulu, Kazan Dilbilim Okulu ve İsviçre ya da Cenevre Dilbilim Okulu olmak üzere üç okulda faaliyet göstermiştir. Söz konusu üç okul dilbilgisini incelemekte ancak farklı şekillerde değerlendirmektedir. Hepsi dilin toplumsal niteliğini dilin ruhbilimsel ve maddi özünü inkâr etmeden kabul etmektedirler. Söz konusu okullar yalnızca dilin tarihi ile ilgilenmez aynı zamanda dilin yapısını da inceler. Kazan Dilbilim Okulu fonem ve morfemleri incelerken, Moskova Dilbilim Okulu sözcüğün şekli ve sözcük gruplarını, İsviçre Dilbilim Okulu ise dilsel ilişkileri kendine konu edinir. Diğer bir deyişle bu üç okul da yaşayan dillerle ve onların birimleriyle ilgili çalışmalarda bulunur (Şulejkova, 2004: 141).

Moskova Dilbilim Okulu'nun kurucusu F. F. Fortunatov'dur. Fortunatov, dili sözcük ve sözcük gruplarının toplamı olarak ele almıştır. Fortunatov'a göre dil yalnızca birkaçı hariç cümlelerde birleşen sözcüklerden oluşur. Bu nedenle sözcüklerin düşünme ve konuşma ifadelerindeki yani cümlelerdeki birleşiminde sözcük ve sözcük grupları arasında ayırım yapılması gereklidir (Fortunatov, 2016: 111). Fortunatov, Hint-Avrupa Dillerinin fonetiği ve morfolojisi alanında çalışır ve sözcük ve sözcük grupları ile ilgili çalışmalarıyla Rus dilbilimine önemli katkılar sağlar. Rus dilbilimcinin *Samaveda-Aranyaka-Samhita* (1875), *Baltık Dillerinde Vurgu ve Uzunluk Üzerine*, (Ob udarenii i dolgote v baltiyskih yazıkah, 1895), *Eski Slav Dilinin (Kilise Slavcası) Fonetiği Üzerine Dersler*, (Lektsii po fonetike staroslavvyanskogo (tserkovnoslavvyanskogo) yazıka, 1919), *Karşılaştırmalı Dilbilim*, (Srvnitelnoe yazıkovedenie, 1901-1902) gibi önemli çalışmaları bulunmaktadır (Koduhov, 2017: 65-66).

Kazan Dilbilim Okulu ise Rusya'da 19. yüzyılın sonunda Kazan Üniversitesinde yapılan çalışmalarla bağlantılı olarak İ. A. Boduen de Kurtene tarafından kurulur. Kazan Dilbilim Okulu dili toplumsal ve ruhbilimsel bir olgu olarak ele almakta ve fonem ve morfemleri temel dilsel parçalar olarak kabul etmektedir. Boduen de Kurtene dilin toplumsal olarak ayrılaşmasına dikkat çekerek dilin yalnızca toplumda var olabileceğini, insanların zihinsel gelişiminin yalnızca diğer insanlarla iletişimde bulunarak mümkün olabileceğini ve

bu nedenle de dilbilimin toplumsal bir bilim olarak kabul edilmesi gerekliliğini savunmaktadır (Berezin, 1984: 140). Dilbilimcinin *Dilbilim ve Dil Üzerine Bazı Genel Düşünceler*, (Nekotorie obşie zameçaniya o yazıkovedenii i yazıke 1871), *Fonetik Değişim Teorisinin Denemesi. Psikofonetikten Bölüm* (Opıt teorii fonetiçeskih alternatsiy. Glava iz psihofonetiki, 1895), *Dilbilim ya da Dilbilim, 19. Yüzyıl* (Yazıkoznanie, ili lingvistika, xıx veka, 1901), *Dilbilimsel İşaretler ve Özdeyişler*, (Lingvistiçeskie zametki i aforizmi, 1903), *Dilbilime Giriş*, (Vvedenie v yazıkovedenie, 1917) gibi çalışmaları bulunmaktadır.

20. yüzyılda ise dilbilim artık dilin yapısallığı üzerine yapılan çalışmalarla ilerlemektedir. Çağdaş dilbilimin kurucusu sayılan Saussure, bağımsızlığına kavuşturduğu dilbilime yöntemsel açıdan yeni bir yön vermiştir. Dilbilimci, incelediği konuyu bağıntıların belirlediği bir dizge olarak ele almakta ve iç düzeneklere yapılara doğru yönelmektedir (Vardar, 2001: 30). Böylelikle, dilbilimde *Yapısalcılık* dönemi başlamıştır.

Yapısal dilbilim çeşitli okullara ve bu okulların doğrultusunda da çeşitli akımlara ayrılmaktadır. *Prag Dilbilim Okulu*, İşlevsel Dilbilim üzerine çalışmalar yapmış, *Yale Dilbilim Okulu* Tanımlayıcı Dilbilime yönelmiştir. *Kopenhag Dilbilim Okulu* ise dilbilimde glosematik anlayışı benimsemiştir. Sovyet dönemi dilbilim tarihinde ise yapısalcılık tek bir okul çerçevesinde ele alınmamıştır. Sovyet döneminde yapısalcılığın gelişmesi dönemin dilbilim dünyasında yapılan çalışmalardan çok daha sonra gerçekleşecektir.

Sovyet Döneminde dilbilimin gelişim sürecine bakıldığında ise dilbilimde Marksist-Leninist felsefenin temel alındığı belirtilebilir. Dönemin birçok çalışmasında dilbilimciler için Marksist-Leninist klasiklerin yöntemsel önemi açıklanır; V. N. Voloşinov tarafından *Marksizm ve Dil Felsefesi* (Marksizm i filosofiya yazıka, 1929), R. O. Şor tarafından *Dilbilim ve Materyalizm* (Yazıkovedenie i materializm, 1929-1931), *Marksist Dilbilim Yolunda* (Na putyah k marksistskoy lingvistike, 1931), E. D. Polivanov tarafından *Dil Üzerine Lenin ve Lenin'in Dili* (Lenin o yazıke i yazık lenina, 1936) adlı çalışmalar kaleme alınır. Tüm bu incelemelerin ortak özelliği Karl Marks'ın dilbilimin gelişimi üzerine yaptığı çalışmaların anlamını göstermektir (Koduhov, 2017:101).

Sovyet dilbilim tarihi, zengin olgusal materyalleri biriktirerek, dilbilimsel analiz tekniklerini geliştirerek dil teorisini zenginleştiren ve derinleştiren karmaşık ve çelişkili bir süreci kapsamaktadır (Koduhov, 2017: 99). Sovyet dilbilim teorisi büyük ölçüde Rusya'daki

öncül dilbilim geleneğini sürdürerek oluşturulur. Bu süreç özellikle A. A. Potebnya'nın semasiolojik ve dilbilgisi kavramlarıyla, Moskova Dilbilim Okulu'nun kurucusu F. F. Fortunatov'un çalışmalarıyla, Fortunatov'un dilbilim geleneğinin takipçileri olan Aleksandr Matveyeviç Peşkovski (1878-1933), Dimitriy Nikolayeviç Uşakov (1873-1942) ve Aleksey Aleksandroviç Şahmatov'un (1864-1920) çalışmalarıyla ilerler. İ. A. Boduen de Kurtene'nin ve dilbilimcinin takipçilerinden olan Vasiliy Alekseyeviç Bogoroditski (1857-1941), Yevgeniy Dimitriyeviç Polivanov (1891-1938) ve Lev Vladimiroviç Şerba'nın (1880-1944) da söz konusu sürece katkılarının olduğu görülmektedir.

20.yüzyılım 20'li yıllarında Sovyet Rusya'da dilbilimin gelişiminde Moskova ve Petrograd (Leningrad) Üniversiteleri temel role sahiptir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dönemin bilimsel faaliyetlerini yeniden düzenlemesi ile birlikte hem taşradaki hem de merkezdeki yükseköğretim kurumlarının dilbilim alanındaki önemi büyük ölçüde azalmıştır. Bu okullar yerine Moskova Devlet Üniversitesi bünyesinde eğitim enstitüleri oluşturulmuştur (Alpatov, 2005: 229). Böylelikle dilbilim başlı başına bir bilim dalı olarak eğitim enstitülerinde yer almıştır.

20. yüzyılım 30'lu yıllarında Sovyet Rusya'da bilim ve kültür alanında birçok değişiklik yaşanır. Dönemin dilbilimindeki pratik faaliyetler öncelikle SSCB'deki halkların yazılı dillerinin oluşturulması ve reforma tabii tutulması ile bağlantılıdır (Koduhov, 2017: 100). 1920 ve 1930 yılları arasında kapsayan on yıllık süreçte SSCB'ye bağlı on halk, edebi dillerinin oluşmasının yolunu açan ana dillerinde yazı hakkını elde ederler (Şulejkova, 2004: 284). Bu noktadan yola çıkarak dönemin dilbiliminde dilin toplumsal yanının ağırlıklı olduğu belirtilebilir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet dilbiliminin tek bir birleşik kuramı ortaya çıkarılmaya çalışılır. 1950 yılında Pravda Gazetesi'nde dilbilimin bağımsızlığı hakkında bir tartışma ortaya atılır. Stalin de bu tartışmaya katılarak *Marksizm ve Dilbilim Soruları* (Marksizm i voprosı yazıkoznaniye, 1950) adlı çalışmasıyla dilbilimin gelişimi üzerine katkı sağlar. Aynı yıl SSCB Bilimler Akademisi'nin dilbilim enstitüsü kurulur. Dilbilim çalışmaları çok daha sonuç odaklı ve evrensel hale gelir ve Sovyet biliminin dil alanındaki uluslararası otoritesi güçlenir (Koduhov, 2017: 108).

Dönemin tüm bu yaklaşımlarının yanı sıra dil öğrenimindeki yapısal ve matematiksel yöntemlere olan yaklaşımlar artar. Yapısalcılığın ve yapısal yöntemlerin konumunu belirlemede problemler ortaya atılır. Bir yandan yapısal dilbilime eleştiriler sürerken diğer yandan yapısalcılık SSCB'nin dilbilim tarihinde yeni bir dönem olarak belirlenir. 1960 yılından itibaren *Dilbilimde Yenilik* (Novoe v lingvistike) adlı derlemede yapısalcılık fikirlerinin ve yöntemlerinin yaygın hale getirildiği makaleler ve kitaplar yayımlanır (Alpatov, 2005: 200).

SONUÇ

Dilbilim tarihinin başlangıcında dilbilgisi çatısı altında toplanan dilbilim çalışmaları Rusya'da bu alanda yapılan çalışmaları etkilemiştir. Ancak bu çalışmalar, Rusya'da 19. yüzyılın başlangıcında ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yüzyılın başında dil mantıksal-dilbilgisel bir görüşle ele alınırken ilerleyen dönemlerde karşılaştırmalı tarihsel açıdan değerlendirilmiştir.

Dilbilim tarihinde Karşılaştırmalı-Tarihsel Dilbilim başlı başına bir yöntem olmadan önce Rusya'da bu alandaki ilk çalışmalar 18. yüzyılda M. V. Lomonosov tarafından yapılmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Rusya'da çağdaşları J. Grimm, R. C. Rask, F. Bopp ile beraber karşılaştırmalı-tarihsel yöntemin kurucusu kabul edilen Vostokov'un Rus ve Slav dilleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmayı amaçladığı çalışmaları bulunmaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da üniversitelere dilbilim kürsüleri kurulmuş ve ileride faaliyet gösterecek dilbilim okullarının kurucuları F. F. Fortunatov, İ. A. Boduen de Kurtene gibi Rus bilim insanları bu kürsülerde çalışmalar yapmışlardır. Yüzyılın 60 ve 80'li yıllarında dilbilim salt mantıksal ve doğalcı yönlerden değerlendirmelerin olduğu bir bilim dalı olmaktan çıkmış, dilin toplumsal yönü ve ruhbilimsel doğası üzerine çalışmalar yapılmıştır. Rusya'da söz konusu alanlarda F. İ. Buslaev, A. A. Potebnya gibi dilbilimciler faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yüzyılın sonlarında ise dilbilime dilin özünün yalnızca bireysel-ruhbilimsel ve doğalcı anlayışla yaklaşılmaması gerekliliğini savunan toplumbilimsel anlayış hâkim olmuştur. Rusya'da bu alanın temsilcileri İ. A. Boduen de Kurtene ve F. F. Fortunatov'dur. Aynı dönemde Neogrammatizm gibi diğer akımlardan

farklılıklar gösteren akımların varlığı da mevcuttur. Neogrammatizm, Moskova Dilbilim Okulu, Kazan Dilbilim Okulu ve İsviçre Dilbilim Okulunda faaliyet göstermiştir.

20. yüzyılda ise dilbilimin Yapısalcılık başlığı altında yapılan çalışmalarla ilerlediği görülmüştür. Bu dönem Sovyet dilbiliminde Marksist-Leninist felsefenin temel alındığı dönem olarak kabul edilebilir.

Rusya'da dilbilimin gelişim sürecine genel olarak bakıldığında bu sürecin diğer ülkelerde dil üzerine yapılan çalışmalarla aynı ekseninde ilerlediği görülür. Ancak Sovyet döneminde söz konusu ilerleyiş dönemin toplumsal koşullarıyla bağlantılı olarak dilbilimin genel gelişim çizgisinden ayrılır. Bu süreçte dilbilimde felsefi anlayış benimsenir. Dilbilimde kabul gören bu anlayışla birlikte diğer ülkelerde yapılan dilbilim çalışmalarında olduğu gibi dilin yapısına yönelen araştırmalar da yapılır. Görüldüğü üzere yaşanan süreçte Rusya'da dilbilimin hem bağımsız bir bilim olarak yerini aldığı hem de dilin incelenmesinde katkılar sağlayan isimlerin ortaya çıktığı açıktır.

KAYNAKLAR

ALPATOV, V. M. (2005), *İstoriya lingvistiçeskih uçenyi*, Moskva: Yazıkı Slavyanskoy kulturi.

AMİROVA, T. A., OLHOVİKOV, B. A., ROJDESTVENSKİ, YU. V. (2005), *İstoriya yazıkoznaniya*, Moskva: Akademiya.

BAĞLAN ÖZER, Z. (2004), *Rus Dilinin Gelişim Evreleri*, Ankara, Burgaz Yayınevi.

BAYRAV, S. (1998), *Filolojinin Oluşumu*, İstanbul: Multilingual.

BEREZİN, F. M. (1984), *İstoriya lingvistiçeskih uçenii*, Moskva, Vısşaya Şkola.

ÇEMODANOV, N. S. (2018), *Sravnitelnoe yazıkoznanie v Rossii*, Moskva: İzdadelstvo

FİLKOVA, P. (1976), *İstoriya russkogo literaturnogo yazıkı*, Sofiya: Nauka i İskusstvo.

FORTUNATOV, F. F. (2016), *Sravnitelnoe yazıkovedenie*, Moskva: Stereotip.

İMER, K., ÖZSOY, A. S., KOCAMAN, A. (2011), *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

İNANIR, E. (2008), *I. Petro ve II. Katerina'nın Kanatları Altında XVIII. Yüzyıl Rus Edebiyatı*, İstanbul, İskenderiye.

KODUHOV, V. İ. (2017), *Obşee yazıkoznaniye*, Moskva: Knijny Dom "Librokom".

KONİRAŞOV, N. A. (1979), *İstoriya lingvistiçeskih uçeniy*, Moskva, Prosveşenie.

LOMONOSOV, M. V. (1952), *Polnoe sobranie soçineniy*, Moskva: Akademiya Nauk SSCR.

POTEBNYA, A. A. (1968), *İz zapisok po russkoy grammatike; Ob izmenenii znaçeniya i zamenah suşestvitelnogo*, Moskva: Prosveşenie.

SAUSSURE, De. F. (1998), *Genel Dilbilim Dersleri*, Berke Vardar (Çev.). İstanbul: Multilingual.

ŞULEJKOVA, S. G. (2004), *İstoriya lingvistiçeskih uçeniy*, Moskva: Flinta Nauka.

ÜÇOK, N. (2004), *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, İstanbul: Multilingual.

VARDAR, B. (2001), *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, İstanbul, Multilingual.

VİNOGRADOV, V.V. (1978), *İstoriya russkih lingvistiçeskih uçeniy*, Moskva: Vışşaya Şkola.

VİNOKUR, G. O. (1991), *O yazıke, hudojestvennoy literaturı*, Moskva: Vışşaya Şkola.

VOLOŞİNA, O. A. (2014), Aleksandr Hristoforoviç Vostokov (1781-1864)-osnovatel sravnitelno-istoriçeskoj slavistiki, *Russkaya reç*, (5. sayı), 68-76.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.12>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 255-269

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ SOVYET PROPAGANDASINDA “TASS’IN PENCERELERİ” (OKNA TASS) OLGUSU

THE PHENOMENON OF “TASS WINDOWS” (OKNA TASS) IN THE SOVIET PROPAGANDA OF THE SECOND WORLD WAR

Abdullah Çağan ER*

ÖZ

Sovyet propagandasının şiddetinin en çok hissedildiği dönem İkinci Dünya Savaşı dönemidir. Bu dönemde Sovyet medyası ve sanat dünyası, tüm gücüyle halkı gönüllü olarak savaşmaya ve Nazi Almanyası'nın saldırılarına karşı direnmeye teşvik etmiştir. Bu propaganda çalışmaları arasında, “TASS’ın Pencereleeri” “Okna ‘Tass’” sanat ekibi, savaş sırasında büyük çaba göstererek günümüzde bile akıllarda kalmayı başarmıştır. Makalede, yetenekli yazarların ve ressamların gönüllülük esasında bir araya gelerek oluşturduğu “TASS’ın Pencereleeri” afiş serisinden bahsedilmektedir. Çalışmamızın amacı ise bu afiş serisinin arka planını, oluşum sürecini, sanatsal yöntemlerini açıklamak ve savaşın gidişatına damga vuran bu afişleri tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sovyet Propagandası, Propaganda Afişleri, TASS, “TASS’ın Pencereleeri”, Hitler.*

ABSTRACT

The period of the Second World War was the most drastic period on the behalf of Soviet propaganda. In this period, the Soviet media and the art world encouraged the people to fight voluntarily and to resist the attacks of

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ukrayna Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-mail: acaganerr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9515-6010, İstanbul, Türkiye.

Nazi Germany with all their might. Among these propaganda works, the "TASS Windows" "Okna 'Tass'" art team has managed to stay in mind even today by making great efforts during the war. The article mentions the "TASS Windows" poster series, created by talented writers and painters voluntarily. The aim of our study is to explain the background, formation process and artistic methods of this poster series and to introduce these posters that had a great impact on the course of the war.

Keywords: *Soviet Propaganda, Propaganda Posters, TASS, "TASS Windows", Hitler.*

GİRİŞ

Her devlet geçmişini, bugününü ve geleceğini kendine has bir biçimde yaratır. Bazı olayları ve insanları ulusal semboller seviyesine yükseltir ve tarihinin bazı noktalarını hafızalardan silmeye çalışır. Ancak Sovyetler Birliği, adeta "propaganda temelli" bir devlettir ve bu devletin propaganda tarihi hacimli ve çok yönlüdür. (Poçeptsov, 2015a). Devletin varlığının ilk yıllarından itibaren propaganda, ülkenin siyasi ve kamusal yaşamında dikkate değer bir rol oynamıştır (Voroşilova, 2013, s. 87). Sovyetler Birliği'nde eğitim reformlarının yanı sıra oluşturulmaya çalışılan yeni düzen ve sosyalist ideoloji propaganda aracılığıyla halka yansıtılmıştır (Poçeptsov, 2015b).

Sovyetler Birliği'nde propaganda, büyük ölçüde Marksizm-Leninizm ideolojisine dayanmaktaydı ve propaganda araçları bu ideolojiyi yaymakla mükellefti. Fakat propagandanın ideoloji ve yeni devlet düzeni fikrini yaymaktan başka amaçları da vardı. Yosif Stalin, Vladimir Lenin gibi kişiler propaganda aracılığıyla yüceltilmekte, gerçekler çarpıtılmakta, hatta birtakım kişilerin başarıları, başka devlet adamları tarafından üstlenilerek bu devlet adamları simgeleştirilmekteydi. Propaganda günlük yaşamda da her şeyi değiştirmişti. Özellikle Sovyetler Birliği gibi totaliter yapılı devletlerde, insanlar propaganda doğrultusunda yaşamaktaydı. Hayatlarındaki en önemli olaylar dahi propaganda kanalıyla halka yansıtılan, hükümetin kendileri için seçtiği sembolik olaylardı ve halk maddi eksikliklerin yerini bu "sanal" başarılarla doldurmaktaydı. (Poçeptsov, 2015b). Bu nedenle, propaganda, Sovyet halkının yaşamında önemli bir yere sahipti.

Sovyet hükümeti, düşüncelerini geniş kitlelere yayabilmek amacıyla film, edebiyat, müzik, medya ve resim gibi çeşitli araçlardan faydalanıyordu (Widdis 2013, s. 3). Ancak propagandanın bel kemiğini; muhatap üzerinde kapsamlı bir etki yaratmayı amaçlayan, sözlü ve görsel unsurları birleştiren karmaşık, kreolize metinler olarak sınıflandırılan propaganda afişleri oluşturuyordu (Voroşilova, 2013, s. 88). Bunun sebebi ise bu afişlerin, diğer propaganda araçlarına göre belli başlı avantajlara sahip olmasıydı. Afişler, bilginin kaynaktan sürekli olarak yayılmasını sağlıyordu. Afişlerin üzerinde yer alan bilgiler ve verilmek istenilen mesaj kısa ve netti. Ayrıca afişler göze de hitap ediyorlardı. Bu özellikler, görsel propagandanın güçlü bir duygusal yük taşımasını ve insanlar üzerinde daha büyük bir etki uyandırmasını mümkün kılmakta (Voytasik, 1981, s. 185) ve araştırmacılara göre bu durum, bilgi algısını %55 oranında arttırmaktadır (Voroşilova, 2013, s. 27).

İkinci Dünya Savaşı Sovyet Propagandasında “TASS’ın Pencereleri” (Okna TASS) Olgusu

“TASS’ın Pencereleri” (Okna Tass) İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı tarafından yayınlanan siyasi propaganda afişleridir. “TASS’ın Pencereleri” yalnızca afiş türünün hayranları tarafından değil, aynı zamanda tarihçiler tarafından da İkinci Dünya Savaşı’nın şiirsel ve sanatsal tarihi olarak adlandırılır. “TASS’ın Pencereleri” Sovyet askerlerinin kahramanlıklarından bahsetmiş, anavatan savunması çağrısı yapmış, Adolf Hitler ve müttefiklerini nükteli bir şekilde hicvetmiştir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde afiş türü, Rus İç Savaşı sırasındaki konumuna benzer biçimde altın çağını yaşamıştır. Devrimin ilk yıllarında ortaya çıkan afiş sanatının gelenekleri, İkinci Dünya Savaşı dönemi sanatçıları tarafından programlı bir biçimde sürdürülmüştür. "TASS’ın Pencereleri" ekibi savaşın ikinci gününde “ROSTA’nın Pencereleri¹” çatısı altında çalışan ve kendilerini Sovyet şairi Vladimir Vladimiroviç Mayakovski’nin halefleri olarak gören ve bu ünlü afişlerin geleneklerini yeniden canlandıran sanatçılar tarafından yaratılmıştır. “ROSTA’nın Pencereleri” afişleri “TASS’ın Pencereleri”

¹ Rus İç Savaşı sırasında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti’nin telgraf ajansı ROSTA tarafından yayınlanan propaganda afişlerinin genel adı. Kısaltması “Rusya Telgraf Ajansı” olan ROSTA, daha sonraları, diğer tüm Sovyet ülkelerinin telgraf ajansları gibi TASS’ın bünyesine dahil olmuştur.

ismiyle yeniden hayat bulmuştur. Bu nedenle iki seri de benzer isimler taşır (Graçyova, 2016).

Afiş 1. “Olacağı Bu”, TASS’ın Pencereleeri Sayı: 635

Çizim: Pavel Sokolov-Skalya

Dimitriy Moor, Mihail Çeremnih, Viktor Deni gibi politik hicvin geleneksel ustalarının bu çalışmalara aktif bir şekilde katılımı dikkat çekicidir. Nikolay Fyodoroviç Denisovskiy, toplamda 130'dan fazla ressamı ve 80 şairi bir ekipte bir araya getirerek “TASS’ın Pencereleeri”nin kalıcı baş editörü ve organizatörü unvanını almıştır. Ancak ana rolü, Kukrniksi², Viktor İvanov, Aleksey Kokorekin, Viktor Koretskiy, İrakliy Toidze, Pyotr Şuhmin ve Nikolay Radlov gibi yeni neslin ustaları üstlenmiştir. Afişlerde yer alan şiirler ve metinler ise genellikle İlya Erenburg, Vasiliy Lebedev-Kumaç, Samuil Marşak, Aleksandr Jarov ve Demyan Bedny gibi şair ve yazarlar tarafından yazılmıştır. Aynı zamanda merhum Vladimir Vladimiroviç Mayakovski’nin dizeleri de bu afişlerde kullanılmıştır. “TASS’ın Pencereleeri” afişleri tüm ülkeyi kasıp kavuran güçlü bir vatansever hareket olmuştur. Savaşın orduda her bir “pencerenin” yayınlanması, mühimmat ve askeri teçhizat tedariki kadar beklenir olmuştur (Sarabyanov, 1979, s. 373).

² M. Kupriyanov, P. Krilov ve N. Sokolov’un bir araya gelerek oluşturdukları ressam grubu

“TASS’ın Pencereleri”nin ilk afişi 27 Haziran 1941'de yayınlanmış, daha sonra ise afişler haftalık olarak yayınlanmaya başlanmıştır (Kolesnikova, 2016, s. 68). İlk afişin yayınlanmasının hemen ardından birçok gönüllü şabloncu atölyeye başvurmuş ve sanatçı grubu toplamda kırk kişiye yükselmiştir (Maslennikov, 2007, s. 9). Vatansever bir dürtüyle atölyede; heykeltıraşlar, çizerler, ressamalar, tiyatro sanatçıları, grafik sanatçıları ve sanat eleştirmenleri gibi çeşitli mesleklerden insanlar çalışmıştır (Kolesnikova, 2016, s. 68).

Afiş 2. “Faşist, Prut’a Doğru Yol Aldı...” TASS’ın Pencereleri Sayı: 1

Çizim: Mihail Çeremnih **Metin:** Litbrigadı

İlk afişi, hızlı bir şekilde, iki iş günü içinde, günde üç vardiya çalışarak tamamlayan ekip; afişin, 27 Haziran sabahının erken saatlerinde Moskova sokaklarında, fabrikalarda, büyük sanayi tesislerinde, tren istasyonlarında, kontrol noktalarında ve devletin kolektif çiftliklerinde (Sovhoz) sergilenmesini sağlamıştır. İlk “pencere” tüm halk üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Sayıları gitgide artan sanat ekibi toplamda 92 şabloncu, yapıştırıcı ve matbaacının desteğiyle ilk sekiz afişte 308 kopyaya ulaşmayı başarmışlardır (Maslennikov, 2007, s. 9).

“TASS’ın Pencereleri” sanatçıları daha ilk afişlerde Rus halkının Nazi Almanyası’na karşı mücadelesinde geçirdiği zorlu zamanları bir kez daha hatırlatmak için Rus halkının

“kahramanlıklarla” dolu geçmişini diriltmeye çalışmışlardır. Hatta bu afişlerden birinin adı “Rus Halkı”dır. Rus askerlerinin Peipus Gölü’nde Cermenlerle, Mamay ordularıyla, Prusya birlikleriyle ve Napolyon birlikleriyle savaşlarının resimleri tasvir edilmiştir. Bütün bu savaşlar Rus ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştır. Tarihi şahsiyetler ve büyük Rus komutanları (Aleksandr Nevskiy, Dimitriy Donskoy, Mihail Kutuzov, Aleksandr Suvorov) ve Puşkin, Lermontov, Griboyedov, Mayakovski gibi edebiyatçıların eserlerinden alıntılar bu afişlerde kullanılmıştır. Tarihi olgular hakkında resmedilen bu olaylara modern bir ses getirmeye çalışmışlardır (Kolesnikova, 2016, s. 69).

Afiş 3. “Novgorod Topraklarını Düşmandan Arındırılım”, TASS’ın Pencereleeri Sayı: 904

Çizim: Pavel Sokolov-Skalya **Metin:** Aleksandr Nevskiy

“TASS’ın Pencereleeri” atölyesi, Moskova’nın merkezinde, Kuznetskiy Most Caddesi’nde yer almıştır. İki odadan oluşan atölyenin havalandırması yoktur ve ısıtması yetersizdir. Sanatçılar, elektrik kesintisi nedeniyle geceleri, atölyenin kapısını kapalı tutmuşlardır. Şablon atölyesinde biriken aseton ve solvent kokuları nefes almayı zorlaştırmıştır. Ressam Mihail Solovyov’un belirttiği üzere insanlar soğuktan ve açlıktan

TOBİDER

bitkin düşmüş, hatta bilincini yitirenler olmuştur. Bazen cepheden, afişleri almaya gelen aracın yanında bir ambulans da gönderilmiştir. Cepheyle sürekli iletişim halinde kalmışlardır. Kuznetskiy'deki atölyenin önünde sürekli afişleri almaya gelen araçlar bulunmuştur. Aynı zamanda “TASS’ın Pencereleeri” sanatçıları da birliklerin konuşlandığı yerlere uğramış ve ön cephede doğaçlama sergiler düzenlemişlerdir (Kolesnikova, 2016, s. 71).

“TASS’ın Pencereleeri” editör kadrosu, özellikle Nazi Almanyası askerleri Moskova'ya yaklaştığında daha çok çalışmaya başlamıştır. Yazı işleri ekibinin yönetimi Kuybişev'e devredilmiş; Moskova'da şehri terk etmek istemeyen bir avuç sanatçı ve şair kalmıştır. Bunlar arasında atölyenin sanat yönetmeni Sokolov-Skalya da yer almıştır. 20 Ekim'den itibaren başkent, kuşatılmış bir şehir konumunda kalmıştır (Kolesnikova, 2016, s. 71). Tüm Moskovalıları ve cephedeki askerleri, yazı işleri bürosunun tehditkâr bir durumda bile sakince çalıştığına ikna etmek için, her "pencerenin" künyesine, tarih ve "Moskova" kelimesinin yazılmasına karar verilmiştir (Maslennikov, 2007, s. 17).

Afiş 4. “Ordumuzun Hücumu Sürüyor”, TASS’ın Pencereleeri Sayı: 603

Çizim: Mihail Solovyov **Metin:** Vasiliy Lebedev-Kumaç

Sıkı bir çalışmanın yaşandığı bu dönemde özellikle kısa sürede çıkması gereken afişlerin yapımından sorumlu olan Sokolov-Skalya’nın günlerce atölyeden ayrılamadığı bilinmektedir. Bu yoğun çalışma saatlerinin sonucunda art arda yeni baskılar yapılmış, Moskova’nın dört bir yanında Moskova’nın dört bir yanında “Gençler Moskova Arkamızda, Değil Mi?” (Rebyata, ne Moskva l’ za nami?), “Kızıl Başkentte Düşmana Yer Yok!” (Ne bit vragu v krasnoy stolitse!), “Düşmanın Yolunu Keseceğiz!” (Pregradim dorogu vragy!), “Moskova’yı Bırakmayacağız!” (Ne otdadim Moskvı!) ve “Tek Adım Dahi Geri Atmak Yok!” (Ni Şagu Nazad!) afişleri sergilenmiştir. “Anavatani” savunmaya çağıran yeni bir kahramansı “pencere” afiş türü oluşmuştur. Sadece Ekim ve Kasım aylarında yaklaşık iki yüz afiş yayınlanmıştır. Atölye personeli vardiya başına 12 saat çalışmıştır (Kolesnikova, 2016, s. 71).

Afiş 5. “Tek Adım Dahi Geri Atmak Yok!”, TASS’ın Pencereleeri Sayı: 574A

Çizim: Pyotr Şuhmin

“TASS’ın Pencereleeri” serisi baskı yoluyla değil, elle oluşturulan özel bir küçük tirajlı afiş türüdür (Sarabyanov, 1979, s. 373). Antifaşist, vatansever, destansı-kahramansı

içeriklerin bulunduğu bu afişler savaşın ilk günlerinden itibaren Kuznetskiy Most'taki "TASS'ın Pencereleeri" çalışma atölyesinin sergi vitrinine asılmıştır.

Afişler sanatçılar tarafından yapılmıştır ve tipografik yöntemlerle değil, şablonlar yardımıyla çoğaltılmıştır (Kolesnikova, 2016, s. 69). Afişlerin hazırlanmasında yağlı boya, sulu boya, tempera, grafik gibi birçok sanatsal teknik kullanılmıştır. "ROSTA'nın Pencereleeri"nde kullanılan resimsel tekniklerinin ve Rus baskısının geleneklerinin, hiciv keskinliği ve anlaşılabilirliği ile harmanlanması, geniş kitleleri etkilemek amacıyla tasarlanmıştır (Graçyova, 2016). Bu nedenle basılı afişlere kıyasla "TASS'ın Pencereleeri"nde kullanılan afişler daha renkli ve özgürdür.

Hiciv ve mizahi unsurların sıklıkla kullanıldığı "TASS'ın Pencereleeri" afişlerinin bir diğer özelliği ise hareketliliklerdir. Bu afişler, yaşanan bir olayın hemen arkasından tasarlanmış, işlenmiş ve dağıtılmıştır (Sarabyanov, 1979, s. 373). Yaşanan olaylara ivedilikle tepki veren sanatçılar, olayları akılda kalıcı propaganda formlarıyla yansıtmış, bu formlara uygun şiirsel metinler, (genelde Hitler'i, çevresini ve müttefiklerini hedef alan epigramlar) ekleyerek hazır hale getirmişlerdir (Graçyova, 2016).

Sanatçılar genellikle bir "aile düzeninde" çalışmışlar, bu nedenle ortaya organize ve herkesin katkı sağladığı bir iş çıkarmışlardır. Sovyet Enformasyon Bürosu'nun (Sovinformbyuro) mesajları radyoda yayınlanır yayınlanmaz, ressamalar hemen bir taslak çizmişler ve şairler, çoğu zaman ressamaların önünde şiir yazmışlardır. Bir afişin oluşturulması genelde 24 saat sürmüştür, çok acil durumlarda ise bir afişin 4 saat kadar kısa bir sürede tamamlandığı olmuştur. Stalingrad, Harkiv ve Kursk'un geri alınmasına adanmış afişler, kısa sürede oluşturulan afişlerden birkaçıdır (Kolesnikova, 2016, s. 70).

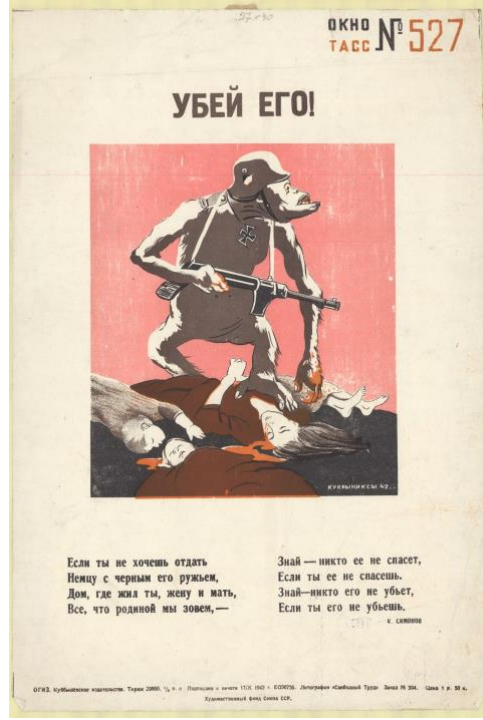

Afiş 6. “Harkiv Sovyeti!” TASS’ın Pencereleeri Sayı: 675

Çizim: Pavel Sokolov-Skalya **Metin:** Oleksandr Korniyçuk

Herhangi bir baskı tesisi olmadan, sanat ekibi her gün yeni bir “pencere” yayınlamayı başarmıştır. Aynı zamanda şunu da söylemek gerekir; günde yalnızca tek kopyalı bir afiş değil en zor koşullarda, Kuznetskiy Most'taki atölyede el yordamıyla şablonlanan birkaç yüz kopyadan oluşan bir tiraj yaratılmıştır. Önceleri birer nüsha ya da küçük tirajlı olarak basılan afişler zamanla tek seferde 1500 nüshaya kadar çıkmıştır. Bu nüshaların bir kısmı cepheye, bir kısmı da cephe arkasına dağıtılmıştır (Graçyova, 2016).

Afişlerde çoğu zaman süreli yayınlarda yayınlanmış metinler kullanılmıştır. Örneğin, Konstantin Simonov'un "Öldür Onu!" şiirinin yayınlanmasından kısa bir süre sonra elinde makineli tüfekle goril benzeri bir canavar şeklinde Nazi Almanyası askerinin, kadın ve çocukların cesetlerinin üzerinde yürüdüğü Kukrniksı afişi oluşturulmuştur.

Afiş 7.“Öldür Onu”, TASS’ın Pencereleeri Sayı: 527

Çizim: Kukrınıksı **Metin:** Konstantin Simonov

“TASS’ın Pencereleeri” afişleri savaş sırasında etkili bir ideolojik silah konumunu almıştır ve duygusal etkilerinin gücü açısından, Sovyet bestecisi Dmitri Şostakoviç’in kuşatma altındaki Leningrad’da sergilediği “Leningrad Senfonisi” (Leningradskaya simfoniya) ve Sovyet bestecisi Aleksandr Aleksandrov’un İkinci Dünya Savaşı’nın simgesel yapıtlarından biri haline gelen “Kutsal Savaş” (Svyaşçennaya Voyna) adlı eserleri gibi kahramansı eserlerle karşılaştırılmışlardır (Kolesnikova, 2016, s. 68). Bu afişlerle Nazi Almanyası askerleri ve Hitler, cılız, zayıf, güçsüz bir şekilde resmedilmiş, Sovyet halkının gözündeki dik duruşlu, kendinden emin Alman imajı yerilmeye gayret gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, Nazi Almanyası’nın işlediği savaş suçlarının halka gösterilmesi, Sovyetler Birliği askerlerinin savaşta morallerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Afişler, tankların ve savaş uçaklarının gövdeleri hariç her yere asılmıştır. Örneğin, Kukrınıksı’nın “Şeytani Başkomutanın Huzurunda” (Na priyome u besnovatogo glavnokomanduyuşçego) gibi afişleri, Nazi Almanyası askerlerini derinden etkilemiştir. Partizanlar, Nazi Almanyası askerlerini kışkırtma konusunda özel çaba göstermişlerdir. Bir

keresinde, Harkiv’de yerel Gestapo binasını, gece vakti “TASS’ın Pencereleeriyle” kaplamışlardır (Maslennikov, 2007, s. 57).

Afiş 8. “Şeytani Başkomutanın Huzurunda”, TASS’ın Pencereleeri Sayı: 899

Çizim: Kukrınıksı **Metin:** Osip Brik

Nazi Almanyası’na karşı psikolojik savaşta bu afişler o denli etki göstermiştir ki, Nazi Almanyası askerlerinin, Tula ve Vitebsk’te evlerin dışına yapıştırılan ve kötü hava şartları nedeniyle donan ve sökülmesi imkansızlaşan afişlere defalarca ateş ettikleri olmuştur. Nazi Almanyası’nın Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanı Paul Joseph Goebbels “Moskova’nın ele geçirilmesinden hemen sonra “TASS’ın Pencereleeri” bünyesinde çalışan herkesi “asmakla” tehdit etmiştir.

Kızıl Ordu'nun siyasi departmanı, en popüler “pencerelerin” küçük formatlı broşürlerini Almanca'ya çevrilen metinlerle birlikte yayınlamıştır. Bu broşürler partizanlar tarafından, Nazi Almanyası işgali altındaki bölgelere dağıtılmıştır. Broşürlerin, Alman askerleri ve subayları için teslim olma aracı olarak hizmet edebileceğini belirtmişlerdir (Kolesnikova, 2016, s. 72).

Afiş 9. “Kurtar!”, TASS’ın Pencereleri Sayı: 553

Çizim: Vitaliy Goryayev **Metin:** Samuil Marşak

Moskova'nın yaratıcı ressamlarının ve yazar örgütlerinin bu girişimi diğer şehirlerin kültür emekçileri için de bir örnek haline gelmiştir (Maslennikov, 2007, s. 10). Savaş boyunca ülkenin en büyük şehirlerinde ve birliğin diğer cumhuriyetlerinde “TASS’ın Pencereleri”ne benzer atölyeler oluşturulmuştur (Kolesnikova, 2016, s. 72). Aynı zamanda “TASS’ın Pencereleri” dünya çapında da bir üne kavuşmuş, savaş yıllarında Tahran,

Stockholm, Johannesburg, Londra, Washington, İstanbul gibi şehirlerde sergiler açılmıştır.
(Strunnikov, 2021)

Afiş 10. “Hitler Kaput.”, TASS’ın Pencereleri Sayı: 1241

Çizim: Mihail Çeremnih

SONUÇ

Sonuç olarak “TASS’ın Pencereleri” birçok uzmanın ve araştırmacının belirttiği gibi özgünlüğünün yanı sıra sanatçıların yetenekleri sayesinde de büyük başarı elde etmiştir. Ressamlar, Hitler’in görünüşündeki ve eylemlerindeki en karakteristik özellikleri karikatürist bir gerçeklikle aktarmayı başarmışlardır. Kullandıkları ilkel şablon tekniğini zaman içinde geliştirmişler, kısa zamanda binlerce kopyanın gereken yerlere ulaşmasını sağlamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında “TASS’ın Pencereleri” atölyesinden çıkan yüzlerce propaganda afişi cephedeki askerlere ve cephe gerisinde haber bekleyen halka moral verirken, aynı zamanda düşmanı demoralize etme misyonunu da başarıyla tamamlamıştır. Bu bilgilerden yola çıkarak “TASS’ın Pencereleri” afiş serisinin Sovyet propaganda tarihinin en başarılı örneklerinden biri olduğu görülmektedir.

TOBİDER

KAYNAKLAR

Anonim, *Okno TASS* 01.03.2022 tarihinde <http://www.domznaniy74.ru/anonces/?id=218> adresinden erişildi.

Gracıyova, S. M. (2016). "*Okna Tass*". *Bolşaya rossiyskaya entsiklopediya*: 01.03.2022 tarihinde https://bigenc.ru/fine_art/text/2687004 adresinden erişildi.

Kolesnikova, L. (2016). "*Okna Tass*"- *Orujiye Pobedi*. *Voyenno-İstoriçeskoj Jurnal*. 68-72.

Maslennikov, V. A. (2007). *Okna Tass 1941-1945*. Moskova: Kontakt-Kultura. 9-57.

Poçeptsov, G. (2015a). *Fenomen sovestkoj propagandı*. 28.02.2022 tarihinde <https://psyfactor.org/lib/propaganda36.htm> adresinden erişildi.

Poçeptsov, G. (2015b). *Paralleli i razliçiya mejdu propagandistkimi sistemami Germanii i SSSR*. 28.02.2022 tarihinde <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/13975/2015-08-16-parallely-y-razlychyya-mezhdu-propagandystskymy-systemamy-germany-y-sssr/> adresinden erişildi.

Sarabyanov, D. V. (1979). *İstoriya russkogo i sovetskogo iskusstvo*. Moskova: Vısşaya Şkola. 373.

Strunnikov, S. (2021). *Proyektu "Okna TASS" ispolnilos 80 let*. TASS Haber Ajansı 01.03.2022 tarihinde <https://tass.ru/obschestvo/11762279> adresinden erişildi.

Voroşilova, M. B. (2013). *Politiçeskiy kreolizovanniy teskt: klyuçi k proçiteniyu*. Yekaterinburg: UrGPU. 27-88.

Voytasik, L. (1981). *Psihologiya politiçeskoj propagandı*. Moskova: Progress. 185.

Widdis, E. (2003). *Visions of a new land: Soviet film from the revolution to the Second World War*. New Haven: Yale University Press. 3.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.13>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 270-290

İSİMDEN İSİM YAPAN –CI EKİNİN MORFO-SEMANTİK İŞLEVLERİ¹

MORPHO-SEMANTIC FUNCTIONS OF THE SUFFIX –CI MAKING NOUNS
FROM NOUNS

Çiçek VAROL*

ÖZ

-CI eki isimden isim yapan ekler arasında işlevselliği en yüksek eklerden biridir. –CI ekinin işlevleri, “bir görevi sürekli olarak yapan, ismin belirlediği işle ilgili kimse anlamı veren ve isimlerden, bir işi görev olarak almış kimse, sahiplik, bir görüşü, bir inancı, bir düşünceyi benimseme, meslek ve uğraşı anlamı katan, semt, mahalle, cadde, köy gibi yer adları, alışkanlıkları olan ya da bazı yiyecek ve içecekleri severek tüketen kişiler” gibi çeşitli anlamlar katan adlar türetmek olarak sıralanmaktadır. Ekler morfolojik ve morfo-semantik olarak incelendiğinde bunların ekin morfo-semantik işlevleri olduğu görülmektedir. Sıralanan morfo-semantik işlevler dışında ekin farklı morfo-semantik işlevleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmada morfolojik işlev ve morfo-semantik ayrımı amaçlanmıştır. Morfolojik işlev ve morfo-semantik işlev birbirleriyle bağlantılı olmalarına rağmen aralarında bazı farklar da vardır. Morfolojik işlev, dilbiriminin biçime yönelik, yapıyı belirleyen gramer işlevi; morfo-semantik işlev, dilbiriminin geldiği yerde anlama yönelik verdiği hizmet olarak tanımlanmaktadır.

Ekleri işlev başlığı altında değerlendirmek, hem ekin kullanım alanını sınırlandırmakta hem de yanlış türetmelere yol açmaktadır. Bununla beraber Türkçe öğretimde ve çeviri konusunda yanlışlıklara ve zorluklara sebep olmaktadır. Dilbilgisi kitaplarında eklerin biçimsel özellikleri ön

¹ Bu makale “Türkiye Türkçesinde İsim Türeten Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, E-mail: vrl.cck.02@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8513-0941, Uşak, Türkiye.

planda tutulmuş, kelimelere kattığı anlamlara yüzeysel olarak değinilmiş ve yeterince üzerinde durulmamıştır. Bu bağlamda çalışmada ekin morfo-semantik işlevlerinin önemi gösterilecektir.

Çalışmamızda Güncel Türkçe Sözlükten ve taranan eserler üzerinden –CI ekinin tespit edilen morfo-semantik işlevleri incelendi. İncelenen morfo-semantik işlev sayısı kullanım örneklerine göre artabilir ancak taranan eserlerde tespit edilen örneklere göre sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Morfolojik işlev, Morfo-semantik işlev, Yapım eki, Anlam.*

ABSTRACT

The suffix -CI is one of the suffixes with the highest degree of functionality among the suffixes that make noun from the noun. The functions of the –CI suffix are listed as performing a task continuously, “the person related to the job determined by the noun and the person who has taken as a job a duty from the nouns, ownership, adopting an opinion, a belief, a thought, profession and occupation, place names such as district, neighborhood, street, village, people who have habits or who like to consume certain foods and beverages”. When the affixes are examined morphologically and morpho-semantically, it is seen that they have morpho-semantic functions of the suffix. Apart from the listed morpho-semantic functions, it has also been observed that the suffix has different morpho-semantic functions.

In this study, it is aimed to distinguish between morphological function and morpho-semantic. Although morphological function and morpho-semantic function are related to each other, there are some differences between them. The morphological function is defined as the grammatical function of the language unit, which determines the form and structure; the morpho-semantic function is defined as the service that the language unit provides for meaning where it comes from.

Evaluating suffixes under the heading of function both limits the use of suffixes and leads to wrong derivations. The formal features of the suffixes are kept in the foreground, that them the meanings add to the words are mentioned superficially and not sufficiently emphasized in grammar books. In this context, the importance of the morpho-semantic functions of the suffix will be shown in the study.

In our study, the morpho-semantic functions of the words with –CI suffix were shown from the Güncel Türkçe Sözlük and the scanned works.

TOBİDER

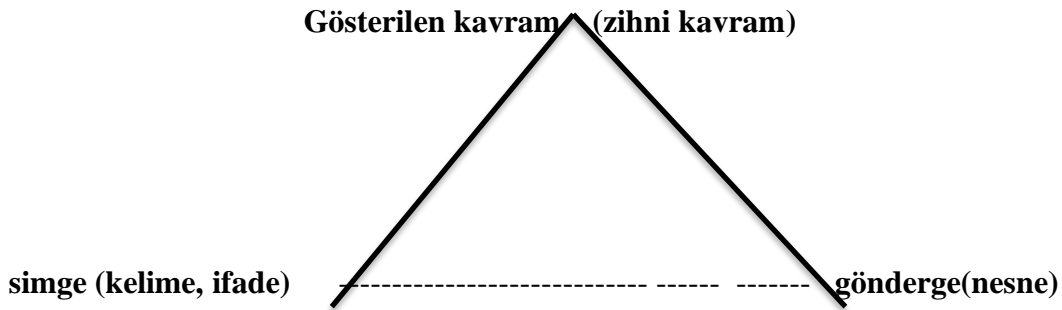
The number of examined morpho-semantic functions may increase according to the usage examples, but it is limited according to the examples found in the scanned works.

Keywords: *Morphological function, Morpho-semantic function, Derivative suffix, Meaning.*

GİRİŞ

Anlam konusu, dil incelemelerinde baştan beri ilgi çekmiştir. Ancak düzenli bir şekilde ele alınması çok yenidir. Eskiden köken bilgisi, felsefe, mantık ve yazın açısından ele alınan anlam, Saussure'ün göstergebilime duyduğu ilgi sonucu, 1920'lerde dilbilimin önemli inceleme alanlarından birini oluşturmaya başlamıştır (Kocaman, 1980:100).

Ogden ve Richards'ın *The Meaning of Meaning* (1946:11) adlı çalışması dilbilimcilere göre anlam olgusunu ele alan en önemli eserlerden birisidir. Bu çalışmada anlam tanımlarına yer verilmesinin yanı sıra Ogden ve Richards bir anlam üçgeni oluşturmuşlardır.

Bu üçgen Saussure'nin işaret teorisinde yer vermediği nesneye de yer vermektedir. Bu üçgende simgenin doğrudan doğruya nesneyi göstermediğini, nesneyi gösterilen kavramı aracılığıyla dolaylı olarak gösterdiğini iddia etmişlerdir. Simge ile gönderge arasında dolaylı bir ilişki olduğundan üçgende noktalı çizgilerle gösterilmiştir.

P. Guiraud (1999:7), anlambilimi, “dili anlam açısından inceleyen daldır. Dilbilimsel anlambilim, göstergenin içerik ya da gösterilen yanını ele alır, gösteren ile

gösterilen arasındaki ilişkileri, gösterilendeki değişim ve oynamalar, dilsel yapıların anlamsal yönden ortaya koyduğu çeşitli olguları vb. inceler.” şeklinde tanımlamaktadır. Guiraud, daha sonra semantik kelimesini etimolojisini şu şekilde açıklamaktadır: Semantik (Fransızca *semantique*) “sema” (gösterge) kökenli Yunanca *semaino* (şu ya da bu anlama gelmek, anlam aktarmak) sözcüğüne bağlanır. Başlangıçta “anlam”ın sıfatıdır, “anlamsal” demektir. Semantik bir değişim, anlamsal bir değişimdir; bir sözcüğün semantik değeri, o sözcüğün anlamıdır. Sonra sözcük sınırları aşılarak terim her türlü göstergeye uygulanır. Armalar bilimindeki ya da denizci bayraklarındaki renklerin semantik işlevinden, bir davranışın, bir çığığın, bildiri aktarmamızı, başkalarıyla bildirişmemizi sağlayan herhangi bir göstergenin semantik değerinden söz edilir. Kısacası, bir bildirişim göstergesinin anlamını, özellikle de sözcükleri ilgilendiren her şey semantik ya da anlamsaldır (1999:16).

Bu açıdan incelenmesi gerek bir diğer unsur da eklerdir. Çünkü ekler de anlama katkı sağlayan birer dil unsurlarıdır. Morfo-semantik için kaynaklarda mevcut bir tanım bulunmamaktadır. Ancak ekleri anlamsal yönden ele alan tanımlar incelenerek ve derlenerek bir tanım oluşturuldu. Eklerin eklendikleri kelimeye verdiği anlamı inceleyen anlambilimin alt kolu olarak morfo-semantik tanımı kullanıldı.

Türetim büyük ölçüde anlamsal kategoriyi ifade etmektedir. Booij (2006), Bybee’den hareketle anlamsal ilgililiği birinci sözcüğün anlamıyla yakından ilgili olması şeklinde verir. Fakat böyle anlamsal bir ilgililik çekim kategorilerinde görülmez. Anlamsal ilgiden dolayı türetim ekleri kelime köküne daha yakındır. Ayrıca eklerin kalıplaşarak yeni anlamlar oluşturması onların sözcüklerde birer madde başı olmalarını gerekli kılmıştır.

Türetme genellikle sözcük anlamında veya belirli bir kelimenin sözcük kategorisinde bir değişikliğe neden olur, çekim yapmaz ve çekim morfolojisinin uygulaması ya da uygulanmaması genellikle sözdizimsel bağlama dayanır, örneğin, isim tekil mi çoğul mu? Ancak türevsel morfoloji bunu yapmaz. Türetim, konuşmacının zihinsel sözlüğünde depolanabilecek veya depolanmayabilecek karmaşık sözlükler oluşturur. Bu karmaşık sözcükler, “köpek” gibi basit işaretlerin aksine morfolojik iç yapıya sahiptir. Onlar daha karmaşık sözcüklere sebep olmak değil, daha fazla türetim yapmaya hizmet ederler. Türetilmiş sözcükler, zihinsel sözlükte saklanmalıdır. Türev ekleri, çekim eklerine göre kök ve gövdeye daha yakın olma eğilimindedir (Aronoff ve Fudeman, 2011).

Bu makalede de –CI ekinin kelimeye kattığı anlam yükleri incelenmiştir. Eklerin anlamı gramer kitaplarında işlev başlığı altında ele alınmıştır. Ancak eklerin biçimsel ve anlamsal işlev olmak üzere iki başlıkta incelenmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Dolayısıyla incelemeye geçmeden önce konunun daha iyi özümsemesi adına işlev ve anlam konusu hakkında bilgi vermeye çalıştık.

İşlev ve Anlam:

İşlev, dilin, sözcenin, bir dil biriminin kullanılma amacı; söylem, metin ya da tümcede dil birimlerinin görevleri ya da gördükleri işler (İmer vd. 2011:161). Dilin, dil birimlerinin dış dünya, düşünce, konuşan bireyler, vb. açısından yerine getirdiği, üstlendiği iş; dilin, dil birimlerinin belli bir amaçla kullanılışı (Vardar, 2002:122).

Anlam, bir dil biriminin ilettiği kavram, tasarım, düşünce (İmer vd. 2011:25). Kelimenin söz içindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak zihnimizde yarattığı kavramlardan her biridir (Korkmaz, 1992:8). Dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içeriktir. Anlamı, dil içi bağıntıların yanı sıra bağlam ve durum belirler (Vardar, 2002:18).

Tanımlardan görüleceği üzere işlev ve anlam birbirine bağlantılı ancak aynı değildir. İşlev görevi yerine getirirken; anlam, bu görev sonucu zihinde oluşan üründür. Bu yüzden her ekin morfolojik ve semantik işlevi farklıdır.

Görevsel işlev: Dilbiriminin biçime yönelik, yapıyı belirleyen gramer işlevi.

Anlamsal işlev: Dilbiriminin geldiği yerde anlama yönelik verdiği hizmet (Üstünova, 2004:4).

Bu bağlamda Boz (2012)'un "Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi" adlı çalışması örnek gösterilebilir. Bu çalışmada ekleri, biçimsel ve anlamsal işlev olarak üzere iki boyutta ele alıp incelemiştir.

Zülfikar, "–agan (-ağan), –egen (-eğen) Ekinin Türkçedeki İşlevi" adlı makalesinde eklerin üzerinde yeterince durulmadığını, anlamsal özelliklerinin göz ardı edildiğini ifade etmektedir. Yapım eklerinin eklendikleri kelimelere kattıkları anlam incelikleri, yabancı kelime ve terimlere karşılıklar bulmak açısından önem arz ettiğini ancak gramer yazarlarının

birbirlerini tekrar ettiğini, birer örnek vermekle yetindiğini vurgulamıştır. Türkçe eklerin bağımsız birer konu olarak ele alınıp işlenmesi Türk dil bilimcileri arasında pek yaygın değildir. Türk dili ile ilgili çalışmalar bizde genel olarak iki koldan yürür. Bunlardan biri tarihi dönemlere ait Türkçe metinlerin gün ışığına çıkarılması, belli bir plan içinde incelenmesi, ikincisi ise Anadolu ağızlarından derlenmiş metinlerin yazıya dökülüp değerlendirmesi. Dikkat edilirse bu çalışmalar daha önce kullanılmış bir yöntem ve plan içinde yapılır. Bu durumda da birçok incelikler, özellikler gözden kaçır. Çoğu Türk Dil Kurumu yayınları içinde çıkmış olan bu ağız araştırmalarına bakıldığında kullanılan yöntem ve yapılan tasnif, konu başlıkları aşağı yukarı birbirinin benzer. Kalıplaşmış ve alışılmış bir düzenleme içinde, metinlerde geçen pek çok ilgi çekici özellik dikkatlerden kaçır. Eklerin tasnif yeterli görülür, nitelikleri işlevleri, kelimeye kattığı anlamlar üzerinde durulmaz, örnekler verilmez (2010:44-45).

-II eki üzerinden açıklayacak olursak, bazı durumlarda bu ekin yapım eki görevi üstlenmediği söylenmektedir.² Oysa ekin morfo-semantik işlevleri göz önünde bulundurulup tahlil edilse farklı bir kavram yarattığı görülür. Örneğin; “ekşili” kelimesinde, -II ekinin burada geçici vasıf ismi yaptığı ve yapım eki görevinde olmadığı söylenmektedir. “ekşi” kelimesi, “Sirke veya limon tadında olan” şeklinde tanımlanmaktadır. “ekşili” kelimesi, içinde ekşi bulunan anlamı vermekle birlikte aynı herhangi bir meyveyi, yemeği gösterdiği için farklı bir kavramı da işaret etmektedir.

Eklerin morfo-semantik işlevleri Türkçe öğretimi ve çeviri konusunda da dikkat çekmektedir. İşcan (2007), “İşlevsel Dil Bilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri” adlı makalesinde anlamsal işlevin Türkçe öğretimindeki yeri üzerinde durmuştur. İşlevsel dil bilgisi, gerek anlambirimlerin gerek biçimbirimlerin, gerekse sesbirimlerin anlamsal değerlerine inerek dildeki fonksiyonlarını belirler. Bundan dolayı dil öğretiminde dil bilgisinin işlevsel yönünü ön plana çıkaran metotların kullanılması, özellikle Türkçe dil bilgisi öğretiminde sağlıklı ve kalıcı sonuçlara ulaşılacağı görüşünü savunmaktadır.

Üstünova (2004), “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz” adlı makalesinde, dil birimlerinin görevsel işlev ve anlamsal işlev olmak üzere iki başlıkta incelenmesi gerektiğini

² Detaylı bilgi için bakınız: Korkmaz, Zeynep. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi. Ankara:TDK Yay.; Banguoğlu, Tahsin. (2011). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yay. ; Baydar, Turgut. (2018). “-II Eki Üzerine”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18/2, Kış, s. 535-541.

belirtmektedir. Ekler de, bu açıdan ele alınmalı, bulunduğu yerdeki iki işlevi de açıkça ortaya konmalıdır. Geleneksel dil bilgisi daha çok biçime önem verdiği için dil incelemelerinde sıklıkla eklerin biçimsel işlevleri üzerinde durulur, anlamsal işlevlerinin pek ön plana çıkarılmadığını ifade eder.

Dilaçar (1971), “*Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi*” adlı makalesinde, eklerin anlamları üzerine durmanın öneminden bahsetmektedir. Her ekin şekil değişmediği için aynı görevi yüklediğini düşünmenin dilin kuruluş ve işleme ilkelerine aykırı bir yola sapmak olduğunu vurgulamaktadır. Buna örnek olarak –CI ekini vermektedir. *Duvarcı* da yapanı, *sucu* da satanı, *arabacı* da süreni, *çöpçü* de toplayanı vs. gibi örneklerle anlam değişikliğini göstermektedir. Daha sonra eğer şekle bağlı kalınsaydı, sucunun su sattığı gibi, duvarcının duvar, arabacının araba, çöpçünün çöp satmasını kabul etmek gerekeceğini ve bu yüzden şekle bağlı kalmayıp görevleri ön plana çıkarmayı ifade etmektedir.

Ekleri bu açıdan değerlendirdiğimizde morfolojik ve morfo-semantik işlev olarak incelenmelidir. Morfolojik işlev ve morfo-semantik işlev arasında bir ilişki vardır. Değer biçilen (soyut, somut, canlı, cansız vs.) bir şey aynı zamanda anlamlı olmaktadır. Ancak morfolojik işlev, anlama göre daha sınırlı bir kavramdır. Açıklamalardan da görüleceği üzere morfolojik işlev dilbilgisel görevi yerine getirirken, morfo-semantik işlev anlamsal görevleri yerine getirir ve farklı farklı anlamlar yaratabilmektedir. Morfo-semantik işlev, kelimenin gerçek anlamı olabileceği gibi, cümle içerisinde kazandığı yan anlamları da olabilir. Bu yüzden morfolojik işlev sınırlı ve belli, anlam geniş ve muğlaktır.

-CI Eki:

-CI eki, eklendiği kelimenin hem türünü değiştirir hem de yeni bir sözlüksel birime dönüştürebilir. Bu durumda ek, yeni bir sözlüksel kavramı karşıladığı için isimden isim yapma eki olur (Karaca, 2013:62). Kullanılış sahası çok geniş, işleklik derecesi çok yüksek bir ektir. Eski Türkçede ekin yalnız –cı, –çi şekilleri vardır. –c’li şekilleri olmadığı gibi yuvarlak vokalli şekilleri olmamaktadır. –cı, –çi ekinin konsonant bakımından olduğu gibi vokal bakımından da çok şekilliliği sonradan ortaya çıkmıştır. Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinin ilk devirlerinde yalnız düz vokalleri kullanılmıştır.

Yuvarlak vokalli şekiller Osmanlı Türkçesinin son devirlerinde ortaya çıkmıştır (Ergin, 2004: 157-159).

Bu ek genellikle meslek isim ve sıfatları yaptığı için sıfatlardan isim yapmaya pek uygun değildir. Türkçe çalışmaları sırasında Farsça ve Arapça kökenli birkaç ekin atılmasında bu ekten yararlanılmıştır.

Farsça –dar eki için: *emektar= emekçi, kindar= kinci* vb.

–kâr, -ger ekleri için: *bestekâr= besteci, sahtekâr= sahteci, kimyager= kimyacı* vb.

Arapça –î nispet eki için: *hesabî= hesapçı, kemanî= kemancı* vb.(Vural ve Böler, 2012:158; Korkmaz, 2009: 41-42)

Bu ek, belirli bir etkinlikle meşgul olan ve belirli bir durumla ilgili bulunan kişileri, alışkanlıkları olan ya da bazı yiyecek ve içecekleri severek tüketen kişileri, kelime kök ya da gövdelerinin belirttiği bir görevi sürekli olarak yapan, sahiplik, bir görüşü, bir inancı, bir düşünceyi benimsemiş, yalnız başına veya –lar çokluk eki ile genişletilmiş olarak, eklendiği isme meslek ve uğraş anlamı katan, semt, mahalle, cadde, köy gibi yer adları anlamlarında kelimeler türetmektedir (Yıldız; Uzdu Yıldız; Günay, 2014:47-48; Korkmaz, 2009: 41-42; Ergin, 2004: 157; Banguoğlu, 2011:162-163; Gencan, 1979:200).

-CI Ekinin Morfo-Semantik İşlevleri:

-CI eki, isimden isim türeten ekler arasında hem işlevselliği hem de morfo-semantik işlevleri çok olan eklerden biridir. Ele alınan morfo-semantik işlevlerin sayısı kullanım örneklerine göre elbette daha fazladır ancak taranan eserlerden hareketle incelenen –CI ekli kelimelerde tespit edilen morfo-semantik işlev gösterilecektir. Bu amaçla ilk önce aşağıda cümle düzeyinde “*yalancı, yabancı, elçi*” kelimeleri üzerinden morfolojik işlev ve morfo-semantik işlev ayırımına değinerek gösterilmiştir. Daha sonra –CI ekinin morfo-semantik işlevleri başlıklar halinde sıralanmıştır.

“*Yalancı herifler. Boş yere yarım bırakıp gittiler işi.*” (T:34)

-CI ekinin bu cümlede morfolojik işlevi, isimden sıfat türetmek ve önündeki ismi nitelendirmeye yardımcı olmaktır. Morfo-semantik işlevi ise, “ kök ifadeyi alışkanlık haline getiren kişi” anlamı vermektir.

“Bu mektepte hem *yabancı elçilerin* çocukları, hem de Devlet-i Aliyye'nin önde gelen devletlularının çocukları okuyacaktı.” (AN: 24)

Yabancı kelimesindeki –CI ekinin morfolojik işlevi, yapım eki kategorisinde isimden sıfat türetmek; morfo-semantik işlevi ise, “kök ifadeyi yapan kimse” anlamı vermektir.

Elçi kelimesinde ise, morfolojik işlev, yapım eki, isimden isim türetmek; morfo-semantik işlev ise, “kök ifadedeki görevi yerine getiren kimse” anlamı vermektedir.

1. Meslek Anlamı:

1.1. Kök İfadedeki Nesneye/ Ürüne Göre:

Kök anlamdaki nesneyi satan kimse anlamında:

Ekin bu anlam grubunda morfolojik işlevi, çoğunlukla isim ve söz dizimdeki konumuna göre bazen de sıfat türetir.

Baloncu bile durdurup...(MM:37)

Baharatçı (Baharat alım satımıyla uğraşan kimse), *baloncu* (Balon satan kimse), *balıkçı* (Balık tutan veya satan kimse), *dondurmacı* (Dondurma yapan veya satan kimse), *çekirdekçi* (çekirdek satan kimse), *çerezci* (Çerez satan kimse), *çiçekçi*, *hamburgerci*, *limoncu*, *simitçi* vb.

Kök anlamdaki ürünü veya farklı ürünü yapan, üreten kimse:

Bu anlam grubunda ekin morfolojik işlevi, isimden isim veya sıfat türetmektir.

“*Helvacının* yaptığı kâğıt helvaları herkes çok beğendi.”

Altıncı (altın alıp satan, üreten kimse), *dönerci* (Döner yapıp satan kimse), *ekmekçi* (Ekmek yapan veya satan kimse), *helvacı* (Helva yapan veya satan kimse), *kebabçı* (Kebab yapıp satan kimse), *pastacı* vb.

Bazı kelimeler üretici ve satıcı anlamını birlikte taşımaktadır. Bu gibi durumlarda söz dizimden hareketle hangi anlamı ifade ettiği çıkarılır. “*Fırıncı hamurunu yoğurdu*” cümlesinde üretici anlamını ifade ederken; “*Fırıncıdan ekmek aldım*” cümlesinde satıcı anlamını ifade etmektedir.

Kök anlama göre tamir eden, usta kimse:

Bu anlam grubunda, morfolojik işlevi, isim ve sıfat türetmektedir. Söz dizimdeki yerine göre aynı anlamda hem isim hem de sıfat yapabilir.

...komşu *elektrikçi* Efe. (MM:488)

Ayakkabıcı (Ayakkabı yapan veya satan kimse), *elektrikçi* (Elektrik işleri yapan usta), *kalaycı* (Kap kalaylayan kimse), *kaleriferci* (Kalerifer döşeyen veya onaran kimse), *lastikçi*, *muslukçu*, *saatçi*, *sucu* (su işleri ile uğraşan, tamir eden), *tamirci*, *televizyoncu* vb.

Yiyecek ve içecek isimlerinden meslek adı:

Morfo-semantic işlevi, yiyecek ve içecek isimlerine bağlı meslek adı olan gruplarda, morfolojik işlev, isimden isim ve sıfat türetmektedir. Bu gruptaki meslek anlamı taşıyan örnekler aynı zamanda 1. ve 2. maddelerde açıklanan meslek gruplarının içerisine girmektedir ancak her üretici veya satıcı anlamı taşıyan meslek grupları yiyecek veya içecek adlarından oluşmadığı için ayrı bir başlık altında incelendi.

“...yeni bir uyarlaması olduğunu söylediği *Simitçi* Teyze adlı filmi seyrettik.” (MM: 293)

Ayranıcı (Ayran yapan veya satan kimse), *çaycı* (Çay demleyip satan kimse), *çiğköfteci* (Çiğ köfte yapan veya satan kimse), *dondurmacı* (Dondurma yapan veya satan kimse), *ekmekçi*, *fıstıkçı* (Fıstık yetiştiren veya satan kimse), *gazozcu*, *karpuzcu*, *simitçi* vb.

Taşıt isimlerinden meslek adı:

Bu anlam grubunda da ekin morfolojik işlevi, isimden hem isim hem de sıfat türetmektedir.

“*Arabacı değnek vurur düveye*” (Ş:81)

Arabacı (Arabayı süren kimse), *bisikletçi* (Bisiklet sporu yapan kimse), *dolmuşçu* (Dolmuş işleten kimse), *faytoncu* (Fayton süren kimse), *gemici*, *kamyoncu*, *motorcu*, *otobüsçü* vb.

1.2. Yapılış Biçimine Göre:**Kök ifadeden hareketle icra ederek meslek edinen kimse:**

Ek, bu anlamda da hem isim hem de sıfat türetmektedir.

“...*Bodrum'a yerleşip, tiyatrocü genç bir kızla...*” (İYS:19)

Destancı (Destan yazan veya anlatan kimse), *hikâyeci*, *inşaatçı*, *manici* (Mâni söyleyen kimse), *masalcı* (Masal anlatan, yazan veya okuyan kimse), *oyuncu* (Sinema, perde veya bir gösteride rol alan sanatçı), *sinemacı*, *şarkıcı*, *tiyatrocü*, *türküçü* vb.

İşin eğitimini alarak meslek edinme:

Ekin morfolojik işlevi, hem isim hem de sıfat türetmektedir.

“*Üç saniye sonra çekilen fotoğrafta arkada gözükten bankacı beyefendinin...*” (MM:140)

Bankacı (Bankacılık işlemleri ile uğraşan veya bankada görevli kimse), *coğrafyacı* (Coğrafya öğretmeni), *edebiyatçı* (Edebiyat öğretmeni), *fizikçi*, *matematikçi*, *muhasebeci* (Bir kurum, kuruluş vb.nin hesap işleriyle uğraşan kimse), *tarihçi* vb.

Toplama veya dağıtmaya bağlı olarak meslek edinme:

Morfolojik işlev, hem isim hem de sıfat türetmektir.

“...ya *çöpçüye, eskiciye* verildiğini Hıfzı Bey...” (MM:555)

Çöpçü (Evlerden çöpleri toplayan veya sokakları süpüren temizlik işçisi), *eskici* (Her türlü eski eşya alım satımıyla uğraşan kimse), *hurdacı* (Hurda alıp satan kimse), *kargocu* (Kargo işiyle uğraşan kimse), *nakliyatçı* (Taşıma işleri yapan kimse, taşımacı), *nakliyecisi* vb.

Müzik aletlerine bağlı olarak meslek adı:

Bu anlamda morfolojik işlev, isimden isim ve sıfat türetmektedir.

“Öfkeyle: “*Piyanocu mu?*” dedi.” (E:309)

Çalgıcı (Çalgı çalmayı kendine meslek edinmiş kimse), *darbukacı* (Darbuka çalan kimse), *davulcu* (Davul çalan kimse), *kemanacı* (Keman yapan veya çalan kimse), *kemençeci* (Kemençe çalan veya yapan kimse), *orkestracı*, *piyanocu*, *sazcı*, *zurnacı* vb.

Kök ile ilgili işle uğraşan ve bunun sonucunda meslek haline getiren kimse:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektedir.

“*Siyasetçinin maskesi düştü.*” (BİS:144)

Anketçi (Anket yapan kimse), *araştırmacı* (Araştırma yapan, inceleyen kimse), *belgeselci*, *falcı* (Fala bakmayı kendine geçim yolu yapan kimse), *hamamcı*, *karikatürcü*, *masajcı*, *politikacı* (Politika ile uğraşan kimse), *siyasetçi* vb.

1.3. Terim Adlarına Bağlı Meslek Adı:

Spor terimlerine bağlı meslek adı:

Bu grupta ekin morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektedir.

“...*sporcuların, müzikçilerin, felsefecilerin olduğu bir ortam...*” (BİS:213)

Basketbolcu (Basketbol oyuncusu, basketçi), *futbolcu* (Futbol oynayan kimse), *jimnastikçi* (Jimnastik yapan sporcu), *koşucu*, *maratoncu*, *paraşütçü*, *sporcu* (Sporla uğraşan kimse), *voleybolcu* vb.

1.4. Yere Göre:

Belli bir işletmeye bağlı olarak meslek edinme:

Ekin morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

“Hiçbir zaman pastanede-**muhallebicide** kızla buluşup...” (T:447)

Büfeci (Büfe işleten kimse), *galerici* (Galeri işleten kimse), *kahveci* (Kahve işleten veya kahve pişirip satan kimse), *kırtasiyeci*, *lokantacı* (Lokanta işleten kimse), *otelci* (Otel işleten kimse), *pastaneci*, *tuhafiyeci*, *züccaciyeci* vb.

1.5. Süreye Göre:

Belirli bir zaman aralığında çalışan/ücret alan kimse:

Ekin morfolojik işlevi, isim ve sıfatlardan yine isim ve sıfat türetmektir.

...**gündelikçi** olarak dikişe gittiğini... (MM:491)

Akşamcı (Çalışmalarını daha yoğun olarak akşam saatlerinde yapan kimse), *aylıkçı* (Aylıkla çalışan kimse), *haftalıkçı* (Ücretini haftadan haftaya alan kimse), *hizmetçi* (Belli bir ücretle ev işlerini yapmak için tutulan kadın), *günlükçü*, *gündelikçi* (Gündelikle çalışan kimse), *gündüzcü*, *sabahçı*, *vardiyacı* vb.

2. Huy anlamında:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektir.

“Bilirsin ne kadar **inatçı** olduğumu.” (MM:513)

Dalavereci (Çıkarı için hileye başvuran kimse), *dalgacı* (Alay eden (kimse)), *fesatçı*, *inatçı* (Ayak direyen, inat eden), *isyancı*, *kavgacı* (Kavga etmeyi seven, kavga çıkararak kimse), *kinici*, *mızıkçı*, *şakacı*, *şikâyetçi*, *taklitçi*, *yalancı* (Yalan söylemeyi huy edinmiş olan kimse) vb.

3. Yiyecek ve içeceğe bağımlılık:

Ekin morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

“...**çaycı** olduğundan elinde sürekli bir bardak...” (SÖ:204)

Balıkçı, çaycı (Çay içmeye düşkün, çay tiryakisi), *etçi, kahveci, rakıcı* (Rakı içen kimse), *şarapçı, tatlıcı* vb.

4. Davranış:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektir.

...*bir serçenin aceleci* gagası... (MM:54)

Aceleci (Tez iş gören, çabuk davranan, canı tez), *faydacı, nasihatçi* (Öğüt veren kimse), *plançı* (Plan hazırlayan veya yapan kimse), *tahrikçi* (Tahrik eden kimse), *tartışmacı, velveleci, vırvırcı* (Can sıkacak kadar çok konuşan kimse), *vurguncu, yağmacı, yararçı* vb.

5. Bir ideolojiye bağlı olma:

Ekin bu grupta da morfolojik işlevi, isimden hem isim hem sıfat türetmektedir.

...*milliyetçi* çeteler ile *solcu* militanların... (MM:217)

Atatürkçü (Atatürkçülük yanlısı, Kemalist), *devrimci* (Devrim yapan veya devrime bağlı olan kimse, ihtilalci), *ihtilalci, milliyetçi* (Milliyet ilkesini benimseyen), *sağcı, solcu, ülkücü* vb.

6. Bir dine bağlı olma:

Morfolojik işlev, söz dizimdeki yerine göre aynı anlamda isimden isim ve sıfat türetmektir.

“Şimdilerde **İslamcı** bir partiden...” (MM:581)

Budizmcı, İslamcı (Müslümanlığın esaslarını sadece dinî hayatta değil, hukuksal, ekonomik ve siyasal düzenlemelerde de geçerli kılmak isteyen), *Manici* (Maniciliği benimseyen) vb.

7. Bir fikir akımına bağlı olma:

Morfolojik işlevi, cümle içindeki kullanımına göre isimden isim ve sıfat türetmektir. Her iki sözcük türünde de bağlı olma, taraf tutma, yanlısı olma anlamı vermektedir.

"Bu sefer de **Garpçılara** hesap vermeye mecbur olacaktı."

Ademci (Âdemcilik yanlısı olan), *Aristocu*, *Aritotalleşçi* (Aristotelesçilik yanlısı olan, *Aristocu*), *batıcı* (Batı kültür ve medeniyetinden yana olan), *garpçı*, *Tanzimatçı* (Tanzimat yanlısı kimse), *yenici* vb.

8. Üst kademelerdeki kişilere bağlı olma:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektir. Genelde özel isimlere –CI eki getirilerek yapılmaktadır.

"Her şey hazırlanmış, ama **kralcılarının** hevesi yarıda kalmış." (GK: 9)

Erbakancı, İnönücü, kralcı, padişahçı vb.

9. Kök ifadedeki düşüncüyü benimseme:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektir.

"Fakat onunla **mantıkçı** değil çene yarışıyla konuşmalı." (KYİ:217)

Akılcı (Akılcılıktan yana olan, usçu, rasyonalist (kimse)), *gelecekçi* (Gelecekçilik yanlısı olan, fütürist), *gelenekçi*, *maddeci* (Maddecilikten yana olan kimse, özdekçi, materyalist), *mandacı*, *mantıkçı* (Kesin ve sağlam bir yöneme göre akıl yürüten kimse), *nesnelci*, *reformcu* vb.

10. Kök ifadeye göre düşkünlük gösterme/ Aşırılık:

Morfolojik işlevi, isimden isim türetmektedir.

“...sürekli geçtiği **kahvecilerin, tavlacıların oturduğu sokaktan...**” (E:98)

Anneci, ablacı, babacı (Babacılık yanlısı olan), *benci* (Kendini beğenen, kendini her konuda üstün gören), *içkici, kahveci, kumarcı, tavlacı, uykucu* vb.

11. Belirli bir etkinlikle meşgul olma:

Morfolojik işlevi, isimden isim türetmektedir.

...güzellik yarışması **katılımcıları dışında...** (MM:70)

İzleyici, katılımcı (Herhangi bir etkinliğe katılan kimse), *konferansçı, konuşmacı, seyirci* (İzlemek, eğlenmek için bakan kimse, izleyici), *piknikçi, yarışmacı* (Bir yarışmaya katılan kimse) vb.

12. Kök anlama göre belirtilen görevi üstlenme:

Morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

“*Kapısının önüne de iki **nöbetçi** bırak.*” (VYS: 64)

Dünürcü (Kız istemeye giden kimse, görücü), *elçi* (Bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse), *emanetçi* (Bir görevi geçici olarak üstlenen), *hizmetçi, izleyici, nöbetçi* (Nöbet bekleyen, nöbet sırası kendisinde olan kimse), *yolcu, ziyaretçi* vb.

13. Bir iş için kullanılan kimse:

Cümle içindeki kullanımına göre türetilen kelime aynı anlamda isim ya da sıfat olarak kullanılmaktadır.

“...bütün **ayakçılar** etrafında toplanmış...” (SÖ:258)

Ayakçı (Ayak işlerinde kullanılan kimse), *elçi, hizmetçi* vb.

14. Kök ifade ile ilgili ilgilenme, uğraşma:

Ekin morfolojik işlevi, isimden isim ya da sıfat türetmektir.

“...*çevreci* bir politikacı gibi konuştunuz.”(BİS:124)

Bağcı, belgeselci (Belgesel niteliğindeki eserleri seven veya bunlarla ilgilenen kimse), *çevreci* (Çevre kirliliği sorunlarıyla uğraşan kimse veya topluluk), *maceracı* vb.

15. Bir ürünün çokça satıldığı yer:

Ekin bu anlamda morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

“*Kitapçıların ve çiçekçilerin bazı özellikleri olmalıdır Olric.*” (T:576)

Antıkacı, çiçekçi (Çiçek satılan yer), *kitapçı, muhallebici* (Muhallebi satılan yer), *oduncu, paçacı, simitçi* vb.

16. Demografiye bağlı yer:

Bu anlamda morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

...*Sirkeci'deki Sansaryan Hanı'na*...(MM:511)

Ayrancı, Bostancı, Cebeci, Sirkeci vb.

17. Meslek İsimleri Kısaltma:

Bu anlamdaki morfolojik işlevi ise, isimden isim ve sıfat türetmektir.

“...*matematikçinin* çözebileceği saplantısı var?” (İYS:347)

Bedenci (Beden eğitimi öğretmeni), *edebiyatçı, fizikçi, güvenlikçi, kimyacı* (Kimya ile uğraşan kimse, kimyager; kimya öğretmeni), *matematikçi, temizlikçi, Türkçeci* vb.

-CI ekinin yukarıda sıralan morfo-semantik işlevleri göz önüne alındığında kök ifadedeki nesneyi satan, ürünü üreten veya yapan, belli bir işletmeye bağlı meslek oluşturma, yiyecek ve içecek isimlerinden meslek ve bir ürünün çokça satıldığı yer anlamındaki kelimelerden bazıları bu anlamları hepsini taşımaktadır. Ancak söz dizimden hareketle

anlam ayrımı yapılmaktadır. Örneğin, “*Bu lezzetli baklavaları **baklavacı** yaptı.*” cümlesinde üreticiyi; “***Baklavacıdan** tatlı aldım.*” cümlesinde belli bir işletmeyi ifade etmektedir. “***Çiçekçi** teyze*” satıcı, “***Çiçekçideki** orkideler*” derken ürünün çok olduğu yer anlamını bildirmektedir.

Aynı şekilde kök anlama göre düşkünlük gösterme, hobi haline getirme ve aşırılık anlamlarının hepsini taşıyan kelimeler de vardır. Bunların söz dizimden hareketle anlam ayrımı yapılmaktadır.

SONUÇ

Ekleri işlev başlığı altında değerlendirmek hem eklerin kullanım alanını sınırlandırmakta hem de yanlış türetmelere yol açmaktadır. Ayrıca Türkçe öğretiminde ve çeviri konusunda da zorluklara yol açmaktadır. Ekler, morfolojik işlev ve morfo-semantic işlev olarak incelenmelidir. Her ekin morfo-semantic işlevleri farklıdır.

Ele aldığımız –CI eki için “meslek yapar” işlevi tanımlanmaktadır. Oysa Türkiye Türkçesinde meslek adı yapan başka ekler (-ICI, -LIK gibi) de vardır. Her ek aynı morfo-semantic işlevde kelime türetmemektir. Aralarındaki anlam farkları ortaya koymak hem türetim açısından hem de kelimenin kullanım alanı açısından önemli bir unsurdur.

-CI eki isimden isim türeten ekler arasında kullanım alanı ve morfo-semantic işlevi en çok olan eklerden biridir. Kelime türetiminde çokça kullanılan bu ekin, otuz tane morfo-semantic işlevi incelendi. Bunlar, kök anlamdaki nesneyi satan kimse, kök anlamdaki ürünü veya farklı ürünü yapan, üreten, kök anlama göre tamir eden, usta kimse, kök ifadeden hareketle icra ederek meslek edinen kimse, taşıt isimlerinden meslek adı, yiyecek ve içecek isimlerinden meslek adı, müzik aletlerine bağlı olarak meslek adı, spor terimlerine bağlı meslek adı, işin eğitimini alarak meslek edinme, belli bir işletmeye bağlı olarak meslek edinme, toplama veya dağıtmaya bağlı olarak meslek edinme, kök ile ilgili işle uğraşan ve bunun sonucunda meslek haline getiren kimse, belirli bir zaman aralığında çalışan/ücret alan kimse, huy, davranış, yiyecek ve içeceğe bağımlılık, bir ideolojiye bağlı olma, bir dine bağlı olma, bir fikir akımına bağlı olma, üst kademelerdeki kişilere bağlı olma, kök ifadedeki düşüncüyü benimseme, kök ifadeye göre düşkünlük gösterme, belirli bir etkinlikle meşgul olma, kök anlama göre belirtilen görevi üstlenme, aşırılık, bir iş için kullanılan kimse, kök

ifade ile ilgili ilgilenme, uğraşma, bir ürünün çokça satıldığı yer, demografiye bağlı yer, meslek isimleri kısaltma şeklindedir.

-CI eki bu anlam gruplarında morfolojik işlevi isim veya sıfat türetmektir. Belli bir işletmeye bağlı olarak meslek edinme, yiyecek ve içeceğe bağımlılık, düşkünlük gösterme, belirli bir etkinlikle meşgul olma, belirtilen görevi üstlenme, bir ürünün çokça satıldığı yer ve demografiye bağlı yer anlamları sadece isim türetmektedir. Ekin zarf yaptığı morfolojik işlevi bulunmamaktadır.

Bazı durumlarda –CI eki almış bir kelime birden fazla morfo-semantik işlevi üzerinde bulundurmaktadır. Bu durumlarda bağlam içerisinde ekin verdiği anlam çıkarılmaktadır.

Tüm ekler, hem morfolojik hem de anlamsal açıdan ele alınmalı ve bulunduğu yerdeki iki işlevi de açıkça ortaya konmalıdır.

İncelenen Eserler:

Ahmet Ümit-Sultanı Öldürmek (SÖ)

Buket Uzuner-Balık İzlerinin Sesi (BİS)

Buket Uzuner-İki Yeşil Su Samuru (İYS)

Hüseyin Rahmi Gürpınar-Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç (KYİ)

Mehmed Rauf-Eylül (E)

Namık Kemal-Vatan Yahut Silistre (VYS)

Oğuz Atay-Tutunamayanlar (T)

Oktay Akbal-Geçmişin Kuşları (GK)

Orhan Pamuk- Masumiyet Müzesi (MM)

Orhan Veli-Şiirler (Ş)

KAYNAKLAR

Aranoff, Mark; Fudeman, Kirsten. (2011). *What is Morphology?*. Wiley Blackwell. Second Edition.

Banguoğlu, Tahsin. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.

Booij, G. (2006). "Inflection and Derivation". *Encyclopedia of Language & Linguistics* (2006), vol. 5, pp. 654–661.

Boz, Erdoğan. (2012). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Dilaçar, Agop. (1971). "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi". *Türk Dili Yıllığı Belleten*. C:19, s.83-145.

Ergin, Muharrem. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.

Gencan, T.Nejat. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yay.

Guiraud, Pierre. (1999). *Anlambilim*. İstanbul: Multilingual Yay.

İmer, Kamile; Kocaman, Ahmet; Özsoy, A. Sumru. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üni. Yay.

İşcan, Adem. (2007). "İşlevsel Dil Bilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri". *A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı:1, s.523-258.

Karaca, Hasan. (2013). *Türkiye Türkçesinde Eklerin İşlevleri*. *Doktora Tezi*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.

Kocaman, Ahmet. (1980). "Modern Dilbilim ve Dil İncelemeleri Genel Bir Değerlendirme". *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*. Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Zeynep. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.

Ogden, C.K.; Richards, I.A. (1946). *Meaning of Meaning*. A Harvest Book. Harcourt, Brace & World, Inc. NEW YORK.

Üstünova, Kerime. (2004). “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz”. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi *Sosyal Bilimler Dergisi* S.6, 2004/1, s. 173-182

Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yay.

Vural, Hanifi; Böler, Tuncay. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yay.

Yıldız, İslam; Uzdu Yıldız, Funda; Günay, Doğan. (2014). *Biçimbirimler*. İstanbul: Papatya Yay.

Zülfikar, Hamza. (2010). “-agan (-ağan), -egen (-eğen) Ekinin Türkçedeki İşlevi”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/1 Winter 2010.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.14>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 291-315

2053 YILI HEDEFLERİ BAĞLAMINDA GELECEĞİN TEKNOLOJİSİNE YÖNELİK ALGILARIN METAFORLAR ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ: ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

INVESTIGATION OF PERCEPTIONS TOWARDS FUTURE TECHNOLOGY THROUGH METAPHORS IN THE CONTEXT OF THE YEAR 2053 GOALS: A STUDY ON GIFTED CHILDREN

Mustafa KESKİN*

Mustafa ÖZKAN**

ÖZ

Hayatımızın kolaylaştıran birçok teknoloji ya da ürün sıra dışı yeteneklere sahip insanlar tarafından tasarlanmış veya icat edilmiştir. Bu kişilerin olgu, olay ve nesnelere bakış açılarındaki farklılıklar olgu, olay ve nesnelere sıradan insanların görülemeyen yönleri görmelerini sağlayabilmektedir. Bugün elektrikli otomobillere biniliyorsa, akıllı telefonlar kullanılıyorsa, binlerce muhteşem icattan yararlanılıyorsa; bu onları tasarlayan, icat eden kişilerin üstün yetenekli oluşunun ve kurduğu hayallerin eseridir. Bu araştırmada, üstün yetenekli çocukların geleceğin teknolojisiyle ilgili algıları, metaforlar (mecazlar) yoluyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma paradigması içerisinde yer alan fenomenoloji (olgu bilim) deseninde tasarlanan bu araştırmada veriler çalışma grubuna uygulanan veri toplama formuyla elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Bilim ve Sanat Merkezlerinde (BİLSEM) eğitim alan üstün yetenekli öğrencilere “2053 yılındaki teknoloji sizce neye benzeyecek?” ve “Niçin ‘ya benzetiyorsunuz?’” şeklindeki soruları cevaplamaları ve dileyenlerin bunu resimle de ifade etmeleri istendi. Bu sayede, metaforların zihinde oluşturduğu geniş dinamik çerçeve kapsamında

* Milli Eğitim Bakanlığı, E-mail: keskin6327@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1158-3841, Gaziantep, Türkiye.

** Milli Eğitim Bakanlığı, E-mail: mustafamozkan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9404-9144, Gaziantep, Türkiye.

olayları anlama ve açıklamadaki gücünden yararlanılarak öğrencilerin geleceğin teknolojiyle ilgili sahip oldukları algılar derinlemesine irdelenmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen ham veriler tümevarımcı içerik analizi modeli ile çözümlenip katılımcılar tarafından üretilen metaforlar 7 tema altında kategorize edilmiştir. Belirlenen metaforlara ve çalışma grubunun görüşlerine bulgular bölümünde doğrudan alıntılarla yer verilip, bunların ne anlama gelebileceği üzerine yorumlar yapılmıştır. Türkiye'nin 2053 yılı hedeflerini gerçekleştirme yolunda; geleceğin bilim insanları, mühendisleri, siyasetçileri ve yöneticileri olmaya aday olan üstün yetenekli çocukların değindikleri konular açığa çıkarılmıştır. Katılımcılar gelecekte etkin olabilecek yapay zekâ, robotik ve otonom sistemler gibi teknolojiler konusunda öngörüler ve öneriler sunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: *Üstün Yetenekli Çocuklar, 2053 Yılı Hedefleri, Geleceğin Teknolojileri, Metaforlar.*

ABSTRACT

Many technologies or products that make our lives easier have been designed or invented by people with extraordinary abilities. The differences in the perspectives of these people on facts, events and objects can enable ordinary people to see aspects that cannot be seen by ordinary people. Today, if electric cars are driven, smart phones and thousands of amazing inventions are used; this is the result of the giftedness and dreams of the people who designed and invented them. In this study, it has been tried to determine the perceptions of gifted children about the technology of the future through metaphors. In this research, which has been designed in the phenomenology (phenomenology) pattern, which is included in the qualitative research paradigm, the data have been obtained by the data collection form applied to the study group. The gifted students studying at the Science and Art Centers (BİLSEM), which constitute the study group of the research, have been asked to answer and if they wish, to express with pictures such questions like "What do you think the technology in 2053 will be like?" and "Why do you think so? In this way, it has been tried to examine the perceptions of the students about the technology of the future in depth by making use of the power of metaphors in understanding and explaining events within the wide dynamic framework created in the mind. The raw data obtained from the research have been analyzed with the inductive content analysis model and the metaphors produced by the participants have been categorized under 7 themes. The identified metaphors and the views of the study group have been

TOBİDER

included in the findings section with direct quotations, and what they could mean has been commented. On the way to realizing Turkey's 2053 goals; the issues addressed by gifted children who are candidates to become future scientists, engineers, politicians and managers have been revealed. Participants have offered insights and suggestions on technologies such as artificial intelligence, robotics and autonomous systems that can be effective in the future.

Keywords: *Gifted Children, Targets For 2053, Future Technologies, Metaphors.*

1. GİRİŞ

Teknoloji, tarih boyunca insan için en önemli gelişme ve ilerleme araçlarından birisi olmuştur. Arkeolojik kazılarda bulunan el aletlerinden, vatandaşlığa kabul edilen robotlara kadar teknoloji, insanın olduğu her yerde var olmuş ve insandan hem etkilenmiş hem de onu etkilemiştir. Teknoloji terimi Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde; “*İnsanın maddi çevresini denetlemek ve değiştirmek amacıyla geliştirdiği araç gereçlerle bunlara ilişkin bilgilerin tümü*” olarak tanımlanmıştır. (TDK, 2006). Bu tanım doğrultusunda bakıldığında, insanın yaptığı bütün buluşlar, gösterdiği bütün gelişmeler teknoloji sayesinde ortaya çıkmıştır denilebilir.

Teknoloji, insanlığın her döneminde, insanların katkıları ve emekleri ile farklı farklı kollardan ve yollardan ilerlemiştir. Bazen Çin’de ortaya çıkan bir teknoloji, Avrupa kıtasına ulaşmış, bazen de Amerika kıtasında yerleşik olan kavimlerin kullandığı teknolojiler, kıtaya yeni gelenler tarafından benimsenmiş ve özümsemiştir. Bundan yola çıkarak, teknolojinin bütün insanların katkısı ile oluştuğu, büyüdüğü, geliştiği ve değiştiği söylenebilir. Uluslararası Teknoloji Eğitimi Kurumu [International Technology Education Association (UTEK, 2000)] teknolojiyi tanımlarken, insanoğlunun duyduğu ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması amacıyla doğal ortamın yenilenmesi, değiştirilmesi veya düzeltilmesi olarak ifade etmektedir. Bu süreç bir şekilde tesadüf ya da araştırma, inceleme, gözlem veya düşünme sonucu bir buluşun gerçekleşmesinde genellikle olgu, olay ve nesnelere diğer insanlardan farklı bir bakış açısıyla bakan insanların katkısı daha fazla olmaktadır. Alkan (1998), bu farklı bakış açısına sahip bireyleri tanımlarken teknoloji kavramı ile ilişkilendirmiş ve kazanılmış yeteneklerin işlevsel yapılar oluşturarak doğaya egemen olma süreci olarak nitelendirmiştir. Tıpkı; bir nesnenin yüksekte bırakıldığında yere düştüğünü

herkesin bildiği ama Isaac Newton gibi bunu farklı bir bakış açısından değerlendirerek işlevsel yapılar oluşturarak yer çekimi yasasını bulması gibi.

Teknolojinin büyümesi, gelişmesi ve insanlığa faydalı olabilmesi için en fazla katkıda bulunan insanlardan bazıları da “üstün yetenekli” olarak kabul edilen bireylerdir. Milli Eğitim Bakanlığı Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesine göre üstün yetenekli birey; *“Yaşıtalarına göre daha hızlı öğrenen; yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren birey”* olarak tanımlanır (Tebliğler Dergisi, 2007;2). Tanımdan da anlaşılacağı gibi bu bireylerin diğer insanlardan farklı olarak algılama kapasiteleri geniş, olaylara bakış açıları farklı ve yeni şeyler üretme kapasitesi yüksektir. Bu durum, bu bireylerin teknolojinin gelişimi ve değişimi için diğer bireylerden daha farklı katkılar yapmaları ve teknolojik gelişmelere yön verme yetenekleri olduğunu göstermektedir.

Üstün yetenekliler hakkında yaptığı araştırmalarla bilinen Renzulli (1986), üstün yetenek kavramının altında iç içe geçmiş üç belirgin özellik (halka) olduğunu söyler ve bunlar arasındaki ilişkiden bahseder. Bunlar; ortalamanın üstünde yetenek, görev taahhüdü ve yaratıcılıktır. Üstün yetenekli öğrencilerin temel özellikleri arasında hızlı bir şekilde öğrenme ve olağanüstü bilgi depolama ve hafızaya alma, doğru hatırlama, ayrıntılı bilgiye sahip olma, okuma-yazmada hızlı bir gelişim, dil ve zihinsel gelişimin hızlı olması, rakamları üst düzeyde anlama ve kullanma, yeni düşüncelere karşı açıklık, üst seviye motivasyon, araştırmacı ve üst seviye merak, ilgi ve gelişmiş hayal gücüne sahip olma sayılabilir. (Whitmore, 1980; Silverman, 1986; Koopmans-Dayton ve Feldhusen, 1987).

Tüm dünyada ülkeler, üstün yetenekli olarak adlandırılacak bireyleri erkenden fark edip, bu bireylerin potansiyellerini ortaya çıkartmak için çalışmalar yapmaktadırlar. Zira üstün yetenekli bireylerle ilgili temel konulardan biri erken fark edilmeleri, diğeri ise yeteneklerinin geliştirilmesidir (Çapan, 2010). Renzulli (1999), üstün yeteneklilerin eğitiminde kamu hizmetlerinin, özel hizmetlerin ve tamamlayıcı hizmetlerin; öncelikle toplumun potansiyel olarak yaratıcı ve üretken yetişkinlere yönelik arzını artırmaya yönelik olması gerektiğini belirtmiştir. Küresel sürdürülebilirlikle ilgili çalışmalar yapan Price Waterhouse Coopers (PWC) adlı kuruluş tarafından yapılan The World in 2050 başlıklı araştırmada 2050 yılında Türkiye'nin dünyanın en büyük 11. ekonomisi olabileceği

öngörülmektedir (PWC, 2017;7). Bu durumlar dikkate alındığında ekonomik ve teknolojik olarak dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olmayı amaçlayan Türkiye'nin 2053 yılı hedeflerini gerçekleştirme yolunda üstün yetenekli kişilerin erken yaşta tespiti ve eğitimi önem kazanmaktadır.

Üstün yetenekli bireylerin eğitim sistemine entegrasyonunun ilk ve en önemli basamağı erken yaşta tespittir (Pak ve Özden, 2018). Coleman (2003) da bu tespit için; *i) Bireylerin üstün yetenek özellikleri ile örtüşmesi ii) Çoklu ölçüm araçları ve paydaşlarla değerlendirilmesi iii) Farklı zaman aralıklarında farklı ölçüm araçlarıyla yeniden benzer özelliklerin taranması* olmak üzere üç aşamalı bir çalışma gerektiğini ifade etmektedir. Bu farklı çalışmalardan biri de metafor kavramı olarak değerlendirilmektedir (Sackman, 1989). Metafor kavramı mecazlar, benzetmeler ya da eğretilmeler *“bir kavram veya bir terimin belirli bir benzerliği ifade etmek amacıyla farklı bir içeriğe uygulandığı dil formudur.”* (Sackman, 1989; 465). Bunun ötesinde, metaforlar günlük hayatta kullandığımız sözcükleri süsleyen bir söz sanatı olmaktan daha fazlası olduğu belirtilmektedir (Saban, 2004). Çünkü metaforlar, insanların düşüncelerinin altında yatan nedenleri anlatmakta binlerce sözcüğün yerini tutan ve derinlemesine bir anlam veren ifadelerdir. Çok karmaşık gelen durumları basit bir formatta tanımlamakta oldukça etkili olan metaforlar bir duruma ilişkin zihnimize oluşan bir resmi aktarırken küçük farklılıkların da üzerini örterek öne çıkmasını engeller. Böylece bir durum ya da olguyu tanımlamakta binlerce sözcüğün yerini tutan zihinsel bir resim tasarlar. (Morgan, 1980; Sackmann, 1989). *“Metaforlar, bize gerçeğin bir resmini verdiği gibi topluluk bireyleri açısından gerçeğin yaratılması ve oluşturulmasının da araçlarıdır. Bir anlamda metaforlar toplum, birey veya belirli bir topluluğun bilinçaltını yansıtır.”* (Yıldırım ve Şimşek, 2016; 212).

Üstün yetenekli bireylerin özel ve etkili durumları, onları yurt dışında ve yurt içinde çeşitli bilimsel araştırmaların konusu haline getirmiştir. Üstün yetenekli bireyler ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Tortop, 2014). Bu çalışmalar genellikle üstün yetenekli çocukların hayal güçleri, öğrenim kademelerine göre özellikleri, aile ve çocuk ilişkileri, sahip olunan yetenek türüne göre olup bu bireylerin teknolojiye bakış açılarını ve kendi dünyalarında teknolojiye nasıl bir anlam yüklediklerine dair çalışmaların sayısı oldukça yetersizdir (Önal, 2020; Saluk ve Pilav, 2018; Kaynar, 2018; Genç, 2017; Özbay, 2013). Bu bireylerin teknolojiye dair düşüncelerini bilmek, ülkelerin ve insanlığın gelişimi, değişimi

ve ilerlemesi için önemli bir temel oluşturacaktır. Bu sebeple araştırmada üstün yetenekli çocukların Türkiye'nin 2053 yılı hedefleri bağlamında geleceğin teknolojilerine yönelik algıların neler olduğu metaforlar aracılığıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bugün kullandığımız birçok teknoloji sıra dışı yeteneklere sahip insanlar tarafından tasarlanmış ya da icat edilmiştir. Bu insanların olgu, olay ve nesnelere bakış açılarındaki farklılıklar sıradan insanların olgu, olay ve nesnelere göremediği diğer yönlerini de görmelerini sağlayabilmektedir. Bugün elektrikli otomobillere binilebiliyorsa, akıllı telefonlar kullanılabiliriyorsa, çok sayıda faydalı icattan yararlanılıyorsa bu onları tasarlayan, icat eden kişilerin üstün yeteneklerinin ve kurduğu hayallerin sonucudur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından geleceğe dönük 2023, 2053 ve 2071 vizyonları oluşturulmuştur [Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (TCCB, 2020)] Bu vizyonları gerçekleştirerek dünyanın en gelişmiş devletleri arasındaki yerini almanın en önemli koşullarından biri de katma değeri yüksek teknolojiler üretmektir (Bayraktutan ve Bıdırdı, 2016). Bu amaçla bu araştırmada, Türkiye'nin 2053 hedeflerini gerçekleştirmesinde katkı sağlamaya aday olan üstün yetenekli çocuklarının geleceğin teknolojisine yönelik algıları, metaforlar aracılığıyla tespit etmeye çalışılmıştır. Onların kurdukları hayaller, ilgileri ve bakış açıları geleceğe yönelik tahminler yürütmeye ve planlar yapmaya olanak sağlayabilir. Bu bakımdan araştırma, üstün yetenekli bireylerin teknolojiye nasıl baktıkları ve geleceğin teknolojisine dair ne gibi fikirleri olduğunu tespit etme noktasında önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Ayrıca üstün yetenekli bireylerin, geleceğin teknolojisine dair yaptıkları benzetmeler ve tahminlerden yola çıkılarak, onların teknoloji ile kendi dünyalarında nasıl bir ilişki içinde olduklarını anlamamız bundan sonra yapılacak olan çalışmalara da ışık tutacaktır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, katılımcı bilgileri, verilerin toplanması ve verilerin analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Nitel araştırmalar yaşadığımız ve gözlemlediğimiz bir sorun üzerinde derinlemesine bir anlam çıkarılmak istendiğinde faydalı olmaktadır. Nitel bir araştırma olan çalışmada olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için fenomenoloji uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Fenomenoloji araştırmalarında veri kaynakları, araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışa vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır. Ersoy (2016), fenomenolojik araştırmaların yaşadığımız ve gözlemlediğimiz bir sorun üzerinde düşündüğümüzde başlayabileceğini söylemektedir. İlgimizi çeken bu olaylar bize bu konuların anlaşılıp anlaşılamayacağı ya da nasıl araştırılabileceği üzerinde düşünmemize yol açar.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları Şahinbey Bilim Sanat Merkezinde öğrenim gören öğrenciler arasından seçilen 89 öğrenciden oluşmaktadır. 38 katılımcının ürettiği metaforlar uygun olmadığından elenmiş olup verilerin analiz kısmında değinilmiştir. 51 katılımcının ürettiği 48 geçerli metafor bu araştırmanın verilerini oluşturmuştur. Bu yüzden katılımcılardan bahsedilirken yalnızca geçerli metafor üreten katılımcıların bilgilerine ait veriler Tablo 2.1., Tablo 2. 2. ve Tablo 2. 3. de verilmiştir.

Tablo 2.1. : Katılımcıların Cinsiyete Göre Frekans ve Yüzdeleri

Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kız	25	49,02
Erkek	26	50,98
Toplam	51	100

Tablo 2.2. : Katılımcıların Yaşa Göre Frekans ve Yüzdeleri

Yaş	Frekans (f)	Yüzde (%)
11	3	5,88
12	8	15,7
13	6	11,76
14	3	5,88
15	26	50,98
16	5	9,8
Toplam	51	100

Tablo 2.3. : Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Frekans ve Yüzdeleri

Sınıf	Frekans (f)	Yüzde (%)
5	2	3,92
6	10	19,61
7	4	7,84
8	2	3,92
9	28	54,9
10	5	9,8
Toplam	51	100

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmalarda metaforlardan değişik şekillerde yararlanılabilir. Bazen metaforlar tek başına yeterli veriyi elde etmede etkili olmayabilir. Bu bağlamda veri toplama formunda metaforun betimsel gücünü ortaya çıkarmak için katılımcılara “niçin”, sorusu sorulmuş ve nedenini açıklamaları için çünkü bağlacı kullanılmıştır. (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yıldırım ve Şimşek’e (2016) göre veri toplama sürecinde bir veya birkaç açık uçlu soruyla araştırma konusunda çok zengin metaforlar toplanabileceği gibi özellikle çocukların olaylar ve olgular karşısındaki düşüncelerini anlamada, verecekleri tepkileri tespit etmede ve iç dünyalarını yansıtmada resim çizdirilerek de etkili metaforlar elde edilebilir. Bu sebeple katılımcılardan dileyenlerin metaforlarını destekleyecek birer resim de çizmeleri istendi. Yine de araştırmanın asıl verilerini metaforlar ve onların açıklamaları oluşturmaktadır.

Katılımcılara ilk olarak metaforun ne olduğu anlatıldı. Daha sonra onlardan aşağıda belirtilen soruları cevaplamaları istenmiştir:

1- 2053 yılındaki teknoloji sizce neye benzeyecek? Sorusunu cevaplamaları istenmiştir. (Bu soruya verecekleri cevap bir ya da birkaç kelimededen oluşabileceği söylendi. 2053 teknolojisini örneğin; bir nesneye, bir şekle, bir hayvana, bir masal, hikâye veya çizgi roman kahramanına, tarihi bir kişiliğe, ünlü bir karaktere, bir canlıya ya da istediğiniz herhangi bir şeye benzetebilirsiniz denilmiştir.)

Cevap: 2053 yılındaki teknoloji’ya benzeyecek.

Sonrasında katılımcılardan niçin bu metaforu ürettiklerini açıklamaları istendi. Bunu;

2- Niçin’ya benzeyecek? sorusuyla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Cevap: Çünkü:.....

Son olarak da öğrencilerden metaforlarını destekleyen bir resim çizmeleri istendi. Bunun içinde 3. madde işe koşulmuştur.

3- Şimdi bu kâğıdın arka yüzüne dersen 1. ve 2. soruda verdiğin cevaplar doğrultusunda sence 2053 yılındaki teknolojinin nasıl olacağını anlatan bir resim çizmeni istiyoruz. Bizim için bu resmin güzel olup olmaması önemli değil. Önemli olan senin ne düşündüğündür. Çünkü senin düşüncelerin bizim için çok daha değerli.

2.4. Verilerin Analizi

Üstün yetenekli çocukların geleceğin teknolojisiyle ilgili algılarını daha iyi anlamak için bu araştırma fenomenoloji deseninde tasarlanmış olup metaforlar, görüşler ve resimlerden veri elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise “tümevarımcı analiz” modeli kullanılmıştır. Bu modelle verilerin altındaki kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler kodlamalar yoluyla bulunmaya çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Üzerinde çalışılan olguya yönelik kuramsal bir temelin olmaması halinde tümevarımcı analiz diğer adıyla kodlamaya dayalı içerik analizinin kullanılması gerekir. (Strauss ve Corbin, 1990; akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu amaçla Saban (2008) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan 5 aşamalı içerik analizi değerlendirme sürecinden yararlanılarak araştırmacılar tarafından bu araştırma için derlenen içerik analiz modeli kullanılmıştır.

Saban'ın (2008) içerik analiz modeli; kodlama ve ayıklama aşaması, örnek metafor imgesi derleme aşaması, kategori geliştirme aşaması, geçerlik ve güvenilirliği sağlama aşaması ve verilerin bilgisayara aktarılması-SPSS paket programına aktarma aşamasından oluşmaktadır. Araştırmacıların kullandığı modelin aşamaları ve her aşamada yapılanlar aşağıda belirtilmiştir.

- **Okuma ve Anlamlandırma Aşaması:** Bu aşamada her bir metafor ve açıklaması iyice anlaşılncaya kadar defalarca okunmuş ve bazı metaforları daha iyi anlamlandırmak için çeşitli kaynaklardan araştırmalar yapılmıştır. Örneğin; katılımcılardan biri tarafından verilen “Küçük Prens Kitabı” metaforu muhtemel elenebilecek metaforlar arasında yer almaktadır. Daha sonra kitapla ilgili yapılan araştırmalar sonunda üretilen metafor ve açıklamaların uyumlu olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca metaforlar ve açıklamalar okunurken metafor hakkından kısa notlar tutulmuş ya da işaretlemeler yapılmıştır.
- **Eleme Aşaması:** Eleme yapılırken katılımcıların net bir metaforu dile getirip getirmediğine bakılmıştır. Bazı katılımcılar bir metafor sunmak yerine genel olarak fikirlerini açıklarken bazı katılımcılarda bir metafor imgesi dile getirdiği halde söz konusu metaforla ilgili bir açıklama yapmamışlardır. Örneğin; uzay metaforunu üreten katılımcı “*her şey astronomiye göre kurulu olduğu için uzaya benzeyecek*” açıklamasını yapmıştır. Burada metaforu açıklayan mantıksal bir dayanak bulunmamaktadır. Bu yüzden bu tarz metaforlar elenmiştir. Diğer bir eleme gerekçesi ise metafor, benzetim-mecaz olmasına rağmen katılımcıların yaptıkları açıklamalar benzetimi değil metaforun kendisini tarif etmektedir. Örneğin 9 katılımcı robot metaforu üretmişlerdir. Fakat katılımcıların tamamı da gelecekte hayatımızda robotların varlığına değinmişlerdir. Oysa neden geleceğin robotlara benzeyeceğini açıklamaları gerekmektedir. Örneğin; “*Şimdiden insansı robotlar çok gündemde ve daha fazla da rağbet görüyor. İleride yaşamın her alanında bize yardımcı olacak robotlar olacağını düşünüyorum.*” Yukarıda sunulan gerekçelere bağlı olarak 38 katılımcının ürettiği metaforlar elenmiştir.
- **Kodlama ve Metafor Özetleme Aşaması:** Bu aşamada ayıklanmış olan metaforlar ve katılımcı görüşleri yeniden okunarak metaforlar excel tablosuna yazılmıştır. Her metaforu açıklayan kısa açıklamalar yanına yazılarak metaforlar hakkında tanıtıcı ifadeler oluşturulmuştur. Burada dikkat edilecek husus metaforların özelliklerine vurgu yapacak ifadelerin kullanılmasıdır. Her bir katılımcıya 1’den başlayarak birer numara verilmiştir. Katılımcılar numara, cinsiyet, yaş ve sınıflarına göre kodlanmıştır. Örneğin; “*Aslan*” metaforunu üreten 8 numaralı katılımcı kız ve 15 yaşında olup 9. sınıf öğrencisidir. Bu katılımcının kodu: 8K15-9 şeklindedir. Böylece kategori oluşturma aşamasında kolaylık sağlanmıştır.
- **Kategori Oluşturma ve Kategoriye Yerleştirme Aşaması:** Katılımcıların ürettikleri metaforlar ortak özelliklerine göre gruplandırılmıştır. Bu özellikler çerçevesinde temalardan 7 kavramsal kategori oluşturulmuştur. Kategoriler oluşturulurken bazen katılımcıların kullandıkları ifadelerle birlikte araştırmacının çıkarımları etkili olmuştur. Örneğin; “*Göz Alıcı, Faydalı; Bir O Kadar Vahşi ve Zararlı Bir Olgu Olarak 2053 Teknolojisi*” kategorisi 16K15-9 katılımcısının metaforu için yaptığı betimlemelerden yararlanılarak oluşturulurken, “*Fantastik Bir*

Yaşamın Anahtarı Olarak 2053 Teknolojisi” kategorisi ise bu temaya giren metaforların ortak özelliklerinden hareketle katılımcı tarafından oluşturulmuştur.

2.5. Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları

Yıldırım ve Şimşek’e (2016;257) göre “*toplanan verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklamayı nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır*”. Bu aşamada elde edilen veriler dikkatlice incelenmiş olup kullanılan yöntem ayrıntılı bir şekilde rapor edilmiştir. Her kategoride katılımcı görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Geçerli bütün metaforlar eksiksiz bir şekilde rapor edilmiştir. Ayrıca oluşturulan metaforların yer aldığı kategoriye temsil edip etmediğini teyit ettirmek için uzman görüşüne başvurulmuştur. Oluşturulan tema ve metaforlar ayrı listeler haline getirilip uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman değerlendirmesi sonucu uyumluluk %88,23 çıkmıştır. Araştırma güvenirliliği açısından bu sonucun % 90’ın üzerinde olması gerekir (Saban, 2008). Bu yüzden farklı temalar altına konulmuş olan metaforlar uzman ile birlikte yeniden değerlendirilmiş ve “Ne yapacağını bilmeyen paragöz diktatör” metaforu “Her An Yok Etmeye Hazır Kontrol Edilemez Bir Güç Olarak 2053 Teknolojisi” temasından çıkarılarak “Hâkim Güç Olgusu Olarak 2053 Teknolojisi” temasına yerleştirilmiştir ve uyumluluk %90,19’a çıkarılmıştır.

3. BULGULAR

İçerik analizi sonucu üretilen temalar 7 başlık altında kategorize edilmiştir. Bu bölümde her bir temayla ilgili metaforlar alt başlıklarda sunularak tablolar halinde verilmiş olup üstün yetenekli çocukların temalar hakkındaki görüşleri üzerinde durulmuştur. Katılımcı görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Doğrudan alıntılarda katılımcının tekrar eden ya da araştırmanın amacıyla ilgili olmayan görüşleri ... şeklinde belirtilmiştir.

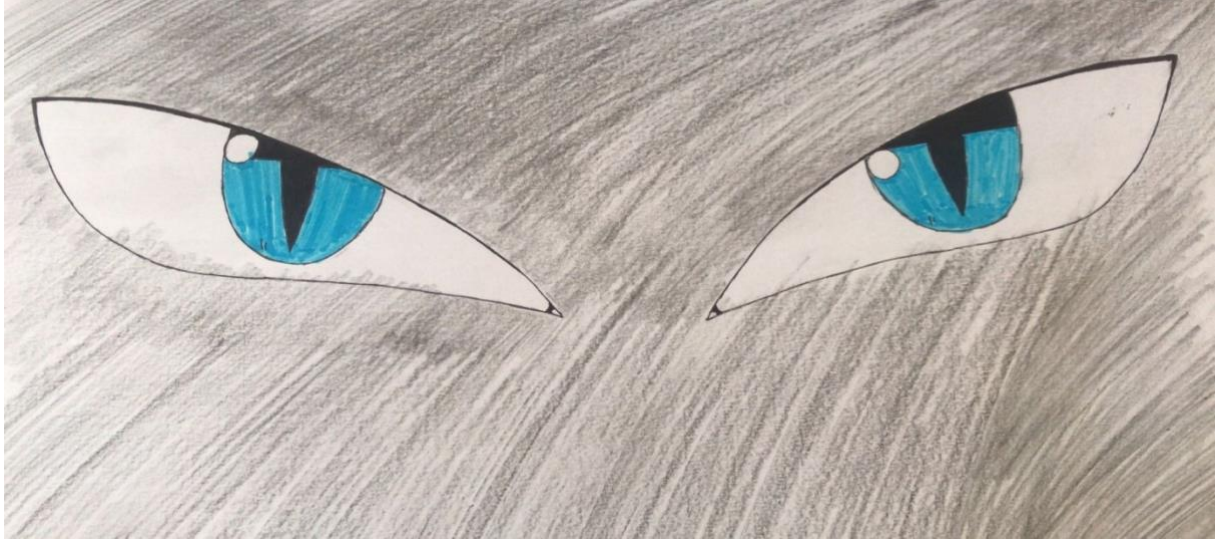
3.1. Göz Alıcı, Faydalı; Bir O Kadar Vahşi ve Zararlı Bir Olgu Olarak 2053 Teknolojisi

Tablo 3.1. : Göz Alıcı, Faydalı; Bir O Kadar Vahşi ve Zararlı Bir Olgu Olarak 2053 Teknolojisi Teması Frekans ve Yüzdeleri

Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Büyüteç	1	1,96
Dişleri Kırık Bir Çark	1	1,96
Güneş	1	1,96
Hancock (Süper Kahraman)	1	1,96
Siyah Panter	1	1,96
Tabiat	1	1,96
Toplam	6	11,76

Bu temada toplam 6 metafor olup her metafor bir katılımcı tarafından üretilmiştir. Bu temada verilen metaforlar teknolojinin faydalı, güzel ve göz alıcı yanlarına değinmekle birlikte teknolojinin hayatımıza birçok olumsuz etkilerinin de olacağını da anlatmaktadır. 51K16-10 katılımcısı ürettiği “Hancock” metaforunda bu durumu “Birkaç yıl önce bir filmde izlemiştim. Süper kahraman insanların hayatlarını kurtarıyor ama bu sırada her tarafa da zarar veriyor. Yani hem faydası oluyor hem de zararı oluyor. Gücünü kullanırken çoğu zaman kontrolden çıkıyor. 2053’te de teknoloji böyle olabilir. Teknoloji çok ileri olup hayatımızı kolaylaştırırken çoğu zaman da büyük zararlara neden olabilir.” sözleriyle ifade derken, 16K15-9 katılımcısı ürettiği “Siyah Panter” metaforunda 2053 teknolojisini “Bir o kadar karanlıkken bir o kadar göz alıcı ve hızlı. Ayrıca vahşi yani zararlı” şeklinde ifade etmektedir. 27K16-10 katılımcısı ise ürettiği “Dişleri Kırık Bir Çark” metaforunda 2053’de yetenekli çocuklarımızın teknolojide çığır açabileceklerini ama bunun da o dönemin sistemine, halkına bağlı olacağını söylüyor ve bunu şu sözlerle ifade etmektedir. “Geleceğin teknolojisinin büyük faydaları olduğu gibi zararlarının da olacağını düşünüyorum. ...Günümüzde TUBİTAK projeleri hazırlanıyor, gerçekten yetenekli çocuklar sağlam projeleriyle beraber reddediliyorlar. 2053 Türkiye’si ve teknolojisinde de bu sıkıntılar devam edebilir. Teknolojide yukarıda bahsettiğim yetenekli gençlerimiz çığır açabilir.

Ancak yine ve yine sisteme ve halka bağlı. Bu sebeple Türk genci kendisinin farkına varırsa 2053’te Ulu Önderimizin de söylediği gibi muasır medeniyetler seviyesine varacağımızdan hiç şüphem yok.”

Resim 3.1. : *Siyah Panter Metaforu (16K15-9)*

3.2. Mükemmel Uyum ve Hayatı Kolaylaştırıcı Bir Olgu Olarak 2053 Teknolojisi

Tablo 3.2. : *Mükemmel Uyum ve Hayatı Kolaylaştırıcı Bir Olgu Olarak 2053 Teknolojisi Teması Frekans ve Yüzdeleri*

Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ahtapot	1	1,96
Arı	1	1,96
Bukalemun	1	1,96
Doğa	1	1,96
Doğadaki Canlılar	1	1,96
Karınca Kolonisi	1	1,96
İnsan Vücudu	1	1,96
Karaciğer	1	1,96
Menekşe	1	1,96
Muazzam Bir Yapı	1	1,96

Sarmaşık	1	1,96
Yavaşça Yağan Zararsız Yağmur	1	1,96
Toplam	12	23,52

Bu temada toplam 12 metafor olup her metafor bir katılımcı tarafından üretilmiştir. Bu temada yer alan metaforlarda 2053 teknolojisinin insan hayatına mükemmel uyum sağlayacağını ve insanların hayatlarını kolaylaştıracağını ve birçok soruna çözüm olacağına değinilmektedir. 13K15-9 katılımcısı ürettiği “Ahtapot” metaforunda bu durumu “Ahtapot fazla olan kollarıyla bilinir. Bu kolların ne işe yaradığını derinlemesine bilmesem de bence o kollar bir soruna karşı bulunan çözüm önerilerini yansıtıyor. Yani 2053 yılındaki teknoloji de bir soruna bin çözüm yolunda ilerleyen bir teknoloji olacak.” şeklinde ifade etmektedir. 44K13-7 katılımcısı ürettiği “Bukalemun” metaforunda “Bukalemunlar doğada renk değiştirerek doğaya uyum sağlar. Teknolojide bence ileride yapay zekâ sayesinde hayatımıza uyum sağlayacaktır. İnsanlar teknolojiye değil.” şeklinde görüş belirterek yapay zekânın önemine ve insanların teknolojiye değil de teknolojinin insanlara ayak uyduracağına dikkat çekmiştir. 29E15-9 katılımcısı ise ürettiği “Karaciğer” metaforunda “Bence ileride insanlar teknolojiyi sadece iyi emeller için kullanacak. ...Ülkeler bir araya gelerek bir teknoloji üst kurulu oluşturacak. Önce şu anda kullanılan insan ve dünya sağlığına zararlı ürünler değiştirilip doğaya ve insana yararlı hale getirilecek. Mesela arabalar petrol ürünleri yerine yakıldığında oksijen çıkaran yakıtlar kullanacak. Yani dünya sürekli kendini yenileyecek. Bu yüzden karaciğere benzeyecek.” sözleriyle insanlığın bir şeylerin farkına varacağını teknolojiyi sadece yararlı işler için kullanılacağını belirtmekle beraber, bir de örnekle öneride bulunmuştur. 2813E-8 katılımcısı ürettiği “Sarmaşık” metaforunda “2053 Türkiye’inde teknoloji her alanı saracak ve etkileyecektir. Ülkemiz teknolojisiyle büyüyecek, hayatı kolaylaştıracak. ... Daha önce görülmemiş şeyleri başarabilecek insanlar yetiştirmek için eğitimde hayal gücünün sonsuz olduğu alanlarda çalışarak yaratıcı eğitim desteklenecek”. sözleriyle ülkemizin 2053 yılı hedeflerine ulaşmasında eğimin, hayal gücünün önemine değinmiştir. 26K15-9 katılımcısı ise ürettiği “Doğa” metaforunda “... Doğa her yönden mükemmel ve eksiksiz bir ortamdır. 2053’te teknoloji sadece hayatımızı kolaylaştıracak bir unsur değil bir ortam haline gelecek.” sözleriyle teknolojinin hayatımızı çevreleyeceğini ve artık doğa gibi etrafımızı saran bir ortam haline geleceğini belirtmiştir.

“Karıncı Kolonisi” metaforunu üreten 22E13-7 katılımcısı “.... Gelecekte bütün araçlar ve teknolojiler birbiriyle iletişim içerisinde olacak. Örneğin evimizdeki ev aletlerinden, bilgisayarlarımızdan tutunda arabalarımıza kadar. Arabalar sürücüsüz olacak ve inanılmaz teknolojilere sahip olacak. Sadece bir araba olmayacak çok fazla özellikleri olabilecek. Trafik kazaları birbiriyle iletişim halinde olan sürücüsüz araçlara sayesinde ortadan kalkacak. Düşünsenize arabalar belki de uçacak ve hiç çarpışmayacak, kaza olmayacak. Cihazlar arasında mükemmel bir uyum ve birlikte çalışma olacak. Tıpkı karınca kolonisinde olduğu gibi bütün karıncalar iletişim halinde ve mükemmel bir şekilde sorunsuz çalışırlar.” sözleriyle günümüzde nesnelere interneti denilen kavramın gelişmiş bir versiyonuna dikkat çekmiştir.

Resim 3.2. : Ahtapot Metaforu (13K15-9)

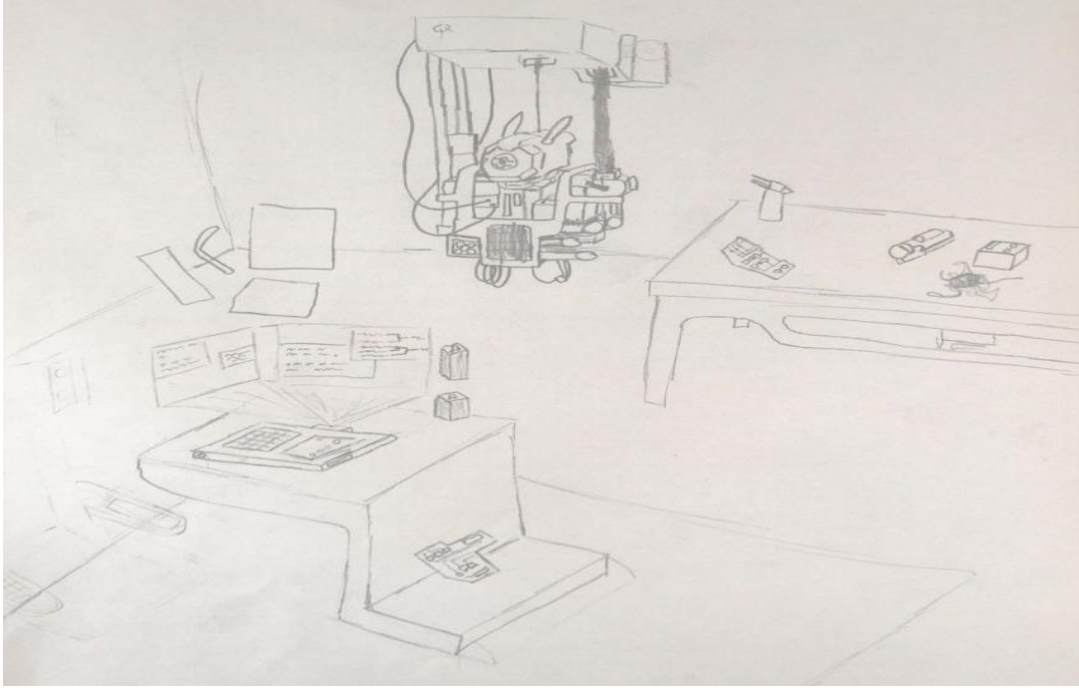
3.3. Fantastik Bir Yaşamın Anahtarı Olarak 2053 Teknolojisi

Tablo 3.3. : *Fantastik Bir Yaşamın Anahtarı Olarak 2053 Teknolojisi Teması Frekans ve Yüzdeleri*

Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Bilim Kurgu Filmlerindeki Hayat	1	1,96
Çizgi Filmler	2	3,92
Çizgi Romanlardaki Hayaller	1	1,96
Gözlük	1	1,96
Jetgiller	2	3,92
Kitap	1	1,96
Küçük Prens Kitabına	1	1,96
Lucy Karakteri	1	1,96
Masalsı Bir Hikâye	1	1,96
Robotik Bir Fabrika	1	1,96
Yazılım Üzerine Kurulu Sanal Ürün	1	1,96
Toplam	13	25,48

Bu temada 13 katılımcı tarafından toplam 11 metafor üretilmiş olup çizgi filmler ve Jetgiller metaforu ikiye katılımcı tarafından üretilmiştir. Bu temada verilen metaforlar çocukların hayal güçlerinin ürünü olması sebebiyle çok daha değerli olabilir. Onların geleceği nasıl gördükleri hakkında bize en net çıkarımları bu kategorideki metaforlar verebilir. Burada hayal gücü devreye girmiştir. Örnek verecek olursak. 45E13-7 katılımcısı ürettiği “Yazılım Üzerine Kurulu Sanal Ürün” metaforunu “Günümüz teknolojisinde yazılımdan çok donanıma bağlı ürünler piyasaya sürülüyor ve bizim yani gençlerin yazılımsal şeyleri tanımamıza engel oluyorlar. 2053’de yazılım geliştirmeyi gençlerinde yapmasını isterdim mesela 12, 13 yaşında birinin kendi ürettiği parçalar ile kendi yazdığı yazılımla çalıştırdığı bir makineyi gelecekte niye bütün istediklerini yapmasın. Yani daha çok sanal temelli şeylere benzeyecek.” sözleriyle açıklamaktadır. Katılımcı bu açıklamalardan metaforu tam olarak betimleyemese de çizdiği resim neyi anlatmak istediğini açık bir şekilde gösteriyor. 36K11-6 katılımcısı ürettiği “Küçük Prens Kitabı” metaforunda bu durumu “Gelecekteki teknolojiyle farklı gezegenleri gezebiliyor ve görebiliyor olacağız ve bu şekilde bilmediğimiz farklı gezegenleri hatta farklı galaksileri keşfetmiş olacağız. Belki bu gezegenlerde yerleşim alanları bile kurabiliyor olacağız.” şeklinde ifade etmiştir. 2K14-9 katılımcısı ise ürettiği “Çizgi Filmler” metaforunda “Şu an bile gelişmiş olan teknoloji 35 yıl sonra kim bilir ne hal alacak. İzlediğim çizgi filmlerde bulunan teknoloji bana çok da uzak gelmiyor. Uçan arabalar, yerimize iş yapan robotlar hayatımızı gereğinden fazla kolaylaştıracak. Robotlarda kullanılacak ve şu an ki gibi kısa ömürlü olmayan piller hem enerji tasarrufu sağlayacak hem de çevre kirliliğini azaltacak. Bu robotlar insanlara o kadar çok benzeyecek ki hiç yabancılık çekmeyeceğiz.” şeklinde düşünceleri ifade etmiştir. “Robotik Bir

Fabrika” metaforunu üreten 34E14-9 katılımcısı gelecekte robotların hayatımız her alanında olacağını, her şeyin insansız makinelerle üretileceğini ve artık okulların bir ihtiyaç olmayacağını ve herkesi evinden öğrenebileceğini belirtirken “Gözlük” metaforunu üreten 6E15-9 katılımcısı ise arttırılmış gerçeklik teknolojisine dikkat çekmekte ve 2053’e kadar insanların artık bilgisayar, telefon, TV gibi araçlara ihtiyaç duymayacağını ve ufak bir gözlük ile her şeyi halledebileceğimizi söylemektedir.

Resim 3.3. : *Yazılım Üzerine Kurulu Sanal Ürün (45E13-7)*

3.4. Her An Yok Etmeye Hazır Kontrol Edilemez Bir Güç Olarak 2053 Teknolojisi

Tablo 3.4. : *Her An Yok Etmeye Hazır Kontrol Edilemez Bir Güç Olarak 2053 Teknolojisi*

Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzde (%)
İnsanlığın Sonunu Getirecek Bir Canavar	1	1,96
Nükleer Santral	1	1,96
Skynet	1	1,96
Toplam	3	5,88

Bu temada 3 katılımcı tarafından toplam 3 metafor üretilmiştir. “Nükleer Santral” metaforunu üreten 18E15-9 katılımcısı askeri teknolojilerin aşırı derecede ilerleyeceğini ve

dünyaya büyük zararlar vereceğini ve bu durumu her an patlamaya hazır bir nükleer santrale benzetmektedir. “İnsanlığın Sonunu Getirecek Bir Canavar” ve “Skynet” metaforlarını üreten 7E15-9 ve 50E14-8 katılımcıları ise yapay teknolojiye dikkat çekmektedirler. Yapay zekânın bu denli ilerlemesinin dünyanın sonunu getirebileceğini düşünmektedirler. 50E14-8 katılımcısı ürettiği “Skynet” metaforunda bu durumu “Skynet terminatör filminde dünyayı ele geçiren bir makinedir. Daha doğrusu bir yapay zekâdır. Eğer önlem alınmazsa bugünkü teknoloji bu hızla ilerlerse ve yapay zekâyâ bu kadar çok katkı sağlanırsa bence gelecekte bir yapay zekâ insanların sonunu getirebilir. Belki de kıyamet budur. O yüzden gelecekte yapay zekâ hayatımızda önemli bir etki yaratabilir. Bunun için 2053’e kadar dünyanın lideri olmak istiyorsak yapay zekânın kontrolden çıkmasına izin vermemeliyiz ve kontrol eden güç de biz olmalıyız.”

Resim 3.4. : *İnsanlığın Sonunu Getirecek Bir Canavar (7E15-9)*

3.5. Sürekli İlerleyen ve Gelişen Bir Olgu Olarak 2053 Teknolojisi

Tablo 3.5. : *Sürekli İlerleyen ve Gelişen Bir Olgu Olarak 2053 Teknolojisi*

Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Amerika	1	1,96
Baykuş	1	1,96
Canlılar	1	1,96
Demir Adam	2	3,92
GTX 1080 TI	1	1,96
İşlemci	1	1,96
Kaplan	1	1,96
Karınca	1	1,96
Sönmeyen Bir Işık	1	1,96
Toplam	10	19,6

Bu temada 10 katılımcı tarafından toplam 9 metafor üretilmiş olup çizgi “Demir Adam” metaforu iki katılımcı tarafından üretilmiştir. Bu temadaki metaforları üreten katılımcılar resim çizmemişlerdir. Bu temadaki metaforları üreten katılımcılar teknolojinin sürekli gelişeceğini ve ilerleyeceğini belirtmektedirler. Bu ilerleyiş Türkiye’nin de katılacağını düşünmektedirler. “GTX 1080 TI” metaforunu üreten 24E16-10 katılımcısı 2053 teknolojisini de o dönem için çok iyi olacağını ama yine de gelecekte yetersiz olacağı düşüncesindeyken, “Demir Adam” metaforunu üreten 41E12-6 ve 46E15-9 katılımcıları ise 2053 teknolojisinin demir adam teknolojisi gibi çok ileri bir teknoloji olacağını ve sürekli gelişeceğini belirtmişlerdir. 5K15-9 katılımcısı ise “Kaplan” metaforunda bu durumu “Türkiye’nin ve tüm dünyanın daha da güçlenmek isteyeceğini, bu yüzden daha çok çalışıp

teknolojisi çok daha fazla ilerletmek isteyeceğini düşünüyorum. Teknoloji tıpkı bir kaplan gibi hızlı ve temkinli ilerleyecek.” sözleriyle ifade etmiştir.

3.6. Bağımlılık Olgusu Olarak 2053 Teknolojisi

Tablo 3.6. : *Bağımlılık Olgusu Olarak 2053 Teknolojisi*

Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hava	1	1,96
İnternet	1	1,96
Toplam	2	3,92

Bu temada 2 katılımcı tarafından toplam 2 metafor üretilmiştir. Bu temadaki metaforları üreten katılımcılar resim çizmemişler. Katılımcıların her ikisi de teknolojinin hayatımızı kolaylaştırırken bir yandan da tamamen bağımlı hale getireceğini belirtmektedirler. Ayrıca katılımcılar teknolojinin şu anda da bağımlılık derecesine gelmişken gelecekte tek hastalığımızın belki de teknoloji olacağı görüşündeler. “Hava” metaforunu üreten 11K15-9 katılımcısı bu durumu “2053’de teknoloji dünyayı yönetecek, teknolojiyi de en iyi yapanlar yönetecek. Herkes oraya bağlı olacak. Şimdi bile hayatımızda bu kadar önemliyse 2053’de bambaşka şekilde olup aldığımız nefes kadar önemli olacak. Belki de teknoloji davranışlarımızı yönetecek. En ihtiyaç duyduğumuz şey olacak. ...Hastalık olmayacak ama tek başa çıkamadığımız hastalık teknoloji olacak. Teknoloji bizim nefes almamız için gereken hava olacak.” şeklinde belirtmiştir.

3.7. Hâkim Güç Olgusu Olarak 2053 Teknolojisi

Tablo 3.7. : *Hâkim Güç Olgusu Olarak 2053 Teknolojisi*

Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Aslan	1	1,96
Beyin	1	1,96
Kalem	1	1,96
Ne Yapacağımı Bilmeyen Paragöz Diktatör	1	1,96

Türk Bayrağı	1	1,96
Toplam	5	9,8

Bu temada 5 katılımcı tarafından toplam 5 metafor üretilmiştir. Bu tema altındaki metaforlarda 2053’de teknolojinin ve bu teknolojiye sahip olanların dünyada hâkim güç olacağına dikkat çekilmiştir. “Aslan” metaforunu üreten 8K15-9 katılımcısı Türkiye’nin 2053 yılında sahip olacağı teknolojinin alanında birinci olacağını ve asilliğiyle dünyada söz sahibi olacağını belirtirken “Türk Bayrağı” metaforunu üreten 38E12-6 katılımcısı ise Türkiye’nin türettiği teknolojisinin 2053 yılında tıpkı Türk Bayrağı gibi her yerde hâkim olacağını belirtmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar teknolojinin ilerlemesiyle yapay zekâların dünyada hâkim güç haline geleceğini söylemişlerdir. “Ne Yapacağını Bilmeyen Paragöz Diktatör” metaforunu üreten 25E15-9 katılımcısı bu durumu “Teknoloji bir süre sonra algoritmadan çıkıp iyi ve kötünün farkına varıyor olabilecek. Gücü eline geçirip ne yapacağını bilemeyebilir. Bu yüzden tehlikeli ve göz kara olabilir.” şeklinde belirtmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Türkiye’nin 2053 yılı hedeflerini gerçekleştirme yolunda geleceğin bilim insanları, mühendisleri, siyasetçileri ve yöneticileri olacak olan üstün yetenekli çocukların değindikleri noktaların dikkate değer olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle gelecekte söz sahibi olabilecek teknolojiler konusundaki öngörülerini ve önerilerini dikkate alınmalıdır. Üstün yetenekli çocukların birçoğunun özellikle yapay zekâ konusuna değinmesi onların geleceği okumadaki becerilerini göstermektedir. Benzer şekilde Erişti (2012) de, üstün yetenekli öğrencilerde geleceğin teknolojisini öngörürken, özellikle de algılarında daha çok gerçek üstü ve hayal gücü sınırlarını zorlayan temalarda odaklandıklarını görmüştür. Yapay zekâ teknolojisinin önemi ile birlikte dikkat edilmediğinde nelere yol açabileceğine de değinmiş olmaları bu konuda yüzeysel bir bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Dahası üstün yetenekli çocuklar yapay zekâ teknolojilerine meraklı olup bu konuda araştırmalar da yapmaktadırlar. Diğer bir nokta ise fantastik gibi görünse de uzayda yaşamak, teknolojinin doğa gibi hayatımızı çevreleyen bir yaşam ortamı olacağı gibi fikirler de ortaya çıkmıştır. “Jetgiller” metaforunu üreten 12K15-9 katılımcısının “Devletler hızlı bir şekilde kendilerini geliştiriyorlar. Yıllar geçtikçe ileri boyutlara taşınan teknolojinin 2053 yılı ve ilerisinde uzayda geçen ve robotların çoğunlukla olduğu Jetgiller çizgi filmine benzeyeceğini

düşünüyorum.” sözleri bu görüşü desteklemektedir. “Masalsı Bir Hikâye” metaforunu üreten 42E12-6 katılımcısı da “Babalarımız, annelerimiz hatta onların anne ve babalarına küçük dokunmatik bir cihaz cebinize girecek deselerdi inanmazlardır...” sözleriyle gelecekte şu an inanamayacağımız teknolojilerin olabileceğine işaret etmiştir. Bu bulguya paralel olarak (Erişti, 2012; Erişti ve Kurt, 2011; Solomonidou & Tasios, 2007 ve Hill, 1998) alan yazında çalışmalara rastlanılmaktadır.

Üstün yetenekli çocuklarla yapılan bu çalışmada, teknolojinin gelecekte insanları tamamen bağımlı hale getireceğine dair görüşler ortaya çıkmıştır. Bu durumdan üstün yetenekli çocukların şu anda da toplumda oluşan teknolojik bağımlılığa dikkat çektikleri anlamı çıkarılabilir. Çünkü öğrenciler gelecekte tamamen bir bağımlılık vurgusu yaparak, hali hazırdaki durumda var olan bağımlılığı ifade etmektedirler. Ayrıca bu bağımlılığı öğrenciler bir hastalık olarak nitelendirmişlerdir. Teknolojik bağımlılığın fiziksel ve psiko-sosyal yönlerden birey, aile ve toplum yapısını olumsuz yönden etkilediği gibi adli yönden de olumsuz etkilerine değinen Balcıoğlu ve Türk (2021)'ün çalışma ise bu çalışmanın sonuçları örtüşmektedir.

Araştırmada yer alan birçok katılımcının ülkemizin 2053 yılında teknolojik olarak çok ileri düzeyde olacağı görüşünde olması, gelecekte başarılı olmayı arzulayan ve hayal gücü yüksek bir neslin geldiğinin habercisi olarak kabul edilebilir. Bu öğrencilerin üstün yetenekli olması doğasıyla, zihin dünyalarının diğer bireylere göre daha zengin olduğu aşıkardır. Bu da beraberinde hayal gücünü geliştirse de öğrencilerin bazı tereddüt ve sıkıntılarının olduğu nettir. Bununla birlikte yukarıda 27K16-10 katılımcısının da belirttiği gibi, öğrenci projelerinin desteklenmesi ve bir şeyler üretilbilmenin önünün açılması gerekir.

Bu araştırma üstün yetenekli çocukların geleceğin teknolojisine bakış açılarını belirleme açısından akademisyen, araştırmacı ve ebeveynlere yarar sağlayabilecektir. Üstün yetenekli çocukların istek ve beklentilerini anlama ve bu yönde çalışmalar yapma açısından yol gösterici bir çalışma olabilir. 2053 yılı Türkiye’inde teknolojinin yerini, çocukların gözünden yansıtmaya çalışan bu araştırma alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Alkan, C. (1998). Eğitim Teknolojisi. Anı Yayıncılık, Ankara
- Balcıoğlu İ. ve Türk B. (2021). Teknoloji bağımlılığı: Sosyal ve adli sorunlar. Özçetin A, editör. Teknoloji Bağımlılığı. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2021. p.33-40.
- Bayraktutan, Y., ve Bıdırdı, H. (2016). Teknoloji ve Rekabetçilik: Temel Kavramlar ve Endeksler Bağlamında Bir Değerlendirme. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (Akad), 8(14), 1-24.
- Capan, E. B. (2010). Teacher candidates' metaphoric perceptions of gifted students. *The Journal of International Social Research*, 3(12), 140-154.
- Coleman, M. R. (2003). The Identification of Students Who Are Gifted. Washington: ERIC Digest. Institute of Education Sciences. http://www.ledonline.org/article/The_Identification_of_Students_Who_are_Gifted adresinden elde edilmiştir
- Erişti, S. D. (2012). Üstün yetenekli öğrencilerin görsel anlatımlarında geleceğin dünyasına ve teknolojisine ilişkin algıları. *TALENT*, 2(2), 102-117.
- Ersoy, F. (2016). Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri, (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Genç, Mehmet Ali. Üstün Yetenekli Öğrencilerin Resim Uygulamalarında Zekâ. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 18.1 (2017): 643-655.
- Kaynar, H. (2018). *Üstün yetenekli ve üstün yetenekli olmayan öğrencilerin bilimsel hayal güçleri* (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)).
- Koopmans-Dayton, J. ve Feldhusen, J. F. (1987). A resource guide for parents of gifted preschoolers. *Gifted Child Today*, (11-12), 2-7.
- Morgan, G. (1980). Paradigms, Metaphors and Puzzle Solving in Organization Theory. *Administrative Science Quarterly*, 25, 605-622.
- Önal, N. T. (2020). Üstün Zekâlı Olmak. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(228), 153-174.
- Özbay, Y. (2013). Üstün Yetenekli Çocuklar ve Aileleri. *Ankara: TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını*. PDF kitap.
- PwC. (2017). The World in 2050. Retrieved October 27, 2019, from <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf>

Renzulli, J. S. (1986). *The three ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity*. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 53-92). New York: Cambridge University Press.

Renzulli, J.S. (1999). What is this thing called giftedness, and how do we develop it? A twenty-five year perspective. *Journal for the Education of the Gifted*, 23(1): 3-54.

Saban, A. (2004). Giriş Düzeyindeki Sınıf Öğretmeni Adaylarının “Öğretmen” Kavramına İlişkin İleri Sürdükleri Metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 131-155.

Saban, A. (2008). Okula İlişkin Metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-495. 2017.

Sackmann, S. (1989). The Role of Metaphors in Organization Transformation. *Human Relations*, 42, 463-485.

Saluk, N., & Pilav, S. (2018). Üstün Yeteneklilerde Yaratıcı Yazma Becerilerinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 2191-2215.

Silverman, L. K. (1986). Parenting young gifted children. J. R. Whitmore (Ed.). *Intellectual Giftedness in Young Children: Recognition and Development* (s. 73-87). New York: Haworth.

TCCB, (2020) <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/121803/-2023-hedeflerimiz-2053-ve-2071-vizyonumuza-uygun-bir-turkiye-yi-milletce-el-ele-insa-edecegiz->

TDK. (2006). Teknoloji. 25 Kasım 2019 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=teknoloji adresinden alınmıştır.

Tebliğler Dergisi. (2007). Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM) Yönergesi. 1 Aralık 2019 tarihinde http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2593_0.html adresinden alınmıştır.

Tortop, H. S. (2014). Gifted Students’ Views About First Stage Of The Education Program For The Gifted Students’ Bridge With University (Edupgbu). *Turkish Online Journal of Distance Education*, 15(2). doi:10.17718/tojde.14949

Uluslararası Teknoloji Eğitimi Kurumu (2000). Standards for Technological Literacy: Content for the Study of Technology. Reston, VA: Author, <http://www.iteaconnect.org/Publications/publications.htm>

Pak, M. D., & Özden, S. A. (2018). Üstün Yetenekli Çocukların Eğitim Hakkı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-24.

Whitmore, J. R. (1980) *Giftedness, conflict and under achievement*. Boston: Allyn & Bacon Publications.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (10.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.15>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 316-337

X. ASRIN BAŞLARINDA BİZANS VE GENESİOS'UN ESERİNDE TÜRKLER
BYZANTIUM AND TURKS IN THE BOOK OF GENESIOS AT THE BEGINNING
OF Xth CENTURY

Törebey GÜNAYDIN*

ÖZ

Bizans Hükümdarı VII. Konstantinos'un entelektüel faaliyetlerinin temelinde Makedon Hanedanı'nın meşruiyetini pekiştirmek yer almaktadır. Bu gaye ile hareket eden Hükümdar, tarihyazımının ilk örneğini ortaya koyması için Genesios'u vazifelendirdi. Genesios, Theophanes Kroniği'ndeki anlatımın son bulduğu 813 senesinden 886 senesine kadar süren hadiseleri içeren bir tarih eseri kaleme aldı. VII. Konstantinos devrinde oluşturulan ilk tarih eseri olması nedeniyle önem taşıyan bu eser, bazı hata ve noksanlıklar da içermektedir. Her hâlükârda eser, dokuzuncu yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun bilhassa Bulgarlar olmak üzere, Türkler ile yoğun irtibatını gözler önüne sermeyi başarmıştır. Genesios'un eserinin bu zaviyeden ele alınıp çağdaşı Theophanes Continuatus başlıklı anonim eserdeki bilgilerle kıyaslandığı takdirde X. yüzyılda Bizans-Türk ilişkilerine dair tutarlı bilgilere erişilebileceğini öngörüyoruz. Bu amaçla öncelikle Genesios ve eserindeki Türkler ilgili bölümlerin tanıtılması faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Bizans İmparatorluğu, VII. Konstantinos Porphyrogennetos, Genesios.*

ABSTRACT

Strengthening legitimacy of Macedonian Dynasty is underlying intellectual activities of Byzantine Emperor Konstantinos VII. Emperor

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: tgunaydin@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8855-0055, Ankara, Türkiye.

getting into action with this purpose first appointed Genesisios for producing first epitome of historiography. Genesisios wrote historical work including incidents from 813 when Theophanes Khronographia's discourse came to an end to 813. This work, having a value owing to being first historical work in era of Emperor Konstantinos VII, involves some errors and deficiencies. However this work succeeded in displaying intensive connections between Byzantine Empire and Turks especially Bulgars in ninth century. If Genesisios's work is compared with informations of its contemporary, anonymous book whose title is Theophanes Continuatus from this point of view, we project that consistent informations about connections of Byzantine-Turk could be reached. First of all, for this purpose it will be useful to introduce Genesisios and chapters about Turks in his work.

Keywords: *Byzantine Empire, Konstantinos Porphyrogennetos VII, Genesisios.*

GİRİŞ

Bizans Hükümdarı VII. Konstantinos Porphyrogennetos (913-959) mensubu olduğu Makedon Hanedanlığı'nı ön plana çıkarmak amacıyla tarihyazımına önem vermiştir. Bu nedenle Theophanes'in kaleme aldığı *Khronographia* başlıklı tarih eserini devam ettirmesi gayesiyle Genesisios'u yeni bir tarih eseri kaleme alması için görevlendirdi. Genesisios, "*Hükümdarlar*" (*βασιλείαι*) başlıklı eserinin önsözünde "*autokrator*" (*αὐτοκράτορ*)¹ şeklinde seslendiği VII. Konstantinos'a hitaben kendisine emrettiği üzere eseri çok çalışıp tamamladığını belirtir.² Genesisios hakkında Bizans sarayı ile söz konusu irtibatı dışında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak bir başka Bizans tarihçisi Skylitzes'in eserinin girişinde kendisinden önceki tarih yazarları arasında Genesisios'un adından aşikâr şekilde bahsetmesi³ ve Hükümdarlar başlıklı eserin on birinci yüzyıla ait el

¹ *Iosephi Genesisii Regum Libri Quattuor*, ed. A. Lesmüller-Werner - I. Thurn, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, C. XIV, Berlin-Newyork, 1978, s.3, 4.

² "τὴν ἐξ ἱστορίας τελέσας βίβλον ὡς ἐκέλευσας, αὐτοκράτορ μελέταις καὶ καμάτοις μεγάλοις" "Hükümdar, emrettiğin üzere büyük çile ve zahmetle tarihi eseri tamamladım." *Iosephi Genesisii*, s. 3, 3-4.

³ Skylitzes'in eserinde andığı tarih yazarları şunlardır: "*Δαφνοπάτης θεόδωρος, Νικήτας ὁ Παφλαγών, Ἰωσήφ Γενέσιος, Μανουὴλ οἱ Βυζάντιοι, Νικηφόρος διάκονος ὁ Φρύξ, ὁ Ἀσιανὸς Λέων, Θεόδωρος ὁ τῆς Σίδης γενόμενος πρόεδρος, καὶ ὁ τοῦτου ἀνεπιὸς καὶ ὁμώνυμος ὁ τῆς ἐν Σεβαστείᾳ καθηγησάμενος ἐκκλησίας, καὶ ἐπὶ τούτῳ Δημήτριος ὁ τῆς Κυζίκου, καὶ ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Λυδὸς.....*" "*Theodoros Dafnopates, Paphlagonyalı Niketas, Bizantion şehrinden İosef Genesisios ve Manuel, Phrighyalı Diyakoz Nikephoros, Asyalı Leon, Side'nin yöneticisi olan ve Sebasteia'daki kiliseyi yöneten ile yanı isme sahip ve onun kuzeni olan Theodoros, Kyzikos'un aynı makamından Demetrios ve Lidyalı İoannes...*" Bknz: Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. Ioannes Thurn, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, C. V, Berlin, 1973, s.3-4, 26-31; John Skylitzes, *A*

yazmasının köşesine Genesios adının eklenmesi, Müellifin *Genesios Ailesi*'ne mensubiyetine dair delil teşkil ettiği fikrini gündeme getirmiş ve dolayısıyla hayatına dair bazı çıkarımlar yapılabilmesine imkân tanımıştır. Bu doğrultuda Genesios'un eserinde çağdaşı *Theophanes Continuatus* başlıklı anonim eserden farklı olarak uzun pasajlar boyunca faaliyetlerinden bahsettiği Ermeni kökenli *Konstantinos*'un torunu olduğu tahmin edilmektedir. Doğruluğu ekseriyetle kabul görmüş bu iddia çerçevesinde Genesios'un onuncu yüzyılın ilk çeyreğinde dünyaya geldiği ve eserini onuncu yüzyılın ortalarında yaklaşık 955 senesinde hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Konstantinopolis'te kaleme aldığı varsayılmaktadır.⁴

Genesios'un eserinde dile getirdiği şekilde Theophanes'in *Kroniği*'nin sona erdiği 813 senesinden başlayarak toplu bir tarih eseri kaleme alınmamıştı. Genesios, Hükümdar VII. Konstantinos'un emri ile söz konusu boşluğu doldurmak amacıyla 813-886 yılları arasını kapsayan "Hükümdarlar" başlıklı eserini kaleme aldı.⁵ Eser, dört bölümden müteşekkildir: Birinci bölüm, *V. Leon'un (813-820)*; ikinci bölüm, *II. Mikhael'in (820-829)*; üçüncü bölüm, *Theophilos'un (829-842)*; dördüncü bölüm, *III. Mikhael'in (842-867)* hükümdarlık yıllarına dair bilgiler ihtiva etmektedir.

Tarihçi Skylitzes, Theophanes'in *Kroniği*'nden sonra tarihî eser kaleme almış yazarları yetersizlikleri nedeniyle eleştirir ve bu yazarlar arasında Genesios'un adını verir. Skylitzes'in Genesios hakkındaki eleştirisi, genel anlamıyla haklı bulunmuştur. Zira iyi bir eğitim aldığı tahmin edilen Genesios anlamı belirsiz kılacak şekilde dil bilgisi hataları yapmıştır. Birçok cümlede özne-nesne-yüklem ilişkisini tespit için bir önceki ya da bir sonraki cümleden çıkarım yaparak anlam vasıtasıyla esas cümlede özne ve nesneyi belirlemek, hatta yeterli olmadığı takdirde tahminde bulunmak gereklidir. Ayrıca Genesios, anlatımında askeri hadiselerle ağırlık vermiş olmasına rağmen mühim askeri hadiseleri çok kısa aktarmış, hatta *Bulgar Hanı Krum*'un Konstantinopolis kuşatmasını mevzu bile edinmemiştir. Bu nedenle Genesios'un eseri, bilhassa anonim *Theophanes Continuatus*'a kıyasla kısırdır. Önsözündeki kapsamlı bir tarih eseri iddiasının aksine konu edindiği elli üç

Synopsis of Byzantine History 811-1057, Trans. John Wortley, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s.2.

⁴ Warren Treadgold, *The Middle Byzantine Historians*, Palgrave Macmillan, New York, 2013, s.184.

⁵ Genesios, *On the Reigns of the Emperors*, Trans. Anthony Kaldellis, Brill, Leiden, 2017, s.XII.

yılı yaklaşık doksan sayfalık bir esere sığdırmıştır. Nitekim Hükümdar VII. Konstantinos'un eksik bulunduğu Genesisios'a ait eserin ardından *Theophanes Continuatus* başlığı ile anılan eseri, 813-961 yılları arasını kapsayacak şekilde yeniden kaleme aldırıldığı düşünülmektedir.⁶

Tüm bu eksiklere rağmen, Genesisios'un eseri, Hükümdar VII. Konstantinos'un Makedon Hanedanı'nı ön plana çıkarmayı hedefleyen tarih temelli entelektüel girişiminin önemli bir parçasıdır ve Theophanes'in eseri sonrası bir Bizans tarihçisi tarafından kaleme alınan ilk kapsamlı tarih eseridir.

1) Bulgarların Bizans Karşısında Kazandığı Belirleyici Savaş (813)

Genesisios, eserine I. Mikhael'in (811-813) hükümdarlığının son senesinde, diğer bir deyişle 813'te yaşanan Bulgar-Bizans savaşını konu edinerek başlar. Anlatımı şu şekildedir:

“ Ἐν ἔτει β' βασιλείας Μιχαήλ γαμβροῦ Νικηφόρου τοῦ βασιλέως, κοσμικῆς δὲ κτίσεως, ς' τκβ', ἰνδικτιῶνος ζ', ἐπισυμβάσης ἡττης Ῥωμαίοις παρὰ Κρούμμου τοῦ ἀρχηγοῦ Βουλγάρων, Λέοντος γε τήνικαῦτα στρατηγοῦντος τῶν Ἀνατολικῶν μὴ τῆ συμπλοκῆ τοῦ πολέμου περιτυχόντος, ἀλλὰ σκαιοβούλως ὑποχωρήσαντος σὺν τῷ ὑπ' αὐτὸν τάγματι, καιροφυλακῶντος τὴν τῆς βασιλείας ἐπίθεσιν, φυγὰς ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ ἐντεῦθεν κατίσταται σὺν τῷ περιλειφθέντι αὐτῷ λαῷ. ”⁷

Ὡς δὲ τινες ἔφησαν ὅτι μόνος ὁ Λέων καθ' ἓν τι μέρος προσβαλὼν Βουλγάρους γενναίως κατηγωνίζετο, ὡς ἐνθένδε μεγίστην ἀποίσασθαι εὐκλειαν. ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν πρὸς ὑποστροφὴν τρίβον ἐστήριζεν, τῶν ὑπηκόων πλεῖστα καταιτιώμενος, ὡς μὴ πεφροντικοτῶν τῶν ἐγγράφων ὄρκων αὐτῶν, ἀλλὰ προσχωρούντων εἰς διαστάσεις, ἐξ ὧν περ ἦτται συμβαίνουσιν, προστάζας τῷ Λέοντι μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματος ἔξω προσεδρεύειν τῆς πόλεως διὰ τὴν μερικὴν αὐτοῦ πρὸς Βουλγάρους καθυπερτέρησιν, εἰς τὸ μὴ τοῦτους ὀλιγανδρίας καὶ φυγαδείας Ῥωμαϊκῆς τοσοῦτον λοιπὸν ὑφορᾶσθαι. ἀφ' ὧν ὁ στρατιωτικὸς σύλλογος κατελοιδόρει τοῦ βασιλέως ἀφέλειαν, καὶ ἔκλυτον τοῦτον ἐπεψηφίζετο, καὶ τὸν στρατηγὸν Λέοντα συμφώνως εἰς βασιλείαν προέκρινεν. ”⁸

⁶ F. Barišić, “Génésios et le Continuateur de Théophane”, *Byzantion*, Vol.28, 1958, s.120-122.

⁷ *Iosephi Genesisii Regum Libri Quattuor*, ed. A. Lesmüller-Werner - I. Thurn, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, C. XIV, Berlin-Newyork, 1978, s.3, 21-27; Genesisios, *age*, s.5

⁸ *Iosephi Genesisii*, s.4, 28-39; Genesisios, *age*, s.5-6.

“Hükümdar Nikephoros’un damadı Mikhael hükümdarlığının ikinci yılında, dünyanın yaratılışından 6322 sonra, yedinci indiktionos’ta⁹, Romalılar Bulgarların lideri Kroummos eliyle bozguna uğradılar, fakat Anatolikon’un Strategosu olan Leon, düşmana karşı sıcak çatışmaya dâhil olmadı; nitekim kontrolü altındaki birlik ile ihanet ederek geri çekildiler; dolayısıyla Hükümdar Mikhael, sağ bırakılan askerlerle birlikte kaçak haline geldi.

Söylenenler şudur ki Leon Bulgarların bir kısmına yalnız başına saldırıp cesaretle galip geldi, böylece buradan çok büyük bir zafer elde etti. Hükümdar geri çekilme güzergâhını kararlaştırdı, tebaasını onlara ait yazılı yeminleri önemsemedikleri keza ayrılığa taraftar oldukları için ziyadesiyle suçladı, bu nedenle bozgunlarla karşılaşılıyorlardı. Bulgarlara karşı kısmen üstün geldiğinden Leon’a Romalılara ait kaçakları ve asker eksikliğini uzunca bir süre gözetlemesi için ordusu ile birlikte şehrin dışında yerleşmelerini emretti. Bundan sonra askerlerden oluşan kalabalık, Hükümdar’ın budalalığına sitem etti, zayıf olduğunu düşündü ve bir araya gelerek komutan Leon’u hükümdarlığa seçti.”

Eserin ilk iki paragrafından alıntılanan bu bölümler, Bizans İmparatorluğu’nu 807 senesinden itibaren ciddi şekilde meşgul eden Bulgar Hanı Krum’un (802-814) kazandığı zafer sonrasında Bizans’ta hükümdarlığın 11 Temmuz 813 tarihinde I. Mikhael’den V. Leon’a geçişini tarif etmektedir. Genesios, Makedon Hanedanlığı’nı övmek ve ikona karşıtı olan V. Leon’u yermek amacıyla eserini kaleme aldığı için Leon’un komutan sıfatıyla hainlik yaptığını ve Hükümdar I. Mikhael’i tahtından edecek karmaşanın önemli bir parçası olduğunu net bir şekilde ifade etmekten kaçınmamıştır. Ancak Genesios amacı çerçevesinde Bulgarların elde ettiği bu önemli başarıyı detaylandırmaktan ve Bulgar ordularının Konstantinopolis surlarına eriştiği bu çok önemli süreci aktarmaktan imtina etmiştir. Anlatımının devamında mağlubiyetten önceki sürece odaklanarak Hükümdar I. Mikhael’in güvenilir olmayan, tehlikeli ve hırsıyla öne çıkan Leon’u tüm uyarılara rağmen komutan tayin ettiğini, işler kontrolden çıktıktan sonra Hükümdar I. Mikhael’in daha fazla Hıristiyan kanı akıtılmasını önlemek amacıyla “Tiran” sıfatıyla andığı Leon’a karşı şiddete

⁹ İndiktion (ινδικτιών): Bizans’ta mali yapılanmayı öngörebilmek ve bir takvime bağlamak amacıyla on beş yıllık döngüsel süreci temel alan ve Hükümdar I. Konstantinos döneminde son hali verilen bir tarihlendirme metodudur. Bknz: Nicolas Oikonomides, “Indiktion”, *DOB*, V.II, ed. Aleksander Kazhdan, s. 993; *A Chronology of the Byzantine Empire*, ed. Timothy Venning, Palgrave, New York, 2006, s. XVIII.

başvurmuyarak tahtı ona terk ettiğini aktarır. Genesisios'un Bizans'ın Bulgar eliyle uğradığı söz konusu sarsıcı mağlubiyete ve sonuçlarına iki kısa paragrafta değinmekle yetinmesi, tarihçilik vasfının yetersizliğini açığa çıkarmaktadır. Asıl ilgi alanın Leon'un tahta çıkışında yaşanan hadiselerin gayri ahlaki olduğunu vurgulamak, bu devrin meşruiyetini sorgulamak ve bir sonraki anlatısında resmedeceği Hükümdar Leon'a ait portrenin temellerini atmaktır. Genesisios'un bu kısıtlı ve yanlı bakış açısını aktardığımız metinler ile irtibatlandırır isek bozgundan önce Komutan Leon'un Bulgarlara karşı cesurca davranarak zafer elde ettiğine dair anlatımının, Leon'un esas muharebeye katılmadığı ve ihanet ettiği fikrini pekiştirmek ve Bulgarların yenilmez olmadığını hatırlatmak amacıyla ele alındığı ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde Hükümdar I. Mikhael'in askerlerine ve halkına yönelik suçlamaları da okuyucuya Hükümdar'ın sözüne biat edilmediği ve hizipleşme yaşandığı takdirde şiddetli mağlubiyetlere maruz kalınacağına dair güncel bir ikaz niteliğinde olduğu varsayılabilir. Son olarak, Leon'un askerler tarafından hükümdar seçilmesini aktarmak, Genesisios'un eserini kaleme aldığı dönem ile irtibatlıdır. Zira Genesisios eserini Hükümdar VII. Konstantinos'un Bizans idaresine tek hükümdar olarak hâkim olduğu (944 senesinde gaspçı olarak kabul edilen Romanos Lekapenos'un vefatıyla başlayan ve 959 senesinde vefatıyla sona eren) yıllar arasında kaleme almıştır. Romanos Lekapenos da tıpkı Leon gibi tahta çıkmadan önce komutan sıfatı taşımaktaydı; 917 senesinde Bulgarlara mağlup olunması Lekapenos'u zirveye çıkaran süreci başlattı ve ordunun desteğiyle Ortak Hükümdar unvanıyla tahta çıkmayı başardı.¹⁰ Makedon Hanedanı'nı derinden sarsan bu hadiselerin akisleri muhakkak Genesisios'un zihnini meşgul etmekteydi ve Hanedanlık taraftarı olduğu için Romanos gibi gaspçı liderlere taht yolunu açmanın meşru olmadığına inanmaktaydı. Bu nedenle, V. Leon'un tahta çıkışında askerlerin rolüne değinmek ve daha önce şahit olunduğu gibi yanlı bir tercih yaptıklarını vurgulamak ihtiyacı hissetmiş olmalıdır.

Tetkik ettiğimiz bölümlerde Genesisios'un ön yargısının ve yanlı tutumunun eser üzerindeki yansımalarını tespit ile Genesisios'un Bulgarlar ile ilgili verdiği esas bilginin şu olduğu kanısındayız: Krum liderliğinde Bulgarların 813 senesinde Bizans'a karşı belirleyici bir zafer elde ettiği ve bu zaferin Hükümdar I. Mikhael'i kalan kuvvetleri ile birlikte

¹⁰ Steven Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus & His Reign*, Cambridge University Press, Cambridge, 1963, s.60-62.

Konstantinopolis'e ricat edip tahttan feragat etmek zorunda bıraktığıdır. Bizans'ın iç işlerinde yaşanan hadiseler, Bulgarların gölgesinde kalmıştır, zira 813 senesi itibarıyla Krum'un faaliyet ve başarıları bölge için belirleyici olmaktadır.¹¹ Genesisos'un kısıtlı anlatımından Bizans İmparatorluğu'nun bu durumu tersine çevirebilecek güç ve imkândan mahrum olduğu anlaşılmaktadır.

2) Türk Lakaplı Anatolikon Thema Komutanı Bardanios

Genesisos, Hükümdar V. Leon'un başkente girişini ve tahta oturuşunu tarif ettikten sonra Anatolikon Thema Komutanı Bardanios ile ilgili Hükümdar I. Nikephoros'un hâkimiyet yılları (802-803) içerisinde gerçekleşen isyan hadisesini aktarmaya başlar.

“Ὡς δὲ τῶν βασιλείας ἡνιῶν ὁ Λέων ἐδράζατο, τὰ μεμνημένα βαρδανίῳ τῷ πατρικίῳ, ᾧ Τοῦρκος ἐπικλήσις, περὶ αὐτοῦ εἰς φῶς διανέκυπτεν. οὗτος γοῦν ὁ Βαρδάνιος, ὅτε τοῦ τῆς ἀνατολῆς ἐξηγεῖτο θέματος, βασιλειῶν ἄγαν διὰ φροντίδος ἐν ἑαυτῷ εἶχεν ἐπίθεσιν ὥστε τῆς βασιλείας ἐπιλαβέσθαι.”¹²

Böylece Leon, hükümdarlık idaresini ele geçirdi; ona lakabı Türk olan Patrikios Bardanios'u hatırlatacak şeyler gün yüzüne çıktı. Nitekim Bardanios Anatolikon themasının lideriydi, hükümdarlık merkezine saldırma düşüncesiyle devamlı surette fazlasıyla meşguldü, zira imparatorluğu ele geçirecekti.

Yazarımızın Türk lakabı ile anma ihtiyacı hissettiği Bardanios'un etnik kökeninin Ermeni olduğu tahmin edilmektedir.¹³ Bu doğrultuda Genesisos'un Türk lakabı ile etnik kökeni tanımlamadığı öne sürülmüştür.¹⁴ Ancak dokuzuncu yüzyılda aristokrasinin kuvvet kazanması ile bir aileye mensubiyetin önem kazandığı ve bu vasfı isme eklenen lakaplar ile pekiştirme alışkanlığının kazanıldığı göz önüne alındığında, Genesisos'un “Türk” lakabına yer vermesi Bardanios'un adı geçen halk ile ilişkisini muhtemel kılmaktadır. Bardanios,

¹¹ Mark Whittow, *The Making of Byzantium 600-1025*, University of California Press, Los Angeles, 1996, s.277.

¹² *Iosephi Genesisii*, s.6, 2-7; Genesisos, *age*, s.8.

¹³ Charanis, Vardanes adının Ermeni ismi olduğundan hareketle Türk olarak anılan Bardanios'un Ermeni kökenli olduğu çıkarımında bulunuyor. Bknz: Peter Charanis, “The Armenians in the Byzantine Empire”, *Byzantinoslavica*, Vol.22, 1961, s.206.

¹⁴ Cyril Toumanoff, “Caucasia and Byzantium”, *Traditio*, Vol.27, 1971, s.135, 150; 255; Paul A. Hollingsworth, “Bardanes Tourkos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C.I, ed. Aleksander Kazhdan, New York-Oxford, 1991, s.255.

vasat bir konumda bulunan sıradan bir komutan değildi, alelade bir lakap ya da sıfat ile geçiştirilemezdi. Zira Genesisios anlatımının devamında Bardanios'un etki ve gücünü vurgulayacak şekilde irtibatlı bulunduğu mühim şahısları ve taht yolunda onu bekleyen hazin sonu kehanetlerle dolu bir hikâye ile ortaya koyar. Bu hikâyeye göre; Bardanios'un geleceğe dair bilgi almak için bir rahibe başvurduğu ve bu esnada yanında 820 senesinde tahta çıkacak olan II. Mikhael ve II. Mikhael'in iktidarına karşı başarısız bir isyan hareketini başlatacak olan Thomas'ın bulunduğu aktarılır. Bardanios'un başvurduğu rahip kehanette bulunarak isyan girişiminin başarısız olacağını, yanında bulunan Mikhael'in tahta çıkacağını ve Thomas'ın da iktidardan payını alacağını söyler. Bardanios, isyan bayrağını ele alır ve Hükümdar I. Nikephoros'u hedef alarak Konstantinopolis'e doğru sefere çıkar (18 Temmuz 803), ancak kehanette belirtildiği şekilde Bithynia'da mağlup olur (8 Eylül 803) ve kör edilerek bir adada yaşamaya mahkûm edilir.¹⁵

3) 811 Seneli Bulgar Zaferi

Genesisios'un anlatımı, kronolojiyi dikkate almadığı için eserinin girişinde bahsettiği Bulgar zaferiyle neticelenen hadiseleri aktardıktan sonra, Bardanios'un da yer aldığı farklı konuları ele alır. Hemen ertesinde de Hükümdar I. Nikephoros'un hayatına mal olacak 811 seneli Bulgar seferini anlatmaya başlar.

*“Συμβεβηκότος δὲ πολέμου μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων, καὶ τοῦ μὲν αὐτῶν ἀρχηγοῦ Κρούμμου φάσκοντος ἀναδίδοσθαι τοὺς προσφυγόντας Βουλγάρων, ὡσαύτως δὲ καὶ Ῥωμαίων, ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς συμβαίνων ἦν, κἄν τοῖς πολλοῖς τῶν μεγιστάνων ἢ τοιαύτη γνῶσις λίαν ἐστασιάζετο, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ Θεοκτίστῳ μαγίστρῳ· παρ’ ὧν ἀσυμφωνίας συντελεσθείσης πρὸς ἐναντιότητα χωροῦσιν ἀμφοτέροι. ἐκστρατεύουσι τοιγαροῦν Ῥωμαῖοί τε καὶ Βούλγαροι κατ’ ἀλλήλων, καὶ πολεμικῆς συμβολῆς καθεστῶσης ἀνὰ κράτος ἠττᾶται τὸ Ῥωμαϊκὸν στράτευμα, ὡς ἔοικεν ἐτέρως τῆς ἄνω προνοίας μελλούσης τὰ καθ’ ἡμᾶς διεξάγειν, καταλήψεως λόγῳ ἐν κρείττονι.”*¹⁶

Romalılar ve Bulgarlar arasında savaş olduğu esnada onların lideri Kroummos, sığınmacı olan Bulgarları ve aynı durumdaki Romalılar'ı iade etmeyi ileri sürdü, Hükümdar

¹⁵ Iosephi Genesisii, s.7, 37-40.

¹⁶ Iosephi Genesisii, s.9, 84-93; Genesisios, age, s.12.

bu konuda uzlaşma gösterdi. Birçok ileri gelen, hatta Magistros Theoktistos daha çok, bu karar hakkında çok fazla çelişki içerisinde kaldı. Fikir ayrılıkları nedeniyle her iki kesim de zıtlaştı. Bu nedenle Romalılar ve Bulgarlar birbirlerine karşı hücumla geçtiler; birliklerin savaşı, Roma ordusunun hezimetine kadar sürdü. İlahi sezgi, algımızın ötesindeki nedenler dolayısıyla bizlerin aleyhinde işlemeye devam etmektedir.

Genesisios'un çok kısa şekilde aktardığı Bizans-Bulgar Savaşı, esasında Krum'un Bizans ordusunu tamamıyla imha edip Hükümdar Nikephoros'u öldürmeyi başardığı ziyadesiyle mühim bir hadisedir. Fakat Genesisios, daha önce gördüğümüz üzere, tarihî öneme sahip bu tür hadiselerin anlatımını çok kısa tutmuştur. Esasında Genesisios'un çok kısa özetlediği söz konusu Bizans-Bulgar Savaşı, Hükümdar I. Nikephoros'un bizzat 811 senesinde Bulgaristan içlerine kadar sokulduğu ve Bulgarlar'ı geri çekilmeye zorlayan bir Bizans seferi neticesinde meydana gelmiştir.¹⁷ I. Nikephoros'un Bulgar merkezi Pliska'yı dahi ele geçirdiği bu sefer esnasında, Genesisios'un tarif ettiği gibi Krum, I. Nikephoros'a esir takası ve barış teklifinde bulunmuştur. Fakat I. Nikephoros'un teklifin kabul edilmesi yönündeki düşüncesine karşın maiyeti bunu reddetmiştir. Teklifin reddi neticesinde ise Genesisios'un hezimet olarak adlandırdığı ve Hükümdar'ın ölümüyle neticelenen savaş vuku bulmuştur. Bizans ordusu karşısında ilk kez büyük çaplı bir savaşla gücünü test eden Krum, bu büyük başarısıyla Balkanlarda Bizans egemenliğini derinden sarsmıştır. Bu suretle Balkanlarda Bizans aleyhine büyük bir otorite tesis ettiğini kanıtlamış ve savunma konumundan sıyrılıp taarruza geçebileceği hâkim bir pozisyon elde etmiştir.¹⁸

4) 816 Seneli Bizans-Bulgar Mücadelesi

811 seneli savaşı aktaran Genesisios, Hükümdar V. Leon'un Hükümdar ilan edilmesini birkaç cümle ile izahtan sonra 816 senesinde gerçekleşen bir başka Bizans-Bulgar mücadelesini ele alır.

“Τῶν οὖν δυσμενῶν Βουλγάρων τῆ προτέρα νίκη κατεπαρθέντων, οὐχ ἡ τυχοῦσα παρ' αὐτοῖς ἐν πολλαῖς χώραις καὶ κατοικίαις. διὰ τε πυρπολήσεως καὶ αἰχμαλωτεύσεως παρηκολούθει ἐρήμωσις, ὥστε πρὸς τὸν τῶν Βουλγάρων (ἀρχηγὸν) πεμφθῆναι παρὰ τοῦ

¹⁷ Ostrogorsky, *age*, s.183.

¹⁸ John Van Antwerp Fine, *The Early Medieval Balkans*, The University of Michigan Press, 1983, s.97.

βασιλέως εὐλογου ἦν, πρὸς τὸ εἰρηνικὸν ἀπονεύοντος, σπονδὰς ἐπεργάσασθαι. τοῦ δὲ κρατοῦντος Βουλγάρου μὴ πρὸς τοῦτο καταθεμένου, ἅτε βαρβαρικοῦ τὸν τρόπον καὶ καταλαζονενομένου, Λέων ὁ βασιλεὺς κατ' αὐτῶν ἐκστρατεύειν ἐπιέγεται. καὶ μάχης κραταιᾶς κροτηθείσης, βασιλικῶ διατάγματι ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς τροπῇ ὑποβάλλεται, ὥστε καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως συντρέπεσθαι. ἀμέλει τῶν Βουλγάρων τῇ διώξει ἐπικειμένων, ἐξ ὑποστροφῆς μετὰ τοῦ περιόντος λαοῦ ἀντικαθίσταται ὁ βασιλεὺς καὶ τούτοις παρεμβالὼν ἀριστεὺς κατ' αὐτῶν ὀλοτελῶς ἀναδείκνυται. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ κατισχῶσαι Βουλγάρων τοῦ ἀρχηγοῦ, καὶ τούτων τὰ ἔκγονα τὰ μὲν προσαράζαι ταῖς πέτραις, τὰ δὲ ἐν ἄλῳνι χαλεπῶς τιμωρήσασθαι, ὡς ἐντεῦθεν ἐν τούτοις πεπερατῶσθαι παλίντιτα ἔργα κατὰ τὴν ποίησιν.”¹⁹

“Her hâlikârda düşman Bulgarlar, bir önceki zaferi tecrübe edindiler, onların elleriyle birçok yer ve mesken ateş ile harap edildi ve yağma meydana geldi, bunları viran hale getirme takip etti, bu nedenle barışa meyleden Hükümdar’ın Bulgarlar’a (liderine) ateşkes müzakeresi için elçiler göndermesi mantıklı idi. Bulgarlar’ın önde gelenleri bunu küçümsediler zira barbar yaşam şekilleriyle övünürler, Hükümdar Leon onlara karşı sefere çıkmayı süratle ele aldı. Hükümdarlık emri ile ordu, bizlere geri çekilmemizi söyledi, nitekim bizzat Hükümdar da onlarla geri çekildi. Kuşkusuz Bulgarlar takibe koyuldular, Hükümdar çevresindeki askerler ile aksi istikamete dönerek düzen aldı ve onlara karşı en iyi olanları düzene dâhil edip tümüyle (saldırı) işareti verdi. Dahası Bulgarlar’ın liderine karşı üstün geldi, onların çocuklarını kayalıklara doğru savurdu, diğerlerini tarlada şiddetle cezalandırdı, böylelikle oç almaya yönelik eylemler başarıya ulaştı.”

Genesios, V. Leon’un 813 senesinde tahta çıkışını ele alır almaz, yeniden kronolojiyi takip etmeksizin 816 senesinde gerçekleşen Bizans-Bulgar mücadelesinin anlatımına koyulur. Bulgar lideri olarak tarif ettiği kişi, Krum’un oğlu Omurtag’dır. 811 seneli anlatımına benzer şekilde hadise özetlenmiştir. Ancak 816 senesi itibariyle Balkanlara hâkim olan, taarruz gerçekleştiren ve teklif edilen barışı kabul etmeyen Bulgarlar’dır. Ayrıca Genesios’un görece detaylı tarif ettiği Hükümdar V. Leon’un uyguladığı savaş taktiği dikkat çekicidir. Bu taktiği, rakibine karşı niceliksel ve niteliksel yönden üstünlüğü bulunmayan göçebe halkların uyguladığı bilinmektedir. Bu açıdan, Bizans ordusunun meydan savaşında Bulgar ordusuna direnecek yeterliğe sahip olmadığı ve her anlamda Bulgarlara karşı

¹⁹ Iosephi Genesii, s.10, 4-19; Genesios, age, s.13-14.

umulmadık bir zafer kazandığı anlaşılmaktadır. Genesios, bu durumu kesin bir zafer tablosu olarak sunabilmek için anlatımını söz oyunları ile desteklemiştir. Ancak Omurtag'ın tahta çıkıp Bulgar Kağanlığına hâkim olmasıyla birlikte Bizans ve Bulgarlar arasında 816-831 seneleri arasında süren otuz yıllık bir barış gerçekleştirildiği bilinmektedir.²⁰ Bu nedenle Genesios'un aktardığı Bizans zaferinin Omurtag'ın henüz lider olduğu ve Bulgar Devleti'nde düzeni yeniden tesise başladığı bir dönemde kazanılan ufak çaplı bir galibiyet olması ziyadesiyle muhtemeldir.²¹

5) Hükümdar V. Leon'un Bulgarlara Karşı Tutumu

Hükümdar V. Leon'un hâkimiyet yıllarının aktarıldığı kitabın birinci bölümünde askeri faaliyetlerin anlatımı 816 yılında yaşanan Bulgar-Bizans çatışması ile son bulur. Genesios, bu noktadan itibaren V. Leon'un ikona karşı tavırlarını eleştiriye tabi tutmaya başlar. Ardından sıra Hükümdar'ın karakterini yermeye gelince acımasız tutumunu şu şekilde açıklar:

“Τοίνυν ὁ βασιλεὺς Λέων, κατὰ τε Βουλγάρων καὶ Ἀγαρηνῶν νεανιευσάμενος καὶ ἀπτητῆρῳ οἰήσει κατασχεθεὶς, ἀλαζονικώτερος ἅπασι κατεφαίνετο, ὡς ἐντεῦθεν καὶ ἀποκλίνειν πρὸς τὸ ὠμότερον. καὶ γὰρ ἦν φοβερὸς τῷ τε καταστήματι καὶ τοῖς πράγμασι, μηδὲν παραθπαύων τῆς ἐνούσης αὐτῷ αὐστηρίας βασκανίας τε καὶ ἰταμότητος, καὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλῶν καὶ τῶν ἐπὶ μικροῖς ἐαλωκότων ἐγκλήμασιν ὧ μὲν χεῖρας, ὧν δὲ πόδας καὶ τινα τῶν καιρίων μελῶν ἐν ταῖς λεωφόροις τῆς πόλεως συνεχῶς ἐγκρεμάννυσθαι, ὡς ἐκ τούτων μισητὸν καθεστάναι πᾶσι τοῖς ὑπὸ χεῖρα.”²²

“Bu suretle Hükümdar Leon Bulgarlara ve Agarenoslara karşı gençleşip yenilmez bir anlayışla alıkonuldu, bütünüyle daha fazla gururlu bir hale büründü ve bu nedenle daha zalim oldu. Eylemi ve vaziyeti korkutucuydu, ona ait tehlikeli sertliği ve arsızlığı ardında bırakmadı, ufak hatalar nedeniyle çokça suçlandı, şehrin sokaklarında ellerini, ayaklarını

²⁰ Warren T. Treadgold, “The Bulgars’ Treaty with the Byzantines in 816”, *Rivista Di Studi Bizantini Slavi*, C.4, 1984, s.220; Fine, *age.*, s.106.

²¹ Whittow, *age.*, s. 278.

²² *Iosephi Genesii*, s.13, 83-91; Genesios, *age.*, s.16.

ve ölümcül kısımlarındaki uzuvları kesip ara vermeden sallandırdı, bunlardan dolayı hâkimiyeti altındakilerin gözünde nefret edilen haline geldi.”

Genesios'un eserini kaleme almasının asıl gayesi, V. Leon'un askeri faaliyetlerinden bahsi kestiği ve ikona karşıtı tutumlarını eleştirmeye başladığı bölüm ile daha fazla netlik kazanır. İmparatorluğun meşgul olduğu savaş halini bir hayli kısa şekilde tarif ile yetinen yazarımız, V. Leon'un ikona kırıcılığı üzerine içinde birçok kehanet ve mucizeler içeren hikâyeleri detayları ile aktarma ihtiyacı duymuştur. Genesios'a göre V. Leon'un ikona kırıcılığına bağlanarak büyük bir suç işlemesi, karakteri üzerinde etkisini göstermiş ve kibirli, acımasız bir karaktere bürünmesine yol açmıştır. Ayrıca V. Leon'un dışta Bulgarlar'a ve Araplar'a karşı cesaretle savaşa atılmaya istekli oluşu ve bu duruş sayesinde Bizans ordusunun büyük ölçekli mağlubiyetler almasına mâni olmayı başarması, karakterindeki bu dönüşüme katkıda bulunmuştur. Genesios'un bu anlatısı, 816 senesinde Bulgarlar ile imzalanan ve 30 yıl sürecek olan barış antlaşması göz önüne alındığında, tutarlıdır. Bulgarlar eliyle alınan sarsıcı bir dizi ağır mağlubiyetin ardından Balkan hududunda barışın tesisi, Hükümdar V. Leon'un başta din olmak üzere dâhili meseleleri çok daha dikkatli şekilde ele almasını sağlamıştır. Bilhassa V. Leon'un ikona taraftarlığını İmparatorluğun hâkim inancı olarak kabul ettirmesindeki kararlı tutumu, Genesios gibi muhalif kimselerin hayatına şiddet olarak yansımıştır. Fakat Genesios'un bu şiddete dair yaptığı betimlemelerin Yunanca literatürde tahtı gasp eden Tiranlar'ı tarif için sıkça kullanılan kalıplardan olduğu hatırdta tutulmalıdır.

6) V. Leon'a Geleneksel Bir Eleştiri

Genesios, V. Leon'un hâkimiyet devrine dair anlatımına son verdiği bölümlerde Hükümdar'a yönelik eleştirilerini artırır. Bu çerçevede Bulgarların kültür ve din üzerindeki olumsuz etkilerine temas eder.

“τὰ Χριστιανῶν παρ' οὐδὲν θεσπίσματα λογιζόμενος, ὡς δῆθεν καὶ ταῖς πρὸς τοὺς Οὐννοὺς εἰρηναίαις συμβάσεσι ταῦτα συνέχεεν, ἐκείνοις μὲν ἀναθεῖς ἐργάσασθαι τὰ ἡμέτερα εἰωθότα, ἑαυτῶ δὲ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν τὰ ἐκείνων θρησκευόμενα.”²³

²³ *Iosephi Genesii*, s.20-21, 24-28; Genesios, *age*, s.24.

“Hıristiyanlığın gaipten haber veren sözlerini²⁴ hiçbir şekilde dikkate almadı, aslında Hunlar ile gerçekleştirdiği barış sözleşmelerinde bu sözleri muğlaklaştırdı, geleneklerimizi onlara devretti, onların dini ritüellerini şahsına ve tebaasına benimsetti.”

Genesios, bölüm sonunda eleştirilerini sertleştirmeyi sürdürürken vurguyu arttırmak için birçok medeniyet dairesinde de kullanılan bir hiciv türünü devreye sokar. Hâlihazırda İmparatorluğa diz çöktürmüş üstün düşmanın varlığını hatırlatarak Hükümdar'ın mağlup konumda Bulgarlardan medet umduğunu, hâkim Bulgarların etkisine kapıldığını ve halkını da bu sürece sürüklediğini açıkça ifade eder. Her ne kadar Genesios'un bu eleştirisi, muhafazakâr tutumun ilk elde ortaya koyduğu geleneksel bir itiraz olsa da siyasi alanda hâkim konuma yükselen toplumların kültürel alanda da rakiplerini tesiri altına aldığı hakikatinin bir başka örneği olarak kabul edilebilir.

7) Thomas'ın Ordusu

II. Mikhael'in tahta çıkışını tarif etmesinden sonra Genesios, bölüm sonuna kadar 820/821 senesinde vuku bulan ve üç yıl süren Thomas isyanını çok detaylı bir şekilde aktarır. Öyle ki Thomas'ın Konstantinopolis'e alelade bir memleketten gelip Türk lakaplı Bardanos'un maiyetine katılışından bahisle başlattığı hikâyesini Suriye'ye kaçıışı ve ertesinde Hükümdar V. Leon aleyhinde ele aldığı askeri girişimi 820 senesinde tahta çıkan II. Mikhael'e karşı Anadolu destekli büyük bir isyana dönüştürdüğünü tafsilatıyla izah ederek sürdürür. Bu detaylı anlatımın bir yerinde Thomas'ın etnik kökeninin İskit olduğunu (σκυθίζων τῷ γένει) aktarır.²⁵ Fakat Genesios, daha önce değindiğimiz Bardanos'a ait hikâyede Bardanos'un yanında bulunanlardan birisinin de Thomas olduğunu ve adı geçen Thomas'ın Gazouron(?)²⁶ gölünden ve Ermeni soyundan (Θωμᾶν τὸν ἀπὸ λίμνης Γαζουροῦ, καὶ αὐτὸν ἐξ Ἀρμενίων τὸ γένος κατὰγοντα)²⁷ geldiğini ifade eder. Genesios'un sunduğu bu çelişkili bilgiler içerisinde Thomas'ın İskit kökenli olduğu bilgisi genel anlamda kabul

²⁴ θέσπισμα τό: Kehanete dair söz. Orakl kültü, Tanrının sözleri ile kâhinlerin direkt teması olduğunu ve Orakl sözlerinin gelecekte haber verdiğini temel edinmiştir. Bknz: Walter Burkert, *Greek Religion*, Trans. John Raffan, Blackwell Publishing, Australia, 1985, s.114.

²⁵ *Iosephi Genesii* s.23, 89.

²⁶ Metinde iyelik eki ile çekilmiş bulunan “Gazourou” isminin günümüzde Tokat'ın Turhal ilçesi sınırlarında yer alan “Gaziura” antik şehri olduğu tahmin edilmektedir. Bknz: Paul A. Hollingsworth ve Anthony Cutler, “Thomas The Slav”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C.III, ed. Aleksander Kazhdan, New York-Oxford, 1991, s.2079.

²⁷ *Iosephi Genesii*, s.7.4-5.

görmüş ve Slav Thomas lafzı kullanılagelmiştir.²⁸ Kesinlik ihtiva etmeyen bu yaklaşımı yeniden değerlendirecek olursak İskit ifadesinin Türk, bir diğer deyişle Bulgar anlamı taşıma ihtimali de mevcuttur.

Her hâlükârda imparatorluğun büyük bir yıkıma uğramasına neden olan bu isyana Hunlar da dâhil olmak üzere, pek çok farklı halk destek olmuştur. Genesisos, Thomas'ın ordusuna geniş çaplı katılımı şu cümleler ile tarif eder:

“διαπέμπεται οὖν πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην ἀνακαλούμενος, πολλῶ δὲ μᾶλλον συνασπισμόν, τῆς βασιλικῆς ἀνθέξεσθαι ἀποπτώσεως. ποιεῖται τοίνυν σπονδὰς μετ’ Ἀγαρηνῶν, εἰδήσει τοῦ αὐτῶν ἀρχηγοῦ ἀναδεῖται στέφος βασιλείου παρὰ τοῦ ἀρχιερέως Ἀντιοχείας Ἰώβ, εἶτα μετ’ Ἀγαρηνῶν Ἰνδῶν Αἰγυπτίων Ἀσσυρίων Μήδων Ἀβασίων Ζηχῶν Ἰβήρων Καβείρων Σκλάβων Οὐννων Βανδήλων Γετῶν καὶ ὅσοι τῆς Μάνεντος βδελυρίας μετεῖχον, Λαζῶν τε καὶ Ἀλανῶν Χάλδων τε καὶ Ἀρμενίων καὶ ἐτέρων παντοίων ἐθνῶν πολυθρόλλητον πανστρατιὰν στρατοπεδευσάμενος ἀπάσης τῆς ἀνατολῆς ἐκυρίευσεν.”²⁹

“(Thomas) Onlara kalkanlarını hep birlikte daha çok kaldırmaya, barışa dair sık sık çağrıda bulunup Hükümdarı tahttan indirmek önerisi sunarak elçiler gönderdi. Agarenoslar ile barış gerçekleştirdikten sonra liderleriyle bir araya gelip Antiokheia Patriği İob eliyle hükümdarlık tacını edindi, ertesinde Agarenoslar, Hintler, Mısırlılar, Suriyeliler, Medler, Abazlar, Zikyalılar, İberler, Kabeirler, Slavlar, Hunlar, Vandallar, Gotlar ve nefret edilesi Mani'ye taraftar olanların tamamı, Lazlar ayrıca Alanlar, Khaldeliler, Ermeniler ve kötü nama sahip diğer pek çok halk ile hep birlikte ordugâh kurup doğunun tamamının kontrolünü ele geçirdi.”

Esasen Genesisos'un isyana katılan halkların çeşitliliğini bu denli detaylı vermesinin amacı, Thomas'ın liderlik ettiği başkaldırıya desteğin ne denli geniş çaplı olduğunu ortaya koymaktır. Genesisos'un bu destansı anlatımı, eserinin tamamına yayılmış Homeros'a ait

²⁸ Thomas'ın Slav kökenli olduğu savı, Genesisos'un Thomas'ı Ermeni olarak tanımladığı bölümde hata yaptığı görüşünü temel alır. Çünkü Genesisos'un Ermeni olarak tanımlamak istediği kişinin bir cümle öncesinde bahsi geçen V. Leon ya da Türk Bardanos olma ihtimali yüksektir. Ayrıca söz konusu sav, çok sayıda Slav'ın Doğu'ya nakledilmiş olduğu bilgisinden hareketle bu Slav gruplarından bazılarının Yeşilirmak'ın sağında yer alan Galatlardan kalma Gazioura adlı yerleşim birimine kadar sokulma ihtimali ile desteklenmiştir: Bknz: Paul Lemerle “Thomas le Slave”, *Travaux et Mémoires*, C.I, Paris, 1965, s.284.

²⁹ *Iosephi Genesisii* s.24.13-22; Genesisos, *age*, s.29.

alıntılara öykündüğü için Türkleri tarif etmek istediğinde arkaik bir kullanım örneği olan “Hun” ifadesine yer vermesi oldukça tutarlıdır. Anlatım destansı olması nedeniyle kısmen mübalağa içerse de Genesisios'un bu ifadesinin Anadolu ve civarında yerleşik bulunan kadim halkların yanı sıra Türklerin de bu coğrafyada söz sahibi olduğuna işaret ettiği muhakkaktır.

8) Thomas İsyanı'na Bulgar Darbesi

Thomas, Bizans kara ordusunun ekseriyetini emri altına aldıktan sonra deniz kuvvetleri üzerinde de hâkimiyet kurmayı başardı. 821 yılının son aylarında başkent Konstantinopolis'i hem denizden hem de karadan muhasaraya başladı. Öncelikle kara, ardından deniz muharebelerini detaylıca tarif eden Genesisios, bir yılı aşkın devam eden savaştan her iki kesiminde de kesin bir zafer elde edemediğini ortaya koyduktan sonra çok zor durumda bulunan Hükümdar II. Mikhael'e Bulgar Hükümdarı Omurtag'ın askeri yardım teklifinden bahis açar.

“Ακηκοὺς δὲ Μορτάγων ὁ κύριος Βουλάριας ὅσα τε καὶ οἷα κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν συνηνέχθη γενέσθαι, διαπρεσβεύεται πρὸς βασιλέα καὶ συμμαχεῖν αἰτεῖται αὐτῶ· αἱ γὰρ ὑπὸ Λέουτος τοῦ βασιλέως πρὸς αὐτοὺς τριακοντούτεις σπονδαὶ ἤδη τὴν πρώτην δεκαετηρίδα συνεπλήρουν σχεδόν. ἀποδοχῆς δὲ μεγάλης ὁ βασιλεὺς τὴν γνώμην αὐτῶν ἀξίαν κρίνας ἀπολογεῖται μὴ χρῆναι τοὺς ἐπὶ τῶν στασιωτῶν πολέμῳ τὰ καλῶς δοξαῖα καταλύειν. φιλοφρονησάμενος δὲ αὐτοὺς τῆς προθυμίας ἀξίως πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἀποστέλλει. ἀλλ' αὐτοὶ μὲν κατ' οὐδὲν τῶν τοῦ βασιλέως φροντίσαντες λόγων κατὰ τε τοῦ τυράννου στρατεύουσι καὶ εἰς τὰ Ῥωμαίων εἰσβαλόντες ἦθη κατὰ τὸν Κηδούκτου καλούμενον στρατοπεδεύονται χῶρον. μαθὼν δὲ ὁ ἀποστάτης τὴν κατ' αὐτοῦ τῶν Βουλγάρων ἔφοδον, τοῦ καταλειφθέντος αὐτῶ ναυτικοῦ λόγον οὐδένα ποιεῖται, ὅθεν δὴ τοῦτο πᾶν τῶ βασιλεῖ προσχώπει ὄλος δὲ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ γεγονὼς ἀπαίπει μὲν τοῦ προσεδρεύειν τῇ πόλει, κατὰ δὲ τὸ εἰρημένον χωρίον προσβαλὼν τοῖς Βουλγάροις κατὰ κράτος ἠττᾶται. καὶ πλεῖστοι μὲν τῶν αὐτοῦ κτείνονται τε καὶ πυρπολοῦνται πρὸς τούτων. οἱ περιλειφθέντες ὡς εἶχον σθένους σκεδάννυνται πού. λείαν δὲ πολλὴν τῶν πολεμίων οἱ Βούλγαροι συμφορησαντες πρὸς τὴν ἑαυτῶν ὑποστρέφουσιν.”³⁰

“Bulgarların hükümdarı Mortagon, hükümdarlık şehrinin etrafında ne türden gelişmelerin yaşandığını haber aldığıında Hükümdara elçi gönderdi ve müttefiklik teklifinde

³⁰ Iosephi Genesisii s.29-30. 87-11; Genesisios, age, s.36.

bulundu. Hükümdar Leon'un onlarla yaptığı otuz yıllık barışın şimdiye kadar neredeyse ilk on yılı doldu. Hükümdar, onların taleplerinin cevaplanmaya değer olduğunu savundu, (ancak) Hıristiyanların kanına mal olacak bir hizip savaşına ortam hazırlamadı, başarılı bir öngörüyle çok uzun süre boyunca bunu önlemişti. Fakat Hükümdar'ın sözlerine hiçbir şeklide kulak vermediler, Tiran'a (Thomas) karşı sefere çıktılar ve Romalılar'a saldırı düzenleyip Kedouktou adıyla anılan arazide ordugâh kurdular. Firari olan, Bulgarlar'ın ona karşı ilerlediklerini öğrendiğinde Hükümdar'ın eline geçenlerin haricinde arta kalan gemiler ile irtibatı koşturdu. Bütün piyade birliklerini gün yüzüne çıkartıp saldırıya geçti, şehri kuşattı, Bulgarlar'a adı geçen arazide aniden saldırıp mağlup oldu. Çok sayıda katlettiler ve yaktdılar. Arta kalanlardan kuvvete sahip olanlar bir yerlere dağıldılar. Bulgarlar düşman ganimetlerini bir araya topladılar ve kendi şehirlerine döndüler."

Anlatımın seyrine dikkat edilirse, Bulgar yardımının Bizans için ne derece hayati öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira her iki kesim de kesin bir zafer elde edememiş iken Bulgarların ortaya çıkıp Thomas'ı mağlup etmesi, Thomas'ın 823 senesinde önce başkentteki kuşatmayı kaldırmasına ve nihayetinde Arkadiopolis'te idam edilmesine neden olan süreci başlatmıştır. Genesios, Bulgar müdahalesini gölgelemek adına, Bulgar Lideri Omurtag'ın askeri destek teklifinde bulunduğunu ancak Hükümdar II. Mikhael'in bunu reddettiğini ve Bulgarların bu cevaba aldirmayarak Thomas'a karşı harekete geçtiğini ifade ediyor. Ancak anlatımda takip ettiği seyir ve Bulgar müdahalesi sonrası Thomas'ın dağılmış birliklerinin çok az bir kısmını yeniden bir araya getirebilmesi ve sadece savunma yapabilmek için bataklıkla çevrili bir alana sığınması, Omurtag'ın kazandığı zaferin önemini netleştirmektedir. Dolayısıyla İmparatorluğun 820-823 yılları arasında süren bu büyük iç savaşın Türklerin müdahalesi sonrasında bir neticeye ulaşabildiği ve İmparatorluğun çok daha büyük yıkımlara uğramasına mâni olduğu anlaşılmaktadır.³¹

9) İmparatoriçe Theodora Devri (842-855) Bulgar Akını

Bizans ve Bulgarların mutabık kaldığı 816-846 yılları arasında süren barışın nihayete erdiği yıl, Bulgarlar Bizans'a karşı faaliyetlere başladı. Bu küçük çaplı akın sonrasında yeni bir ateşkes devreye girdi. Ancak Bulgar Hükümdarı I. Boris (852-889), tahta

³¹ Ostrogorsky Omurtag'ın söz konusu faaliyeti ile II. Mikhael'in tahtta kalmasına katkıda bulunduğunu vurgulamıştır. Bknz.: Ostrogorsky, *age*, s.192.

çıkıldığı 852 senesinde Bizans'a karşı yeni bir sefer düzenledi. Bu hadise ile ilgili anlatım şu şekildedir:

“*Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ χρόνῳ καλῶς τὰ τῆς πολιτείας ἐκεκυβέρνητο παρὰ τε βασιλέως Μιχαὴλ <καὶ> Θεοδώρας τῆς τούτου μητρὸς, μεσιτευόντων τῶν προδλωθέντων ἀνδρῶν. ὁ δὲ ἀρχηγὸς Βουλγαρίας, οἷς τὸ γένος ἐξ Ἀβάρων τε καὶ Χαζάρων, ἀπὸ Βουλγάρου κυρίου ὄναμα, ὃς παρὰ Ῥωμαίων ἐν κατοκικήσει Δορυστόλου καὶ τῆς Μυσίας γεγένητο, ἐπαχθῆ προΐησι ῥήματα ἐπιδρομῆν Ῥωμαίοις ἐπαπειλῶν. ἡ δὲ βασίλισσα τούτῳ ἀνδρειοφρόνως μετὰ τοῦ ἑαυτῆς στρατοπέδου ἄχρι Βουλγαρικῆς γῆς αὐθις ἐπαναστεῦειν ἐμεγαλαύχησεν, καὶ εἰ μὲν γυναικα ἠττήσεως. οὐδὲν σοι τὸ νῆκος πρὸς καύχμα· εἰ δὲ καὶ ὑπο ταύτης ἐκνικηθεῖς, πᾶσιν τὸ σὸν ἠττήμα καταγέλαστον.*” ταῦτα ὁ Σκύθης συνεῖς ἠρεμεῖν κατὰ τὴν ἰδίαν χώραν διέγνωκεν.”³²

“*Bu devrin ortasında Hükümdar Mikhael ve annesi Theodora eliyle idare daha önce adı anılan adam aracılığıyla layıkıyla düzenlenmişti. Avar ve Hazar soyundan gelen adını Bulgar Hükümdarı'ndan alan Bulgarların hükümdarı, iskân halindeki Dorystolos ve Mysia'yı Romalılar'dan aldı. Şiddetli sözler iletti, Roma arazilerine saldırı düzenlemekle tehdit etti. Kraliçe cesaretle ordusunu kurup Bulgar topraklarına hücumla geçmekle övündü. 'Eğer bir kadını mağlubiyete uğrattıysan senin için gururla anlatacak bir zafer olmayacak, ama eğer mağlup olursan mağlubiyetin herkes tarafından alaya alınacaktır' İskit bunları duyunca yurdunda kalıp barış yapmaya karar verdi.*”

Bulgar Hükümdarı I. Boris, Bulgaristan'ın kuzeyinde yer alan günümüz Silistre şehrini de ihtiva eden Aşağı Moesia şeklinde adlandırılan bölgeye sefer düzenleyerek Bizans aleyhinde Bulgar genişlemesini devam ettirmiştir. Otuz yılı kapsayan barış süresince ve Bulgar Lideri Malamir'in (831-852) hâkimiyet devrinde Bizans-Bulgar mücadeleleri daha seyrek ve daha dar kapsamlı olmuştur. Tüm bu yıllar arasında Bulgarların Thomas İsyanı'nda Bizans'a yardımı (823) ve 846 senesinde barışın sona ermesiyle düzenlenen küçük çaplı bir Bulgar akını haricinde siyasi bir gelişme vuku bulmamıştır. Bu durum I. Boris'in tahta çıkışıyla değişmiştir. Aktardığımız hadise, Bizans-Bulgar ilişkilerindeki değişimin ilk örneği olması nedeniyle önemlidir. Ayrıca bu hadise, I. Boris'in tahta

³² Iosephi Genesii s.61, 89-4; Genesios, age, s.77.

çıktığında gerçekleştirdiği ilk askeri faaliyet olması sebebiyle de önem taşır. I. Boris, ilk askeri zaferinden başarıyla ayrılarak otoritesini güçlendirmiş oldu. Bu zafer, kısa süre sonrasında Franklara, Moravyalılara, Sırlara ve Hırvatlara karşı başarısızlıkla sonuçlanacak askeri faaliyetlerinden sonra bile Boris'e otoritesini koruma imkânı sağlamıştır.³³

Bizans zaviyesinden ise alıntıladığımız metinde ön plana çıkan özellik, İmparatoriçe Theodora'dan övgüyle bahsedilmiş olmasıdır. Genesisos, İmparatoriçe Theodora'yı dördüncü kitabının girişinde “*θεόφορον*” (kutsal)³⁴ sıfatıyla onurlandırıp eserinin kalan kısmında İmparatoriçe'nin ikonakırıcılığa karşı övülesi muhalif tavrının altını çizmeyi sürdürür. Elbette Genesisos'un nazarında İmparatoriçe doğru inanca sahip olduğu için eylemleri ve öngörülleri her daim tutarlı ve başarılıdır. Alıntıladığımız Bulgar hadisesinde de İmparatoriçe Theodora, Homerosvâri Hellen kurnazlığı ile imparatorluğu muhtemel Bulgar mağlubiyetinden korumuştur. Ancak İmparatoriçe Theodora'ya atfedilen kurnazlık ile elde edilen, I. Boris'in hâkimiyeti devrinde İmparatorluk üzerinde artan Bulgar baskısının kısa süreliğine ötelenmiş olmasıdır.

10) Bulgarların Hıristiyanlığı Kabulü

Bulgar Hükümdarı I. Boris, Hıristiyanlığın kabul edilmesine karar verdiğinde ülkesinde kuracağı Kilise'nin bağımsızlığını gözettiği için ona bu hakkı tanıyacağını varsaydığı Katolik Kilisesi ile irtibata geçmişti.³⁵ Ancak Bizans İmparatorluğu, hemhudut bulunduğu Bulgarların Papalık himayesinde bağımsız bir kilise tesis etmesine göz yummadı. İmparatorluğa Bulgarlara karşı harekete geçme imkânı tanıyan hadise ise Anadolu'da Araplara karşı elde edilen 863 seneli zaferdir.³⁶ Bu zaferin hemen ardından Bizans ordusu süratle Bulgaristan'a taarruza başlamış ve Boris'i hazırlıksız yakalayarak Bulgar Kilisesi'nin Konstantinopolis Patrikliği'ne bağlılığını garanti altına almıştır.

³³ Fine, *age*, s.110-112.

³⁴ *Iosephi Genesisii*, s.55, 17.

³⁵ Fine, *age*, s.118.

³⁶ Ostrogorsky, *age*, s.212.

“Ὁ οὐκ ἀκαθάρτων Βουλγάρων περὶ τοῦτου ἐπεγνωκῶς καὶ τ τοιοῦτῶ κατατροπωθεὶς εὐτυχίῃματι πρὸς εἰρηναίαν κατάστασιν ὑποκλίεται, εἰ καὶ πρὶν ἐθρασύνετο, ἀλλὰ μὴν καὶ λιμῶ οἱ περὶ αὐτὸν πιεζόμενοι, ὅθεν καὶ τὸ Ὀμηρικὸν καθ' αὐτοῦς, ὡς εἶκος, διενερόητο λόγιον·

πάντες μὲν στυγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι,

λιμῶ δ' οἴκτιστου θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν,

καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ τοῦ Χριστιανῶν εὐπειθῶς καταζιωθῆναι βαπτίσματος ἅπαντας, τὸν δὲ αὐτῶν ἀρχηγὸν αἰρετίσασθαι Μιχαὴλ ὠνομάσθαι ἐπὶ τῷ βασιλέως ὀνόματι, ἐκπεμφθέντων ἐκεῖσε ἀρχιερέων τινῶν ελλογίμων τὰ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἐγκρατῶνασθαι.”³⁷

“Bulgarlar'ın lideri böylesine bir başarıyla bozguna uğratıldıklarını haber aldı ve barış için sükûneti yerleştirmeyi başardı, gerçi öncesinde aşırı küstahtı, fakat kıtlığa maruz kaldılar, bu nedenle muhtemelen Homeros'a ait anlatıyı kavradılar:

“Nefret uyandıran ölümlerin tamamı sefil fanilere

Kıtlık ise en acınası şekilde ölmek ve ölümler yüz yüze gelmektir.”

Böylece hepsi Hıristiyan olarak vaftiz edilmeye hazır hale geldi, liderleri Hükümdar'ın ismine binaen Mikhael adını seçti, oraya Hıristiyanlığa inanmalarını temin etmek için güzel konuşan baş papazlar gönderildi.”

Genesios, Ortaçağ Avrupa tarihi için çok önemli olan bu mühim hadiseyi, Homeros'tan yaptığı alıntılarla çok kısa ve trajik bir biçimde aktarmıştır. Esasen Genesios'un bu türden mühim siyasi hadiseleri çok kısa şekilde aktarması, tarihçilik vasfının ne denli yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Üstelik anlatıma canlılık katmak amacıyla Homeros'tan yaptığı alıntılar, aslolan tarihî hadiseyi gölgede bırakmıştır. Öyle ki Genesios'un anlatımında Bulgarların sadece kıtlık nedeniyle İmparatorluk ile mücadeleye son verip Hıristiyanlığı kabule razı oldukları fikri gün yüzüne çıkmaktadır. Hâlbuki Bulgarların Hıristiyanlığı kabulünün; hem Bulgar halkı, hem İmparatorluk nüfuzu hem de

³⁷ Iosephi Genesii s. 69, 42-52; Genesios, age, s.86.

bölge için can alıcı bir gelişme olduğu için Genesisios'un öne sürdüğü gibi tek bir saikle izah edilemeyeceği aşikârdır. Ancak bu noktada Genesisios'un aktardıkları temelinde Bulgar Hükümdarı I. Boris'in Bizans Hükümdarı III. Mikhael eliyle Hıristiyan yapıldığı ve bu andan itibaren Hıristiyanlığın Bulgar sınırları içerisinde kurumsallaşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Buradan çıkarılabilecek netice ise Bulgarların Hıristiyanlığın Ortodoks Mezhebi'ne katılmayı tercih ettiği ve bu suretle Bizans İmparatorluğu'nun etki dairesine çok daha fazla dâhil olduğudur.

SONUÇ

Bizans Hükümdarı VII. Konstantinos Porphyrogennetos'un tarih yazımı için görevli kıldığı Genesisios'un yeteneklerinin çok ötesinde bir sorumluluk üstlendiği anlaşılmaktadır. Hadiselerin anlatımında bir tarihçi nazarına sahip olmadığı için esas siyasi hadiseleri gözden kaçırdığı ve vurgulanması gereken noktaların üzerinde neredeyse hiç durmadığı gözlenmektedir. Bu nedenlerden dolayı Konstantinos'un ona biçtiği tarih yazarlığı rolünü layıkıyla yerine getiremediği söylenebilir. Nitekim Genesisios'un anlatımını gölgeleyen dar bakışı, canlılık katmak için başvurduğu klasik Hellen yazım sanatlarına rağmen eserinin tamamına hâkim olmuştur. Genel anlamıyla Genesisios'un bir tarihçi vasfına sahip olmadığı ekseriyetle kabul görmüştür. Bu fikirden hareketle Hükümdar Konstantinos'un Genesisios'un eserini beğenmediği için bir başka yazarı görevli kıldığı ve nihayetinde daha canlı ve detaylı bir anlatım sunan Theophanes Continuatus başlıklı eserin meydana geldiği savı ileri sürülmüştür. Bu savın doğru olup olmadığını bir kenara bıraksak dahi dokuzuncu yüzyılı kaleme alan tarihçilerin öncelikle Theophanes Continuatus'a başvurduğu ve bu eser temelinde daha tutarlı bir tarih anlatısı ortaya koyabildikleri sabittir. Fakat Genesisios, Bizans Hükümdarı VII. Konstantinos Porphyrogennetos'un tarih yazımı için görevli kıldığı ilk tarihyazarıdır. VII. Konstantinos Porphyrogennetos'un Bizans tarihyazımına bulunacağı büyük katkının ilk adımı, Genesisios'un *Hükümdarlar* başlıklı eseri olmuştur.

Bizans tarihyazımı için mühim bir devrin habercisi olan söz konusu eserde, dokuzuncu yüzyılda Bizans-Türk irtibatının ne denli sıkı olduğu ortaya konulmuştur. Bizans İmparatorluğu'nu direkt olarak etkileyen hadiselerde Türkler önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Genesisios'un eserinde Türkler, kimi zaman imparatorluğun dengi kabul

edilen bir düşman, kimi zaman başkent Konstantinopolis'in düşüşüne mâni olan bir dost, kimi zaman da tesiri altında kalınabilen gelişmiş bir kültüre sahip komşu vasfıyla anılmıştır. Esasen Genesios; Hunlar, İskitler ve Avarların Bizans hafızasında bıraktığı anıları temel alarak Türkler ile irtibatlı dokuzuncu yüzyıldaki hadiseleri tarif etmeye gayret etmiştir. Genesios'un bu tutumu, iki halk arasındaki ilişkilerin kesintisiz devamlılığını aleni bir şekilde ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

A Chronolgy of the Byzantine Empire, ed. Timothy Venning, Palgrave, New York, 2006.

Barišić F., "Génésios et le Continuateur de Théophane", *Byzantion*, Vol.28, 1958, s.120-122.

Burkert Walter, *Greek Religion*, Trans. John Raffan, Blackwell Publishing, Australia, 1985

Charanis Peter, "The Armenians in the Byzantine Empire", *Byzantinoslavica*, Vol.22, 1961, s.196-240.

Cyril Toumanoff, "Caucasia and Byzantium", *Traditio*, Vol.27, 1971, s.111-158.

Fine John Van Antwerp, *The Early Medieval Balkans*, The University of Michigan Press, 1983.

Genesios, *On the Reigns of the Emperors*, Tr. Anthony Kaldellis, Brill, Leiden, 2017.

Hollingsworth Paul A., "Bardanes Tourkos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C.I, ed. Aleksander Kazhdan, New York-Oxford, 1991, s.255.

Hollingsworth Paul A. - Cutler Anthony, "Thomas The Slav", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C.III, ed. Aleksander Kazhdan, New York-Oxford, 1991, s.2079.

Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. Ioannes Thurn, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, C. V, Berlin, 1973.

Iosephi Genesii *Regum Libri Quattuor*, ed. A. Lesmüller-Werner ve I. Thurn, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, C. XIV, Berlin-Newyork, 1978.

Lemerle Paul "Thomas le Slave", *Travaux et Mémoires*, C.I, Paris, 1965, s. 255-297.

Oikonomides Nicolas, "Indiktion", *DOB*, V.II, ed. Aleksander Kazhdan, s. 993

Runciman Steven, *The Emperor Romanus Lecapenus & His Reign*, Cambridge University Press, Cambridge, 1963,

Skylitzes John, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, Tran. John Wortley, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s.2.

Treadgold Warren., “The Bulgars’ Treaty with the Byzantines in 816”, *Rivista Di Studi Bizantini Slavi*, C.4, 1984, s.213-220.

Treadgold Warren, *The Middle Byzantine Historians*, Palgrave Macmillan, New York, 2013.

Whittow Mark, *The Making of Byzantium 600-1025*, University of California Press, Los Angeles, 1996.